

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
UNIVERSITY OF PIRAEUS

Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών: Διεθνείς κι Ευρωπαϊκές Πολιτικές στην Εκπαίδευση, Κατάρτιση και Έρευνα

Διπλωματική Εργασία

Ψυλλάκη Χρυσούλα

A.M: ΜΠ 18019

«Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την υποστήριξη/ενσωμάτωση των κωφών φοιτητών στην Ανώτατη εκπαίδευση. Η περίπτωση της Ελλάδας.»

Τριμελής Επιτροπή:

Επιβλέπουσα: Φωτεινή Ασδεράκη, Αναπλ. Καθηγήτρια

Μέλη: Μαρία Μενδρινού, Καθηγήτρια, Σπυρίδων Ρουκανάς, Αναπλ. Καθηγητής

Πειραιάς, Νοέμβριος 2021

ΒΕΒΑΙΩΣΗ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Πειραιάς, 2021

Η δηλούσα Ψυλλάκη Χρυσούλα βεβαιώνω ότι το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία με τίτλο: «Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την υποστήριξη/ενσωμάτωση των κωφών φοιτητών στην Ανώτατη εκπαίδευση. Η περίπτωση της Ελλάδας» είναι αποκλειστικά ατομικό δικό μου. Όποιες πληροφορίες και υλικό που περιέχονται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρους μου, μου αφαιρείται ανά πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος.

Η παρούσα εργασία αδειοδοτείται υπό τους όρους της άδειας Creative Commons Αναφορά Δημιουργού - Μη Εμπορική Χρήση - Παρόμοια Διανομή 3.0. Για περισσότερες πληροφορίες αναφορικά με την άδεια, επισκεφτείτε τον ιστότοπο: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/gr/>.

Ευχαριστίες

Η παρούσα εργασία σηματοδοτεί την ολοκλήρωση μιας συνεχούς και ενδιαφέρουσας διαδικασίας έρευνας και αναζήτησης νέων γνώσεων και πληροφοριών.

Θερμές ευχαριστίες στην Επιβλέπουσα Καθηγήτρια, Ασδεράκη Φωτεινή, για την καθοδήγηση, συμπαράσταση και συμβολή στη διαμόρφωση του θέματος και τη διαρκή ανατροφοδότηση στην ερευνητική διαδικασία. Η διδασκαλία και η ερευνητική της προσέγγιση ήδη από το προπτυχιακό πρόγραμμα Σπουδών ήταν σημαντική, συμβάλλοντας στη διεύρυνση των γνώσεων και των δυνατοτήτων μου. Αποτέλεσε ερέθισμα και κίνητρο για αυτό το ερευνητικό ταξίδι.

Εξίσου σημαντική ήταν η συμβολή της Καθηγήτριας Μαρίας Μενδρινού και του Αναπληρωτή Καθηγητή Σπυρίδωνα Ρουκανά, των οποίων οι διαλέξεις και η διδασκαλία συνέβαλαν στην προσέγγιση των θεμάτων στον τομέα της εκπαίδευσης από διαφορετική σκοπιά και οπτική.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω την κυρία Άννα Γαϊτάνη και την Χαρά Στάθη, καθώς και τα μέλη της Μονάδας προσβασιμότητας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων για την πολύτιμη συμβολή τους στην κοινοποίηση του ερωτηματολογίου προς τους Κωφούς και βαρήκοους φοιτητές/ριες.

Δε θα μπορούσα να παραλείψω τη διαρκή υποστήριξη από τους φίλους και την οικογένεια μου, η οποία στάθηκε αρωγός σε όλα τα βήματα μου και σημαντικός παράγοντας για τη διαρκή εξέλιξή μου. Η εργασία αυτή αφιερώνεται στους γονείς μου, Μανώλη και Δήμητρα, στην αδελφή μου Μιχαέλα και στον Κωνσταντίνο.

Επιλογικά, η παρούσα εργασία δε θα μπορούσε να ολοκληρωθεί χωρίς την συμμετοχή των κωφών και βαρήκων φοιτητών/ριών, των Καθηγητών των Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης, καθώς και των εργαζομένων στις Υπηρεσίες των Ιδρυμάτων, οι εμπειρίες των οποίων συνέβαλαν στη συλλογή των δεδομένων.

Περίληψη

Οι συνεχείς εξελίξεις που υφίστανται στην κοινωνία, σηματοδοτούν την ανάγκη για διαρκή βελτίωση, ανανέωση και επικαιροποίηση των γνώσεων και δεξιοτήτων των πολιτών. Η πολιτική που αφορά την εκπαίδευση σε όλες τις βαθμίδες οφείλει να σχεδιάζεται και να υλοποιείται, λαμβάνοντας υπόψιν και ικανοποιώντας τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες όσων συμμετέχουν σε αυτή. Μια βασική συνιστώσα αφορά το ζήτημα της πρόσβασης και ενσωμάτωσης όλων των ατόμων στην εκπαίδευση. Πράγματι υπάρχουν διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα, νόμοι, Συνθήκες που διαφυλάττουν την ισότιμη και ελεύθερη πρόσβαση στην εκπαίδευση, εκκινώντας ότι είναι θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα. Ωστόσο προκύπτει εύλογα το ερώτημα κατά πόσον αυτή η πρόσβαση υλοποιείται και είναι υπαρκτή, και όχι μονάχα μια διακήρυξη.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να μελετηθεί αφενός η πρόσβαση και αφετέρου η ενσωμάτωση των κωφών φοιτητών/ριών στην Ανώτατη εκπαίδευση, εστιάζοντας στην περίπτωση της Ελλάδας. Προτού εστιάσουμε στη μελέτη περίπτωσης, κρίθηκε σκόπιμο να παρουσιαστεί το συνολικό Ευρωπαϊκό πλαίσιο, το οποίο στηρίζει την πρόσβαση των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην Ανώτατη εκπαίδευση, δίνοντας έμφαση και σε συγκεκριμένες αναφορές στους Κωφούς φοιτητές/ριες.

Το θέμα της παρούσας εργασίας επιλέχθηκε καθώς η πρόσβαση όλων των ανθρώπων στην εκπαιδευτική διαδικασία συνιστά θεμελιώδες δικαίωμα, το οποίο εφοδιάζει τα άτομα με γνώσεις, δεξιότητες και τα καθιστά σημαντικούς αρωγούς της ανάπτυξης και της προόδου των κοινωνιών.

Για τους στόχους της εργασίας, πραγματοποιήθηκε μελέτη της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ανασκόπηση των πολιτικών στην Ελλάδα και επισκόπηση της πραγματικότητας των Ελληνικών Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης, των οποίων η οργάνωση είναι ευθύνη του κράτους, με την Ευρωπαϊκή Ένωση να έχει υποστηρικτικό ρόλο.

Βασική συνιστώσα, πέραν της διερεύνησης του θεωρητικού σκέλους, ήταν και η διερεύνηση των απόψεων των κωφών φοιτητών/ριών σχετικά με την πρόσβαση και ένταξή τους στην Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ελλάδα. Πραγματοποιήθηκε έρευνα μέσω τριών ερωτηματολογίων που απευθύνθηκαν προς Κωφούς/ες φοιτητές/ριες που σπουδάζουν σε Ελληνικά Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης, τους Καθηγητές/ριες, καθώς και μέλη των Ιδρυμάτων και διεξήχθη μια μόνο συνέντευξη, με τη βοήθεια διερμηνείας, με μια κωφή απόφοιτο.

Λέξεις-κλειδιά: κωφοί/ες φοιτητές/ριες, Ανώτατη Εκπαίδευση, πρόσβαση, ισότητα, Ελλάδα, Ευρωπαϊκή Ένωση.

Abstract

The contemporary era is influenced by rapid changes, which mark the need for continuous improvement, renewal and upskilling of citizens' knowledge and skills. The educational policy should be designed and implemented, by satisfying the needs and peculiarities of its participants. Therefore, the modern educational reality requires the prominence and study of issues related to the access of all individuals to education.

The aim of this Thesis is to study the access of deaf students in higher education, focusing on the Greek reality. The overall European framework, which supports the access of people with disabilities in higher education, is being presented, while emphasis is given to the specific references made for the deaf students.

The topic of this Thesis was selected, taking into account that the access of all people to education is a fundamental right, which equips all people with knowledge, skills and renders them contributors to the development and progress of the societies.

To achieve the objectives of this Thesis, a study of the European Union's policy was carried out, along with a review of the Greek policies about the inclusion and an overview of the Greek Higher Education Institutions' reality. In the Greek Higher Education Institutions, the teaching content and organization is a responsibility of the state, and the European Union has a supporting role.

A key component of this research, except for researching the theoretical part, was the investigation of the views of deaf students regarding their access and inclusion in Higher Education in Greece. Three questionnaires were developed, which targeted the deaf students studying in Greek Higher Education Institutions, the Professors, and the members of the Institutions as well. Finally, one interview was conducted with a deaf graduate.

Keywords: deaf students, Higher education, access, equity, Greece, European Union

Πίνακας περιεχομένων

Ευχαριστίες	4
Περίληψη	5
Abstract	6
Εικόνες	8
Συνοτομογραφίες/ Ακρωνύμια	11
Ελληνικά.....	11
Αγγλικά	12
1. Εισαγωγή.....	13
1.1 Ερευνητικά ερωτήματα και Υποθέσεις Εργασίας	15
1.2 Μεθοδολογία της έρευνας	16
1.2.1 Ερωτηματολόγια: Δομή και Στόχος	17
1.2.2 Ερωτηματολόγιο προς τους/ις Κωφούς/ες, βαρήκοους/ες φοιτητές/ριες	17
1.2.3 Ερωτηματολόγιο προς τους/ις Καθηγητές/ριες των Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης	20
1.2.4 Ερωτηματολόγιο προς τα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης.....	22
1.2.5 Εστιασμένη Συζήτηση.....	24
1.3 Ηθική και δεοντολογία της έρευνας	24
1.4 Θεωρητικό Πλαίσιο: Κονστροκτιβισμός και Εξευρωπαϊσμός	25
1.5 Ορισμοί.....	26
1.6 Δομή της Εργασίας.....	31
2. Βιβλιογραφική Επισκόπηση: Τα προβλήματα πρόσβασης και ενσωμάτωσης των κωφών φοιτητών/ριών στην Ανώτατη Εκπαίδευση.....	31
2.1 Εννοιολογική προσέγγιση των όρων: Πρόσβαση & Ενσωμάτωση στην Ανώτατη εκπαίδευση	35
2.2 Διεθνές Πλαίσιο: Συνθήκες που διαφυλάττουν την πρόσβαση και ενσωμάτωση ..	39
2.3 Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την υποστήριξη/ενσωμάτωση των κωφών φοιτητών/ριών στην Ανώτατη εκπαίδευση	42
3. Δράση, Στρατηγικές και Προγράμματα της ΕΕ	42
3.1 Κινητικότητα των φοιτητών/ριών από «μειονεκτούντα περιβάλλοντα»	50
3.2 Δαπάνες για την εκπαίδευση των Α.Μ.Ε.Α στην Ευρωπαϊκή Ένωση	52
3.3 Εκπαίδευση και απασχόληση των ατόμων με αναπηρία, ΕΕ	56
3.4 Ευρωπαϊκή στρατηγική για την αναπηρία 2010-2020	58
3.5 Οργανισμοί της Ε.Ε και Φορείς που δρουν σε Ευρωπαϊκό επίπεδο.....	60
4. Παιδαγωγική των κωφών παιδιών στην Ελλάδα.....	63
4.1 Ελλάδα και Ανώτατη εκπαίδευση.....	64

4.2	Ειδική Αγωγή, Εκπαίδευση των κωφών μαθητών και φοιτητών/ριών στην Ελλάδα	64
4.3	Μονάδες Προσβασιμότητας Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων	68
5.	Φορείς που ασχολούνται με την ένταξη και διευκόλυνση πρόσβασης των ατόμων με αναπηρίες στην Ελλάδα	72
5.1	Χρηματοδότηση- Ελλάδα.....	72
5.2	Στατιστικά για τους/τις Κωφούς/ές και βαρήκοους/ες φοιτητές/ριες στην Ελλάδα	75
6.	Ανάλυση των ερωτηματολογίων	78
6.1	Κωφοί/ες και Βαρήκοοι/ες Φοιτητές/ριες	79
6.2	Καθηγητές/ριες.....	91
6.3	Μέλη των Υπηρεσιών Ιδρυμάτων Ανώτατης εκπαίδευσης.....	98
6.4	Αποτελέσματα Συνέντευξης.....	103
7.	Συμπεράσματα	106
8.	Παραρτήματα - Ερωτηματολόγια.....	111
A.	ΟΜΑΔΑ ΣΤΟΧΟΣ: ΚΩΦΟΙ/ΕΣ ΦΟΙΤΗΤΕΣ/ΡΙΕΣ.....	111
	Ερωτήσεις.....	111
B.	ΟΜΑΔΑ ΣΤΟΧΟΣ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ (ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΕΣ, ΜΟΝΑΔΕΣ ΠΡΟΣΒΑΣΙΜΟΤΗΤΑΣ, ΚΛΠ)	114
	Ερωτήσεις.....	115
Γ	ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ/ΤΡΙΕΣ ΙΔΡΥΜΑΤΩΝ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	116
	Ερωτήσεις.....	116
	Βιβλιογραφία.....	119
	Ελληνόγλωσσες Πηγές	119
	Ξενόγλωσσες Πηγές	127
	Εικόνες -Πηγές	134

Εικόνες

Εικόνα 1	Διεθνές σύμβολο πρόσβασης για απώλεια ακοής,	30
Εικόνα 2	Η κοινωνική διάσταση, Η διαδικασία της Μπολόνια: από τη Σορβόννη, 1998 έως το Παρίσι, 2018	47
Εικόνα 3	Στόχος για την Ολοκλήρωση της Ανώτατης εκπαίδευσης.....	48
Εικόνα 4	Επίτευξη Ανώτατης Εκπαίδευσης στην ΕΕ, Eurostat (2019).....	49
Εικόνα 5	Συστάσεις ανώτερου επιπέδου / κίνητρα προς τα ΑΕΙ για τη θέσπιση στοχοθετημένων μέτρων για τη στήριξη της συμμετοχής των μειονεκτούντων μαθητών σε προγράμματα κινητικότητας, 2018/19	51
Εικόνα 6	Ευρωπαϊκά Κονδύλια για την Εκπαίδευση κι Επαγγελματική Κατάρτιση	53
Εικόνα 7	Συνολικές Κυβερνητικές δαπάνες 2018	53
Εικόνα 8	Προϋπολογισμός ΕΕ ανά Ταμείο,: Εκπαιδευτική & Επαγγελματική Κατάρτιση.....	54

Εικόνα 9 Συνολικό κόστος) για Εκπαίδευση & Επαγγελματική Κατάρτιση, Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία.....	54
Εικόνα 10 Συνολικές δαπάνες κυβέρνησης για την εκπαίδευση, 2018 (% του ΑΕΠ) , Ποσοστά για Ανώτατη Εκπαίδευση	55
Εικόνα 11 Συμμετοχή ατόμων με αναπηρία στην εκπαίδευση, αναζήτηση εργασίας	56
Εικόνα 12 Σύγκριση ζήτησης επιπέδου εκπαίδευσης 2011 – 2030	57
Εικόνα 13 Τομείς δράσης της Στρατηγικής για την αναπηρία.....	58
Εικόνα 14 Θεματικοί άξονες Στρατηγικής	59
Εικόνα 15 Δαπάνες για Ανώτατη Εκπαίδευση, ως μέρος ΑΕγΧΠ ή Δημοσίων δαπανών	72
Εικόνα 16 Απόφοιτοι Ανώτατης Εκπαίδευσης.....	73
Εικόνα 17 Προϋπολογισμός ΕΕ ανά Ταμείο,: Εκπαιδευτική & Επαγγελματική Κατάρτιση, Ελλάδα.....	73
Εικόνα 18 Ποσοστό επι της συνολικής χρηματοδότησης- Ελλάδα.....	74
Εικόνα 19 Συνολικό Κόστος :Σχεδιασμός και Πραγματικές δαπάνες, ΕΕ	74
Εικόνα 20 Συνολικές δαπάνες κυβέρνησης για την εκπαίδευση, 2018 (% του ΑΕΠ).....	75
Εικόνα 21 Πρόωρη εγκατάλειψη της εκπαίδευσης και την κατάρτισης, Νέοι 18-24 ετών.....	76
Εικόνα 22 Άτομα 20-24 ετών, Συμμετοχή στην Ανώτατη Εκπαίδευση, ΕΕ και Ελλάδα, ISCED 5-8	78
Εικόνα 23 Άτομα 25-34 ετών, Συμμετοχή στην Ανώτατη Εκπαίδευση, ΕΕ και Ελλάδα, ISCED 5-8	78
Εικόνα 24 Φύλο Ερωτηθέντων	79
Εικόνα 25 Ηλικία Ερωτηθέντων	80
Εικόνα 26 Σχολική εκπαίδευση, ειδικό σχολείο κωφών	81
Εικόνα 27 Είδος γενικής εκπαίδευσης	81
Εικόνα 28 Αξιολόγηση Δομών Πολιτείας για την πρόσβαση κωφών στην Ανώτατη Εκπαίδευση	82
Εικόνα 29 Σχόλια.....	82
Εικόνα 30 Τομέας Σπουδών.....	83
Εικόνα 31 Αξιολόγηση δομών Ιδρυμάτων.....	83
Εικόνα 32 Υποτιτισμός- Υλικό Διδασκαλίας.....	84
Εικόνα 33 Ευκολία Λήψης Σημειώσεων.....	85
Εικόνα 34 Αξιολόγηση μεθόδου εξετάσεων.....	85
Εικόνα 35 Αλληλεπίδραση με φοιτητές	86
Εικόνα 36 Συμμετοχή σε σύλλογο.....	87
Εικόνα 37 Ενημέρωση προσωπικού για θέματα περί αναπηρίας.....	87
Εικόνα 38 Εφόσον έχετε ολοκληρώσει τον προπτυχιακό κύκλο Σπουδών, θα επιθυμούσατε να συνεχίσετε με μεταπτυχιακό πρόγραμμα; Αν ναι, έχετε λάβει συμβουλευτική καθοδήγηση κι έχετε στήριξη στη διαδικασία αιτήσεων;.....	88
Εικόνα 39 Αξιολόγησης Ισότιμης συμμετοχής.....	88
Εικόνα 40 Ικανοποίηση από πρόσβασή στην Ανώτατη εκπαίδευση	88
Εικόνα 41 Επικοινωνία με τους καθηγητές	89
Εικόνα 42 Δυσχεραίνει τις σπουδές σας η προτεινόμενη ξενόγλωσσα βιβλιογραφία;.....	89
Εικόνα 43 Οπτικοποίηση του μαθησιακού υλικού ως λύση για την παρακολούθηση των μαθημάτων.....	90
Εικόνα 44 Έτη Εργασιακής Εμπειρίας Καθηγητών.....	91
Εικόνα 45 Τομέας Εργασίας Καθηγητών.....	92
Εικόνα 46 Εργασία σε Ίδρυμα Ανώτατης Εκπαίδευσης.....	92
Εικόνα 47 Εμπειρία διδασκαλίας σε Κωφό/η και βαρήκοο/η φοιτητή/τρια	93

Εικόνα 48 Τροποποίηση διδασκαλίας.....	94
Εικόνα 49 Τα μέσα που παρέχει το Ίδρυμα για να ανταποκριθούν στις ανάγκες των κωφών φοιτητών/ριών.....	95
Εικόνα 50 Τομείς που οι κωφοί φοιτητές έχουν εκφράσει συγκεκριμένες δυσκολίες και αιτήματα σχετικά με την ενσωμάτωση τους στην εκπαιδευτική διαδικασία.....	96
Εικόνα 51 Συστάσεις για καλύτερη ενσωμάτωση των κωφών/βαρήκων φοιτητών/ριών στην εκπαιδευτική διαδικασία.....	96
Εικόνα 52 Ύπαρξη Μονάδας Προσβασιμότητας.....	97
Εικόνα 53 Ίδρυμα Εργασίας Υπαλλήλων.....	98
Εικόνα 54 Ιδιότητα.....	99
Εικόνα 55 Γνώση αριθμού κωφών φοιτητών/ριών.....	99
Εικόνα 56 Πώς μπορούν οι φοιτητές να ζητήσουν βοήθεια, εάν προκύψει κάποιο πρόβλημα,2.....	101
Εικόνα 57 Έχουν εκφράσει οι κωφοί/ες φοιτητές/ριες συγκεκριμένες δυσκολίες και αιτήματα σχετικά με την ενσωμάτωση τους;.....	101
Εικόνα 58 Τομείς δυσκολιών/αιτημάτων που έχουν εκφράσει οι κωφοί/ες φοιτητές/ριες.....	102
Εικόνα 59 Συστάσεις για την καλύτερη ενσωμάτωση.....	103

Πίνακες

Πίνακας 1 Παραλήπτες του Ερωτηματολογίου για τους Κωφούς/βαρήκοους φοιτητές/ριες.....	19
Πίνακας 2 Παραλήπτες του Ερωτηματολογίου για τους/ις Καθηγητές/ριες.....	22
Πίνακας 3 Παραλήπτες του Ερωτηματολογίου για τα Μέλη των Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης.....	24
Πίνακας 4 Υπηρεσίες -Μονάδα Προσβασιμότητας ΕΚΠΑ.....	68
Πίνακας 5 Υπηρεσίες-Μονάδα Προσβασιμότητας και Κοινωνικής Στήριξης φοιτητών ΑμεΑ και φοιτητών Ευπαθών Κοινωνικών Ομάδων του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.....	69
Πίνακας 6 Υπηρεσίες - Υποστήριξη Παρεμβάσεων Κοινωνικής Μέριμνας Φοιτητών Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής.....	69
Πίνακας 7 Υπηρεσίες - Μονάδα Προσβασιμότητας του Πανεπιστημίου Μακεδονίας.....	70
Πίνακας 8 Υπηρεσίες - Μονάδα Υποστήριξης Φοιτητών Ευπαθών Ομάδων, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.....	70
Πίνακας 9 Υπηρεσίες – ΠΡΟΣΒΑΣΗ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.....	71
Πίνακας 10 Υπηρεσίες – ΔοΣυΠ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης.....	71
Πίνακας 11 Υπηρεσίες – Πανεπιστημιούπολη Σερρών.....	71
Πίνακας 12 Δυσκολία κατά τη διδασκαλία.....	93
Πίνακας 13 Τρόποι με τους οποίους το Ίδρυμα που εργάζονται υποστηρίζει φοιτητές με προβλήματα ακοής.....	100
Πίνακας 14 Πώς μπορούν οι φοιτητές να ζητήσουν βοήθεια, εάν προκύψει κάποιο πρόβλημα, 1.....	101

Συνομογραφίες/ Ακρωνύμια

Ελληνικά

ΑΕγχΠ: Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

ΑμΕΑ: Άτομα με Ειδικές Ανάγκες

ΑμΕΕΑ: Άτομα με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες

ΑΜΣ: Ανοικτή Μέθοδος Συντονισμού

ΔΒΜ: δια βίου μάθηση

ΕΑΕ: Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση

ΕΕΔΑ: Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΕΕΕΚ: Ειδικό Εργαστήριο Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης

ΕΚΚΑ: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης

ΕΕΠ: Ειδικό Εκπαιδευτικό Προσωπικό

ΕΘΑΑΕ: Εθνική Αρχή Ανώτατης Εκπαίδευσης

ΕΚ 2020: Εκπαίδευση και κατάρτιση 2020

ΕΛΣΤΑΤ: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Ε.Ν.Γ: Ελληνική Νοηματική Γλώσσα

ΕΟΚΕ: Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή

ΕΟΠΠΕΠ: Εθνικός Οργανισμός Πιστοποίησης Προσόντων και Επαγγελματικού Προσανατολισμού

Ε.Σ.Α.μεΑ: Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία

ΕΣΔΑ: Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Ε.Χ.Α.Ε: Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης

Κ.Ε.Σ.Υ.: Κέντρα Εκπαιδευτικής και Συμβουλευτικής Υποστήριξης

ΙΕΠ: Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ο.Α.Ε.Δ: Ελληνικός Οργανισμός Ανθρώπινου Δυναμικού

Ο.Η.Ε: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

Ο.Μ.Κ.Ε: Ομοσπονδία Κωφών Ελλάδος

ΟΟΣΑ: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

Π.Ο.Υ: Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας

ΣΒΑ: Στόχοι βιώσιμης ανάπτυξης

ΣΛΕΕ: Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΤΕ: Τμήμα Ένταξης

Αγγλικά

CEDEFOP: European Centre for the Development of Vocational Training [Ευρωπαϊκό Κέντρο για την Ανάπτυξη της Επαγγελματικής Κατάρτισης]

EHSIS: European Health and Social Integration Survey

GALI: Global Activity Limitation Instrument

Helios: Handicapped Europeans Living in Open Society

ICF: International Classification of Functioning, Disability and Health

ISCED: International Standard Classification of Education

UNESCO: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization

1. Εισαγωγή

Στην Κοινωνία της Γνώσης κρίνεται πρώτιστης σημασίας να είναι όλοι οι άνθρωποι συμμετοχοί στην εκπαιδευτική διαδικασία κάτι που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κατά το σχεδιασμό των εκπαιδευτικών πολιτικών. Η εκπαίδευση συνιστά θεμελιώδες δικαίωμα όλων των ανθρώπων, διαμορφωτή των δεξιοτήτων, αρωγό της ανάπτυξης και επιταχυντή της οικονομίας. Ήδη από τη δεκαετία του 1960, έχουν αναδειχθεί πολιτικές για την ένταξη, την ενσωμάτωση και τη συνεκπαίδευση των ατόμων με αναπηρίες σε όλα τα στάδια εκπαίδευσης. Περισσότεροι από ένα δισεκατομμύριο άνθρωποι ζουν με κάποια μορφή αναπηρίας, δηλαδή περίπου το 15% του παγκόσμιου πληθυσμού.¹

Η κινητήριος δύναμη μιας κοινωνίας είναι οι άνθρωποί της, με ιδιαίτερη έμφαση να δίνεται στους νέους, καθώς συμβάλλουν στην οικονομική ανάπτυξη της. Είναι γενική παραδοχή ότι η απόκτηση ενός τίτλου σπουδών μπορεί να συμβάλει στην αποδοτικότητα του ατόμου και σε πρόσβαση στην αγορά εργασίας, με καλύτερους όρους, εν συγκρίσει με κάποιον που δε διαθέτει. Η πολιτεία, λοιπόν, οφείλει να μεριμνά και να προσφέρει σε όλους τους πολίτες πρόσβαση στην εκπαίδευση. Ωστόσο, παρόλο που υπάρχουν διεθνείς και ευρωπαϊκές Συνθήκες, νόμοι και Πρωτόκολλα, παράλληλα με εθνικές διατάξεις, εξακολουθούν να υπάρχουν περιορισμοί στην απρόσκοπτη πρόσβαση και ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Ως εκ τούτου, ένα μέρος του πληθυσμού αφενός στερείται την ισότιμη μάθηση και αφετέρου παρακωλύεται και η επαγγελματική τους αποκατάσταση.

1.1 Σημασία του θέματος και Σκοπός της παρούσας μελέτης

Η ακοή αποτελεί μια από τις πέντε αισθήσεις. Θεωρείται η πιο σημαντική από τις υπόλοιπες, γιατί με αυτή διευκολύνεται η επικοινωνία και η εκπαίδευση.² Η προσβασιμότητα και η ενσωμάτωση στην εκπαίδευση, αφορά το σύνολο του πληθυσμού, καθώς ανεξαρτήτως της ύπαρξης αναπηρίας, εκ γενετής ή σε μετέπειτα στάδιο της ζωής του ατόμου, οι δυσκολίες που επηρεάζουν τα άτομα με αναπηρία, ενδέχεται να επηρεάσουν οποιονδήποτε άνθρωπο. Αυτή η προβληματική και παράλληλα συμπέρασμα στάθηκε ως εφιαλτήριο για την επιλογή της υπάρχουσας μελέτης, με έμφαση στην Ανώτατη εκπαίδευση. Παράλληλα κατά τη βιβλιογραφική επισκόπηση ήταν εμφανές πώς στις περισσότερες χώρες, τα άτομα με αναπηρίες αντιμετωπίζουν εμπόδια στην πρόσβαση και τη συμμετοχή σε πανεπιστημιακές σπουδές.³ Επιπλέον, οι συστηματικές και διακρατικές μελέτες, που παρουσιάζουν τη γνώμη τους είναι σπάνιες, αφού μόνο λίγες χώρες παρακολουθούν τις εμπειρίες των φοιτητών/ριών.⁴

Σημαντικά ευρήματα προήλθαν από την έρευνα: "LABOUR FORCE SURVEY AD HOC MODULE" του 2002, αν κι έγινε πριν από αρκετά χρόνια, σύμφωνα με την οποία σε επίπεδο ΕΕ, καταγράφηκε πως το 23% των νέων ηλικίας 20-24 ετών, που είχε σημαντικούς περιορισμούς

¹ World Health Organisation. (2020, December 1). 10 Facts on disability. *Who*. Retrieved on 08/01/2021 from: <https://www.who.int/news-room/facts-in-pictures/detail/disabilities> .

² Χατζημανώλης, Ε. (05/2020). Διαταραχές στην ακοή και η αντιμετώπισή τους. *Hygeia, Άρθρα Υγείας Ωτορινολαρυγγολογία*. Ανακτήθηκε στις 02/06/202 από: <https://www.hygeia.gr/diataraches-stin-akoi-kai-i-antimetopisi-toys/> .

³ Fuller, M., Healey, M., Bradley, A. & Hall, T. (2004). *Barriers to learning: a systematic study of the experience of disabled students in one university*. *Studies in Higher Education*, 29(3), 303-316.

⁴ Limbach-Reich, A., J. W. Powell, J. (2016). *Supporting young adults with special educational needs (SEN) in obtaining higher qualifications*. NESET II Ad hoc question No 6/2016. Retrieved on 08/07/2020 from: https://nesetweb.eu/wp-content/uploads/2019/06/NESET-II_AHQ6.pdf .

έλαβε μέρος στην εκπαίδευση ή την κατάρτιση. Τέλος, για τα άτομα ηλικίας 25-49 ετών, το 8% των ατόμων με σημαντικούς περιορισμούς συμμετείχε στην εκπαίδευση και την κατάρτιση, σε σύγκριση με το 12% αυτών που περιορίστηκαν σε κάποιο βαθμό και το 10% που δεν είχαν καθόλου περιορισμούς. Παράλληλα, το 4-5% των ανδρών και γυναικών στην Ελλάδα δήλωσαν πως περιορίζεται είτε στο είδος ή στην ποσότητα εργασίας που μπορούν να κάνουν. Επίσης, στην ΕΕ συνολικά, πάνω από το 50% των ατόμων ηλικίας 25-64 ετών που ανέφεραν ότι αντιμετωπίζουν περιορισμούς, όσον αφορά την εργασία δεν είχαν εκπαιδευτικά προσόντα, πέρα από την υποχρεωτική εκπαίδευση.⁵

Κατά την αναζήτηση και μελέτη της βιβλιογραφίας αναφορικά με την πρόσβαση ατόμων με αναπηρίες στην Ανώτατη εκπαίδευση, ειδικά όσον αφορά την Ελλάδα, έγινε εμφανές ότι η πλειονότητα των μελετητών έχει εστιάσει στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Κρίθηκε, επομένως, σημαντικό να διερευνηθούν οι ισχύουσες, αλλά και παλαιότερες πολιτικές, με έμφαση στο εθνικό πεδίο για την ελληνική Ανώτατη εκπαίδευση, εστιάζοντας στην πρόσβαση και ενσωμάτωση των ατόμων με αναπηρία. Αναλυτικά θα παρουσιασθούν και τα δεδομένα που αφορούν συγκεκριμένα τους κωφούς/εξφοιτητές/ριες. Το συγκεκριμένο θέμα επίσης επιλέχθηκε γιατί είναι σημαντικό να εξαχθούν συμπεράσματα, αναφορικά με την πρόσβαση τους, τα οποία προκύπτουν από την πραγματική τους εμπειρία. Επίσης κρίθηκε σημαντικό να γίνει μια ανασκόπηση των εμπειριών και στάσεων των μελών των Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης, σχετικά με το κατά πόσο τα δικαιώματα της ελεύθερης και απρόσκοπτης εκπαιδευτικής πρόσβασης εφαρμόζονται στην πράξη, στον τομέα της εκπαίδευσης.

Στις Η.Π.Α υπάρχουν Πανεπιστήμια, που περιλαμβάνουν σημαντικό αριθμό κωφών φοιτητών/ριών και τους παρέχουν υπηρεσίες, με στόχο να διευκολύνουν την ενσωμάτωση στην πανεπιστημιακή κοινότητα και στη μάθηση χωρίς εμπόδια. Για παράδειγμα, το εθνικό Ίδρυμα Κωφών στη Νέα Υόρκη, είναι το πρώτο και μεγαλύτερο τεχνολογικό κολέγιο στον κόσμο για κωφούς/ες και με προβλήματα ακοής φοιτητές/ριες. Σύμφωνα με την ιστοσελίδα του ανά έτος 1,100 εισακτέοι εγγράφονται και το 95 % λαμβάνει μέρος στην απασχόληση και την αγορά εργασίας. Το ίδρυμα προσφέρει επίσης εξειδικευμένη προετοιμασία για την ανάπτυξη δεξιοτήτων διερμηνείας, ώστε να περάσουν τις εξετάσεις πιστοποίησης εθνικής διερμηνείας.⁶ Επίσης το μοναδικό πανεπιστήμιο στον κόσμο που διοικείται και απευθύνεται μόνο σε κωφούς είναι το Gallaudet University⁷, που λειτουργεί από το 1864.

Ωστόσο το ερώτημα είναι τι συμβαίνει στην Ευρώπη, σε επίπεδο νομοθεσίας και πολιτικών, με μελέτη περίπτωσης την Ελλάδα. Η παρούσα εργασία παραθέτει το εθνικό νομοθετικό πλαίσιο και εξετάζει κατά πόσο ακολουθεί τις διεθνείς νόρμες και τις νόρμες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επιπλέον, επιχειρεί μια αποτίμηση της τρέχουσας πραγματικότητας και των εξελίξεων στα Ελληνικά Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης, μέσω της εμπειρίας των άμεσα εμπλεκόμενων μερών, όσον αφορά στην ενσωμάτωση των κωφών ατόμων στην πανεπιστημιακή κοινότητα. Η παρούσα μελέτη επιδιώκει επίσης, μια πιο σφαιρική

⁵ Ward, T., Grammenos, S. et al. (2007). *Men and women with disabilities in the EU: statistical analysis of the LFS ad hoc module and the EU-SILC*. Cesep. Retrieved on 08/07/2020 from: <http://www.cesep.eu/Dis%20Analysis%20of%20LFS%20ah%20Mod%20&%20EU-SILC%20-%20Final%20full%20report.pdf>.

⁶ Rochester institute of Technology. (n.d.). Admissions & Aid. Opportunities for Deaf and Hard-of-hearing. *RIT*. Retrieved on 18/07/2020 from: <https://www.rit.edu/>.

⁷ Gallaudet University. (n.d.). Gallaudet at a glance. Retrieved on 18/07/2020 from: <https://www.gallaudet.edu/>.

ανασκόπηση των εμπειριών των σπουδαστών, είτε είναι ενεργοί φοιτητές/ριες, είτε όχι και επιδιώκει να εξάγει σημαντικά συμπεράσματα και για το κατά πόσον οι κωφοί/ες και βαρήκοοι/ες φοιτητές/ριες, κάνουν ακόμη ένα βήμα, έχοντας ολοκληρώσει το προπτυχιακό επίπεδο και προχωρώντας σε μεταπτυχιακές ή και διδακτορικές σπουδές. Αυτό είναι ένα εύρημα που κατά τη μελέτη πληθώρας κειμένων ή διατριβών, που αφορούν την ελληνική πραγματικότητα, δεν καλύπτεται επαρκώς από την υπάρχουσα έρευνα. Επίσης οι μελέτες που έχουν διεξαχθεί για την Ελλάδα εστιάζουν σε ενεργούς φοιτητές/ριες και σε διεξάγονται σε μεμονωμένα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης. Η παρούσα έρευνα δεν εστίασε μόνο σε ένα εκπαιδευτικό ίδρυμα, ούτε σε ένα κλάδο Σπουδών, αλλά έγινε προσπάθεια και διάχυση των ερωτηματολογίων στα περισσότερα Ιδρύματα της επικράτειας. Οι κωφοί/ες και βαρήκοοι/ες φοιτητές/ριες, οι Καθηγητές και τα μέλη των διαφόρων Τμημάτων των Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης -ανεξαρτήτως έμφασης σε ένα μόνο ίδρυμα- τίθενται στο επίκεντρο της παρούσας μελέτης. Η έρευνα στοχεύει να εντοπίσει τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι φοιτητές/ριες/ απόφοιτοι/ες κατά τη διάρκεια των Σπουδών, καθώς και τις ενέργειες ανταπόκρισης των Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης προς αυτές.

1.1 Ερευνητικά ερωτήματα και Υποθέσεις Εργασίας

Το πρώτο ερευνητικό ερώτημα που θα εξεταστεί είναι αν είναι εφικτή, και το δεύτερο ερώτημα αν είναι ισότιμη η πρόσβαση των κωφών ατόμων στην Ελληνική Ανώτατη εκπαίδευση.

Υποθέσεις Εργασίας:

1. Το Ευρωπαϊκό και Διεθνές πλαίσιο διασφαλίζουν την πρόσβαση των κωφών ατόμων στην Ανώτατη εκπαίδευση, ως προς το νομικό πλαίσιο. Ωστόσο, άλλοι παράγοντες, όπως η χρηματοδότηση που διαθέτουν τα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης, οι υποδομές και οι διαδικασίες προσαρμογής της διδασκαλίας επηρεάζουν την πρόσβαση.
2. Η ύπαρξη φορέων εντός των Ιδρυμάτων εκπαίδευσης, που προσφέρουν υποστηρικτικές υπηρεσίες προς τους/τις κωφούς/ες φοιτητές/ριες ενισχύει την πρόσβαση τους και συνδράμει στην επιτυχή ολοκλήρωση των Σπουδών τους.
3. Η ισότιμη πρόσβαση σχετίζεται με την προσαρμογή της διδασκαλίας όταν μεταξύ των φοιτητών/ριών υπάρχουν Κωφοί(ές)/βαρήκοοι(ες) φοιτητές/ριες. Εξαρτάται από παράγοντες, όπως προσβάσιμα συγγράμματα, οπτικοποίηση του εκπαιδευτικού υλικού, ηλεκτρονική προσβασιμότητα, εξετάσεις που είναι προσαρμοσμένες στις ανάγκες τους.
4. Το νομοθετικό πλαίσιο που δημιούργησε τις Μονάδες προσβασιμότητας συμβάλλει στη βελτίωση των συνθηκών πρόσβασης στο ακαδημαϊκό γίνεσθαι και παρέχει ισότιμους όρους φοίτησης με τους ακούοντες.
5. Οι κωφοί/ες φοιτητές/ριες έχουν έκφραση μέσω συλλογών που τους εκπροσωπούν στα Πανεπιστήμια, εφόσον υπάρχει κουλτούρα ενσωμάτωσης και ενδιαφέρον και από το εκάστοτε ίδρυμα να γνωστοποιεί πληροφορίες στους κωφούς/ες φοιτητές/ριες.

Για την εξέταση των υποθέσεων εργασίας και των δυο ερωτημάτων θα μελετηθούν τα ακόλουθα: η νομοθεσία και οι εξελίξεις σε διεθνές, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, οι απόψεις των ίδιων των συμμετεχόντων στην εκπαιδευτική διαδικασία, για να διαπιστωθεί η διευκόλυνση ή παρεμπόδιση της ένταξης και της πρόσβασης στην εκπαιδευτική διαδικασία.

1.2 Μεθοδολογία της έρευνας

Στην παρούσα εργασία ακολουθήθηκε η ποιοτική έρευνα. Προκειμένου να βρεθούν απαντήσεις στα ανωτέρω ερευνητικά ερωτήματα, αρχικά έγινε αναζήτηση στο διαδίκτυο, τόσο στην ελληνική, όσο και σε ξενόγλωσση βιβλιογραφία. Μελετήθηκαν τα δεδομένα που προκύπτουν από το θεσμικό πλαίσιο σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο, οι επιμέρους πολιτικές και έγινε επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας. Πραγματοποιήθηκε έρευνα στους διαδικτυακούς ιστοτόπους Διεθνών φορέων, όπως Συμβούλιο της Ευρώπης, Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, UNESCO. Πραγματοποιήθηκε ενδεδειγμένη έρευνα στον ιστοτόπο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στη σελίδα Eur-lex, αναφορικά με το νομικό πλαίσιο που περιλαμβάνει την έννοια της πρόσβασης και της ενσωμάτωσης των κωφών ατόμων στην εκπαιδευτική διαδικασία. Επιπρόσθετα, μελετήθηκαν έγγραφα που σχετίζονται με την εκπαίδευση, από φορείς όπως το Ευρωπαϊκό Κέντρο για την Ανάπτυξη της Επαγγελματικής Κατάρτισης και αντλήθηκαν στατιστικά δεδομένα από τον επίσημο ιστοτόπο της Eurostat, τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (Π.Ο.Υ) και τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), καθώς και από την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ). Σχετικά με το εθνικό επίπεδο μελετήθηκε το Σύνταγμα της Ελλάδος και προσπελάστηκαν οι νόμοι που αφορούν την ένταξη των κωφών φοιτητών/ριών στην Ανώτατη εκπαίδευση.

Παράλληλα έγινε ενδεδειγμένη έρευνα σε διαθέσιμα διαδικτυακά άρθρα, πηγές και εφημερίδες, όπως: European Journal of Special Needs Education, Journal of Postsecondary Education and Disability, European Journal of Higher Education, Journal of Special Education. Οι λέξεις κλειδιά που χρησιμοποιήθηκαν κατά την αναζήτηση ήταν: Ανώτατη εκπαίδευση, αναπηρία, κωφοί/ες φοιτητές/ριες, φοιτητές/ριες με αναπηρία, πρόσβαση, ένταξη, εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς. Επιπλέον, μελετήθηκε η διαδικτυακή βιβλιοθήκη έρευνας, ERIC (<https://eric.ed.gov/>). Οι όροι κλειδιά που χρησιμοποιήθηκαν κατά την επισκόπηση της αγγλικής βιβλιογραφίας ήταν: higher education, disability, deaf, deaf students και Greece. Κατόπιν ερευνήθηκαν τα διαθέσιμα πλήρη κείμενα, τα οποία αντιστοιχούσαν σε 3,210 έγγραφες. Από αυτά ερευνήθηκαν τα πιο σχετικά για τη γράφουσα, με βάση τους τίτλους και τη σύντομη περιγραφή. Η μελέτη επικεντρώθηκε σε 20 κείμενα.⁸

Ένα από τα χαρακτηριστικά της ποιοτικής έρευνας είναι η καταγραφή, η ανάλυση και η ερμηνεία φαινομένων, ακριβώς όπως βιώνονται από συγκεκριμένα υποκείμενα. Στο Σύγγραμμα των Φιλία Ίσαρη και Μάριο Πουρκό, αναφέρονται οι στρατηγικές του Patton (2002) για την ποιοτική έρευνα. Στην παρούσα έρευνα επιλέχθηκαν τα Ομοιογενή δείγματα, δηλαδή η μελέτη περιπτώσεων με όμοια χαρακτηριστικά για την εμπειριστατωμένη κατανόηση μιας συγκεκριμένης υποομάδας.⁹

⁸ Ενδεικτικά αναφέρονται τα εξής: Wolanin, T. & Steele, P. (2004). *Higher Education Opportunities for Students with Disabilities: A Primer for Policymakers*. Washington: The Institute for Higher Education Policy. Ganiyah I., A. (2016). *Higher Education for Individuals with Disabilities*. ERIC. Retrieved on 01/08/2020 from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED593346.pdf> , Santos, S. B. D. L., Kupczynski, L., & Mundy, M.A. (2019). Determining Academic Success in Students with Disabilities in Higher Education. *International Journal of Higher Education*, 8(2), 1–23. Retrieved on 01/08/2020 from: <https://doi.org/10.5430/ijhe.v8n2p16> .

⁹ Ίσαρη, Φ., & Πουρκό, Μ. (2015). *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας. Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση*. Ανακτήθηκε στις 01/08/2020 από: https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/5826/4/15327_Isari-KOY.pdf .

1.2.1 Ερωτηματολόγια: Δομή και Στόχος

Έχοντας τα ανωτέρω κατά νου, διεξήχθη δειγματοληπτική έρευνα, βασισμένη σε τρία ερωτηματολόγια. Το πρώτο αφορούσε τους/τις κωφούς/ες φοιτητές/ριες που σπουδάζουν ή έχουν ολοκληρώσει τις σπουδές τους σε Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης. Το δεύτερο ερωτηματολόγιο απευθύνθηκε σε Καθηγητές/ριες και το τρίτο σε μέλη των Ιδρυμάτων Ανώτατης εκπαίδευσης, όπως εργαζόμενους στη Γραμματεία, στο Τμήμα Συμβουλευτικής, το Γραφείο Διασύνδεσης, Μονάδα Προσβασιμότητας, κ.ο.κ.

Τα ερωτηματολόγια περιλάμβαναν:

- κλειστές ερωτήσεις, πολλαπλής επιλογής, με απάντηση ναι /όχι ή άλλες συγκεκριμένες απαντήσεις.
- κάποιες ανοιχτές ερωτήσεις, ώστε οι συμμετέχοντες να απαντήσουν ελεύθερα και να επεκταθούν σχετικά με συγκεκριμένα ζητήματα και καταστάσεις.

Οι απαντήσεις καλύπτουν τη χρονική περίοδο που κυμαίνεται από 01/12/2020 έως 27/02/2021.

Περιορισμοί έρευνας

- Ήταν αρκετά δύσκολη και χρονοβόρα η εύρεση της ομάδας στόχου, τόσο όσον αφορά τους/τις κωφούς/ες φοιτητές/ριες, όσο και τους/τις Καθηγητές/ριες που να διαθέτουν σχετική εμπειρία.
- Υπήρξε επιπλέον δυσκολία κοινοποίησης ερωτηματολογίου από αρκετά Ιδρύματα στους/στις κωφούς/ες ή/και βαρήκοους/ες φοιτητές/ριες τους, λόγω του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία των Δεδομένων. Η ερευνήτρια πραγματοποίησε πληθώρα επικοινωνιών με αρκετά Ιδρύματα, έως ότου καταφέρει να λάβει ένα ικανοποιητικό αριθμό απαντήσεων.
- Παράλληλα παρατηρήθηκε για μεγάλο διάστημα στασιμότητα και μικρός αριθμός απαντήσεων στο ερωτηματολόγιο των Καθηγητών/ριών, καθώς οι περισσότεροι/ες που είχαν προσεγγιστεί σε πρώτο στάδιο δεν είχαν ποτέ σχετική επαγγελματική εμπειρία διδασκαλίας.
- Παρατηρήθηκε σημαντικά μικρός αριθμός απαντήσεων, σε σύγκριση με τις ενέργειες προώθησης εκάστοτε ερωτηματολογίου.
- Λόγω της πανδημίας covid-19, και κάποιων συγκυριών ήταν δύσκολο να πραγματοποιηθούν συνεντεύξεις με κωφούς/ες φοιτητές/ριες.

1.2.2 Ερωτηματολόγιο προς τους/ις Κωφούς/ες, βαρήκοους/ες φοιτητές/ριες

Ορμώμενη από τη βιβλιογραφική επισκόπηση σχετικά με τις ανάγκες ή απαιτήσεις, αλλά και κάποια βασικά εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι κωφοί/ες φοιτητές/ριες, και με βάση ζητήματα που η γράφουσα έκρινε σημαντικά προς μελέτη και προκειμένου να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα το ερωτηματολόγιο προς τους κωφούς/ες και βαρήκοους/ες φοιτητές/ριες στηρίχθηκε στους ακόλουθους άξονες:

- πρόσβαση στο εκπαιδευτικό υλικό
- διδασκαλία, διαλέξεις
- δυνατότητα σημειώσεων
- πρόσβαση στις εξετάσεις,
- αξιολόγηση των προσφερόμενων υπηρεσιών
- αίσθημα «ανήκειν» στην πανεπιστημιακή ζωή

- επιθυμία συνέχισης των σπουδών
- αλληλεπίδραση και σχέση με τους διδάσκοντες/ουσες και το διοικητικό προσωπικό.

Πραγματοποιήθηκε η αποστολή πληθώρας μηνυμάτων, τηλεφωνικών επικοινωνιών και ενημερώσεων σε Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Δόθηκε έμφαση στην αποστολή κυρίως σε Ιδρύματα που διαθέτουν Μονάδες Προσβασιμότητας, καθώς έχουν κύρια αρμοδιότητα την εξυπηρέτηση και διευκόλυνση των φοιτητών/ριών με αναπηρίες. Επιπλέον, σημαντική ήταν η κοινοποίηση στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης, καθώς κάποιες από τις Σχολές κοινοποίησαν το ερωτηματολόγιο, είτε στις Ανακοινώσεις των Γραμματειών, είτε στις προσωπικές τους σελίδες στο Facebook (όπως η Γραμματεία του Τμήματος Μαθηματικών του Πανεπιστημίου Πατρών το δημοσίευσε στις ανακοινώσεις του Τμήματος. Η Γραμματεία του Τμήματος Χρηματοοικονομικής και Τραπεζικής Διοικητικής του Πανεπιστημίου Πειραιώς, η Μονάδα Προσβασιμότητας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων και το Τμήμα Διασύνδεσης, Διαμεσολάβησης & Καινοτομίας ΠΑΔΑ το δημοσιοποίησαν στο Facebook). Επιπλέον πέρα από τα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης, το ερωτηματολόγιο προωθήθηκε σε όλα τα Σωματεία και τις Ενώσεις Κωφών φοιτητών/ριών στην Ελλάδα.

Στάδια Επικοινωνίας με τους ερωτηθέντες

Αρχικά έγινε πιλοτική εφαρμογή του ερωτηματολογίου με δύο κωφούς φοιτητές/ριες, με στόχο να βελτιωθούν τυχόν προβλήματα, ασάφειες του ερωτηματολογίου και στη συνέχεια η διανομή συνεχίστηκε διαδικτυακά σε σχετικούς φορείς και Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης.

Η διάχυση στην ομάδα-στόχο έλαβε μέρος με τις εξής ενέργειες:

- Πραγματοποιήθηκε πρώτα τηλεφωνική επικοινωνία με κάποιους φορείς που εκπροσωπούν τα δικαιώματα και την πρόσβαση των κωφών πολιτών στην Ελλάδα, όπως: Εθνικό Ίδρυμα Κωφών, Ομοσπονδία Κωφών Ελλάδος, Επιτροπή Νεολαίας της Ομοσπονδίας Κωφών Ελλάδος, Πανελλήνια Ένωση Κωφών, Ένωση Κωφών Ελλάδος, Σύλλογος Κωφών Θεσσαλονίκης, Σύλλογος Κωφών Δράμας, Ένωση Κωφών Βορείου Ελλάδος, Πολιτιστικός Σύλλογος Κωφών και Βαρήκων Ν. Ρεθύμνου «Το Αρκάδι», Σωματείο κωφών Μέριμνα, Σύλλογος Κωφών Πειραιώς & Νήσων, Χριστιανική Αδελφότητα Κωφών (Εφφαθά), Σωματείο κωφών & βαρήκων νοτιοδυτικής Ελλάδος, Σωματείο Κωφών Ν. Ηρακλείου «ΚΑΝΤΙΑ», Επιμορφωτικός Σύλλογος Κωφών & Βαρήκων Μεσσηνίας, Σύλλογος Κωφών Χανιά-Σαμαριά. Αφού έγινε η ενημέρωση για την έρευνα και για την εμπιστευτικότητα και μη κοινοποίηση των προσωπικών δεδομένων των συμμετεχόντων, στάλθηκαν και σχετικά emails, με τον υπερσύνδεσμο του ερωτηματολογίου ζητώντας να κοινοποιηθούν σε μέλη των φορέων. Δυστυχώς, στην πλειονότητα των περιπτώσεων δεν ήταν εφικτή η περαιτέρω προώθηση.
- Σημαντική ήταν κι η συμβολή της αναμετάδοσης στα Κοινωνικά δίκτυα από μια Καθηγήτρια της Ελληνικής Νοηματικής Γλώσσας. Επιπρόσθετα, έγινε επικοινωνία με την συνιδρύτρια του Πρακτορείου Διερμηνέων Νοηματικών Γλωσσών: Hands-up, κα Στάθη, με τη βοήθεια της οποίας κοινοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο.
- Παράλληλα, έγιναν επικοινωνίες με Μονάδες Προσβασιμότητας και Γραμματείες Διαφόρων Τμημάτων πολλών Πανεπιστημίων στην ελληνική επικράτεια. Τους γνωστοποιήθηκε πως θα αξιοποιηθεί το υλικό που θα προκύψει από τη συμμετοχή και τις απαντήσεις των Κωφών φοιτητών/ριών. Τα Ιδρύματα στα οποία

κοινοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο και ζητήθηκε αν είναι εφικτό να προωθηθεί σε Κωφούς φοιτητές/ριες είναι τα εξής:

<p>I. Γραμματείες Όλων των Σχολών του Πανεπιστημίου Πειραιώς Σχολή Οικονομικών, Επιχειρηματικών και Διεθνών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιώς</p> <ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης • Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων • Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών • Τμήμα Τουριστικών Σπουδών <p>Σχολή Χρηματοοικονομικής και Στατιστικής</p> <ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Στατιστικής και Ασφαλιστικής Επιστήμης 	<ul style="list-style-type: none"> • Χρηματοοικονομικής & Τραπεζικής Διοικητικής • Γραμματείες Προέδρων <p>Σχολή Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών</p> <ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Ψηφιακών Συστημάτων • Τμήμα Πληροφορικής <p>Σχολή Ναυτιλίας και Βιομηχανίας</p> <ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Ναυτιλιακών Σπουδών • Τμήμα Βιομηχανικής Διοίκησης & Τεχνολογίας
<p>II. Μονάδα Προσβασιμότητας Ιωαννίνων</p>	
<p>III. Μονάδα Προσβασιμότητας ΕΚΠΑ</p>	
<p>IV. Πανεπιστήμιο Πατρών, Γραμματείες</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Πρυτανείας 2. Σχολή Θετικών Επιστημών, Τμήμα Βιολογίας 3. Τμήμα Γεωλογίας 4. Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και της Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία 5. Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και της Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία 6. Τμήμα Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Τεχνολογίας Υπολογιστών 7. Τμήμα Θεατρικών Σπουδών 8. Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και Κοινωνικής Εργασίας 9. Τμήμα Φυσικής 10. Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων 11. Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων Αγροτικών Προϊόντων & Τροφίμων 	<ol style="list-style-type: none"> 12. Τμήμα Διοίκησης Τουρισμού 13. Τμήμα Διοικητικής Επιστήμης και Τεχνολογίας 14. Τμήμα Επιστήμης Φυτικής Παραγωγής 15. Τμήμα Ιστορίας- Αρχαιολογίας 16. Τμήμα Λογοθεραπείας 17. Τμήμα Μαθηματικών 18. Τμήμα Μηχανικών Η/Υ και Πληροφορικής 19. Τμήμα Μηχανικών Περιβάλλοντος 20. Τμήμα Μουσειολογίας 21. Τμήμα Οικονομικών Επιστημών 22. Τμήμα Χημικών Μηχανικών 23. Τμήμα Φαρμακευτικής 24. Τμήμα Φιλολογίας 25. Τμήμα Φιλοσοφίας 26. Τμήμα Φυσικοθεραπείας 27. Τμήμα Χημείας
<p>V. Μονάδα Προσβασιμότητας, Σχολή Καλών Τεχνών</p>	
<p>VI. Υπηρεσία ΠΡΟΣΒΑΣΗ του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας</p>	
<p>VII. Μονάδα Προσβασιμότητας, ΠΑΜΑΚ</p>	
<p>VIII. Δομή Συμβουλευτικής και Προσβασιμότητας (ΔοΣυΠ), Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης</p>	

Πίνακας 1 Παραλήπτες του Ερωτηματολογίου για τους Κωφούς/βαρήκοους φοιτητές/ριες

Δυστυχώς τα περισσότερα Ιδρύματα λόγω του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων δε μπορούσαν να κάνουν πολλές ενέργειες και να στείλουν στοχευμένα το ερωτηματολόγιο, πέραν από τις περιπτώσεις κοινοποίησης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης που προαναφέρθηκαν.

Το ερωτηματολόγιο στάλθηκε, συνολικά, σε 139 επαφές. Συγκεντρώθηκαν συνολικά 35 συμπληρωμένα ερωτηματολόγια.

1.2.3 Ερωτηματολόγιο προς τους/ις Καθηγητές/ριες των Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης

Το ερωτηματολόγιο που αφορά το διδακτικό προσωπικό των Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης, αποσκοπεί να δώσει απαντήσεις σχετικά με τη διδασκαλία και την αλληλεπίδρασή τους με τους/τις Κωφούς(ες)/βαρήκοους(ες) φοιτητές/ριες. Το ζητούμενο ήταν, ειδικά εφόσον δήλωσαν πως έχουν διδάξει σε κωφούς/ες φοιτητές/ριες, να ερευνηθεί αν τροποποίησαν τη διδασκαλία τους για να ανταποκριθούν στις εκπαιδευτικές ανάγκες, καθώς και να διαπιστωθεί αν υπάρχει μέριμνα, όσον αφορά τη χρήση οπτικοακουστικού υλικού, ώστε να είναι προσβάσιμο. Ζητήθηκε η συνεισφορά του Ιδρύματός τους απέναντι στις ανάγκες των ατόμων με απώλεια ακοής Έγινε ακόμη μια προσπάθεια να εξεταστούν ειδικά αιτήματα των Κωφών και βαρήκοων φοιτητών/ριών, όπως τους έχουν μεταφερθεί. Τέλος, ζητήθηκε να προτείνουν κάποιες συστάσεις για να επιτευχθεί η καλύτερη ενσωμάτωση των κωφών και βαρήκοων φοιτητών/ριών στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Στον ακόλουθο Πίνακα παρατίθενται τα δεδομένα που αφορούν τη λίστα με τους Καθηγητές των Πανεπιστημίων που στάλθηκε το ερωτηματολόγιο.

<p>I. Καθηγητές Πανεπιστημίου Πειραιώς</p> <p>1. Κοσμητεία Σχολής Οικονομικών, Επιχειρηματικών και Διεθνών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιώς</p> <ul style="list-style-type: none"> - Πρόεδροι των Τμημάτων: Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, - Οικονομικής Επιστήμης - Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων - Τουριστικών Σπουδών, <p>2. Μέλη ΔΕΠ & Αναπληρωτές της Σχολής Οικονομικών, Επιχειρηματικών και Διεθνών Σπουδών</p> <ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Οργάνωσης & Διοίκησης Επιχειρήσεων • Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης • Τμήμα Τουριστικών Σπουδών 	<ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών <p>3. Σχολή Χρηματοοικονομικής και Στατιστικής</p> <ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Στατιστικής και Ασφαλιστικής Επιστήμης • Χρηματοοικονομικής & Τραπεζικής Διοικητικής <p>4. Σχολή Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ψηφιακών Συστημάτων • Τμήμα Πληροφορικής <p>5. Σχολή Ναυτιλίας και Βιομηχανίας</p> <ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Ναυτιλιακών Σπουδών • Τμήμα Βιομηχανικής Διοίκησης & Τεχνολογίας
<p>II. Καθηγητές ΦμεΑ, Πανεπιστημίου Ιωαννίνων</p>	<p>III. Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας</p>
<p>IV. Καθηγητές της Δομής Συμβουλευτικής και Προσβασιμότητας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου</p>	<p>V. Αρμόδια μέλη ΔΕΠ της Πρόσβασης, του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας</p>
<p>VI. Καθηγητές της Μονάδα Υποστήριξης Φοιτητών Ευπαθών Ομάδων Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας όλων των Σχολών</p> <p>1. Πολυτεχνική Σχολή, με έδρα την Κοζάνη</p> <ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχανικών Υπολογιστών 	<ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Στατιστικής και Ασφαλιστικής Επιστήμης (Γρεβενά) <p>3. Σχολή Καλών Τεχνών, με έδρα την Φλώρινα</p> <ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Εικαστικών και Εφαρμοσμένων Τεχνών <p>4. Σχολή Γεωπονικών Επιστημών, με έδρα τη Φλώρινα</p>

<p>Τμήμα Μηχανικών Ορυκτών Πόρων</p> <ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Μηχανικών Σχεδίασης Προϊόντων και Συστημάτων • Τμήμα Μηχανολόγων Μηχανικών • Τμήμα Χημικών Μηχανικών <p>2. Σχολή Οικονομικών Επιστημών, με έδρα την Κοζάνη</p> <ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Διοικητικής Επιστήμης και Τεχνολογίας • Τμήμα Περιφερειακής και Διασυνοριακής Ανάπτυξης • Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Οικονομικών Σπουδών • Τμήμα Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής • Τμήμα Οικονομικών Επιστημών (Καστοριά) <p>VII. Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων (Γρεβενά)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Γεωπονίας <p>5. Σχολή Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών, με έδρα την Φλώρινα</p> <ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης • Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών • Τμήμα Επικοινωνίας και Ψηφιακών Μέσων • Τμήμα Ψυχολογίας <p>6. Σχολή Επιστημών Υγείας, με έδρα την Πτολεμαΐδα</p> <ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Εργοθεραπείας <p>7. Σχολή Θετικών Επιστημών, με έδρα την Καστοριά</p> <ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Μαθηματικών <p>Τμήμα Πληροφορικής</p>
<p>VIII. Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Υποστήριξη Παρεμβάσεων Κοινωνικής Μέριμνας Φοιτητών ΠΑΔΑ Καθηγητές-Σύμβουλοι ΦμΕΑ</p> <p>1. Σχολή Δημόσιας Υγείας</p> <ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Δημόσιας και Κοινωνικής Υγείας <p>2. Σχολή Διοικητικών Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών</p> <ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Ηλικία • Τμήμα Αρχειονομίας, Βιβλιοθηκονομίας και Συστημάτων Πληροφόρησης • Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων • Τμήμα Διοίκησης Τουρισμού • Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας • Τμήμα Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής <p>3. Σχολή Επιστημών Τροφίμων</p> <ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Επιστήμης και Τεχνολογίας Τροφίμων • Τμήμα Επιστημών Οίνου, Αμπέλου και Ποτών <p>4. Σχολή Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας</p> <ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Βιοϊατρικών Επιστημών • Τμήμα Εργοθεραπείας • Τμήμα Μαιευτικής • Τμήμα Νοσηλευτικής <p>Τμήμα Φυσικοθεραπείας</p>	<p>5. Σχολή Εφαρμοσμένων Τεχνών και Πολιτισμού</p> <ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Γραφιστικής και Οπτικής Επικοινωνίας • Τμήμα Εσωτερικής Αρχιτεκτονικής • Τμήμα Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης • Τμήμα Φωτογραφίας και Οπτικοακουστικών Μέσων <p>6. Σχολή Μηχανικών</p> <ul style="list-style-type: none"> • Τμήμα Ηλεκτρολόγων και Ηλεκτρονικών Μηχανικών • Τμήμα Μηχανικών Βιοϊατρικής • Τμήμα Μηχανικών Βιοϊατρικής • Τμήμα Μηχανικών Πληροφορικής και Υπολογιστών • Τμήμα Μηχανικών Τοπογραφίας και Γεωπληροφορικής • Τμήμα Μηχανολόγων Μηχανικών • Τμήμα Ναυπηγών Μηχανικών • Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών και Καθηγητές που δεν ανήκουν στη λίστα ΦΜΕΑ
<p>IX. Μονάδα Προσβασιμότητας ΕΚΠΑ Σύμβουλοι Καθηγητές ΦμΕΑ</p>	<p>20. Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκευολογίας</p>

Τμήματα	
1. Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας	21. Κοινωνιολογίας
2. Αγροτικής Ανάπτυξης, Αγροδιατροφής και Διαχείρισης Φυσικών Πόρων	22. Μαθηματικών
3. Αεροδιαστημικής Επιστήμης και Τεχνολογίας	23. Μουσικών Σπουδών
4. Βιολογίας	24. Νομική Σχολή
5. Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας	25. Νοσηλευτικής
6. Γενικό	26. Οδοντιατρικής
7. Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας	27. Οικονομικών Επιστημών
8. Γεωλογίας και Γεωπεριβάλλοντος	28. Παιδαγωγικό Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
9. Διοίκησης Επιχειρήσεων και Οργανισμών	29. Παιδαγωγικό Δημοτικής Εκπαίδευσης
10. Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία	30. Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών
11. Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης	31. Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης
12. Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού	32. Ρωσικής Γλώσσας και Φιλολογίας και Σλαβικών Σπουδών
13. Θεατρικών Σπουδών	33. Τεχνολογιών Ψηφιακής Βιομηχανίας
14. Θεολογίας	34. Τουρκικών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών
15. Ιατρικής	35. Φαρμακευτικής
16. Ισπανικής Γλώσσας και Φιλολογίας	36. Φιλολογίας
17. Ιστορίας και Αρχαιολογίας	37. Φιλοσοφίας
18. Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης	38. Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας
19. Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας	39. Φυσικής
	40. Χημείας
	41. Ψηφιακών Τεχνών και Κινηματογράφου
	42. Ψυχολογίας

Πίνακας 2 Παραλήπτες του Ερωτηματολογίου για τους/ις Καθηγητές/ριες

Το ερωτηματολόγιο στάλθηκε, συνολικά, σε 226 επαφές και συγκεντρώθηκαν συνολικά 37 συμπληρωμένα ερωτηματολόγια.

1.2.4 Ερωτηματολόγιο προς τα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης

Το τελευταίο ερωτηματολόγιο που δημιουργήθηκε στο πλαίσιο μελέτης της πρόσβασης και ενσωμάτωσης των κωφών και βαρήκων φοιτητών/ριών αφορά τα μέλη των Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης. Στάλθηκε σε μέλη Γραμματειών, Γραφείων Διασύνδεσης, Διεθνών Σχέσεων, Συμβουλευτικής, Μονάδες Προσβασιμότητας, κ.ο.κ. Βασικός στόχος τέθηκε να προσδιοριστούν τα μέσα που τα Ιδρύματα υποστηρίζουν τους φοιτητές/ριες με προβλήματα ακοής και να γίνει επισκόπηση των αιτημάτων των φοιτητών/ριών. Μια σημαντική ερώτηση ήταν αν υπάρχει Μονάδα Προσβασιμότητας και η πρόταση συστάσεων για την καλύτερη ενσωμάτωση των κωφών/βαρήκων φοιτητών/ριών στην εκπαιδευτική διαδικασία. Στον ακόλουθο Πίνακα παρατίθενται τα δεδομένα που αφορούν τη λίστα με τα Ιδρύματα, στα οποία στάλθηκε το ερωτηματολόγιο:

<p>I. Γραφείο Διασύνδεσης, Συμβουλευτικό Κέντρο Πανεπιστήμιο Πειραιώς & Γραφείο Διεθνών Σχέσεων Πανεπιστημίου Πειραιώς & Γραμματείες Όλων των Σχολών και Τμημάτων</p>

II. Μονάδα Προσβασιμότητας Παν.μιου Ιωαννίνων	
III. Μονάδα Υποστήριξης Φοιτητών Ευπαθών Ομάδων Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας (στους ψυχολόγους, Υπηρεσία Ηλεκτρονικής Προσβασιμότητας, Διερμηνείς της Ελληνικής Νοηματικής Γλώσσας (ΕΝΓ), τον Επιστημονικά Υπεύθυνο και τη Γραμματεία)	
IV. Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Υποστήριξη Παρεμβάσεων Κοινωνικής Μέριμνας Φοιτητών ΠΑΔΑ • Εξωτερικοί Συνεργάτες	
V. Γραμματείες ΕΚΠΑ 1. Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας 2. Αγροτικής Ανάπτυξης, Αγροδιατροφής και Διαχείρισης Φυσικών Πόρων 3. Αεροδιαστημικής Επιστήμης και Τεχνολογίας 4. Βιολογίας 5. Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας 6. Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας 7. Γεωλογίας και Γεωπεριβάλλοντος 8. Διοίκησης Επιχειρήσεων και Οργανισμών 9. Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία 10. Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης 11. Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού 12. Θεατρικών Σπουδών 13. Θεολογίας 14. Ιατρικής 15. Ισπανικής Γλώσσας και Φιλολογίας 16. Ιστορίας και Αρχαιολογίας 17. Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας 18. Κοινωνικής Θεολογίας και Θρησκευολογίας	19. Κοινωνιολογίας 20. Μαθηματικών 21. Μουσικών Σπουδών 22. Νομική Σχολή 23. Νοσηλευτικής 24. Οδοντιατρικής 25. Οικονομικών Επιστημών 26. Παιδαγωγικό Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης 27. Παιδαγωγικό Δημοτικής Εκπαίδευσης 28. Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών 29. Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης 30. Ρωσικής Γλώσσας και Φιλολογίας και Σλαβικών Σπουδών 31. Τεχνολογιών Ψηφιακής Βιομηχανίας 32. Τουρκικών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών 33. Φαρμακευτικής 34. Φιλολογίας 35. Φιλοσοφίας 36. Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης 37. Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας
I. Μονάδα Προσβασιμότητας ΕΚΠΑ Αρμόδιοι υπάλληλοι & Αναπληρωτές Γραμματειών για την εξυπηρέτηση των Φοιτητών με Αναπηρία 1. Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας 2. Αγροτικής Ανάπτυξης, Αγροδιατροφής και Διαχείρισης Φυσικών Πόρων 3. Αεροδιαστημικής Επιστήμης και Τεχνολογίας 4. Βιολογίας 5. Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας 6. Γενικό 7. Γερμανικής Γλώσσας και Φιλολογίας	20. Θρησκευολογίας 21. Κοινωνιολογίας 22. Μαθηματικών 23. Μουσικών Σπουδών 24. Νομική Σχολή 25. Νοσηλευτικής 26. Οδοντιατρικής 27. Οικονομικών Επιστημών 28. Παιδαγωγικό Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης 29. Παιδαγωγικό Δημοτικής Εκπαίδευσης 30. Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών

8. Γεωλογίας και Γεωπεριβάλλοντος 9. Διοίκησης Επιχειρήσεων και Οργανισμών 10. Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία 11. Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης 12. Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού 13. Θεατρικών Σπουδών 14. Θεολογίας 15. Ιατρικής 16. Ισπανικής Γλώσσας και Φιλολογίας 17. Ιστορίας και Αρχαιολογίας 18. Ιστορίας και Φιλοσοφίας της Επιστήμης 19. Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας Κοινωνικής Θεολογίας και	31. Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης 32. Ρωσικής Γλώσσας και Φιλολογίας και Σλαβικών Σπουδών 33. Τεχνολογιών Ψηφιακής Βιομηχανίας 34. Τουρκικών και Σύγχρονων Ασιατικών Σπουδών 35. Φιλολογίας 36. Φιλοσοφίας 37. Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας 38. Ψυχολογίας 39. Φυσικής 40. Ψηφιακών Τεχνών και Κινηματογράφου 41. Χημείας 42. Φαρμακευτικής
VI. Γραμματείες Σχολών Α.Σ.Ο.Ε: <ul style="list-style-type: none"> • Οικονομικών Επιστημών [Γραμματεία Σχολής και Γραμματεία Κοσμήτορα] • Διοίκησης Επιχειρήσεων [Γραμματεία Σχολής και Γραμματεία Κοσμήτορα] Επιστημών και Τεχνολογίας της Πληροφορίας [Γραμματεία Σχολής και Γραμματεία Κοσμήτορα]	
VII. Γραφείο Διασύνδεσης Α.Σ.Ο.Ε, & Υπηρεσίες Εκπαίδευσης ΚΕΚ/ΟΠΑ	
VIII. Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Δομή Συμβουλευτικής και Προσβασιμότητας (ΔοΣυΠ) & Τμήμα Συμβουλευτικής και Ψυχοκοινωνικής Υποστήριξης	
IX. Υπηρεσία ΠΡΟΣΒΑΣΗ του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας & Μέλη των Γραμματειών	
X. Μονάδα Προσβασιμότητας, ΠΑΜΑΚ	
XI. Υπάλληλοι Δομής Ψυχολογικής και Συμβουλευτικής Υποστήριξης & Φοιτητικής Μέριμνας Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας: <ul style="list-style-type: none"> • Κοζάνη, Φλώρινα, Καστοριά, Γρεβενά, Πτολεμαίδα. 	

Πίνακας 3 Παραλήπτες του Ερωτηματολογίου για τα Μέλη των Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης

Το ερωτηματολόγιο στάλθηκε, συνολικά, σε 133 επαφές. Συγκεντρώθηκαν συνολικά 19 συμπληρωμένα ερωτηματολόγια.

1.2.5 Εστιασμένη Συζήτηση

Στο πλαίσιο εξαγωγής περισσότερων συμπερασμάτων διεξήχθη συζήτηση, υπό τη μορφή συνέντευξης, με μόνο μια συμμετέχουσα. Δυστυχώς, η δυσκολία εύρεσης παραπάνω ατόμων, λόγω διαφόρων δυσμενών συγκυριών δεν επέτρεψε τη διεξαγωγή περισσότερων συνεντεύξεων. Τα αποτελέσματα θα παρουσιαστούν σε επόμενη ενότητα.

1.3 Ηθική και δεοντολογία της έρευνας

Η συμμετέχουσα στη συνέντευξη ενημερώθηκε ότι πραγματοποιείται για εκπαιδευτικούς λόγους, για το σκοπό συμπερίληψης των απαντήσεων της στην παρούσα διπλωματική εργασία. Συναίνεσε να συμμετάσχει και τηρήθηκαν τα δέοντα για την προστασία των προσωπικών δεδομένων.

1.4 Θεωρητικό Πλαίσιο: Κονστρουκτιβισμός και Εξευρωπαϊσμός

Η θεωρία του κονστρουκτιβισμού, ορίζει ότι οι ταυτότητες των δρώντων κατανοούνται από την αλληλεπίδραση μεταξύ εθνικού και ευρωπαϊκού επιπέδου.¹⁰ Ο Εξευρωπαϊσμός είναι μια έννοια πολυδιάστατη και συνιστά μια σχετικά πρόσφατη έννοια και διαδικασία στη μελέτη των Ευρωπαϊκών Σπουδών, στην οποία έχουν αποδοθεί αρκετοί ορισμοί. Μία βασική συνιστώσα του είναι ο αντίκτυπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα κράτη. Όσον αφορά την Ανώτατη Εκπαίδευση, ο εξευρωπαϊσμός έχει συνδεθεί με τον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης.¹¹

Ο Ladrech (1994) υποστήριξε ότι *συμβαίνει όταν η δυναμική της πολιτικής της ΕΕ γίνεται μέρος της λογικής και των κανόνων της εσωτερικής χάραξης πολιτικής*. Ορίζει τον εξευρωπαϊσμό ως «μια σταδιακή διαδικασία που επαναπροσανατολίζει την κατεύθυνση και το σχήμα της πολιτικής, λόγω της επίδρασης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο εθνικό πεδίο».¹²

Ο Lawton (1999) όρισε τον εξευρωπαϊσμό ως την *de jure* μεταφορά κυριαρχίας στο ευρωπαϊκό επίπεδο, ενώ η Börzel (2003) ως «διαδικασία με την οποία εθνικά πεδία πολιτικής καθίστανται ολοένα και περισσότερο υποκείμενα των ευρωπαϊκών διαδικασιών λήψης αποφάσεων».¹³ Παράλληλα, ο όρος αναφέρεται στην απορρόφηση, προσαρμογή και μετασχηματισμό των εσωτερικών δομών ως απάντηση στις απαιτήσεις που συνεπάγεται η ιδιότητα του κράτους μέλους της ΕΕ».¹⁴ Σύμφωνα με το Radaelli ο εξευρωπαϊσμός αναφέρεται σε «διαδικασίες δημιουργίας, διάχυσης και θεσμοθέτησης κανόνων, νομών κατά τη δημιουργία πολιτικής της ΕΕ που μετέπειτα ενσωματώνονται σε εθνικό επίπεδο».¹⁵

Πράγματι στο αντικείμενο της παρούσας μελέτης παρατηρείται μεταφορά πολιτικών ή διαδικασιών και διάχυση από το ευρωπαϊκό επίπεδο στο εθνικό. Τα τελευταία χρόνια, η ΕΕ έχει αναπτύξει δράσεις «ήπιας πολιτικής» για να βοηθήσει τα κράτη στις αλλαγές των πολιτικών τους στον τομέα της εκπαίδευσης. Η Στρατηγική της Λισαβόνας του 2000 είχε θέσει κοινούς στόχους και σημεία αναφοράς, δίνοντας τη δυνατότητα στα κράτη να αξιολογήσουν τα εκπαιδευτικά τους συστήματα.¹⁶ Σταδιακά, μέσω του κοινού πλαισίου τα κράτη

¹⁰ Rosamond, B. (2004). *Θεωρίες Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

¹¹ Μαραγκός, Δ. (2012). *Εξευρωπαϊσμός μέσω της κινητικότητας: η επίδραση του προγράμματος Erasmus στη διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης*. [Μεταπτυχιακή Εργασία]. Πανεπιστήμιο Πειραιώς. Ανακτήθηκε στις 26/08/2020 από Δίωνη: <http://dione.lib.unipi.gr/xmlui/bitstream/handle/unipi/5092/Maragkos.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

¹² Ladrech, R. (1994). Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The case of France. *Journal of Common Market Studies*, 32(1), 70. Retrieved on 01/09/2020 from: <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.1994.tb00485.x>

¹³ Radaelli, C. (2003). The Europeanization of Public Policy. In K., Featherstone and C., Radaelli (eds). *The Politics of Europeanization* (pp. 27-57). Retrieved on 01/09/2020 from: https://ceses.cuni.cz/CESES-93-version1-4_1_1.pdf

¹⁴ Borzel, T. A., Risse, T. (2003). Conceptualizing the Domestic Impact of Europe. In K., Featherstone and C., Radaelli (eds.), *The Politics of Europeanisation*. Retrieved on 01/09/2020 from: https://www.researchgate.net/publication/228879233_Conceptualizing_the_Domestic_Impact_of_Europe

¹⁵ Saurugger, S. & Radaelli, C. M. (2008). The Europeanization of Public Policies: Introduction. *Journal of Comparative Policy Analysis*, 10(3), 213-219. Retrieved on 02/09/2020 from: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13876980802276847>

¹⁶ Council of the European Union. (2009). New Indicators on Education and Training [Commission Staff Working Paper]. *EU Monitor* Retrieved on 04/08/2020 from: <https://www.eumonitor.nl/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vi7jgszecry9?pc=1>

δεσμεύονται στην υιοθέτηση κοινών νορμών και θέτουν κοινούς στόχους. Ως συνέχεια, μέσω της Στρατηγικής «Ευρώπη 2020» έχουν τεθεί συγκεκριμένοι στόχοι, που θα αναφερθούν στην πορεία της παρούσας έρευνας.

Η υιοθέτηση της Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού, ως εργαλείου ανάπτυξης εθνικών πολιτικών, βάσει Ευρωπαϊκών κατευθυντηρίων γραμμών συνιστά επίσης μια έκφανση του εξευρωπαϊσμού, καθώς λαμβάνει χώρα ανάμεσα στο εθνικό και υπερεθνικό πεδίο. Κατά τον Featherstone (2003) ο εξευρωπαϊσμός είναι μια διαδικασία δομικής αλλαγής, η οποία επηρεάζει με διάφορους τρόπους δρώντες και θεσμούς, ιδέες αλλά και συμφέροντα.¹⁷ Ο εξευρωπαϊσμός είναι «έννοια της μεταβλητής προσαρμογής των εθνικών θεσμών και πολιτικών στις ευρωπαϊκές εξελίξεις».¹⁸

Οι εξελίξεις στον τομέα της Ανώτατης Εκπαίδευσης έχουν επίσης δει την «εξαγωγή» ευρωπαϊκών κανόνων και προτύπων, που αντιστοιχούν στην ευρύτερη λογική της διάχυσης των κανόνων που επισημαίνεται όλο και περισσότερο στη βιβλιογραφία.¹⁹

Η πρόωση της ευρωπαϊκής ταυτότητας μπορεί να διασυνδεθεί με την έννοια του εξευρωπαϊσμού. Παράλληλα, ο εξευρωπαϊσμός προωθείται σε μεγάλο βαθμό μέσα από την κινητικότητα σπουδαστών, καθηγητών και ακαδημαϊκού προσωπικού σε επίπεδο ΕΕ.

«Η πολιτική για την αναπηρία σε ευρωπαϊκό επίπεδο οφείλει να εξεταστεί σε σχέση με τέσσερις δυναμικές: την εμφάνιση της κοινωνικής πρότυπης σκέψης και των αξιώσεων πολιτικής που βασίζονται στα δικαιώματα, τον εξευρωπαϊσμό της πολιτικής και των θεσμών και των μηχανισμών μεταφοράς πολιτικής και της σχέσης της Ευρώπης με τα παγκόσμια καθεστώτα διακυβέρνησης, και ιδίως τα Ηνωμένα Έθνη».²⁰

1.5 Ορισμοί

Για την εμβάθυνση επί του θέματος, κρίθηκε ιδιαίτερα σημαντικό να παρατεθούν και να αποσαφηνισθούν βασικοί όροι, στην ελληνική και αγγλική γλώσσα, που εντοπίστηκαν κατά τη βιβλιογραφική έρευνα, όπως οι εξής:

Αναπηρία: Σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, δεν υπάρχει ένας κοινός ορισμός για τον όρο. Είναι γεγονός ότι ο εκάστοτε ορισμός «χρωματίζεται» και λαμβάνει άλλη διάσταση, ανάλογα και με την ειδικότητα και εμπειρία του ατόμου που τον αναφέρει ή του εκάστοτε οργανισμού, στο πλαίσιο του οποίου χρησιμοποιείται. Επιπρόσθετα η κάθε εποχή, οι συνθήκες σε κοινωνικοπολιτικό, οικονομικό και όχι μόνο πλαίσιο σίγουρα έχουν αντίκτυπο στην αποσαφήνιση του όρου. Η γράφουσα κρίνει σημαντικό να αναφερθούν οι πιο σχετικοί ορισμοί που εντοπίστηκαν κατά τη βιβλιογραφική μελέτη και έρευνα. Η αναπηρία είναι εκ γενετής ή επίκτητη. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (Π.Ο.Υ) αφορά πάσης

¹⁷ Borzel, T. A., Risse, T. (2003). Conceptualizing the Domestic Impact of Europe. In K., Featherstone and C., Radaelli (eds.), *The Politics of Europeanisation*. Retrieved on 01/09/2020 from: https://www.researchgate.net/publication/228879233_Conceptualizing_the_Domestic_Impact_of_Europe .

¹⁸ Dakowska, D., & Harmsen, R. (2015). Laboratories of reform? The Europeanization and internationalization of higher education in Central and Eastern Europe. *European Journal of Higher Education*, 5(1), 9. Retrieved on 01/09/2020 from: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/21568235.2014.977318>

¹⁹ Ο.π., σ.9.

²⁰ Priestley, M. (2007). In search of European disability policy: Between national and global. *Alter*, 1(1), 61-74. Retrieved on 01/09/2020 from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1875067207000077#bib24> .

φύσης περιορισμό στις φυσιολογικές δραστηριότητες. Σύμφωνα με στατιστικά δεδομένα του Π.Ο.Υ, η αναπηρία είναι ένα παγκόσμιο ζήτημα δημόσιας υγείας - επηρεάζει ένα στα επτά άτομα παγκοσμίως, είναι επίσης ζήτημα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και συνιστά αναπτυξιακή προτεραιότητα.²¹ Σύμφωνα με τον Ο.Η.Ε (Διεθνής Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία), σχετίζεται με την ανικανότητα διεκπεραίωσης των λειτουργιών, που αποδίδεται σε ποικίλους παράγοντες. Δεδομένου ότι ο όρος ανάπηρος είχε μια αρνητική χροιά, στα τέλη του 20ου αιώνα άρχισε να χρησιμοποιείται επίσημα ο όρος ΑμΕΑ (Άτομα με Ειδικές Ανάγκες), με το Νόμο 1566/85 (αρ. 32 παρ. 2). Σταδιακά έχει επικρατήσει ο όρος «άτομα με αναπηρίες», που υιοθετείται στο Σύνταγμα.

Στο Ευρωπαϊκό Στατιστικό Σύστημα παρέχονται διαφορετικοί ορισμοί και τρόποι μέτρησης σχετικά με την αναπηρία.

- Για παράδειγμα, στην Ευρωπαϊκή Έρευνα Υγείας (EHIS) και στα στατιστικά στοιχεία της ΕΕ για το εισόδημα και τις συνθήκες διαβίωσης (EU-SILC), «η αναπηρία μετριέται μέσω της έννοιας του γενικού περιορισμού της δραστηριότητας, λόγω προβλημάτων υγείας τουλάχιστον τους τελευταίους έξι μήνες». Ο δείκτης βασίζεται σε δεδομένα που συλλέγονται από το Παγκόσμιο Όργανο Περιορισμού Δραστηριοτήτων (Global Activity Limitation Instrument/GALI).²²
- Στην Ευρωπαϊκή Έρευνα για την Υγεία και την κοινωνική ένταξη (European Health and Social Integration Survey /EHSIS) ορίζεται ότι «άτομα με ειδικές ανάγκες είναι άτομα των οποίων η μακροχρόνια κατάσταση υγείας, ασθένεια ή μακροχρόνια δυσκολία με βασικές δραστηριότητες (όπως η όραση, η ακοή, η συγκέντρωση, η μετακίνηση) τους εμποδίζει να συμμετάσχουν σε τουλάχιστον έναν τομέα ζωής».²³
- Τέλος, (στην απασχόληση) είναι τα άτομα που έχουν περιορισμό της εργασίας που προκαλείται από πρόβλημα υγείας ή / και δυσκολία σε μια βασική δραστηριότητα.²⁴ Τα δεδομένα EU-SILC χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο της στρατηγικής «Ευρώπη 2020». Επιπρόσθετα, μελετήθηκαν οι ερωτήσεις που περιλαμβάνονταν στα ερωτηματολόγια που χρησιμοποιήθηκαν για το 2018 και 2019. Στο ελληνικό ερωτηματολόγιο²⁵ ζητήθηκαν από τους συμμετέχοντες τα εξής δεδομένα που σχετίζονται με την αναπηρία:
 - 🇺🇦 λήψη κάποιου επιδόματος ή σύνταξης που σχετίζεται με την αναπηρία
 - 🇺🇦 ερώτηση σχετικά με αλλαγές που έχουν γίνει στο χώρο εργασίας (π.χ εξειδικευμένος εξοπλισμός, λογισμικό, ειδικές ώρες εργασίας κλπ)
 - 🇺🇦 ερωτήσεις σχετικά με τη δυσκολία επικοινωνίας και κάποιες άλλες παραμέτρους.

²¹ World Health Organisation. (2020, December 1). *10 Facts on disability*. Who. Retrieved on 08/01/2021 from: <https://www.who.int/news-room/facts-in-pictures/detail/disabilities> .

²² Eurostat. (n.d.). *European Health Interview Survey (EHIS)*. [Dataset]. Retrieved on 04/03/2021 from: https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/hlth_det_esms.htm .

²³ Ο.π.

²⁴ Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2010, 17 Απριλίου). Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 317/2010 ης 16ης Απριλίου 2010 για την έγκριση των προδιαγραφών της ενότητας ad hoc του 2011 σχετικά με την απασχόληση των ατόμων με αναπηρίες, με σκοπό τη διενέργεια δειγματοληπτικής έρευνας εργατικού δυναμικού που προβλέπει ο κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 577/98 του Συμβουλίου. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 24/02/2021 από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/el/TXT/?uri=CELEX%3A32013R1288> .

²⁵ Eurostat. (n.d.). *European Union Statistics on Income and Living Conditions*. Retrieved on 08/01/2021 from: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/european-union-statistics-on-income-and-living-conditions> .

Ακουστική απώλεια: Η ακουστική απώλεια θεωρείται συνέπεια κάποια βλάβης στο μηχανισμό της ακοής, εξαιτίας της οποίας το άτομο που έχει τη βλάβη, δε μπορεί να ακούει τους διάφορους ήχους καλά ή ίσως δεν τους ακούει καθόλου. Επιπλέον διάκριση αφορά τον χρόνο απώλειας της ακοής (προγλωσσική ή μεταγλωσσική κώφωση ή βαρηκοΐα), και το βαθμό της ακουστικής απώλειας. Τα άτομα με απώλεια ακοής διακρίνονται ανάλογα με την ακουολογική τους κατάσταση ως κωφά ή βαρήκοα άτομα.

Βαρηκοΐα: «Η βαρηκοΐα αναφέρεται στην ελάττωση της ακουστικής ικανότητας ενός ατόμου. Η ελάττωση αυτή μπορεί να είναι διαφόρων τύπων ενώ η βαρύτητά της διαφέρει μεταξύ των ασθενών. Η προοδευτική απώλεια ακοής που συμβαίνει αργά και σταδιακά είναι η πιο συχνή μορφή βαρηκοΐας και ονομάζεται πρεσβυακουσία.»²⁶

Βλάβη: Κατά τον Oliver υπάρχει διάκριση ανάμεσα στη βλάβη (impairment) και στην αναπηρία (disability). Η βλάβη, ορίζεται ως ένα χαρακτηριστικό του σώματος ή του μυαλού, και η αναπηρία ως σχέση μεταξύ του ατόμου με αναπηρία και της κοινωνίας.²⁷

Κώφωση: Η κώφωση αφορά την πλήρη ή μερική απώλεια της ακοής, είτε προσωρινά ή μόνιμα.²⁸

Η Κωφή κοινότητα αποτελείται από μόνη άτομα με δική τους γλώσσα και παραδόσεις. Το πρώτο γράμμα είναι κεφαλαίο Κ γιατί ο όρος κωφός με μικρό κ χρησιμοποιείται πιο συχνά για την ιατρική κατάσταση.²⁹ Ο/η κωφός/ή χρησιμοποιεί κυρίως το οπτικό κανάλι για την επικοινωνία (χειλεανάγνωση, νοηματική γλώσσα, γραπτή γλώσσα).³⁰ Επιπλέον, η λέξη «κωφός» αναφέρεται σε ανθρώπους που αντιμετωπίζουν, σύμφωνα με την ιατρική, απώλεια ακοής, αλλά δεν θεωρούν τους εαυτούς τους ότι ανήκουν σε μια κοινότητα Κωφών, και μπορεί να μη χρησιμοποιούν μια γηγενή νοηματική γλώσσα.³¹

Η κώφωση ή και η βαρηκοΐα διακρίνεται σε:

- Προγλωσσική κώφωση/βαρηκοΐα: Αφορά την εκ γενετής κώφωση ή την απώλεια της ακοής πριν την απόκτηση της γλώσσας.
- Μεταγλωσσική κώφωση/βαρηκοΐα : Απώλεια μετά την απόκτηση της ομιλούμενης γλώσσας.

Επίσης, σε αυτό το σημείο, κρίνεται πολύ σημαντικό να γίνει αναφορά και στον όρο «κωφάλαλος» που για πολλά χρόνια χρησιμοποιείτο, ενώ πλέον θεωρείται εσφαλμένος.

²⁶ Τσουνής Μ., (χ.χ.). Βαρηκοΐα. *Orltsounis*. Ανακτήθηκε στις 03/03/2021 από:

<https://orltsounis.gr/%CE%B2%CE%B1%CF%81%CE%B7%CE%BA%CE%BF%CE%90%CE%B1/> .

²⁷ Oliver, M. (2004). *The Social Model in Action: if I had a hammer*. In C., Barnes, G., Mercer (Eds.). *Implementing the Social Model of Disability: Theory and Research* (18-31). Leeds: The Disability Press.

²⁸ Ιατροnet. (χ.χ.). *Κώφωση*. Ανακτήθηκε στις 03/03/2021 από: <https://www.iatronet.gr/iatriko-lexiko/kwfws.html> .

²⁹ Κουλικούρδη, Α. (2009). *Πληροφοριακή Συμπεριφορά των Ατόμων με Αναπηρία (ΑμεΑ) και οι Υποστηρικτικές Τεχνολογίες σε Περιβάλλον Βιβλιοθηκών*. [Διδακτορική διατριβή]. Ιόνιο Πανεπιστήμιο. Ανακτήθηκε στις 10/12/2020 από Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών: <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/17257#page/1/mode/2up> .

³⁰ Ρούσα, Γ. (χ.χ.). *Βαρηκοΐα-κώφωση*. Ανακτήθηκε στις 10/10/2020 από: http://www.tropostoulegein.gr/%CE%92%CE%B1%CF%81%CE%B7%CE%BA%CE%BF%CE%90%CE%B1-%CE%BA%CF%8E%CF%86%CF%89%CF%83%CE%B7_a-16769.aspx .

³¹ Συμβούλιο της Ευρώπης. (χ.χ.). *Στοιχεία για τις νοηματικές γλώσσες*. Ανακτήθηκε στις 10/12/2020 από: <https://edl.ecml.at/Facts/FAQsonsignlanguage/tabid/2741/language/el-GR/Default.aspx> .

Σύμφωνα με τους μελετητές, δεν ισχύει πλέον το δεύτερο συνθετικό του όρου "άλαλος", διότι ο μηχανισμός ομιλίας και παραγωγής λόγου του κωφού ατόμου δεν έχει υποστεί θλάση. Επιπλέον, οι κωφοί επειδή δεν έχουν ακουστική αντίληψη της γλώσσας, είναι αναμενόμενο να μη χρησιμοποιούν τη γλώσσα με την ίδια ποιότητα που έχει ένα άτομο με φυσιολογική ακοή.³²

Μαθητές/ριες Φοιτητές/ριες με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες: παρουσιάζουν δυσκολίες μάθησης που επηρεάζουν τη μάθηση και την προσαρμογή στο εκπαιδευτικό περιβάλλον.³³

Η αναπηρία νοείται ως ομπρέλα όρων για αναπηρίες, περιορισμούς δραστηριότητας και περιορισμούς συμμετοχής.³⁴

Μοντέλα προσέγγισης της αναπηρίας: Οι Μελέτες αναπηρίας (Disability studies) προέκυψαν στα τέλη του εικοστού αιώνα και συνιστούν ένα διεπιστημονικό ακαδημαϊκό πεδίο που εξετάζει το νόημα, τη φύση και τις συνέπειες της αναπηρίας. Σύμφωνα με το ιατρικό μοντέλο της αναπηρίας, που επικρατούσε έως τα μέσα του 1960, έμφαση δίνεται στις σωματικές και ψυχικές διαταραχές σε μεμονωμένα σώματα. Η αναπηρία μοιάζει με ασθένεια, που επιδρά στη λειτουργικότητα του ανθρώπου. Οι άνθρωποι θεωρούνταν εξαρτημένοι από τους άλλους και κατώτεροι.³⁵ Επίσης, η αναπηρία αντιμετωπίζεται ως προσωπική τραγωδία.³⁶ Αργότερα οι μελετητές εστίασαν στο κοινωνικό μοντέλο, που αντιλαμβάνεται την αναπηρία διαφορετικά. Ορίζει τα αρχιτεκτονικά όσο και τα αντικειμενικά εμπόδια ως αιτία της αναπηρίας. Αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1970 από ακτιβιστές στην Ένωση των σωματικά μειονεκτικών κατά του διαχωρισμού (UPIAS). Ο βασικός ορισμός του βρετανικού κοινωνικού μοντέλου παρουσιάστηκε στο Έγγραφο της UPIAS, με τίτλο: Θεμελιώδεις Αρχές Αναπηρίας. Κατά τον Oliver, τα προβλήματα προέρχονται από τον πιεστικό κοινωνικό περίγυρο.³⁷ Η παρέμβαση σε σωματικό, ψυχολογικό, περιβαλλοντικό και κοινωνικοπολιτικό επίπεδο είναι το κλειδί για προσδευτική αλλαγή.³⁸ Επομένως γίνεται εμφανές ότι στο κοινωνικό πλαίσιο πρέπει να υπάρξει ενημέρωση και αλλαγή της εικόνας, των αντιλήψεων και των στάσεων της κοινωνίας, ώστε οι παρεμβάσεις να οδηγούν στην πλήρη ενσωμάτωση. Τέλος, στην Ετήσια Έκθεση της Εθνικής Συνομοσπονδίας Ατόμων με Αναπηρία³⁹ γίνεται αναφορά στο

³² Γεωργοκωστόπουλος, Χ. (2017). *Ψυχοπαιδαγωγική της Ένταξης: Ένα σχολείο για όλους: Ψυχοπαιδαγωγικές συνιστώσες των ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών*. [Μεταπτυχιακή Εργασία]. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο. Ανακτήθηκε στις 10/10/2020 από: <http://ikee.lib.auth.gr/record/293092/files/GRI-2017-20017.pdf>.

³³ Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. (2014, Απρίλιος 17). Άρθρο 03: Μαθητές με αναπηρία και με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. *Opengov*. Ανακτήθηκε στις 20/05/2020 από: <http://www.opengov.gr/ypepth/?p=1960&cpage=1>.

³⁴ Eurostat. (n.d). Glossary: Disability. Europa. Retrieved on 05/10/2020 from: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Disability>.

³⁵ Sullivan, K. (2011). *The prevalence of the medical model of disability in society*. Ollin College of Engineering.

³⁶ Thomas, D., Woods, H. (2003). *Working with people with learning disabilities*. London: Jessica Kingsley Publishers.

³⁷ Shakespeare, T., Watson, N. (2002). The social model of disability: an outdated ideology?. *Research in Social Science and Disability*, 2, 3. Retrieved on 04/07/2020 from: https://www.um.es/discatif/PROYECTO_DISCATIF/Textos_discapacidad/00_Shakespeare2.pdf.

³⁸ Ο.π

³⁹ Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία. (2009). *Ετήσια Έκθεση: Η Πρόταση της Ε.Σ.Α.μεΑ. για ένα «Εθνικό Πρόγραμμα Δημόσιων Πολιτικών για την Αναπηρία»*. Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία. Ανακτήθηκε στις 01/03/2021 από: https://www.esamea.gr/files/december/105/3rdDec_2009.pdf.

πολυδιάστατο μοντέλο της αναπηρίας, που ορίζει ότι οι πολιτικές για την αναπηρία πρέπει να τερματίζουν τις διακρίσεις παντός τύπου, και να προσφέρουν απτές λύσεις.

Συμπεριληπτική/Συμμετοχική Εκπαίδευση (inclusive education): Ο όρος υιοθετήθηκε το 1994 στη Σαλαμάνκα και αφορά την συμμετοχή όλων στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Παράλληλα στη μελέτη της αγγλικής βιβλιογραφίας εντοπίστηκαν τα ακόλουθα, τα οποία κυρίως παραπέμπουν στη Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση:

- “disadvantaged learner”: Ο συγκεκριμένος όρος συναντάται συχνά σε κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο ορισμός του τι αποτελεί «μαθητής σε μειονεκτική θέση» ποικίλλει στην Ευρώπη.
- Σύμφωνα με τον Kirk (1986) για τον όρο “inclusion”(ενσωμάτωση) υπάρχουν τέσσερις βασικές έννοιες, οι όροι:
 1. “Normalization: αφορά τη σύσταση ενός περιβάλλοντος που αντιμετωπίζει τις ανάγκες.
 2. “Deinstitutionalization”: η μετάβαση από το ιδρυματικό περιβάλλον στην τοπική κοινωνία.
 3. “Mainstreaming”: η αλληλεπίδραση με παιδιά χωρίς ειδικές ανάγκες σε κοινό εκπαιδευτικό πλαίσιο.
 4. “Inclusion”: η μεταφορά μαθητή με ειδικές ανάγκες από οποιοδήποτε σχολικό περιβάλλον στην τάξη του γενικού σχολείου.⁴⁰

Πέραν των ορισμών, κρίνεται σημαντικό να παρατεθεί το Διεθνές σύμβολο πρόσβασης για απώλεια ακοής ή όπως επίσης αναφέρεται το διεθνές σύμβολο για την κώφωση, αυτό το σημάδι υποδεικνύει ότι υπάρχουν διαθέσιμες υπηρεσίες για τους κωφούς ή άτομα με προβλήματα ακοής. Συχνά, το Διεθνές Σύμβολο χρησιμοποιείται με κείμενο για να υποδείξει τον τύπο της παρεχόμενης υπηρεσίας ακοής.⁴¹

Εικόνα 1 Διεθνές σύμβολο πρόσβασης για απώλεια ακοής,

Πηγή: <https://www.healthyhearing.com/report/52264-Universal-signs-for-hearing-loss>

⁴⁰ Kirk, D. (1986). Beyond the limits of theoretical discourse in teacher education: Towards a critical pedagogy. *Teaching and Teacher Education*, 2, 155–167.

⁴¹ Clason, D. (2020, March 17). Universal signs for hearing loss. *Health Hearing*. Retrieved on 04/07/2020 from: <https://www.healthyhearing.com/report/52264-Universal-signs-for-hearing-loss>.

1.6 Δομή της Εργασίας

Η παρούσα εργασία διαρθρώνεται στα εξής κεφάλαια:

Στο Κεφάλαιο 2 παρατίθεται το θεωρητικό πλαίσιο και βιβλιογραφική επισκόπηση σχετικά με τα προβλήματα πρόσβασης και ενσωμάτωσης των κωφών φοιτητών/ριών στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Στην Ενότητα 2.1 επιχειρείται εννοιολογική προσέγγιση των όρων: Πρόσβαση & Ενσωμάτωση στην Ανώτατη εκπαίδευση. Η Ενότητα 2.2 εστιάζει στο Διεθνές Πλαίσιο: Συνθήκες και Νόμοι που διαφυλάττουν την πρόσβαση και ενσωμάτωση, ενώ η Ενότητα 2.3 εξετάζει την εξέλιξη της πολιτικής σε ευρωπαϊκό επίπεδο για την υποστήριξη/ενσωμάτωση των κωφών φοιτητών/ριών στην Ανώτατη εκπαίδευση.

Ακολουθεί το Κεφάλαιο 3, στο οποίο αναλύεται η Δράση, Στρατηγικές και Προγράμματα της ΕΕ. Το Κεφάλαιο διαρθρώνεται στις Ενότητες:

- 3.1 Κινητικότητα των φοιτητών/ριών από «μειονεκτούντα περιβάλλοντα»
- 3.2 Δαπάνες για την εκπαίδευση των Α.Μ.Ε.Α στην Ευρωπαϊκή Ένωση
- 3.3 Εκπαίδευση και απασχόληση των ατόμων με αναπηρία, ΕΕ
- 3.4 Ευρωπαϊκή στρατηγική για την αναπηρία 2010-2020
- 3.5 Οργανισμοί της Ε.Ε και Φορείς που δρουν σε Ευρωπαϊκό επίπεδο.

Εν συνεχεία, το Κεφάλαιο 4 επικεντρώνεται στην Παιδαγωγική των κωφών παιδιών στην Ελλάδα. Η Ενότητα 4.1 αφορά την Ελλάδα και Ανώτατη εκπαίδευση, ενώ η Ενότητα 4.2 αφορά την Ειδική Αγωγή των κωφών μαθητών και φοιτητών/ριών στην Ελλάδα. Η Ενότητα 4.3 αφορά τις Μονάδες Προσβασιμότητας Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων.

Το Κεφάλαιο 5 αναλύει τους φορείς που ασχολούνται με την ένταξη και διευκόλυνση πρόσβασης των ατόμων με αναπηρίες στην Ελλάδα και οι υποενότητες 5.1 αφορούν τη χρηματοδότηση- Ελλάδα και η Ενότητα 5.2 παρουσιάζει τα στατιστικά για τους Κωφούς και βαρήκοους στην Ελλάδα.

Επιπρόσθετα, το Κεφάλαιο 6 παρουσιάζει τα αποτελέσματα των ερωτηματολογίων και της συνέντευξης, ενώ το Κεφάλαιο 7 παρουσιάζει τα Συμπεράσματα της παρούσας έρευνας και τέλος το 8^ο Κεφάλαιο παρουσιάζει τα Παραρτήματα.

2. Βιβλιογραφική Επισκόπηση: Τα προβλήματα πρόσβασης και ενσωμάτωσης των κωφών φοιτητών/ριών στην Ανώτατη Εκπαίδευση

Η μελέτη του Foster, S. και άλλων, με τίτλο “ Inclusive instruction and learning for deaf students in postsecondary education” για την ένταξη των σπουδαστών στην Ανώτατη εκπαίδευση, κατέληξε στο συμπέρασμα πώς η συμμετοχή τους στη μάθηση είναι ίδια με τους ακούοντες φοιτητές/ριες, αλλά αισθάνονται λιγότερο ενσωματωμένοι στην πανεπιστημιακή ζωή. Η μελέτη ανέφερε επίσης ότι πολλοί εκπαιδευτικοί δεν ενδιαφέρονται να κάνουν προσαρμογές που να ευνοούν τους κωφούς φοιτητές/ριες. Παράλληλα, παρατέθηκαν κάποια άλλα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, όπως: καθυστέρηση στη λήψη πληροφοριών (χρόνος μεταξύ όσων λέγονται και μετάφρασης από διερμηνέα), διακοπή της οπτικής επαφής όταν ο Καθηγητής γράφει στον πίνακα, περπατά στην αίθουσα ή διαβάζει ένα έγγραφο, το οποίο εμποδίζει την ανάγνωση των χειλιών. Επίσης απώλεια πληροφοριών όταν είναι απαραίτητο να επιλέξουν να κοιτούν είτε τον διερμηνέα ή να παρατηρούν τον δάσκαλο ενώ

χειρίζονται ένα αντικείμενο σε εργαστήριο ή όταν επεξεργάζονται εικόνες.⁴² Στη βιβλιογραφία επίσης εντοπίστηκε το εύρημα πώς όσο μεγαλύτεροι είναι οι Καθηγητές/ριες, τόσο πιο αρνητική είναι η στάση τους όσον αφορά την ένταξη.⁴³ Σε άλλη έρευνα⁴⁴ παρατέθηκαν δείγματα μελετών, κατά τα οποία φοιτητές/ριες ανέφεραν αρνητική συμπεριφορά και εμπειρίες από συναντήσεις με μέλη των Ιδρυμάτων στα οποία φοιτούσαν, περιγράφοντας τους Καθηγητές ως κυνικούς και δύσπιστους στην επικοινωνία τους.

Παράλληλα, ο Ebersold (2012) διαπίστωσε ότι οι μαθητές με αναπηρίες εγγράφονται αναλογικά συχνότερα σε προπτυχιακά προγράμματα (63%) από ότι σε μεταπτυχιακά. Επίσης, οι μαθητές με αισθητηριακή διαταραχή είναι πιο πιθανό να εγγραφούν στις ανθρωπίνες και στις κοινωνικές επιστήμες (30%), ή στη νομική, τα οικονομικά και τη διαχείριση (30%).⁴⁵ Σύμφωνα με μελετητές⁴⁶ δεν αρκεί η διασφάλιση της πρόσβασης των φοιτητών στην εκπαίδευση, αλλά είναι επίσης απαραίτητη η παροχή της κατάλληλης υποστήριξης για να διασφαλιστεί η ένταξή τους. Στη βιβλιογραφία υπάρχει η άποψη ότι η αναπηρία συνιστά εμπόδιο στην πρόσβαση στην Ανώτατη Εκπαίδευση και στη διαδικασία της μάθησης. Έχει καταγραφεί ότι οι φοιτητές/ριες με αναπηρία διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο πρόωρης εγκατάλειψης των σπουδών, συγκριτικά με τους φοιτητές/ριες που δεν έχουν κάποια αναπηρία.⁴⁷ Σύμφωνα με Έκθεση του δικτύου Academic Network of European Disability experts (ANED) για τους νέους σπουδαστές, οι νέοι με αναπηρία έχουν λιγότερες πιθανότητες από τους νέους χωρίς αναπηρία να εισέλθουν και να προχωρήσουν στην Ανώτατη εκπαίδευση. Είναι λιγότερο πιθανό να αποφοιτήσουν, και είναι πιο πιθανό να εγκαταλείψουν τις σπουδές μετά το πρώτο έτος.⁴⁸ Τα ποσοστά εγκατάλειψης επιδεινώνονται όταν οι μαθητές με αναπηρία αισθάνονται ότι δεν υποστηρίζονται από το Ίδρυμά τους. Οι φοιτητές με αναπηρία μπορεί να είναι απρόθυμοι να απευθυνθούν στα πανεπιστήμια τους για βοήθεια ή να εγγραφούν για υποστήριξη και υπηρεσίες.⁴⁹

⁴² Foster, S., Long, G, Snell, K. (1999). Inclusive instruction and learning for deaf students in postsecondary education. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 4(3),225. Retrieved on 08/07/2020 from: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/15579890/> .

⁴³ Hwang, Y.S., Evans, D. (2011). Attitudes Towards Inclusion: Gaps between Belief and Practice. *International Journal of Special Education*, 26(1), 140. Retrieved on 08/07/2020 from: https://www.researchgate.net/publication/258520436_Attitudes_towards_inclusion_Gaps_between_belief_and_practice .

⁴⁴ Emmers, E., Baeyens, D., Petry, K. (2018). Attitudes and self-efficacy of teachers towards inclusion in higher education. *European Journal of Special Needs Education*, 35(2), 3. Retrieved on 08/12/2020 from: https://www.researchgate.net/publication/333793055_Attitudes_and_self-efficacy_of_teachers_towards_inclusion_in_higher_education .

⁴⁵ Limbach-Reich, A., J. W. Powell, J. (2016). *Supporting young adults with special educational needs (SEN) in obtaining higher qualifications*. NESET II Ad hoc question No 6/2016. Retrieved on 08/07/2020 from: https://nesetweb.eu/wp-content/uploads/2019/06/NESET-II_AHQ6.pdf .

⁴⁶ Moriña, A, Perera, V. H., Carballo, R. (2020). Training Needs of Academics on Inclusive Education and Disability. *SAGE Open*. Retrieved on 10/10/2020 from: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2158244020962758> .

⁴⁷ Moriña, A. (2016). Inclusive education in higher education: challenges and opportunities. *European Journal of Special Needs Education*, 32(1), 3-17, Retrieved on 10/10/2020 from: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/08856257.2016.1254964> .

⁴⁸ Ebersold, S., Schmitt, M., Priestley, M. (2011). Inclusive education for young disabled people in Europe: trends, issues and challenges. University of Leeds. Retrieved on 10/10/2020 from: https://includ-ed.eu/sites/default/files/documents/aned_2010_task_5_education_final_report_-_final_2_0.pdf .

⁴⁹ Becker, S., Palladino, J. (2016). Assessing Faculty Perspectives About Teaching and Working with Students with Disabilities. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, 29(1), 65-82 .Retrieved

Οι κατάλληλες υπηρεσίες υποστήριξης (π.χ. συμβουλευτική σταδιοδρομίας, ομάδες μελέτης, βοήθεια προς το διδακτικό προσωπικό, βοήθεια με στρατηγικές μάθησης) και οι δίκαιες αξιολογήσεις ενδέχεται να εξαλείψουν τα εμπόδια.⁵⁰ «Τα μέτρα για την αύξηση της προσβασιμότητας ενός πανεπιστημίου περιλαμβάνουν οικονομική αποζημίωση, αρχιτεκτονικές βελτιώσεις και τεχνική υποστήριξη. Τα προγράμματα ενδυνάμωσης ή οι υπηρεσίες, όπως Γραφεία Αναπηρίας (υπάρχουν σε Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης του εξωτερικού) είναι εξίσου σημαντικά, καθώς ενθαρρύνουν τους/τις φοιτητές/ριες με αναπηρία να σχεδιάσουν, να αναπτύξουν ατομικά σχέδια μετάβασης και να επικεντρωθούν στο μέλλον, στις προσδοκίες, τις προσωπικές τους δυνατότητες».⁵¹ Στην έκθεση του ΟΟΣΑ το 2011, καταγράφηκε ότι περισσότεροι νεαροί ενήλικες με αναπηρίες, συμμετείχαν στην Ανώτατη εκπαίδευση και τα ιδρύματα Ανώτατης εκπαίδευσης σχεδίαζαν αρκετές στρατηγικές για την εισαγωγή και υποστήριξη τους. Η υποστήριξη σχετιζόταν με τη στέγαση και τις μεταφορές, και στους φοιτητές/ριες δόθηκαν πληροφορίες και συμβουλές σχετικά με τα μαθήματα και τα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης.⁵²

Οι φοιτητές/ριες με αναπηρία συχνά υποφέρουν από περιορισμένα κοινωνικά δίκτυα, περιορισμένη φυσική πρόσβαση και ακαδημαϊκή πίεση λόγω μη προσβάσιμου εκπαιδευτικού υλικού.⁵³ Ένα ακόμη εμπόδιο στην ίση πρόσβαση στην εκπαίδευση σχετίζεται με οικονομικούς περιορισμούς που αντιμετωπίζουν οι φοιτητές/ριες. *Ενώ το άμεσο χρηματοοικονομικό κόστος εμφανίζεται μόνο σε χώρες όπου η Ανώτατη εκπαίδευση δεν χρηματοδοτείται δημοσίως και ισχύουν τα δίδακτρα, οι έμμεσες δαπάνες είναι αναπόφευκτες και περιλαμβάνουν δυνητικά υψηλό κόστος ζωής κατά τη διάρκεια των σπουδών.*⁵⁴ Η οικονομική υποστήριξη δύναται να ενισχύσει τον αριθμό των μειονεκτούντων φοιτητών/ριών στην Ανώτατη εκπαίδευση. Σύμφωνα με μια μελέτη, που αφορά τις εξής χώρες: Ηνωμένο Βασίλειο, Ηνωμένες Πολιτείες, Καναδάς, Αυστραλία, Νότια Αφρική και Ινδία, γίνεται αναφορά πώς τα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης, ιδίως όσα βασίζονται σε ιδιωτικές πηγές χρηματοδότησης και δωρεές, δαπανούν τη χρηματοδότηση για ανάγκες,

on 15/11/2020 from:

https://www.researchgate.net/publication/332301015_Assessing_Faculty_Perspectives_About_Teaching_and_Working_with_Students_with_Disabilities.

⁵⁰ Hadjikakou, K., Polycarpou, V., Hadjilia, A. (2010). The Experiences of Students with Mobility Disabilities in Cypriot Higher Education Institutions: Listening to their voices. *International Journal of Disability, Development and Education*, 57(4), 405. Retrieved on 12/10/2020 from: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1034912X.2010.524445>.

⁵¹ Limbach-Reich, A., J. W. Powell, J. (2016). *Supporting young adults with special educational needs (SEN) in obtaining higher qualifications*. NESET II Ad hoc question No 6/2016. Retrieved on 08/07/2020 from: https://nesetweb.eu/wp-content/uploads/2019/06/NESET-II_AHQ6.pdf.

⁵² OECD (2016), *Education at a Glance 2016: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris. Retrieved on 15/10/2020 from: http://download.ei-ie.org/Docs/WebDepot/EaG2016_EN.pdf.

⁵³ Riddell, S, Tinklin, T., Wilson, A. (2005). *Disabled students in higher education: perspectives on widening access and changing policy*. London: Routledge.

⁵⁴ Kottmann, A., & Vossensteyn, J. J. et al. (2019). *Social Inclusion Policies in Higher Education: Evidence from the EU* (Report No. JRC117257). Publications Office of the European Union. Retrieved on 12/10/2020 from: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC117257/jrc_117257_social_inclusion_policies_in_higher_education_evidence_from_the_eu.pdf.

όπως το κόστος προσωπικού, ή για την αγορά εξοπλισμού, και δεν υπάρχει πρόνοια για κάλυψη κόστους για τη διερμηνεία στη νοηματική γλώσσα.⁵⁵

Πιο συγκεκριμένα ζητήματα που καταγράφηκαν από φοιτητές/ριες με προβλήματα ακοής, αναφέρουν δυσκολίες όσον αφορά στη συμμετοχή τους κατά τη διάρκεια διαλέξεων και την εργασία σε ομάδες.⁵⁶ Σύμφωνα με τον Richardson⁵⁷ η αναπηρία δεν συνιστά δείκτη που ορίζει την ακαδημαϊκή επίδοση. Υπάρχουν μελετητές, που υποστηρίζουν ότι οι φοιτητές/ριες με αναπηρίες αναμένεται να έχουν ακαδημαϊκή απόδοση στα ίδια επίπεδα με τους συμφοιτητές/ριες τους χωρίς αναπηρία.⁵⁸ Οι φοιτητές/ριες με αναπηρία έχουν εκφράσει ότι δεν αισθάνονται ότι η σχολή και η διοίκηση ξέρουν πώς να αντιμετωπίζουν τις ανάγκες τους.⁵⁹ Οι φοιτητές/ριες με αναπηρία αναφέρουν επίσης ότι υπάρχει μια γενική έλλειψη κατανόησης των αναγκών τους και λαμβάνουν ακόμη και αρνητικές απαντήσεις και δυσπιστία από τους συμφοιτητές/ριες τους χωρίς αναπηρία.⁶⁰ Η επικοινωνία και η συνεργασία μεταξύ καθηγητών, προσωπικού και φοιτητών/ριών συμβάλλει πάρα πολύ στην επιτυχία των φοιτητών/ριών.⁶¹

«Όσοι Κωφοί εισαχθούν σε Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, έχουν το δικαίωμα για δωρεάν διερμηνεία στην νοηματική γλώσσα, με την προϋπόθεση ότι αυτό γίνεται αποδεκτό από τον εκάστοτε καθηγητή. Ωστόσο στην πράξη οι δυσκολίες στον προγραμματισμό της διερμηνείας, το χαμηλό επίπεδο γνώσης Ελληνικών του κωφού και η απουσία ενισχυτικής διδασκαλίας και συμβουλευτικής υποστήριξης, συμβάλλουν στην παραίτηση του Κ/κωφού φοιτητή. Γενικά η πρόωρη εγκατάλειψη της φοίτησης είναι κάτι πολύ σύνηθες στην κοινότητα των κωφών.»⁶²

Σημαντικό κρίνεται να αναφερθούν, όσα επισημαίνουν η Σοφιανίδου και οι λοιπές ερευνήτριες, για τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι κωφοί/ες φοιτητές/ριες, καθώς η απόκτηση γνώσεων μέσω βιβλιογραφίας είναι δύσκολη λόγω του ότι η γραπτή γλώσσα δεν είναι η φυσική τους γλώσσα. Παράλληλα, πρόβλημα συνιστούν ο χρόνος λήψης των συγγραμμάτων πριν την εξεταστική, η αναζήτηση των γραπτών ανακοινώσεων στη Σχολή

⁵⁵ Chiwandire, D. & Vincent, L. (2019). Funding and inclusion in higher education institutions for students with disabilities. *African Journal of Disability*, 8, 1-12. Retrieved on 12/10/2020 from: <https://ajod.org/index.php/ajod/article/view/336/965>.

⁵⁶ Fordyce, M., S. Riddell, R. O'Neill, Weedon, E. (2013). *Post-school Transitions of People Who are Deaf or Hard of Hearing*. Edinburgh: University of Edinburgh. Retrieved on 12/08/2020 from: http://www.docs.hss.ed.ac.uk/education/creid/Reports/30iii_NDCS_PostSchTransit_FinalRpt.pdf.

⁵⁷ Richardson, M., Abraham, C. (2009). Conscientiousness and achievement motivation predict performance. *European Journal of Personality*, 23(7), 589–605. Retrieved on 12/08/2020 from: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1002/per.732>.

⁵⁸ Ενδεικτικά αναφέρονται οι Couzens, Poed, Kataoka, Brandon, Hartley, & Keen, 2015 στο De Los Santos, S. et al. (2019). Determining Academic Success in Students with Disabilities in Higher Education. *International Journal of Higher Education*, 8(2), 16. Retrieved on 01/08/2020 from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1212595.pdf>.

⁵⁹ ό.π., σ.18

⁶⁰ Ό.π., σ.11

⁶¹ Αφορά τη μελέτη Sachs & Schreuer: Inclusion of Students with Disabilities in Higher Education: Performance and participation in student's experiences. Ανακτήθηκε από: De Los Santos, S. et al. (2019). Determining Academic Success in Students with Disabilities in Higher Education. *International Journal of Higher Education*, 8(2). Retrieved on 01/08/2020 from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1212595.pdf>.

⁶² Ζωρογιαννίδη, Ε. (2019). *Η πρόσβαση των Κ/κωφών στην πληροφόρηση και ο κοινωνικός τους αποκλεισμός στην Ελλάδα*. [Διπλωματική Εργασία]. Ανακτήθηκε στις 2/12/2020 από Aporthesis: https://aporthesis.eap.gr/bitstream/repo/41207/1/Eleni_Zorogiannidi_Master_Thesis.pdf.

τους. Στη μελέτη προκρίνεται η βοήθεια από διερμηνείς, με στόχο την ένταξη των κωφών/βαρήκων σπουδαστών/ριων.⁶³ Οι γράφουσες αναφέρουν πώς η παρουσία διερμηνέων εξασφαλίζει την ισότητα με δυο τρόπους, αφενός για τους/τις κωφούς/ές φοιτητές/ριες εξασφαλίζει την ισότιμη αντιμετώπιση με βάση τις ακαδημαϊκές γνώσεις και ικανότητες τους και αφετέρου οι Καθηγητές μπορούν να τους αξιολογούν όπως και τους υπολοίπους. Τέλος, στο έγγραφο γίνεται αναφορά σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, οι οποίες εξασφαλίζουν την παρουσία διερμηνέων.

Σύμφωνα με Έκθεση του 2012 για την αναπηρία⁶⁴ γίνεται αναφορά στις λιγότερες πιθανότητες φοίτησης στην Ανώτατη εκπαίδευση. Επίσης, αναφέρθηκε για όσους ολοκληρώνουν την Ανώτατη εκπαίδευση ότι εξακολουθούν να υφίστανται προβλήματα ένταξης στην αγορά εργασίας, αλλά είναι πολύ πιο πιθανό να απασχοληθούν από αντίστοιχα άτομα που δεν έχουν φοιτήσει και διαθέτουν λιγότερα προσόντα. Επιπλέον, έχει καταγραφεί πώς τα ποσοστά ανεργίας είναι τριπλάσια για τα άτομα με αναπηρία.⁶⁵

Πολλοί μελετητές, όπως Goode, Hadjikakou & Hartas, Kowalsky & Fresco, Leyser έχουν επισημάνει το γεγονός, πώς η νομοθεσία, σε συνδυασμό με τις πολιτικές περί απαγόρευσης των διακρίσεων, έχουν συμβάλει, ώστε πολλά Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης σε όλο τον κόσμο να προωθήσουν την ενεργή και ίση πρόσβαση.⁶⁶ Σε πολλές περιπτώσεις, θα ήταν εύλογο να ειπωθεί ότι γίνεται προσπάθεια από τα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης για να μειωθεί το ποσοστό εγκατάλειψης των φοιτητών/ριών με αναπηρία, προσφέροντας τους μαθήματα εξ αποστάσεως, προγράμματα ηλεκτρονικής μάθησης.⁶⁷

2.1 Εννοιολογική προσέγγιση των όρων: Πρόσβαση & Ενσωμάτωση στην Ανώτατη εκπαίδευση

Σε αυτή την Ενότητα επιχειρείται μια αναφορά στη σημασία των όρων: πρόσβαση, προσβασιμότητα, ενσωμάτωση, συνεκπαίδευση, ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και ισότητα, εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς, πάντα σε συνάρτηση και σχέση με την Ανώτατη εκπαίδευση. Η οριοθέτηση των όρων γίνεται λαμβάνοντας υπόψη τη χρήση τους υπό το πρίσμα του διεθνούς και ευρωπαϊκού πλαισίου.

⁶³ Χατζοπούλου, Μ. (2005). Ο ρόλος των διερμηνέων Ελληνικής Νοηματικής Γλώσσας για τους κωφούς φοιτητές στο Ελληνικό Πανεπιστήμιο. Στο Ε., Σοφιανίδου, κ.α (Επιμ.). Πανεπιστήμιο για Όλους Όροι και προϋποθέσεις πλήρους ένταξης των φοιτητών με αναπηρία στην ακαδημαϊκή ζωή (σ.77). ΕΚΠΑ, Ανακτήθηκε στις 5/12/2020 από: http://www.skf.psych.uoa.gr/fileadmin/skf.psych.uoa.gr/uploads/PDF/dimosieyseis_sta_ellinika/fea.pdf.

⁶⁴ Riddell, S., NESSE network of experts. (2012). *Education and Disability/Special Needs, policies and practices in education, training and employment for students with disabilities and special educational needs in the EU*. European Union. Retrieved on 01/04/2021 from: <http://www.nesse.fr/nesse/activities/reports/activities/reports/disability-special-needs-1>.

⁶⁵ Barnes, C., Mercer, G. (2005). Disability, work, and welfare: challenging the social exclusion of disabled people. *Work, Employment and Society*, 19(3), 527–545. Retrieved on 01/04/2021 from: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0950017005055669>.

⁶⁶ Hadjikakou, K., Polycarpou, V., Hadjilia, A. (2010). The Experiences of Students with Mobility Disabilities in Cypriot Higher Education Institutions: Listening to their voices. *International Journal of Disability, Development and Education*, 57(4), 405. Retrieved on 12/10/2020 from: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1034912X.2010.524445>.

⁶⁷ Ό,π, σ. 7.

Σύμφωνα με τη Διακήρυξη της Σαλαμάνκα, που υπογράφηκε από την UNESCO το 1994 υπάρχει δέσμευση για την «Εκπαίδευση για Όλους».⁶⁸

Ο όρος «πρόσβαση» είναι μια πολυδιάστατη έννοια που βρίσκει έδαφος και εφαρμογή σε αρκετές Ευρωπαϊκές πολιτικές, διεθνείς συζητήσεις και κείμενα. Η πρόσβαση σχετίζεται με τη δυνατότητα συμμετοχής. Ο όρος συνδέεται με την ισότητα ως προς την εισαγωγή σε Σχολές στην Ανώτατη Εκπαίδευση, το δικαίωμα επιλογής του Ιδρύματος Ανώτατης Εκπαίδευσης, την παρακολούθηση των μαθημάτων, καθώς και την ανάγκη τα μαθήματα να προσφέρονται κατά τρόπο αποτελεσματικό, λαμβάνοντας υπόψιν τις ανάγκες των φοιτητών/ριών. Επίσης ταυτίζεται και με το δικαίωμα συμμετοχής στην ακαδημαϊκή κοινότητα, είτε αυτό αφορά την συμμετοχή σε κάποια ομάδα, σύλλογο ή δραστηριότητα, είτε οποιαδήποτε επικοινωνία με το προσωπικό των Ιδρυμάτων, τους/ις Καθηγητές/ριες και τους συμφοιτητές/ριες. Η πρόσβαση και η προσβασιμότητα εξασφαλιζόνταν στους Πρότυπους Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών.⁶⁹

Η επέκταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχει θεωρηθεί πώς συμβάλλει στην παγκόσμια επέκταση της εκπαίδευσης και έχει αντίκτυπο στην ενσωμάτωση μεγάλου αριθμού φοιτητών/ριών.⁷⁰ Επιπλέον, άλλοι μελετητές τονίζουν ότι σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η ένταξη της εκπαίδευσης στις εθνικές πολιτικές πρόνοιες.⁷¹ Στην περίπτωση της παρούσας μελέτης, ιδιαίτερα σημαντική είναι η προσβασιμότητα του εκπαιδευτικού υλικού και η εξέταση του κατά πόσον διατίθεται εύκολα. Η έννοια της προσβασιμότητας έχει αποτελέσει αντικείμενο εκτενούς μελέτης όσον αφορά τη συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία. Αυτή η παράμετρος θα αναλυθεί και στη συνέχεια, μέσω της παράθεσης των ευρημάτων των ερωτηματολογίων που διεξήχθησαν.

Τα βασικά έγγραφα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αναφέρουν τη σημασία της βελτίωσης της πρόσβασης στην Ανώτερη Εκπαίδευση στην Ευρώπη. Ενδεικτικά αναφέρονται τα εξής:

Η πρόσβαση σχετίζεται με την πλήρη συμμετοχή όλων στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η πρόσβαση μπορεί να λάβει διαφορετικές εκφάνσεις. Όσον αφορά τους/ις κωφούς/ες και βαρήκοους/ες φοιτητές/ριες, η πρόσβασή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία, έχει τη μορφή της αισθητηριακής πρόσβασης, καθώς αφορά στη δυνατότητα κατανόησης μέσω της βοήθειας διερμηνέα, της χειλεανάγνωσης ή της επικοινωνίας μέσω της ΕΝΓ.⁷² Επίσης η πρόσβαση μπορεί να σχετίζεται και με τη δομή του Ιδρύματος, για παράδειγμα τη σωστή ηχομόνωση των αιθουσών διδασκαλίας, την παροχή διερμηνέων ή του κατάλληλου

⁶⁸ UNESCO, Spain. Ministerio de Educación y Ciencia. (1994). The salamanca statement and framework for action on special needs education. UNESCO. Retrieved on 05/04/2021 from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427> .

⁶⁹ United Nations General Assembly resolution 48/96. (1994, March 4). *Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, A/RES/48/96*. Retrieved on 13/07/2020 from: <https://www.un.org/disabilities/documents/gadocs/standardrules.pdf> .

⁷⁰ Schofer, E., Meyer, J. W. (2005). The Worldwide Expansion of Higher Education in the Twentieth Century. *American Sociological Review*, 70(6), 903. Retrieved on 05/04/2021 from: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/000312240507000602> .

⁷¹ Pechar, H., Lesley, A. (2011). Higher-Education Policies and Welfare Regimes: International Comparative Perspectives. *Higher Education Policy*, 24(1), 25–52.

⁷² Κουρμπέτης, Β. κ.α. (2007). Διαναπηρικός Οδηγός Εξειδίκευσης. Κατηγορία Αναπηρίας: Κώφωση. «Προσεγγίζοντας την Κώφωση». Ανακτήθηκε στις 07/03/2021 από: <https://blogs.sch.gr/kdaydideira/files/2015/07/%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%B5%CE%B3%CE%B3%CE%AF%CE%B6%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BA%CF%8E%CF%86%CF%89%CF%83%CE%B7.pdf> .

προσωπικού, ώστε να μεταδίδεται αποτελεσματικά η γνώση και η επικοινωνία. Η Διακήρυξη των Βρυξελλών (2010) επανέλαβε τη δέσμευση ισότιμης πρόσβασης μεταξύ άλλων και στην εκπαίδευση.⁷³ Η προσβασιμότητα ουσιαστικά σχετίζεται με το σχεδιασμό ώστε το τελικό προϊόν/υπηρεσία/περιβάλλον να μπορεί να χρησιμοποιηθεί από άτομα με ειδικές ανάγκες.⁷⁴ Από τη μελέτη, η έννοια της προσβασιμότητας ορίζεται ως φυσική προσβασιμότητα που παρέχει ίσες ευκαιρίες για τον κάθε φοιτητή, αλλά επίσης περιλαμβάνει πρόσβαση στο πρόγραμμα και το πανεπιστήμιο ως ίδρυμα.

Ορισμένες λέξεις - συμπεριλαμβανομένης της λέξης "inclusion" - δεν έχουν πάντα άμεση μετάφραση από τα αγγλικά σε άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες και το αντίστροφο. Το ουσιαστικό "inclusion" στα ελληνικά μεταφράζεται συνηθέστερα ως «ενσωμάτωση, ένταξη, ή συμπερίληψη» και αποδίδεται ως «εμπεριέχω ως μέρος του όλου». Αυτή η ετυμολογία μπορεί να ταυτιστεί με την ένταξη, στην περίπτωση της παρούσας μελέτης, των κωφών φοιτητών/ριών στην Ανώτατη εκπαίδευση. Από τη δεκαετία του 1970, η κυρίαρχη συζήτηση στην Ευρώπη αφορούσε την ένταξη, με δέσμευση για την εφαρμογή σε ολόκληρη την Ευρώπη και διεθνώς. Ωστόσο, όπως σημείωσε ο Lindsay, αυτή η δέσμευση βασίστηκε σε μια αυξανόμενη αναγνώριση ότι τα δικαιώματα παραβιάζονται συχνά σε ξεχωριστά ιδρύματα, όπως σχολεία, περίθαλψη, χώρους εργασίας.⁷⁵ Μετά τη Διακήρυξη της Σαλαμάνκα, η λέξη inclusion/ενσωμάτωση άρχισε να εμφανίζεται σχεδόν σε όλα τα μεγάλα διεθνή έγγραφα και εκθέσεις των περισσότερων υπερεθνικών φορέων. Ωστόσο εξακολουθεί να μην υπάρχει συναίνεση όλων των ερευνητών ως προς ένα κοινώς αποδεκτό ορισμό.⁷⁶ Μεταξύ των μελετητών παρατηρείται μια γενική συναίνεση ότι η ενσωμάτωση αναφέρεται σε κάποια μορφή πλήρους συμμετοχής στην εκπαιδευτική εμπειρία. «Η ένταξη διαφέρει από τη συνεκπαίδευση, αφού δηλώνει τη συνύπαρξη στο σχολείο παιδιών με και χωρίς αναπηρίες, ενώ η συνεκπαίδευση σχετίζεται με την ίση εκπαίδευσης, χωρίς διαφοροποιήσεις».⁷⁷ Η συνεκπαίδευση αφορά την κοινή φοίτηση στο ίδιο σχολικό πλαίσιο.⁷⁸ Σύμφωνα με μελετητές, ο όρος "inclusion" αφορά την κατάσταση, κατά την οποία το εκπαιδευτικό ίδρυμα προσπαθεί να ανταποκριθεί στις ανάγκες όλων των μαθητών, μέσω διαδικασιών όπως αναθεώρηση της οργάνωσης και παροχής του αναλυτικού προγράμματος.⁷⁹ Σε Έκθεση του

⁷³ European Union of the Deaf. (n.d.). *Brussels Declaration*. EUD. Retrieved on 08/02/2021 from: http://www.eud.eu/files/8514/5803/7674/brussels_declaration_FINAL.pdf.

⁷⁴ Henry, S. L., Abou-Zahra, S., & Brewer, J. (2014). The role of accessibility in a universal web. Proceedings of the 11th Web for All Conference on - W4A '14. doi:10.1145/2596695.2596719 Ανακτήθηκε στις 07/03/2021 από: <https://dl.acm.org/doi/10.1145/2596695.2596719>.

⁷⁵ Lindsay, G. (2003). Inclusive education: a critical perspective. *British Journal of Special Education*, 30(1), 3 – 12. Retrieved on 08/02/2021 from:

https://www.researchgate.net/publication/229666616_Inclusive_education_A_critical_perspective.

⁷⁶ D'Alessio, S., & Watkins, A. (2009). International Comparisons of Inclusive Policy and Practice: Are We Talking about the Same Thing? *Research in Comparative and International Education*, 4(3), 233–249. Retrieved on 08/02/2021 from: <https://journals.sagepub.com/doi/10.2304/rcie.2009.4.3.233>.

⁷⁷ Χαρούπιας, Α. *Η ισότιμη συνεκπαίδευση (inclusion)*. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Σχολή Επιστημών της αγωγής. Ανακτήθηκε στις 02/01/2021 από Δημόκριτος:

http://imm.demokritos.gr/epeaek/library_attach/20041261621220.CharoupiasPart_2-1.pdf.

⁷⁸ Zigmund, N. (2003). Where Should Students with Disabilities Receive Special Education Services? Is One Place Better Than Another? *The Journal of Special Education*, 37(3), 193-199. Retrieved on 08/01/2021 from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ785948.pdf>.

⁷⁹ Sebba, J., Ainscow, M., (1996). International Developments in Inclusive Schooling: Mapping the Issues. *Cambridge Journal of Education*, 26(1), 5-18. Retrieved on 10/05/2020 from: https://www.researchgate.net/publication/248999117_International_Developments_in_Inclusive_Schooling_mapping_the_issues.

Δικτύου NESSE (Δίκτυο Εμπειρογνομώνων στις Κοινωνικές Επιστήμες της εκπαίδευσης και της Κατάρτισης/Network of Experts in Social Sciences of Education and training) παρατίθενται πολυ σημαντικά ευρήματα. Αρχικά, γίνεται αναφορά στο ότι «η ορολογία των «ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών» τείνει να χρησιμοποιείται σε σχολικό επίπεδο, ενώ ο όρος «αναπηρία» χρησιμοποιείται σε μετα-σχολικό επίπεδο. Επίσης, αναφέρεται πώς οι νέοι με αναπηρία που εντάσσονται στην Ανώτατη εκπαίδευση έχουν πολύ καλύτερα αποτελέσματα απασχόλησης από εκείνους που δεν έχουν πρόσβαση.⁸⁰

Σύμφωνα με τη μελέτη των D’Alesio & Watkins, για την UNESCO (2003) η εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς σε ορισμένες χώρες, ασχολείται κυρίως με τον τερματισμό των διακρίσεων, ενώ σε άλλες χώρες σχετίζεται με την προσπάθεια αύξησης του αριθμού των μαθητών που έχουν πρόσβαση στη βασική εκπαίδευση. Το τελευταίο είναι ιδιαίτερα εμφανές κάθε φορά που η ένταξη συνδέεται με τον όρο της «Εκπαίδευσης για Όλους⁸¹» και ως εκ τούτου ως τρόπος διασφάλισης της πρόσβασης στη βασική εκπαίδευση σε όλα τα παιδιά. Παρομοίως, για τον Ευρωπαϊκό Φορέα για την Ανάπτυξη στην Ειδική Αγωγή και την Ενταξιακή Εκπαίδευση⁸² η εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς ερμηνεύεται διαφορετικά ανάλογα με τη χώρα μέλος του Οργανισμού στην οποία χρησιμοποιείται η λέξη ένταξη⁸³.

Επίσης σε αναφορά στον όρο “inclusion”, η συγκεκριμένη μελέτη προσδιορίζει ότι η έννοια αφορά την ένταξη του μαθητή από την αρχή (ο εκπαιδευτικός στόχος είναι η ένταξη ενός μαθητή στο γενικό σχολείο, επειδή σε κάποιο σημείο έχει αποκλειστεί από αυτό, έτσι ώστε ο μαθητής να μην αποκλείεται ξανά. Ενώ η ενσωμάτωση (αγγλικός όρος “integration”) στοχεύει να βρει έναν τρόπο στήριξης. Τέλος, άλλες ερμηνείες της έννοιας της ένταξης, αναφέρουν ότι «η εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς έχει σχέση με την υπάρχουσα πρακτική αποκλεισμού και την ταυτόχρονη διαδικασία άρσης των κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών και συμπεριφορικών φραγμών που είναι ενσωματωμένοι στα εκπαιδευτικά συστήματα και εμποδίζουν μερικούς μαθητές να συμμετάσχουν ενεργά στη διαδικασία της».⁸⁴

Σύμφωνα με τον Τσιναρέλη, η ένταξη σχετίζεται με την απόκτηση ρόλων μέσα σε μια ομάδα ατόμων με διαφορετικά χαρακτηριστικά.⁸⁵ Ωστόσο, η ενσωμάτωση αφορά την «αποδοχή ενός ατόμου ή μιας ομάδας από ένα σύνολο στο οποίο ενσωματώνεται».⁸⁶ Σύμφωνα με την

⁸⁰ Riddell, S., NESSE network of experts. (2012). *Education and Disability/Special Needs, policies and practices in education, training and employment for students with disabilities and special educational needs in the EU*. European Union. Retrieved on 01/04/2021 from:

<http://www.nesse.fr/nesse/activities/reports/activities/reports/disability-special-needs-1> .

⁸¹ UNESCO. (1990). *World Declaration on Education for All and Framework for Action to Meet Basic Learning Needs*. UNESCO, for the Secretariat of the International Consultative Forum on Education for All. First Printing: New York April 1990.

⁸² European Agency for Special Needs and Inclusive Education. (n.d). *About us*. Retrieved on 10/06/2020 from: <https://www.european-agency.org/about-us> .

⁸³ Meijer, C. (2003). Overview of the Funding of Special Needs Education in Europe. In J. D., Groof, G., Lauwers (Eds). *Special Education: Yearbook of the European Association for Education Law and Policy* (pp.9-10). Springer. Retrieved on 10/06/2020 from:

https://www.researchgate.net/publication/300552529_Overview_of_the_Funding_of_Special_Needs_Education_in_Europe .

⁸⁴ Ό,π, σ.245

⁸⁵ Τσιναρέλης, Γ. (1993). *Η ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Μύθοι και πραγματικότητα. Επειδή η διαφορά είναι δικαίωμα*. Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Σπαστικών Βορείου Ελλάδος.

⁸⁶ Μαρκαντώνη, Σ. (2016). Πολιτικές εκπαιδευτικής και κοινωνικής ενσωμάτωσης των ατόμων με αναπηρία. *Παιδαγωγική επιθεώρηση*, σελ. 95. Ανακτήθηκε στις 02/09/2020 από:

<https://ojs.lib.uom.gr/index.php/paidagogiki/article/view/8728> .

Cook, η ενσωμάτωση (integration) είναι μια κατάσταση, ενώ η ένταξη (inclusion) μια διαδικασία.⁸⁷ Ο όρος «inclusion» σχετίζεται με τα δικαιώματα των ατόμων, είτε έχουν κάποια μορφή αναπηρίας, είτε ανήκουν για άλλους λόγους σε μειονότητες, μειονεκτούντα περιβάλλοντα. Όσον αφορά την ΕΕ, η ενεργός ένταξη σημαίνει ότι επιτρέπεται σε κάθε πολίτη, ιδίως στους πιο μειονεκτούντες, να συμμετέχει πλήρως στην κοινωνία.

Κατά τη βιβλιογραφική μελέτη στην αγγλική ορολογία, εντοπίστηκαν και οι εξής όροι που σχετίζονται με την ένταξη: “Equality” και “Equity”. Στα ελληνικά και οι δύο όροι αποδίδονται συνήθως ως ισότητα. Μελετώντας κείμενα που σχετίζονται με την εκπαίδευση και αυτούς τους δυο όρους είναι σημαντικό να παρατεθούν τα εξής: Ο όρος “equality”: «ισότητα» συνδέεται με την ιδέα ότι όλοι έχουν ίδια δικαιώματα και, συνεπώς, πρέπει να απολαμβάνουν ίση μεταχείριση και μη διάκριση. Ήταν επί μακρόν το επίκεντρο των συζητήσεων σχετικά με την πρόσβαση στην εκπαίδευση. Ενώ ο όρος “equity” προχωρά περαιτέρω και περιλαμβάνει την υποστήριξη, βάσει αναγκών για την εξάλειψη του σχετικού μειονεκτήματος.⁸⁸

2.2 Διεθνές Πλαίσιο: Συνθήκες που διαφυλάττουν την πρόσβαση και ενσωμάτωση

Σε διεθνές πλαίσιο, υπάρχουν κείμενα και Συνθήκες που διαφυλάττουν το δικαίωμα ίσης πρόσβασης στην Ανώτατη εκπαίδευση. Επιχειρήθηκε μια ιστορική αναδρομή, εκκινώντας από την πιο παλιά Συνθήκη έως τις πιο πρόσφατες ενέργειες.

Αρχικά, στο Άρθρο 1 του Καταστατικού Χάρτη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών ορίζεται ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για όλους χωρίς διάκριση.⁸⁹ Η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (1948), στο άρθρο 26, αναφέρει ότι όλοι έχουν δικαίωμα στην εκπαίδευση.⁹⁰ Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ, 1950)⁹¹, που υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης, προασπίζει το δικαίωμα πρόσβασης στην εκπαίδευση. Παράλληλα στη Σύμβαση κατά των διακρίσεων στην εκπαίδευση (1960)⁹² του Ο.Η.Ε ορίζεται ότι «ο όρος διάκριση

Αναφορά στο: Τσιναρέλης, Γ. (1993). Η ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Μύθοι και πραγματικότητα. Επειδή η διαφορά είναι δικαίωμα. Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Σπαστικών Βορείου Ελλάδος.

⁸⁷ Cook, T. (2004). Starting where we can: using action research to develop inclusive practice. *International Journal of Early Years Education*, 12 (1), 3-16. Retrieved on 10/06/2020 from: <https://ur.booksc.eu/book/31774268/80dc34>.

⁸⁸ Claeys-Kulik, A. L., et al. (2019). *Diversity, Equity and Inclusion in European Higher Education Institutions*. European University Association. Retrieved on 10/06/2020 from: https://eua.eu/downloads/publications/web_diversity%20equity%20and%20inclusion%20in%20european%20higher%20education%20institutions.pdf.

⁸⁹ Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης του ΟΗΕ. (χ.χ.) ΧΑΡΤΗΣ ΟΗΕ. *Ηνωμένα Έθνη*. Ανακτήθηκε στις 5/10/2020 από: <https://unric.org/el/%CF%87%CE%B1%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%83-%CE%BF%CE%B7%CE%B5/>.

⁹⁰ United Nations. (n.d.). Universal Declaration of Human Rights. *UN Human Rights Office of the High Commissioner*. Retrieved on 15/06/2020 from: <https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=grk>.

⁹¹ Council of Europe. (n.d.). Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Retrieved on 12/11/2020, from: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/005?module=treaty-detail&treaty-num=005>.

⁹² UNESCO. (n.d.). Convention against Discrimination in Education. Retrieved on 15/06/2020 from: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=12949&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

περιλαμβάνει οποιαδήποτε διάκριση, αποκλεισμό, περιορισμό που οδηγεί σε ακύρωση ή εξασθένηση της ισότητας στην εκπαίδευση».

Επιπρόσθετα, ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης (1965), στο Άρθρο 15 αναγνωρίζει την ανάγκη εξασφάλισης της επαγγελματικής και κοινωνικής επανένταξης για τα άτομα με αναπηρία.⁹³ Κατά το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα (1966), η Ανώτατη εκπαίδευση πρέπει να είναι ίση, ενώ παράλληλα γίνεται αναφορά στη δωρεάν παιδεία.⁹⁴ Η Διεθνής Σύμβαση για την Κατάργηση κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων του 1969⁹⁵ κάνει αναφορά στην ανάγκη λήψης αποτελεσματικών μέτρων στην εκπαίδευση, τη διδασκαλία, και την αναγκαιότητα να εκπαιδεύουν οι πολίτες στα δικαιώματά τους.

Επιπλέον, οι Πρότυποι Κανόνες για την Εξίσωση των Ευκαιριών για τα Άτομα με Αναπηρία (1993)⁹⁶ του Ο.Η.Ε, που δεν έχουν δεσμευτική ισχύ, ορίζουν ότι τα άτομα με αναπηρία πρέπει να λάβουν την υποστήριξη εντός των συνηθισμένων δομών εκπαίδευσης, υγείας, απασχόλησης και κοινωνικών υπηρεσιών. Η προσβασιμότητα είναι μια βασική συνιστώσα των Κανόνων (Πρότυπος Κανόνας 5), ενώ προκρίνεται η συνεκπαίδευση σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης (Κανόνας 6). Παράλληλα, το Παγκόσμιο Συνέδριο για την Εκπαίδευση Ειδικών Αναγκών (SEN)⁹⁷ τόνισε τη σημασία της υποστήριξης της πρόσβασης, της μεταφοράς και της εξέλιξης στην εκπαίδευση.

Η Παγκόσμια Ημέρα Ατόμων με Αναπηρία καθιερώθηκε το 1992 (απόφαση ΟΗΕ και εορτασμός στις 3/12 κάθε έτους).⁹⁸ Παράλληλα, ο Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης (1996) επισημαίνει μεταξύ άλλων την πρόνοια για την συμμετοχή στην εκπαίδευση και κατάρτιση των ατόμων με αναπηρία.⁹⁹ Το Παγκόσμιο Φόρουμ Εκπαίδευσης, που έγινε

⁹³ Council of Europe. (n.d.). *European Social Charter (revised)*. Retrieved on 12/7/ 2020, from: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=035> .

⁹⁴ Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης του ΟΗΕ. (χ.χ.). *Διεθνές Σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα*. Ηνωμένα Έθνη. Ανακτήθηκε στις 5/10/2020 από: <https://unric.org/el/%CE%B4%CE%B9%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%AD%CF%82-%CF%83%CF%8D%CE%BC%CF%86%CF%89%CE%BD%CE%BF-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B1-%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AC-%CE%BA%CE%BF%CE%B9-2/> .

⁹⁵ Ηνωμένα Έθνη. (χ.χ.). Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών. Ανακτήθηκε στις 13/07/2020 από: https://www.unhcr.org/cy/wp-content/uploads/sites/41/2018/04/Conventions_Women.pdf?fbclid=IwAR1IoZfLesBJ8QED06zHYJi6t4Z1yquzc7I5WTPisxj1xq80C0YgLNp22Kg .

⁹⁶ United Nations General Assembly resolution 48/96. (1994, March 4). *Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, A/RES/48/96*. Retrieved on 13/07/2020 from: <https://www.un.org/disabilities/documents/gadocs/standardrules.pdf> .

⁹⁷ Το Συνέδριο πραγματοποιήθηκε το 1994 στη Σαλαμάνκα, υπό την συνεργασία της Κυβέρνησης της Ισπανίας, με την UNESCO, για την προώθηση του στόχου της Εκπαίδευσης για Όλους . UNESCO, Spain. Ministerio de Educación y Ciencia. (1994). *The salamanca statement and framework for action on special needs education*. UNESCO. Retrieved on 05/04/2021 from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427> .

⁹⁸ Η ημερομηνία συνδέεται με την υιοθέτηση από το διεθνή οργανισμό στις 3 Δεκεμβρίου 1982 του προγράμματος δράσης για τα ΑμεΑ. Διαθέσιμο στο: Υπουργείο Υγείας. (2013, 12 Δεκεμβρίου). Παγκόσμια Ημέρα Ατόμων με Αναπηρία. Ανακτήθηκε στις 03/03/2021 από: <https://www.moh.gov.gr/articles/news/2076-pagkosmia-hmera-atomwn-me-eidikes-anagkes> .

⁹⁹ Council of Europe. (n.d.). *European Social Charter (revised)*. Retrieved on 08/04/2021 from: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/163> .

στο Ντακάρ της Σενεγάλης, το 2000 ενθάρρυνε την ανάπτυξη αποτελεσματικών «συνεργασιών μεταξύ εκπαιδευτικών, οικογενειών, κοινοτήτων, της κοινωνίας των πολιτών, εργοδοτών, εθελοντικών οργανισμών, κοινωνικών υπηρεσιών και πολιτικών αρχών για την επίτευξη αυτού του στόχου».¹⁰⁰

Εν συνεχεία, η Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (2006) είναι η πρώτη διεθνής σύμβαση που δεσμεύει νομικά τα κράτη για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Μία από τις αρχές της Σύμβασης είναι η προσβασιμότητα. Η προσβασιμότητα αφορά τόσο την πρόσβαση στο φυσικό περιβάλλον, όσο στην πληροφόρηση, τις τεχνολογίες και στην επικοινωνία.¹⁰¹ Στο άρθρο 24 της Σύμβασης, υπάρχει η αναφορά στην επίτευξη συμπεριληπτικής εκπαίδευσης και στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Επίσης στο Άρθρο 30 ορίζεται για «τα άτομα με αναπηρίες το δικαίωμα αναγνώρισης και υποστήριξης της πολιτιστικής και γλωσσικής ταυτότητάς τους». Τέλος γίνεται αναφορά στην «παροχή εύλογης προσαρμογής, μέσω της διασφάλισης ότι η εκπαίδευση, παρέχεται στις πιο κατάλληλες γλώσσες και μεθόδους». Η εύλογη προσαρμογή μπορεί να είναι παρέχεται είτε με υλική μορφή, για παράδειγμα, παρέχοντας φυλλάδια σε εναλλακτικές μορφές ή με τη χρήση βοηθητικής τεχνολογίας, είτε με μη υλική μορφή, για παράδειγμα δίνοντας σε έναν μαθητή περισσότερο χρόνο.¹⁰² Όσον αφορά την Ελλάδα, κύρωσε τη Σύμβαση το 2012.

Στο πλαίσιο της δραστηριοποίησης του, ο Π.Ο.Υ το 2011, εξέδωσε μαζί με την Παγκόσμια Τράπεζα, την πρώτη παγκόσμια έκθεση για την Αναπηρία, θέτοντας ένα πρόγραμμα δράσης για τα επόμενα δέκα χρόνια. Ο Π.Ο.Υ εφαρμόζει επί του παρόντος το Παγκόσμιο Σχέδιο Δράσης για την Αναπηρία 2014-2021.¹⁰³ Επίσης, είναι σημαντικό να αναφερθεί πώς η Παγκόσμια Τράπεζα διαθέτει πληθώρα έργων και ερευνών σε εξέλιξη για το θέμα.

Επιπλέον, το 2015, η Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε ενέκρινε την Ατζέντα του 2030 για την Αειφόρο Ανάπτυξη που περιλαμβάνει 17 Στόχους Αειφόρου Ανάπτυξης (SDGs). Ο 4^{ος} Στόχος Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ) για την απόκτηση ποιοτικής εκπαίδευσης, όρισε ότι πρέπει να επιτευχθούν συγκεκριμένοι δείκτες, που σχετίζονται με την ισότιμη πρόσβαση όλων, μεταξύ άλλων και στην Ανώτατη εκπαίδευση.¹⁰⁴

Ο ΟΗΕ όρισε τον εξειδικευμένο Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση, τις Επιστήμες και τον Πολιτισμό (UNESCO) ως αρμόδιο να ελέγχει τη μεταφορά στην εθνική

¹⁰⁰ UNESCO. (2000). The Dakar Framework for Action. Education for All: Meeting our Collective Commitments. Retrieved on 13/07/2020 from:

<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1681Dakar%20Framework%20for%20Action.pdf> .

¹⁰¹ United Nations. (2020). Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD). Retrieved on 04/01/2021 from: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html> .

¹⁰² Ο.π.

¹⁰³ World Health Organization. (2015). WHO global disability action plan 2014-2021. Better health for all people with disability. WHO. Retrieved on 04/01/2021 from: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/199544/9789241509619_eng.pdf;jsessionid=2A14C4B60B6F0819D5200EA75DDFD7C6?sequence=1 .

¹⁰⁴ Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης του ΟΗΕ. (χ.χ.). Οι 17 Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης. *Ηνωμένα Έθνη*. Ανακτήθηκε στις 05/06/2020 από: <https://unric.org/el/17-%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%87%CE%BF%CE%B9-%CE%B2%CE%B9%CF%89%CF%83%CE%B9%CE%BC%CE%B7%CF%83-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%80%CF%84%CF%85%CE%BE%CE%B7%CF%83/> .

νομοθεσία. Παράλληλα, η UNESCO διαθέτει πολλά εκπαιδευτικά προγράμματα με στόχο την «Εκπαίδευση για Όλους».

Πιο πρόσφατα (το 2016), το Συμβούλιο της Ευρώπης ενέκρινε στρατηγική για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία για το 2017-2023. Οι προτεινόμενες δραστηριότητες περιστρέφονται από πέντε τομείς προτεραιότητας:

1. Ισότητα και απαγόρευση των διακρίσεων
2. Ευαισθητοποίηση
3. Προσβασιμότητα
4. Ίση αναγνώριση ενώπιον του νόμου
5. Ελευθερία από εκμετάλλευση, βία και κακοποίηση

Η στρατηγική σχετικά με την προσβασιμότητα, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην πρόσβαση σε πληροφορίες, τεχνολογίες πληροφοριών και στον τομέα των επικοινωνιών.¹⁰⁵ Τέλος, το Συμβούλιο της Ευρώπης ενισχύει τον διάλογο και τις συνέργειες με τους διεθνείς και περιφερειακούς οργανισμούς, ώστε να διευκολύνει την πρόσβαση και την αποτελεσματική εφαρμογή της Σύμβασης του Ο.Η.Ε.

2.3 Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την υποστήριξη/ενσωμάτωση των κωφών φοιτητών/ριών στην Ανώτατη εκπαίδευση

Η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) ακολουθεί τις βασικές διακηρύξεις και νόρμες που υφίστανται στο διεθνές επίπεδο, και προωθεί ιδιαίτερα την ανάγκη δημιουργίας των κατάλληλων προϋποθέσεων, προκειμένου να επιτευχθεί η ισότιμη πρόσβαση όλων των ανθρώπων στην εκπαίδευση.

Η εκπαιδευτική πολιτική ανήκει στις συμπληρωματικές αρμοδιότητες της ΕΕ. Σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει συμπληρωματικό και υποστηρικτικό ρόλο όσον αφορά την εκπαίδευση και η δράση της συνίσταται στην υποστήριξη δράσεων και πρωτοβουλιών των Κρατών-μελών, μέσω της χρηματοδότησης, της έρευνας και της ανταλλαγής ορθών πρακτικών.¹⁰⁶ Στην επόμενη Ενότητα, θα γίνει εκτενής αναφορά στις πολιτικές, Συνθήκες και δράσεις που προωθούνται από την ΕΕ. Παράλληλα, ζητήματα για την πρόσβαση συζητούνται στο πλαίσιο γενικών διευθύνσεων και κοινοβουλευτικών επιτροπών για την εκπαίδευση και τον πολιτισμό.

3. Δράση, Στρατηγικές και Προγράμματα της ΕΕ

Τη δεκαετία του 1990 η Ανώτατη εκπαίδευση στις χώρες της Ευρώπης έχει έρθει αντιμέτωπη με αλλαγές, κυρίως λόγω των τεχνολογικών εξελίξεων και της ανάγκης ανταπόκρισης στις μεταβολές, λόγω της παγκοσμιοποίησης και των εκάστοτε οικονομικών και κοινωνικοπολιτικών συγκυριών.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση τα κράτη είναι αρμόδια για την οργάνωση και παροχή της Ανώτατης εκπαίδευσης στις χώρες τους. Η διαδικασία της Μπολόνια, με τη στήριξη από την ΕΕ, για τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης προκρίνει την προώθηση της συμμετοχής στην Ανώτατη εκπαίδευση σε άτομα από υποεκπροσωπούμενες ομάδες, συμπεριλαμβανομένων των ατόμων με αναπηρία.

¹⁰⁵ Council of Europe. (n.d.). *Strategy 2017–2023. Rights of Persons with Disabilities*. Retrieved February 10, 2020, from <https://www.coe.int/en/web/disability/strategy-2017-2023> .

¹⁰⁶ Europa. (χ.χ.). Γλωσσάριο σύνοψης. Η αρχή της επικουρικότητας. Ανακτήθηκε στις 03/05/2020, από: https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/el/FTU_1.2.2.pdf .

Σε πρώτο στάδιο, κρίνεται σημαντικό να γίνει αναφορά στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης (Ε.Χ.Α.Ε), η ιδέα για τη δημιουργία του οποίου άρχισε με τη διακήρυξη της Bologna το 1999. Είχε προηγηθεί, η Διάσκεψη και η Διακήρυξη της Σορβόνης του 1998, που ζήτησε μια «Ευρώπη της γνώσης».¹⁰⁷ Οι βασικές στοχεύσεις στον Ε.Χ.Α.Ε που σχετίζονται με το υπό εξέταση θέμα, αφορούν την κινητικότητα φοιτητών/ριών, σπουδαστών/ριών, διδασκόντων και ερευνητών και την ενίσχυση της κοινωνικής διάστασης για την παροχή ίσων ευκαιριών σε ποιοτική εκπαίδευση («overall access to quality education»)¹⁰⁸

Στη Συνθήκη του Μάαστριχτ γίνεται για πρώτη φορά αναφορά και συμπερίληψη της γενικής εκπαίδευσης στο νομοθετικό κεκτημένο της ΕΕ.¹⁰⁹ Επιπλέον στη Στρατηγική της Λισσαβώνας (2000) εισήχθη ως εργαλείο η Ανοικτή Μέθοδος Συντονισμού (ΑΜΣ). Η ΑΜΣ αφορά τον καθορισμό κατευθυντήριων γραμμών, των μέσων μέτρησης, την συγκριτική αξιολόγηση, και στην ανταλλαγή των βέλτιστων πρακτικών.¹¹⁰

Η Ευρωπαϊκή Ένωση οραματίζεται και στοχεύει σε μια «ανταγωνιστική Ευρώπη χωρίς αποκλεισμούς».¹¹¹ Θέτει ως στόχο την επίτευξη μιας ανταγωνιστικής αγοράς, γεγονός που συνδέεται άρρηκτα με την εκπαίδευση των Ευρωπαίων πολιτών, ώστε να στοχεύουν στην ευμάρεια της ευρωπαϊκής ηπείρου. Παράλληλα, υποστηρίζει και διακηρύττει την προώθηση μιας ανοικτής προς όλους ισότιμης εκπαίδευσης. Οι όροι «ισότιμη», «για όλους», «χωρίς αποκλεισμούς» εκπαίδευση εμφανίζονται σε πολλά κείμενα, διακηρύξεις και στοχεύσεις της ΕΕ. Σε κάθε ευρωπαϊκή χώρα υπάρχουν νομοθετικές πράξεις, οι οποίες προωθούν την ένταξη στην εκπαίδευση για όλους τους μαθητές/ριες και φοιτητές/ριες.

Στην παρούσα Ενότητα, θα αναλυθούν κάποιοι σταθμοί ορόσημα σχετικά με την υιοθέτηση από την ΕΕ στρατηγικών που σχετίζονται με την εκπαιδευτική πολιτική για τα άτομα με αναπηρία. Η παρέμβαση της Ένωσης στην εκπαίδευση υλοποιήθηκε κυρίως από τη δεκαετία του '80 μέσω προγραμμάτων χρηματοδότησης. Τα προγράμματα Helios I και II αφορούσαν την ένταξη των ατόμων με αναπηρίες.¹¹² Εν συνεχεία, η ΕΕ το 1986 αναγνώρισε τις νοηματικές γλώσσες των κρατών-μελών¹¹³, οι οποίες αποτελούν σημαντικό μέρος της ευρωπαϊκής

¹⁰⁷ European Commission/EACEA/Eurydice, (2020). *The European Higher Education Area in 2020: Bologna Process Implementation Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved on 04/01/2021 from: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c90aaf32-4fce-11eb-b59f-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-183354043>.

¹⁰⁸ EHEA. (n.d.) European Higher Education Area and Bologna Process. Retrieved on 04/01/2021 from <https://www.ehea.info/>.

¹⁰⁹ Ασδεράκη, Φ. (2008). *Ευρώπη και Παιδεία – Ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Σιδέρης.

¹¹⁰ Europa. (χ.χ). Γλωσσάριο σύνοψης: ΑΝΟΙΚΤΗ ΜΕΘΟΔΟΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΥ. *EUR-Lex*. Ανακτήθηκε στις 08/08/2020 από: https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/open_method_coordination.html?locale=el.

¹¹¹ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2004). Στρατηγική της Λισσαβώνας. *Europarl.Europa*. Ανακτήθηκε στις 20/08/2020 από: <https://www.europarl.europa.eu/highlights/el/1001.html>.

¹¹² Επίσημη Εφημερίδα. (1993, 09 Μαρτίου). Απόφαση του Συμβουλίου της 25ης Φεβρουαρίου 1993 για τη θέσπιση τρίτου κοινοτικού προγράμματος δράσης υπέρ των ατόμων με ειδικές ανάγκες (HELIOS II 1993-1996). *Europa*. Ανακτήθηκε στις 08/08/2020 από: http://publications.europa.eu/resource/cellar/68c8535e-d8df-4726-b8be-b6a3a703252f.0007.01/DOC_1.

¹¹³ Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (1988, 14 Ιουνίου). Ανακοινώσεις Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Σύνοδος 1988/1989. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 08/08/2020 από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1988:187:FULL&from=BG>.

γλωσσικής πολυμορφίας.¹¹⁴ Το 1990 ορίστηκε ως στόχος της ΕΕ η ένταξη των μειονεκτούντων μαθητών και φοιτητών/ριών στην εκπαίδευση.¹¹⁵

Το 1996 συνιστά έτος που εγκρίνεται η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Αναπηρία¹¹⁶, η οποία τονίζει την ενσωμάτωση στην αγορά εργασίας. Συστάθηκε μία ομάδα υψηλού επιπέδου εκπροσώπων των κρατών μελών για την αναπηρία. Η Στρατηγική βασιζόταν στους κανόνες του ΟΗΕ προς μια «κοινωνία ανοιχτή και προσιτή σε όλους» και προσδιόρισε μια σειρά από εμπόδια στην ισότητα, συμπεριλαμβανομένων των συστημάτων εκπαίδευσης, απασχόλησης, κινητικότητας, στέγασης και πρόνοιας.

Η καταπολέμηση των διακρίσεων, που βασίζονται στην αναπηρία, γίνεται στο πλαίσιο της Συνθήκης του Άμστερνταμ του 1997 (Άρθρο 6).¹¹⁷ Το 2000, με το Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ¹¹⁸, ορίζεται πώς απαγορεύεται κάθε διάκριση λόγω αναπηρίας (Άρθρο 21), ενώ το Άρθρο 14 -Δικαίωμα εκπαίδευσης επίσης τονίζει το δικαίωμα όλων στην εκπαίδευση. Επιπρόσθετα, η στρατηγική της Λισαβόνας (2000) είχε ως φιλοδοξία να «μετατραπεί η ΕΕ, έως το 2010, στην πιο ανταγωνιστική οικονομία της γνώσης.» Στο πλαίσιο της Στρατηγικής, ένα λεπτομερές πρόγραμμα εργασίας που υποβλήθηκε από την Επιτροπή και το Συμβούλιο στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στη Βαρκελώνη το 2002 περιλάμβανε έναν ενδεικτικό κατάλογο 33 δεικτών για τη μέτρηση των 13 συγκεκριμένων στόχων.¹¹⁹ Ο ένας στόχος αφορούσε την πρόσβαση για όλους στην εκπαίδευση και την κατάρτιση.¹²⁰ Το ίδιο έτος η Επιτροπή σύστησε μια Μόνιμη Επιτροπή για τους δείκτες αναφοράς και τους Ποσοτικούς δείκτες (Standing Group of Indicators and Benchmarks. SGIB).¹²¹ Η μόνιμη ομάδα απαρτίστηκε από εμπειρογνώμονες από κράτη μέλη της ΕΕ, εκπροσώπους της Ευρωπαϊκής

¹¹⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (χ.χ). Λίγα λόγια για την πολιτική πολυγλωσσίας. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 09/10/2020 από: https://ec.europa.eu/education/policies/multilingualism/about-multilingualism-policy_el.

¹¹⁵ Επίσημη Εφημερίδα. (χ.χ). Ψήφισμα του Συμβουλίου και των υπουργών παιδείας, που συνέρχονται στα πλαίσια του Συμβουλίου της 31ης Μαΐου 1990 σχετικά με την ένταξη των μειονεκτούντων παιδιών και νέων στα κανονικά εκπαιδευτικά συστήματα. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 08/08/2020 από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A41990X0703%2801%29>.

¹¹⁶ European Commission. (n.d). Communication on equality of opportunity for people with disabilities. *Europa*. Retrieved on 05/05/2021 from: https://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/disable/com406/com_en.htm#1.

¹¹⁷ Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (χ.χ.). Συνθήκη του Άμστερνταμ που τροποποιεί τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τις Συνθήκες περί ιδρύσεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και ορισμένες συναφείς πράξεις. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 13/7/2020, από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT>.

¹¹⁸ Έγινε δεσμευτικός με τη Συνθήκη της Λισαβόνας, το 2009. *Europa*. (2017, 7 Ιουνίου). Χάρτης θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ανακτήθηκε στις 02/08/2020 από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3AI33501>.

¹¹⁹ Council of the European Union. (2009). New Indicators on Education and Training [Commission Staff Working Paper]. *EU Monitor* Retrieved on 04/08/2020 from: <https://www.eumonitor.nl/9353000/1/j9nvik7m1c3gyxp/vi7jgszeczy9?pc=1>.

¹²⁰ Council of the European Union. (2002, June 14). Detailed work programme on the follow-up of the objectives of Education and training systems in Europe. *Publications Office of the European Union*. Retrieved on 05/07/2020 from: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/2d17e529-6c81-4b85-8d19-e9dbe65a93c0>.

¹²¹ Ασδεράκη, Φ. (2008). *Ευρώπη και Παιδεία – Ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Σιδέρης.

Επιτροπής, Eurostat, ETF, Cedefop, CRELL και άλλα ερευνητικά ιδρύματα, με σκοπό τη χαρτογράφηση της διαδικασίας της Λισαβόνας.¹²²

Το 2003 πραγματοποιείται ο Εορτασμός του πρώτου Ευρωπαϊκού Έτους Ατόμων με Αναπηρία και υιοθετείται το πρώτο Ευρωπαϊκό Σχέδιο Δράσης για την Αναπηρία για την περίοδο 2004-2010, ως συνέχεια της Στρατηγικής του 1996.¹²³ Στα πρώτα δύο έτη εφαρμογής(2004-2005) έγινε αναφορά στη διαδικτυακή μάθηση («eLearning») ως τρόπο αντιμετώπισης των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν τα άτομα με αναπηρία στην εκπαίδευση.¹²⁴ Ακόμη, το σχέδιο δράσης eEurope 2005¹²⁵ αποσκοπούσε στον ίδιο σκοπό. Εν συνεχεία, η σπουδαιότητα των ζητημάτων που αφορούν τους νέους και την εκπαίδευση, ως προτεραιότητα της ΕΕ έγινε σαφής στην ανακοίνωση του Ευρωπαϊκού Συμφώνου για τη Νεολαία (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2005).¹²⁶

Το Σχέδιο Δράσης REC για την Αναπηρία (2006) στόχευε στην καταπολέμηση των διακρίσεων. Περιλάμβανε 15 άξονες δράσης, εκ των οποίων η τέταρτη αφορούσε την ίση πρόσβαση στην εκπαίδευση. Το 2007, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Υπουργών Παιδείας όρισε την εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς ως βασικό δείκτη για τα κράτη μέλη της ΕΕ.¹²⁷ Το ίδιο έτος, η ΕΕ υπέγραψε τη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. Η Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) προωθεί την εξάλειψη των διακρίσεων, μεταξύ άλλων παραγόντων και λόγω αναπηρίας (άρθρο 10).¹²⁸

Σύμφωνα με το Συμβούλιο της 11ης Μαΐου 2010 αναγνωρίζεται ότι εάν η Ευρώπη θέλει να ανταγωνιστεί και να ευημερήσει ως οικονομία, η εκπαίδευση έχει καθοριστική συμβολή.¹²⁹ Ακόμη, το Ευρωπαϊκό Εξάμηνο θεσπίστηκε το 2010 και περιλαμβάνει ειδικές ανά χώρα συστάσεις που σχετίζονται με την εκπαίδευση. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρακολουθεί της εξελίξεις σχετικά με την Ανώτατη εκπαίδευση και την πρόοδο των κρατών στην επίτευξη των

¹²² Cedefop. (n.d.). *Meeting of Standing Group on Indicators and Benchmarks*. Retrieved on 07/08/2020 from: <https://www.cedefop.europa.eu/en/events-and-projects/events/meeting-standing-group-indicators-and-benchmarks>.

¹²³ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2003). Ίσες ευκαιρίες για τα άτομα με αναπηρία: ένα ευρωπαϊκό σχέδιο δράσης (2004-2010). *Europa*. Ανακτήθηκε στις 04/06/2020 από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ac11414>.

¹²⁴ Ο.π

¹²⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2005). eEurope 2005. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 04/06/2020 από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3A124226>.

¹²⁶ European Commission. (2005, May 30). Addressing the concerns of young people in Europe – implementing the European Youth Pact and promoting active citizenship. *Europa*. Retrieved on 22/05/2020 from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:c11081&from=EL>.

¹²⁷ Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2007, 21 Δεκεμβρίου). Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 25ης Μαΐου 2007 σχετικά με συνεκτικό πλαίσιο δεικτών και σημείων αναφοράς για την παρακολούθηση της προόδου που έχει επιτευχθεί ως προς τους στόχους της Λισαβώνας στην εκπαίδευση και κατάρτιση. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 24/05/2020 από: [https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007XG1221\(02\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007XG1221(02)&from=EN).

¹²⁸ Europa. (2017, 7 Ιουνίου). Χάρτης θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ανακτήθηκε στις 02/08/2020 από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3A133501>.

¹²⁹ Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2010, 26 Μαΐου). Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 11ης Μαΐου 2010 σχετικά με την κοινωνική διάσταση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 24/09/2020 από: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:135:0002:0007:EL:PDF>.

σχετικών στόχων, μέσω του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου.¹³⁰ Επιπλέον, το ίδιο έτος, Επιτροπή υιοθέτησε την Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Αναπηρία 2010-2020, οι βασικοί άξονες οποίας παρατίθενται στην [υποενότητα 3.4](#).

Η Διακήρυξη των Βρυξελλών (2010) όπως προαναφέρθηκε οριοθέτησε την αναγνώριση των νοηματικών γλωσσών.¹³¹ Σύμφωνα με Έκθεση η νοηματική γλώσσα αναγνωρίζεται μόνο ως εκπαιδευτικό μέσο στην Ελλάδα. Επίσης αναφέρεται ότι οι Κωφοί έχουν το δικαίωμα να λαμβάνουν υπηρεσίες διερμηνείας νοηματικής γλώσσας, ειδικά όσον αφορά την Ανώτατη εκπαίδευση.¹³² Μετά από δύο έτη, το 2013 το Erasmus +¹³³ παρέχει σε φοιτητές/ριες με αναπηρία οικονομική υποστήριξη για την κάλυψη εξόδων τους, εφόσον σπουδάζουν σε άλλη χώρα της ΕΕ. Στόχος του προγράμματος Erasmus+ είναι η προώθηση της ισότητας και της ένταξης, με έμφαση στα άτομα με αναπηρία.¹³⁴

Το 2015, η Δήλωση του Παρισιού¹³⁵ συνέβαλε στην ενίσχυση του διαλόγου περί πρόσβασης όλων των ατόμων στην εκπαιδευτική διαδικασία. Επιπλέον, παρόμοιες αναφορές υπάρχουν και στο ανακοινωθέν του Yerevan 2015¹³⁶ και στο ανακοινωθέν του Παρισιού της Διαδικασίας της Μπολόνια.

Επιπρόσθετα, η ενίσχυση της κοινωνικής ένταξης στην Ανώτατη εκπαίδευση προωθείται στην ατζέντα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Ανώτατη εκπαίδευση του 2017. Στην τελευταία Έκθεση εφαρμογής της διαδικασίας της Μπολόνια, που εκδόθηκε το Νοέμβριο του 2020, το συμπέρασμα όσον αφορά την κοινωνική διάσταση, είναι πώς δυστυχώς ο μικρός αριθμός χωρών που έχουν αναπτύξει και εφαρμόσει μέτρα για την αντιμετώπιση ζητημάτων που σχετίζονται με την κοινωνική διάσταση, δείχνει άنيση πρόοδο.¹³⁷ Η συμμετοχή των υποεκπροσωπούμενων ομάδων παραμένει χαμηλή σε ολόκληρο τον Ε.Χ.Α.Ε.¹³⁸

¹³⁰ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (χ.χ.). Οι στόχοι του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου. *Euroopa*. Ανακτήθηκε στις 24/09/2020 από: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/european-semester-goals_el.

¹³¹ European Union of the Deaf. (n.d.). *Brussels Declaration*. EUD. Retrieved on 08/02/2021 from: http://www.eud.eu/files/8514/5803/7674/brussels_declaration_FINAL.pdf.

¹³² Calle, L. (2011). *Rights to Sign Language Interpreting Services when working or studying abroad*. (Report No. R1101). European Forum of Sign Language Interpreters. Retrieved on 18/09/2020 from: <http://efsl.org/efsliblu/wp-content/uploads/2012/09/R1101-The-right-to-sign-language-interpreting-services-when-working-or-studying-abroad.pdf>.

¹³³ Το Erasmus + είναι το πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την εκπαίδευση, την κατάρτιση, τη νεολαία και τον αθλητισμό, που στοχεύει στην ενίσχυση των δεξιοτήτων και στον εκσυγχρονισμό των συστημάτων εκπαίδευσης, κατάρτισης και νεολαίας για την περίοδο 2014-2020 Erasmus+.

¹³⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2019). *Erasmus+ Οδηγός Προγράμματος*. Euroopa. Ανακτήθηκε στις 20/04/2020 από: : https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/sites/erasmusplus2/files/erasmus-plus-programme-guide-2019_el.pdf.

¹³⁵ European Commission/EACEA/Eurydice. (2016). *Promoting citizenship and the common values of freedom, tolerance and non-discrimination through education*. Luxembourg: Publications Office of the EU. Retrieved on 19/06/2020 from <https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/ebbab0bb-ef2f-11e5-8529-01aa75ed71a1>.

¹³⁶ European Higher Education Area. (n.d.). YEREVAN COMMUNIQUE. Retrieved on 20/06/2020 from: http://ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/70/7/YerevanCommuniqueFinal_613707.pdf.

¹³⁷ European Commission/EACEA/Eurydice, (2020). *The European Higher Education Area in 2020: Bologna Process Implementation Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved on 04/01/2021 from: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c90aaf32-4fce-11eb-b59f-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-183354043>

¹³⁸ Όπως παραπάνω, σ.100

Με πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Ένωσης Φοιτητών (ESU) η κοινωνική διάσταση εισήχθη στο ανακοινωθέν της Πράγας.¹³⁹ Το 2005, στο ανακοινωθέν του Μπέργκεν, οι υπουργοί δήλωσαν πώς η κοινωνική διάσταση είναι «απαραίτητη προϋπόθεση για την ελκυστικότητα και ανταγωνιστικότητα» και έγινε μνεία σε συγκεκριμένα μέτρα, που μπορούν να λάβουν οι κυβερνήσεις για να βοηθήσουν τους μαθητές, ειδικά από κοινωνικά μειονεκτούσες ομάδες, και να τους παρέχουν υπηρεσίες καθοδήγησης και συμβουλευτικής, με σκοπό τη διεύρυνση της πρόσβασης.¹⁴⁰ Στην ακόλουθη εικόνα, έχουν τοποθετηθεί σε κόκκινο κύκλο από τη γράφουσα, οι εξελίξεις που αφορούν την κοινωνική διάσταση της εκπαίδευσης.

Εικόνα 2 Η κοινωνική διάσταση, Η διαδικασία της Μπολόνια: από τη Σορβόννη, 1998 έως το Παρίσι, 2018

The Bologna Process: from Sorbonne, 1998 to Paris, 2018

Mobility of students and teachers	Mobility also for researchers and administrative staff	Social dimension of mobility	Portability of loans and grants	Attention to visa and work permits	Attention also to pension systems and recognition	Target: 20 % graduate mobility by 2020	Explore path to automatic recognition of academic qualifications		Student digital data exchange
A common two-cycle degree system	Easily readable and comparable degrees	Fair recognition Development of joint degrees	Inclusion of doctoral level as third cycle	QF-EHEA adopted National Qualifications Frameworks (NQFs) launched	NQFs by 2010	NQFs by 2012	Roadmaps for countries without NQF	Implementation of key commitments	Short cycle as a stand-alone qualification level Revised Diploma Supplement
		Social dimension	Equal access	Reinforcement of the social dimension	National action plans	National targets for the social dimension to be measured by 2020	Widening access and completion rates	Social inclusion	Inclusion of under-represented and vulnerable groups
		Lifelong learning (LLL)	Alignment of national LLL policies Recognition of Prior Learning (RPL)	Flexible learning paths	Partnerships to improve employability	LLL as a public responsibility Focus on employability	Enhance employability, LLL and entrepreneurial skills through cooperation with employers	Employability	Combine academic and work-based learning
Use of credits	A system of credits (ECTS)	ECTS and Diploma Supplement (DS)	ECTS for credit accumulation		Coherent use of tools and recognition practices	Implementation of Bologna tools	Ensure that Bologna tools are based on learning outcomes	Adoption of ECTS Users Guide	
	European cooperation in quality assurance (QA)	Cooperation between QA and recognition professionals	QA at institutional, national and European level	European Standards and Guidelines for quality assurance (ESG) adopted	Creation of the European Quality Assurance Register (EQAR)	Quality as an overarching focus for EHEA	Allow EQAR registered agencies to perform their activities across the EHEA	Adoption of revised ESG and European Approach to QA of joint programmes	Ensure compliance with ESG 2015 Promote European Approach for QA of joint programmes
Europe of Knowledge	European dimensions in higher education	Attractiveness of the EHEA	Links between higher education and research areas	International cooperation on the basis of values and sustainable development	Strategy to improve the global dimension of the Bologna Process adopted	Enhance global policy dialogue through Bologna Policy Fora	Evaluate implementation of 2007 global dimension strategy		Develop synergies between EHEA – ERA
								Learning and Teaching: Relevance and quality	Innovation and Inclusion in Learning and Teaching Digitalisation and digital skills
								Sustainable Development	Support to UNSDGs
1998 Sorbonne Declaration	1999 Bologna Declaration	2001 Prague Communiqué	2003 Berlin Communiqué	2005 Bergen Communiqué	2007 London Communiqué	2009 Leuven/Louvain-la-Neuve Communiqué	2012 Bucharest Communiqué	2015 Yerevan Communiqué	2018 Paris Communiqué

Πηγή: European Commission/EACEA/Eurydice, 2020. *The European Higher Education Area in 2020: Bologna Process Implementation Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, p.14. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c90aaf32-4fce-11eb-b59f-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-183354043>

Ορισμένες χώρες του Ε.Χ.Α.Ε έχουν θέσει βραχυπρόθεσμους ποσοτικούς στόχους, που σχετίζονται με την κινητικότητα των μειονεκτούντων φοιτητών/ριών. Οι εθνικές υπηρεσίες Erasmus + μπορούν να θέτουν στόχους κάθε χρόνο για τη συμμετοχή των μειονεκτούντων

¹³⁹ Όπως παραπάνω, σ. 100

¹⁴⁰ Όπως παραπάνω, σ. 93

μαθητών. Για παράδειγμα στην Ελλάδα το 2019, τέθηκε ο στόχος ότι το 5,5% των φοιτητών/ριών Erasmus + έπρεπε να είναι μαθητές με αναπηρίες.¹⁴¹ Η πρωτοβουλία [Erasmus+ Virtual Exchange](#) (εικονικές ανταλλαγές Erasmus+) είναι μέρος του προγράμματος Erasmus + και παρέχει διαπολιτισμικές δράσεις. Επίσης, η Επιτροπή συγχρηματοδοτεί το έργο Eurostudent, μέσω του Erasmus+, το οποίο συγκεντρώνει στοιχεία για της κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της φοιτητικής ζωής στην Ευρώπη. Το Eurostudent διεξάγει τακτικές έρευνες σε φοιτητές/ριες και αυτοαξιολογήσεις σε 27 συμμετέχουσες χώρες του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης. Οι μελέτες κι οι Εκθέσεις που παρουσιάζονται είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες και σημαντικές, ωστόσο δε περιλαμβάνονται δεδομένα για την Ελλάδα.

Στο πλαίσιο «Εκπαίδευση και κατάρτιση 2020» («ΕΚ 2020»), μία από της επιδιώξεις συνίσταται στην επίτευξη συγκεκριμένων ποσοστιαίων δεικτών. Θα αναφερθούν μόνο όσοι σχετίζονται με το αντικείμενο της εργασίας:

- ❖ «το ποσοστό των νέων ηλικίας 18-24 ετών που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση και την κατάρτιση πρέπει να είναι μικρότερο από 10%.
- ❖ το 40% τουλάχιστον των ατόμων ηλικίας 30-34 ετών πρέπει να έχει ολοκληρώσει κάποιο κύκλο Ανώτατης εκπαίδευσης.
- ❖ το 20% τουλάχιστον των πτυχιούχων Ανώτατης εκπαίδευσης και το 6% των ατόμων ηλικίας 18-34 ετών με αρχική επαγγελματική κατάρτιση θα πρέπει να έχουν περάσει κάποιο διάστημα σπουδών ή κατάρτισης στο εξωτερικό.»¹⁴²

Μιλώντας με αριθμούς, η στρατηγική «Ευρώπη 2020» είχε ως στόχο το 40% των νεαρών Ευρωπαίων να διαθέτουν, έως το 2020, τίτλο σπουδών Ανώτατης εκπαίδευσης.¹⁴³ Ωστόσο, δε γίνεται ιδιαίτερη διάκριση για τους φοιτητές/ριες με αναπηρία.

Εικόνα 3 Στόχος για την Ολοκλήρωση της Ανώτατης εκπαίδευσης

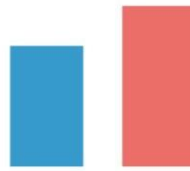
¹⁴¹ Όπως παραπάνω, σ. 151

¹⁴² Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (χ.χ). Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία (πλαίσιο «ΕΚ 2020»). *Europa*. Ανακτήθηκε στις 20/08/2020 από: https://ec.europa.eu/education/policies/european-policy-cooperation/et2020-framework_el.

¹⁴³ Eurogora. (χ.χ). Ευρώπη 2020 : η στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ανάπτυξη και την απασχόληση. Ανακτήθηκε στις 20/08/2020 από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3Aem0028>.

Ελλάδα 43,7 %

37,0 % 50,5 %

E.E. 39,9 %

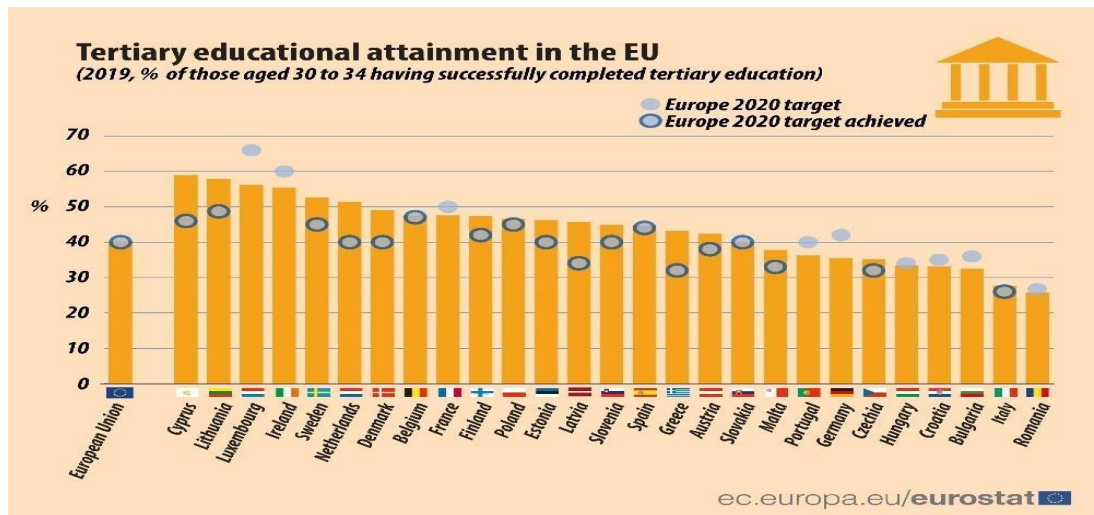
Πηγή: Eurostat (EU-LFS, 2017)
Στοιχεία του Ανορθωμένου του 2018
Αποκατάσταση © Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Πηγή: Eurostat (2018), Ανακτήθηκε από:
https://ec.europa.eu/education/sites/default/files/document-library-docs/et-monitor-factsheet-2018-greece_el.pdf

Σύμφωνα με τα δημοσιευμένα στατιστικά για το 2019, όντως στην Ε.Ε, περισσότερο από το 40% των ατόμων 30-34 ετών ολοκλήρωσαν την Ανώτατη εκπαίδευση. Όπως είναι εμφανές στην εικόνα που ακολουθεί, η Ελλάδα έχει επιτύχει αυτόν τον στόχο.¹⁴⁴

Εικόνα 4 Επίτευξη Ανώτατης Εκπαίδευσης στην ΕΕ, Eurostat (2019)

Πηγή: Eurostat (2020). *Educational attainment statistics*. Ανακτήθηκε στις 18/04/2020 από:
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Educational_attainment_statistics .

Κατά την έρευνα εντοπίστηκαν επιπλέον πρωτοβουλίες της ΕΕ, όπως τα ακόλουθα:

- Το Dicta-Sign, ένα τριετές ερευνητικό σχέδιο που χρηματοδότησε η ΕΕ για να γίνει η διαδικτυακή επικοινωνία πιο προσιτή για τους κωφούς χρήστες της νοηματικής γλώσσας.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Eurostat. (2020). *Educational attainment statistics*. *Europa*. Retrieved on 18/04/2020 from:
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Educational_attainment_statistics .

¹⁴⁵ Dicta-Sign Language Resources. (n.d.). *Dicta-Sign*. Retrieved on 24/02/2021 from: <http://www.sign-lang.uni-hamburg.de/dicta-sign/portal/>.

- Το SignSpeak, μια πρωτοβουλία για τη βελτίωση της επικοινωνίας με τους χρήστες νοηματικής γλώσσας μέσω οπτικής τεχνολογίας διερμηνείας στη νοηματική γλώσσα.¹⁴⁶

Στο πρόσφατο Ανακοινωθέν της Ε.Ε για τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Εκπαίδευσης έως το 2025, γίνεται ρητή αναφορά στην εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς και την ελεύθερη κυκλοφορία των εκπαιδευομένων.¹⁴⁷ Η ΕΕ δεσμεύεται για ένταξη, την ισότητα και πολυμορφία στα προγράμματα Erasmus και το Ευρωπαϊκό Σώμα Αλληλεγγύης. Μια επιπλέον έκφανση που σχετίζεται με την πρόσβαση των φοιτητών/ριών από «μειονεκτούντα περιβάλλοντα» στην εκπαίδευση αφορά τον τομέα της κινητικότητας.

3.1 Κινητικότητα των φοιτητών/ριών από «μειονεκτούντα περιβάλλοντα»

Η κινητικότητα των σπουδαστών, που επιτυγχάνεται σε μεγάλο βαθμό από το πρόγραμμα Erasmus, συμβάλει στην ενίσχυση του κοινού ευρωπαϊκού αισθήματος και τον εξευρωπαϊσμό. Τα εκπαιδευτικά προγράμματα και οι ανταλλαγές συμβάλλουν στην προώθηση μιας ευρωπαϊκής αγωγής.

Η Έκθεση του πίνακα αποτελεσμάτων κινητικότητας του Δικτύου Ευρυδίκη, το 2016, εξέτασε ως μειονεκτούντες σπουδαστές ('disadvantaged learner') όσους προέρχονται από χαμηλό κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο. Ωστόσο, αυτός ο περιορισμός συνεπαγόταν την έλλειψη προσοχής σε άλλες μειονεκτούσες ομάδες, κυρίως φοιτητές με αναπηρία.¹⁴⁸ Ως εκ τούτου, η Έκθεση εφαρμογής της διαδικασίας της Μπολόνια υιοθέτησε έκτοτε μια ευρύτερη προσέγγιση, η οποία καλύπτει ένα ευρύτερο φάσμα ομάδων που δεν εκπροσωπούνται στον αντίστοιχο δείκτη.¹⁴⁹ Ο δείκτης της Μπολόνια τροποποιήθηκε ώστε να εισαχθεί η συγκέντρωση των πληροφοριών σχετικά με τα μέτρα που έλαβαν τα ιδρύματα Ανώτατης εκπαίδευσης για να αυξήσουν τη συμμετοχή των μειονεκτούντων φοιτητών/ριών στην κινητικότητα.

Σε 13 εκπαιδευτικά συστήματα της Ε.Ε, οι φοιτητές/ριες από χαμηλό κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο ή με αναπηρία λαμβάνουν ειδική υποστήριξη μαθησιακής κινητικότητας μέσω επιχορηγήσεων.¹⁵⁰ Οι αρχές ανώτατου επιπέδου μπορούν να εισαγάγουν βάσει επιδόσεων

¹⁴⁶ European Union of the Deaf. (n.d.). SignSpeak Project. EUD. Retrieved on 24/02/2021 from: <https://www.eud.eu/projects/past-projects/sign/>.

¹⁴⁷ Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2020). Ανακοίνωση σχετικά με την υλοποίηση του Ευρωπαϊκού Χώρου Εκπαίδευσης έως το 2025. *Euroopa*. Ανακτήθηκε στις 24/02/2021 από: https://ec.europa.eu/education/resources-and-tools/document-library/eea-communication-sept2020_el.

¹⁴⁸ European Commission/ EACEA/ Eurydice. (2020). *Mobility scoreboard, Higher education background report 2018/19*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved on 19/05/2020 from: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0f751de6-5782-11ea-8b81-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-120474453>.

¹⁴⁹ Ο.π.

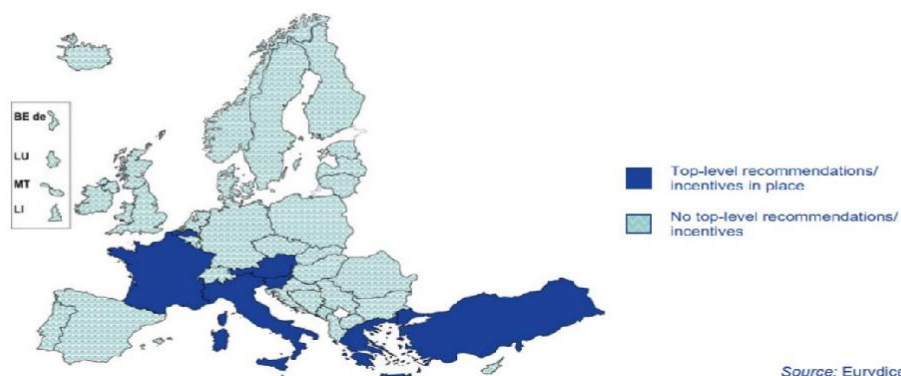
¹⁵⁰ Σε τρία εκπαιδευτικά συστήματα (η Γαλλική Κοινότητα του Βελγίου, η Λετονία και το Ηνωμένο Βασίλειο - Αγγλία), η προαναφερθείσα κατηγορία υποστηρίζεται κυρίως μέσω στοχευμένων επιδοτήσεων κινητικότητας. Τρεις σκανδιναβικές χώρες - η Δανία, η Σουηδία και η Νορβηγία ακολουθούν μόνο την προσέγγιση της ενσωμάτωσης. Η Μάλτα παρέχει έναν συνδυασμό βασικών αναγκών επιχορηγήσεων, ενώ το Λουξεμβούργο, η Φινλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο (Ουαλία και Βόρεια Ιρλανδία) διαθέτουν στοχευμένες επιχορηγήσεις.

Στοιχεία της Έκθεσης: European Commission/ EACEA/ Eurydice. (2020). *Mobility scoreboard, Higher education background report 2018/19*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved on 19/05/2020 from: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0f751de6-5782-11ea-8b81-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-120474453>.

χρηματοδότηση (ή άλλα οικονομικά κίνητρα) που συνδέονται με τη συμμετοχή των μειονεκτούντων φοιτητών/ριών σε προγράμματα μαθησιακής κινητικότητας. Τέτοιου είδους συστάσεις υψηλού επιπέδου ή κίνητρα υπάρχουν σε επτά εκπαιδευτικά συστήματα εκ των οποίων συμπεριλαμβάνεται η Ελλάδα. (Τα υπόλοιπα αφορούν τη Φλαμανδική Κοινότητα του Βελγίου, τη Γαλλία, την Ιταλία, την Αυστρία, τη Σλοβενία και την Τουρκία.)

Εικόνα 5 Συστάσεις ανώτερου επιπέδου / κίνητρα προς τα ΑΕΙ για τη θέσπιση στοχοθετημένων μέτρων για τη στήριξη της συμμετοχής των μειονεκτούντων μαθητών σε προγράμματα κινητικότητας, 2018/19

Figure 4.4: Top-level recommendations/incentives to HEIs to introduce targeted measures to support the participation of disadvantaged learners in mobility programmes, 2018/19

Πηγή: *Mobility scoreboard, Higher education background report 2018/19*, σελ. 47, Ανακτήθηκε στις 19/05/2020 από: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0f751de6-5782-11ea-8b81-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-120474453>.

Όπως αποδεικνύουν τα αποτελέσματα αυτής της Έκθεσης, η πλειονότητα των εκπαιδευτικών συστημάτων χαρακτηρίζεται από την ανάγκη να λάβει μέτρα για την προώθηση συμμετοχής των μειονεκτούντων σπουδαστών στην μαθησιακή κινητικότητα.¹⁵¹

Ο δείκτης 4 που αφορά την υποστήριξη κινητικότητας στην κατηγορία ‘disadvantaged learner’ 2019, στο Mobility Scoreboard της Ε.Ε¹⁵², όριζε τον ποσοτικό στόχο το 5,5% των φοιτητών/ριών Erasmus + πρέπει να είναι μαθητές με ειδικές ανάγκες για το 2019.

Σύμφωνα με τον Κανονισμό του Erasmus +: «οι φοιτητές/ριες με αναπηρία μπορούν να ζητήσουν πρόσθετη επιχορήγηση, όπως ιατρική παρακολούθηση, συνοδεία κατά το ταξίδι, συνοδό και διαμονή προσαρμοσμένη στις ανάγκες τους».¹⁵³

- Στοιχεία του 2017, καταδεικνύουν ότι περισσότεροι από 800 μαθητές και προσωπικό με ειδικές ανάγκες έχουν συμμετάσχει μέχρι στιγμής σε δραστηριότητες που χρηματοδοτούνται από το Erasmus +. Το 2014 περισσότερα από 100.000 άτομα συμμετείχαν σε ανταλλαγές νέων, εκ των οποίων 3.800 ήταν άτομα με ειδικές ανάγκες, και από τους 9.100 εθελοντές, οι 300 ήταν άτομα με ειδικές ανάγκες.¹⁵⁴

¹⁵¹ Ο.π.

¹⁵² Ο.π.

¹⁵³ Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2013, 20 Δεκεμβρίου). Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1288/2013 της 11ης Δεκεμβρίου 2013 για τη θέσπιση του προγράμματος Erasmus +: το πρόγραμμα της Ένωσης για την εκπαίδευση, την κατάρτιση, τη νεολαία και τον αθλητισμό. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 24/02/2021 από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/el/TXT/?uri=CELEX%3A32013R1288>.

¹⁵⁴ European Commission. (2017, February 2). Progress Report on the implementation of the European Disability Strategy (2010 - 2020) [Commission Staff Working Document]. *Europa*. Retrieved

Παράλληλα, σύμφωνα με δεδομένα που αντλήθηκαν από το European Disability Forum, «από όλους τους συμμετέχοντες στα προγράμματα (συμπεριλαμβανομένων των προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης και μάθησης), μόνο το 2,8% ήταν άτομα με αναπηρία.»¹⁵⁵

Πέρα από τα ανωτέρω δεδομένα, πραγματοποιήθηκε διαδικτυακή έρευνα αναφορικά με τον αριθμό Ευρωπαϊκών Έργων που χρηματοδοτούνται από το Erasmus+ (https://ec.europa.eu/programmes/erasmusplus/projects_en#search/project/keyword=&matchAllCountries=false) και αφορούν την συμπερίληψη/ένταξη των σπουδαστών/ριών με αναπηρία στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Εντάσσοντας τους όρους ένταξη, κωφοί (inclusion, deaf) εντοπίστηκαν 254 Ευρωπαϊκά Έργα. Προσθέτοντας και τον όρο Ανώτατη Εκπαίδευση (higher education) εντοπίστηκαν 17 Έργα. Παράλληλα με τους όρους κωφοί, Ανώτατη εκπαίδευση (deaf, higher education) εντοπίστηκαν 51 χρηματοδοτούμενα Έργα, ενώ στις λέξεις κωφοί μαθητές, Ανώτατη εκπαίδευση (deaf students, higher education) αντιστοιχούν 33 Έργα.

3.2 Δαπάνες για την εκπαίδευση των Α.Μ.Ε.Α στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Τα Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά & Επενδυτικά Ταμεία για το 2014-2020 στοχεύουν μεταξύ άλλων και στη βελτίωση της προσβασιμότητας για τα άτομα με αναπηρία στην ΕΕ. Σύμφωνα με στατιστικά¹⁵⁶ για την εκπαίδευση συνολικά και την επαγγελματική κατάρτιση διατέθηκαν κονδύλια από τα εξής Ευρωπαϊκά Ταμεία: Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ERDF), Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ESF), Ταμείο Συνοχής (CF), Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (EAFRD).

Το 2017, τα κράτη μέλη της ΕΕ επένδυσαν κατά μέσο όρο 4,6% του ΑΕΠ τους στα εκπαιδευτικά τους συστήματα. Σε επίπεδο Ε.Ε, οι επενδύσεις στην εκπαίδευση ως ποσοστό των συνολικών δημόσιων δαπανών παρέμειναν εξαιρετικά σταθερές μεταξύ του 2014 και του 2017, στο 10,2%.

Στην ΕΕ το 32% των δαπανών δημόσιας εκπαίδευσης αφορά την προσχολική και πρωτοβάθμια εκπαίδευση, το 41% στη δευτεροβάθμια, μεταδευτεροβάθμια και το 15% την Ανώτατη εκπαίδευση.¹⁵⁷

on 14/07/2020 from:

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=89&furtherNews=yes&newsId=2725&langId=en> .

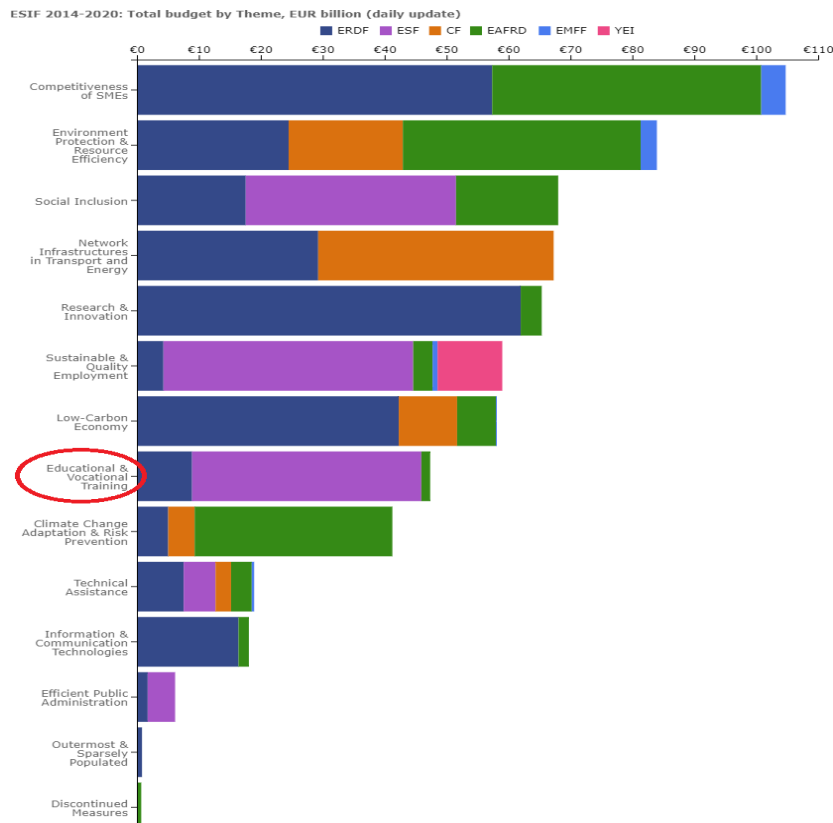
¹⁵⁵ European Disability Forum. (n.d.). Inclusive Mobility. Retrieved on 19/05/2020 from:

<http://www.edf-feph.org/newsroom/news/inclusive-mobility-only-017-erasmus-students-have-disability> .

¹⁵⁶ European Commission. (n.d.). European Structural & Investment Funds. *Europa*. Retrieved on 14/07/2020 from: <https://cohesiondata.ec.europa.eu/overview#> .

¹⁵⁷ European Commission. (2019). Education and Training MONITOR 2019. *Europa*. Retrieved on 14/07/2020 from: <https://ec.europa.eu/education/sites/default/files/document-library-docs/volume-1-2019-education-and-training-monitor.pdf> .

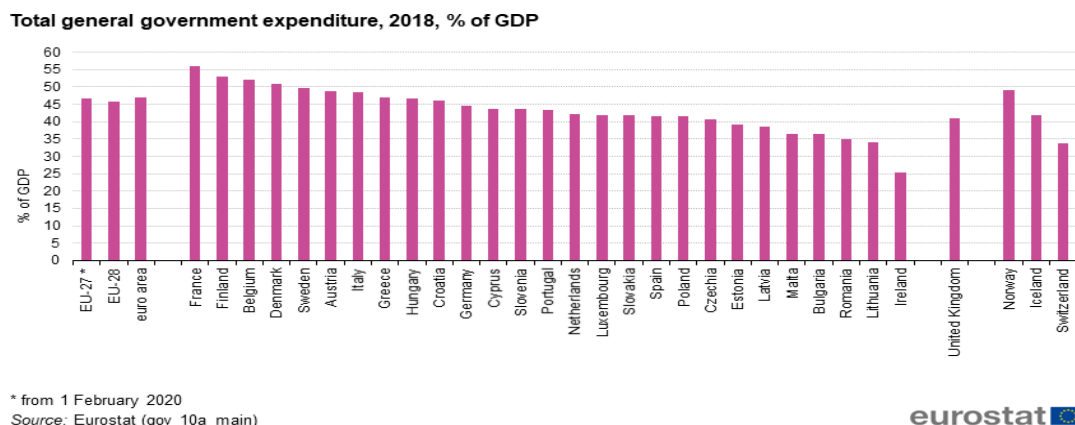
Εικόνα 6 Ευρωπαϊκά Κοινά για την Εκπαίδευση κι Επαγγελματική Κατάρτιση

Πηγή: <https://cohesiondata.ec.europa.eu/overview>

Οι δαπάνες για την εκπαίδευση ανήλθαν στο 4,7% του ΑΕΠ της ΕΕ το 2018 και παρέμειναν αμετάβλητες σε σύγκριση με το 2017.¹⁵⁸

Εικόνα 7 Συνολικές Κυβερνητικές δαπάνες 2018

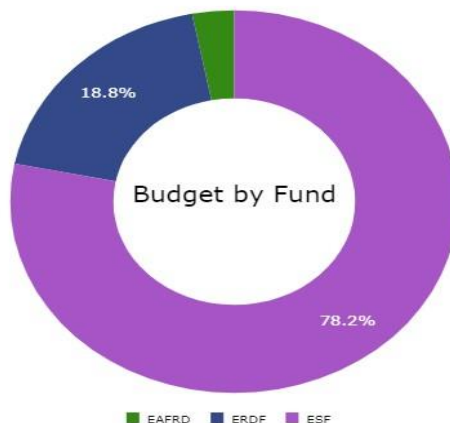
Πηγή: Eurostat, Ανακτήθηκε από: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government expenditure by function %E2%80%93 COFOG#General overview](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_by_function_%E2%80%93_COFOG#General_overview).

¹⁵⁸ Eurostat. (n.d.). Government expenditure by function – COFOG. (2020). *Europa*. Retrieved on 04/10/2020 from: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_10a_exp&lang=en.

Η χρηματοδότηση της εκπαίδευσης, κατά 78.2% έγινε από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο σε επίπεδο ΕΕ. (Εικόνα 8)

Εικόνα 8 Προϋπολογισμός ΕΕ ανά Ταμείο, : Εκπαιδευτική & Επαγγελματική Κατάρτιση

ESIF 2014-2020: Total Budget by Fund, EUR (daily update): Educational & Vocational Training

Refresh Date: 05/02/2021

Πηγή Eurostat, Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_by_function_%E2%80%93_COFOG#General_overview.

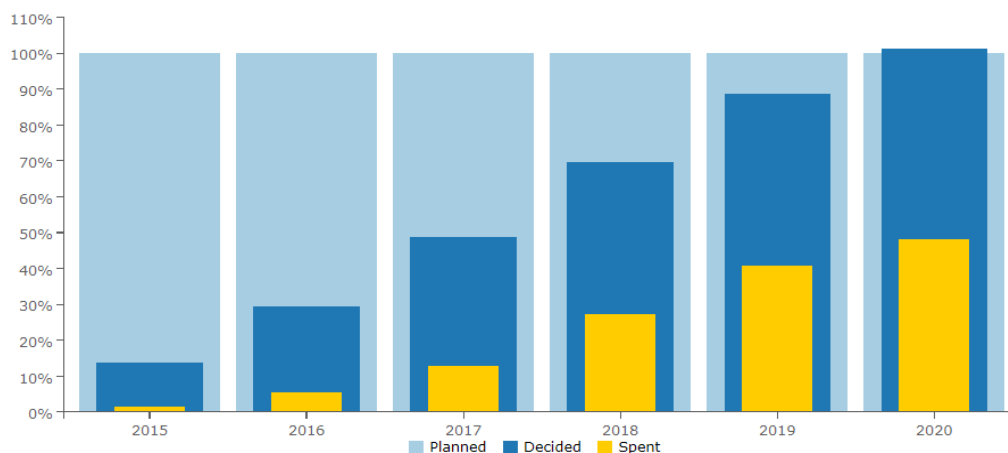
Είναι σημαντικό να παρατεθούν τα δεδομένα που αφορούν το συνολικό κόστος για Εκπαίδευση και Επαγγελματική Κατάρτιση. Από την ακόλουθη εικόνα, γίνεται αντιληπτό ότι από το σχεδιασμό των Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων, από τα 165.671,576 € που είχε αποφασιστεί να δαπανηθούν για την Εκπαίδευση & Επαγγελματική Κατάρτιση, μόλις τα 19.104.405,282 € δαπανήθηκαν στην πράξη.

Εικόνα 9 Συνολικό κόστος) για Εκπαίδευση & Επαγγελματική Κατάρτιση, Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία

ESIF 2014-2020: Implementation Progress (total cost) for Educational & Vocational Training (excluding multi thematic allocations)

Explore this Data

Export Image Share to twitter Embed Chart

Period Covered: up to 30/09/2020

Πηγή: European Commission. European Structural & Investment Funds. Retrieved from: <https://cohesiondata.ec.europa.eu/themes/10>

Για την Ανώτατη εκπαίδευση, για το 2018 δαπανήθηκε το 0,8% του ΑΕγχΠ στην ΕΕ, όπως παρουσιάζεται στον ακόλουθο πίνακα

Εικόνα 10 Συνολικές δαπάνες κυβέρνησης για την εκπαίδευση, 2018 (% του ΑΕΠ) , Ποσοστά για Ανώτατη Εκπαίδευση

Total general government expenditure on education, 2018, % of GDP

	Education	Education								
		Pre-primary and primary education	Secondary education	Post-secondary non-tertiary education	Tertiary education	Education not definable by level	Subsidiary services to education	R&D Education	Education n.e.c.	
EU-27 *	4.6	1.6	1.7	0.0	0.8	0.1	0.3	0.0	0.1	
EU-28	4.7	1.5	1.8	0.1	0.7	0.2	0.3	0.0	0.1	
euro area	4.5	1.4	1.8	0.0	0.7	0.1	0.3	0.0	0.1	
Belgium	6.2	2.0	2.4	0.0	0.9	0.6	0.2	0.0	0.1	
Bulgaria	3.5	0.7	1.9		0.6	0.0	0.1	0.0	0.2	
Czechia	4.6	1.1	2.0	0.0	0.8	0.1	0.2	0.3	0.1	
Denmark	6.4	2.9	1.6	0.0	1.6	0.1	0.1	0.0	0.1	
Germany	4.2	1.3	1.5	0.1	0.8	0.1	0.4	0.0	0.0	
Estonia	6.2	2.3	1.6	0.1	1.3	0.3	0.3	0.2	0.2	
Ireland	3.2	1.3	1.1	0.0	0.5	0.1	0.1	0.0	0.1	
Greece	3.9	1.3	1.2	0.0	0.9	0.0	0.1	0.3	0.1	
Spain**	4.0	1.5	1.5	0.0	0.6	0.1	0.1	0.1	0.1	
France **	5.1	1.5	2.0	0.0	0.6	0.2	0.7	0.0	0.0	
Croatia**	5.3	2.7	1.0	0.0	1.1	0.0	0.3	0.0	0.2	
Italy	4.0	1.4	1.8	0.0	0.3	0.0	0.2	0.0	0.1	
Cyprus	5.2	1.6	1.9	0.0	0.9	0.4	0.4	0.0	0.0	
Latvia	5.8	2.3	1.4	0.0	0.8	0.6	0.2	0.1	0.5	
Lithuania	4.6	0.9	1.7	0.2	0.8	0.4	0.0	0.2	0.3	
Luxembourg	4.6	1.6	1.7	0.1	0.5	0.3	0.4	0.0	0.0	
Hungary	5.1	1.3	1.9	0.0	0.9	0.1	0.5	0.1	0.3	
Malta	5.2	1.3	1.9	0.1	0.9	0.0	0.1	0.4	0.4	
Netherlands	5.1	1.5	2.1	0.0	1.4	0.0	0.1	0.0	0.0	
Austria	4.8	1.4	2.1	0.0	0.7	0.2	0.2	0.0	0.1	
Poland	5.0	2.1	1.1	0.0	1.2	0.1	0.3	0.1	0.1	
Portugal ***	4.5	1.5	1.8	0.0	0.6	0.2	0.2	0.0	0.2	
Romania	3.2	0.7	1.3	0.0	0.7	0.1	0.1	0.0	0.2	
Slovenia	5.4	2.0	1.9	0.0	1.0	0.1	0.2	0.0	0.1	
Slovakia**	4.0	1.1	1.3	0.0	0.6	0.3	0.5	0.0	0.1	
Finland	5.5	1.2	2.3	0.0	1.7	0.2	0.0	0.0	0.1	
Sweden	6.9	4.4	1.1	0.0	1.1	0.2	0.0	0.0	0.1	
United Kingdom	4.8	1.0	2.1	0.4	0.6	0.3	0.0	0.1	0.3	
Iceland	7.3	3.2	2.2	0.0	1.5	0.1	0.2	0.0	0.1	
Norway	5.4	2.4	1.1	0.0	1.2	0.4	0.2	0.0	0.1	
Switzerland	5.6	1.2	1.7	0.0	1.3	1.1	0.1	0.1	0.1	

percentage of GDP

Source: Eurostat (gov_10a_exp)

* from 1 February 2020

** provisional

*** estimated

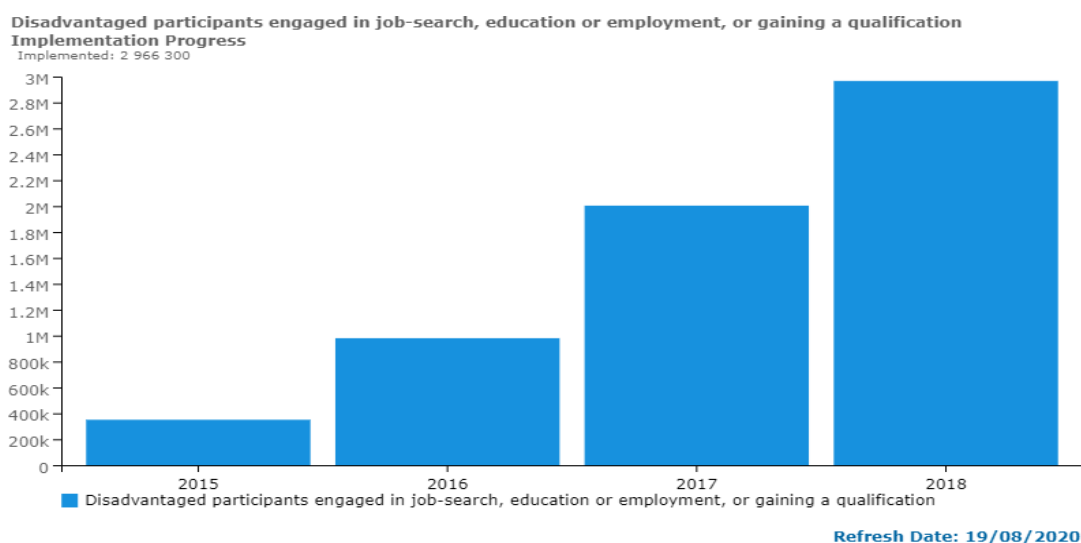
eurostat

Πηγή: Eurostat, Retrieved from: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government expenditure on education#Expenditure on education.27](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_education#Expenditure_on_education.27) .

3.3 Εκπαίδευση και απασχόληση των ατόμων με αναπηρία, ΕΕ

Στο Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των εργαζομένων (1989) αναφέρεται η επαγγελματική και κοινωνική ένταξη των ατόμων με αναπηρία.¹⁵⁹ Με τη Στρατηγική της Λισαβώνας του 2000, τέθηκε ο στόχος να καταστεί η ΕΕ η «ανταγωνιστικότερη οικονομία της γνώσης, με περισσότερες θέσεις εργασίας και κοινωνική συνοχή».¹⁶⁰ Σχετικά με τους συμμετέχοντες από μειονεκτούντα περιβάλλοντα, στους οποίους πιθανώς να έχουν συμπεριληφθεί και οι φοιτητές/ριες με αναπηρία- χωρίς όμως να γίνεται εμφανής αναφορά- εντοπίστηκαν τα εξής δεδομένα για την αναζήτηση εργασίας, στα οποία φαίνεται ανοδική πορεία για την τριετία 2015-2018¹⁶¹:

Εικόνα 11 Συμμετοχή ατόμων με αναπηρία στην εκπαίδευση, αναζήτηση εργασίας

Πηγή: : European Commission. European Structural & Investment Funds. Retrieved from: <https://cohesiondata.ec.europa.eu/overview#>.

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με την Έκθεση του CEDEFOP με τίτλο: “Skills Forecast: key EU trends to 2030” «ο πληθυσμός σε ηλικία εργασίας στην Ευρώπη προβλέπεται να αυξηθεί κατά 3,5% έως το 2030. Ωστόσο, το εργατικό δυναμικό αναμένεται μόνο να παρουσιάσει μικρή αύξηση (0,6%) κατά την ίδια περίοδο. Αναλυτικότερα, ορισμένες χώρες όπως το Λουξεμβούργο ή η Κύπρος εκτιμάται ότι θα παρουσιάσουν αύξηση άνω του 11%, σε αντίθεση με τη Βουλγαρία, την Ελλάδα, τη Λετονία ή τη Λιθουανία, οι οποίες αναμένεται να αντιμετωπίσουν σημαντική μείωση.»¹⁶² Επίσης σχετικά με τις προοπτικές νέων θέσεων εργασίας ως το 2030 προδιαγράφεται ότι σε μεγαλύτερο ποσοστό (46%) θα απαιτούν μεσαίο επίπεδο εκπαίδευσης, ενώ περίπου το 43% των θέσεων εργασίας θα απαιτείται υψηλό, όπως φαίνεται στην ακόλουθη εικόνα.

¹⁵⁹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (1990). Κοινοτικός Χάρτης των Θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 20/08/2020 από: <https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/51be16f6-e91d-439d-b4d9-6be041c28122>.

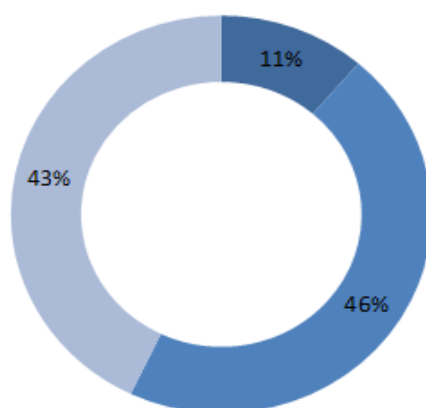
¹⁶⁰ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2004). Στρατηγική της Λισαβώνας. *Europarl.Europa*. Ανακτήθηκε στις 20/08/2020 από: <https://www.europarl.europa.eu/highlights/el/1001.html>.

¹⁶¹ European Commission. (n.d.). European Structural & Investment Funds. *Europa*. Retrieved on 14/07/2020 from: <https://cohesiondata.ec.europa.eu/overview#>.

¹⁶² Cedefop. (2018, May). Skills Forecast: key EU trends to 2030. *Europa*. Retrieved on 09/10/2020 from: https://skillspanorama.cedefop.europa.eu/en/analytical_highlights/skills-forecast-key-eu-trends-2030#_labour_force_overview.

Εικόνα 12 Απαιτούμενο επίπεδο εκπαίδευσης για τις θέσεις εργασίας ως το 2030

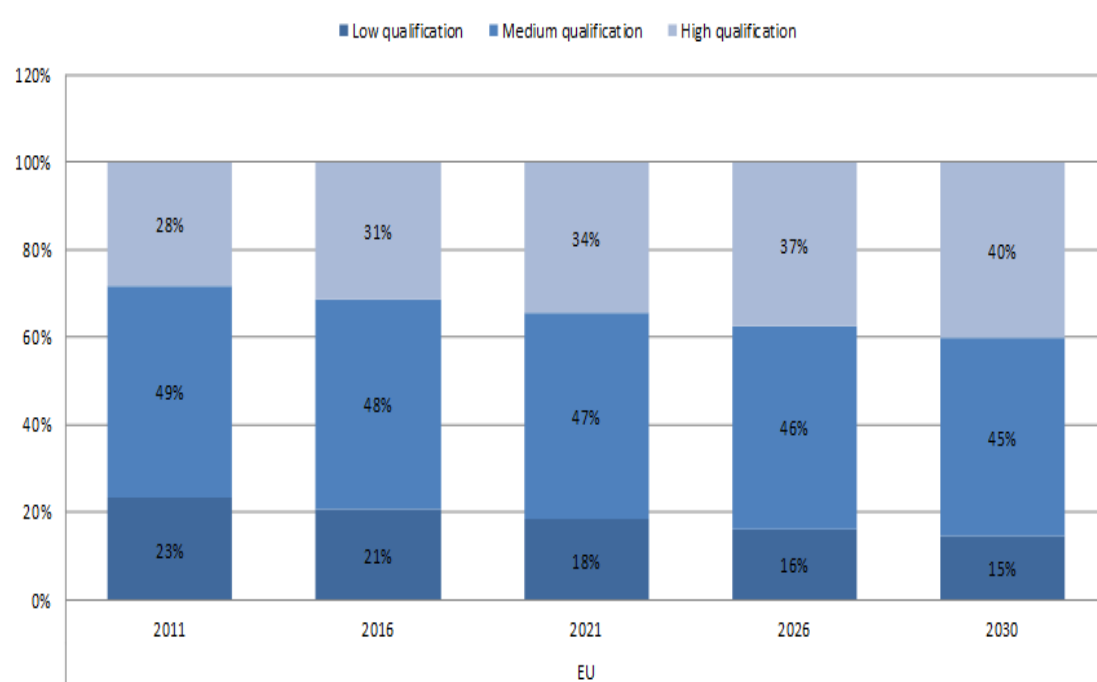
■ Low qualification ■ Medium qualification ■ High qualification

Πηγή: https://skillspanorama.cedefop.europa.eu/en/analytical_highlights/skills-forecast-key-eu-trends-2030#_job_openings_by_occupational_group.

Παράλληλα, κρίνεται πολύ σημαντικό να παρουσιαστεί μια απεικόνιση των μεταβολών του συγκεκριμένου δείκτη από το 2011 έως το 2030. Είναι εμφανές ότι ενώ το υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης ζητούνταν σε ευρωπαϊκό επίπεδο στο 28%, προβλέπεται ότι το 2030 η ζήτηση θα εκτοξευθεί στο 40%, ενώ αντίστοιχα το μεσαίο και χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης θα μειωθούν.

Εικόνα 12 Σύγκριση ζήτησης επιπέδου εκπαίδευσης 2011 – 2030

Πηγή: https://skillspanorama.cedefop.europa.eu/en/analytical_highlights/skills-forecast-key-eu-trends-2030#_job_openings_by_occupational_group.

3.4 Ευρωπαϊκή στρατηγική για την αναπηρία 2010-2020

Γενικός στόχος της στρατηγικής για την αναπηρία ήταν η εξασφάλιση όλων των δικαιωμάτων.¹⁶³ Η δράση της ΕΕ στηρίζει και συμπληρώνει της εθνικές ενέργειες για την υλοποίηση της προσβασιμότητας. Στο ακόλουθο γράφημα θα παρουσιασθούν τα πιο σχετικά με το υπό εξέταση θέμα, πεδία:

1/. **Προσβασιμότητα:** τα άτομα με αναπηρία έχουν πρόσβαση, σε ισότιμη βάση με τους άλλους, στο φυσικό περιβάλλον, στα μέσα μεταφοράς, στις τεχνολογίες πληροφοριών και επικοινωνιών (ΤΠΕ), και σε άλλες υποδομές και υπηρεσίες

2/. **Συμμετοχή:** διευκόλυνση της πλήρους άσκησης των θεμελιωδών

δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία

3/. **Ισότητα:** ισότιμη μεταχείριση των ατόμων με αναπηρία

4/. **Απασχόληση:** πρέπει να αυξηθεί ο αριθμός των ατόμων με αναπηρία που έχουν αμειβόμενη απασχόληση στην ανοικτή αγορά εργασίας.

5/. **Εκπαίδευση και κατάρτιση:** Προώθηση της εκπαίδευσης χωρίς αποκλεισμούς

6/. **Κοινωνική προστασία:** άρση του κοινωνικού αποκλεισμού

Εικόνα 13 Τομείς δράσης της Στρατηγικής για την αναπηρία

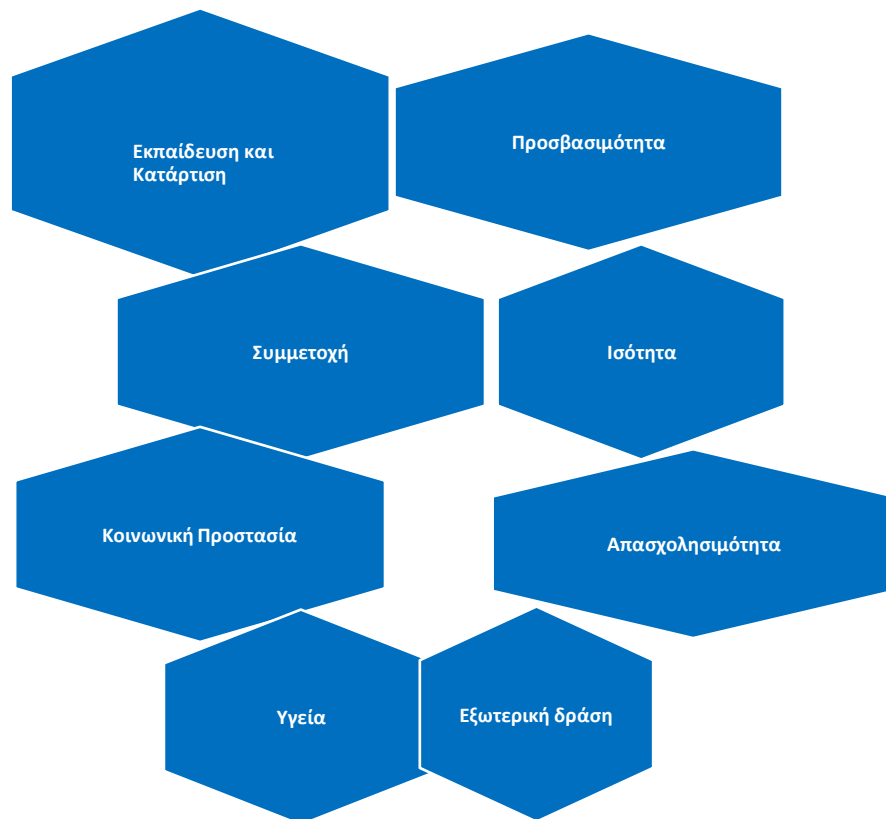
Η στρατηγική έθεσε ένα πρόγραμμα δράσεων που οδήγησε σε πρωτοβουλίες, όπως:

- τον Ευρωπαϊκό Νόμο Προσβασιμότητας (European Accessibility Act, 2015), που ορίζει τις απαιτήσεις προσβασιμότητας για προϊόντα και υπηρεσίες και έχει ως κύριοστόχο την προάσπιση των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρίες.
- την οδηγία για την προσβασιμότητα σε διαδικτυακούς ιστότοπους, η οποία καθιστά της δημόσιους ιστότοπους προσβάσιμους σε όλους.
- τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Φορέα για την Ανάπτυξη στην Ειδική Αγωγή και την Ενταξιακή Εκπαίδευση.
- τις δραστηριότητες εξωτερικής δράσης, τη χρηματοδότηση για τουλάχιστον περισσότερα από 400 έργα ειδικά για την αναπηρία σε περισσότερες από 100 χώρες.¹⁶⁴

Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Αναπηρία βασίζεται σε οκτώ κύριους θεματικούς άξονες, που μπορούν να συνοψισθούν στο παρακάτω γράφημα:

¹⁶³ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2016, 13 Ιουνίου). Έκθεση σχετικά με την εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, ιδίως όσον αφορά τις καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. Europa. Ανακτήθηκε στις 15/11/2020 από: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2016-0203_EL.html .

¹⁶⁴ European Commission. (n.d.). United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Europa. Retrieved on 15/6/2020 from: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1484&langId=en> .

Εικόνα 14 Θεματικοί άξονες Στρατηγικής

Στο Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 30ης Νοεμβρίου 2017 σχετικά με την εφαρμογή της ευρωπαϊκής στρατηγικής για την αναπηρία (2017/2127(INI)), αναφέρθηκε η μελλοντική στρατηγική, από το 2020 και έπειτα, ζητώντας να χρησιμοποιηθούν οι παγκόσμιοι δείκτες ΣΒΑ για την παρακολούθηση της εφαρμογής των κυριότερων δράσεων και πολιτικών της ΕΕ στον τομέα της απασχόλησης.¹⁶⁵

Παράλληλα, σύμφωνα με τα στατιστικά που παρουσιάστηκαν στην Έκθεση προόδου του 2017 σχετικά με την εφαρμογή της Στρατηγικής, περίπου το 29,5% των ατόμων με αναπηρία (ηλικιακή ομάδα 30-34) έχουν ολοκληρώσει την Ανώτατη εκπαίδευση, σε σύγκριση με το 42,5% που αφορά τα άτομα χωρίς αναπηρίες.¹⁶⁶ Η αξιολόγηση/απολογισμός της Στρατηγικής πέρασε από τη διαδικασία της δημόσιας διαβούλευσης από τον Ιούλιο έως το Νοέμβριο του 2019.

Όσον αφορά την εξέλιξη της Στρατηγικής, από το 2021 και έπειτα, ο Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής με το Ευρωπαϊκό Φόρουμ για την Αναπηρία, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και τον Οργανισμό Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, επεξεργάστηκαν ιδέες για να υποβάλουν στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή την υιοθέτηση μιας πιο περιεκτικής Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Αναπηρία.

¹⁶⁵ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2020). Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 18ης Ιουνίου 2020 σχετικά με την Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Αναπηρία μετά το 2020. *Euroopa*. Ανακτήθηκε στις 10/11/2020 από: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0156_EL.html .

¹⁶⁶ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2017). Έκθεση σχετικά με την εφαρμογή της ευρωπαϊκής στρατηγικής για την αναπηρία (2017/2127(INI)). *Euroopa*. Ανακτήθηκε στις 15/6/2020 από: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0339_EL.pdf .

3.5 Οργανισμοί της Ε.Ε και Φορείς που δρουν σε Ευρωπαϊκό επίπεδο

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση δραστηριοποιούνται οι ακόλουθοι οργανισμοί σε σχέση με την αναπηρία, οι οποίοι προωθούν την ισότητα σε αρκετούς τομείς, μεταξύ των οποίων βρίσκεται η εκπαίδευση:

Ο **Ευρωπαϊκός Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (FRA)** ιδρύθηκε το 2007 για να βοηθήσει, μέσω των εμπειρογνομόνων του, τα θεσμικά όργανα και τα κράτη, στη λήψη μέτρων και τη διαμόρφωση των κατάλληλων δράσεων σχετικά με τα θεμελιώδη δικαιώματα. Η συλλογή δεδομένων του RAXEN καλύπτει κυρίως της εθνικές διακρίσεις στην απασχόληση, στην εκπαίδευση και τη στέγαση.¹⁶⁷ Επιπλέον, αναπτύσσει δείκτες και σημεία αναφοράς και διεξάγει συγκριτική νομική και κοινωνική έρευνα σχετικά με την αναπηρία.¹⁶⁸

Ο **Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής** προωθεί και παρακολουθεί την εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία στην ΕΕ.¹⁶⁹

Ο **Ευρωπαϊκός Φορέας για την Ανάπτυξη στην Ειδική Αγωγή και την Ενταξιακή Εκπαίδευση (EASNIE)** προσφέρει υπηρεσίες για την ενταξιακή εκπαίδευση. Η Ελλάδα είναι ένα από τα μέλη του.¹⁷⁰

Το **Ακαδημαϊκό Δίκτυο Ευρωπαίων Εμπειρογνομόνων για την Αναπηρία (ANED)** παρακολουθεί την αναπηρία και τους στόχους της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» και παράγει αναφορές. Διαχειρίζεται το Διαδικτυακό Εργαλείο Αναπηρίας της Επιτροπής (DOTCOM) για την παρακολούθηση της κατάστασης των βασικών πολιτικών και νομικών μέσων που απαιτούνται για την εφαρμογή της Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ο.Η.Ε. Το **DOTCOM** είναι ένα ψηφιακό εργαλείο που συνίσταται από μια μεγάλη βάση δεδομένων με πληροφορίες σχετικά με τους εθνικούς νόμους, πολιτικές, στρατηγικές και πρωτοβουλίες.¹⁷¹

Η **Ευρωπαϊκή Ένωση Κωφών (EUD)** είναι ένας ευρωπαϊκός μη κερδοσκοπικός, μη κυβερνητικός οργανισμός που περιλαμβάνει εθνικούς συλλόγους Κωφών. Η Ελλάδα συμμετέχει με την Ομοσπονδία Κωφών Ελλάδος.¹⁷²

Το **Ευρωπαϊκό Φόρουμ Αναπηρίας (EDF)** είναι ένας οργανισμός ομπρέλα ατόμων με αναπηρία, που συγκεντρώνει οργανώσεις ατόμων με αναπηρία από όλη την Ευρώπη και υπερασπίζεται τα συμφέροντά τους.¹⁷³

¹⁶⁷ Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2007). *Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης Δραστηριότητες το 2007*. Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Ανακτήθηκε στις 10/6/2020 από:

https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/479-ar08_p1_el.pdf .

¹⁶⁸ European Union Agency for Fundamental Rights (n.d). About FRA. *Europa*. Retrieved on 09/11/2020 from: <https://fra.europa.eu/en> .

¹⁶⁹ Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής. (χ.χ.). Σχετικά με τον Διαμεσολαβητή. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: <https://www.ombudsman.europa.eu/en/home> .

¹⁷⁰ European Agency for Special Needs and Inclusive Education. (n.d.). About us. *Europa*. Retrieved on 09/11/2020 from: <https://www.european-agency.org/>.

¹⁷¹ The Academic Network of European Disability Experts (n.d). Education and training. *disability-europe.net*. Retrieved on 09/11/2020 from: <https://www.disability-europe.net/theme/education-training>.

¹⁷² European Union of the Deaf. (n.d.). About us. *Eud*. Retrieved on 06/11/2020 from: <https://www.eud.eu/>.

¹⁷³ European Disability Forum. (n.d.). About us. *Edf*. Retrieved on 07/11/2020 from: <http://www.edf-feph.org/>.

Το **Ευρωπαϊκό Φόρουμ Διερμηνέων Νοηματικής Γλώσσας (efsl)**: η σύσταση του οποίου επικυρώθηκε ως φόρουμ στις Βρυξέλλες, στα τέλη Αυγούστου 1993 κι έλαβε υποστήριξη από την Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, καθώς και από την Ευρωπαϊκή Ένωση Κωφών παρέχει ένα φόρουμ για συζήτηση και ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των μελών του και των διερμηνέων γενικότερα.¹⁷⁴

Η **Ευρωπαϊκή Ένωση Νεολαίας των Κωφών (EUDY)** είναι ένας ευρωπαϊκός μη κερδοσκοπικός οργανισμός, αποτελούμενος από εθνικές ενώσεις κωφών νέων στην Ευρώπη.¹⁷⁵

Το **Telecentre Europe** είναι ένας ευρωπαϊκός μη κερδοσκοπικός οργανισμός, με έδρα τις Βρυξέλλες. Αντιπροσωπεύει δίκτυα που χρηματοδοτούνται από το δημόσιο, κέντρα μάθησης ΤΠΕ, κέντρα εκπαίδευσης ενηλίκων και βιβλιοθήκες στην Ευρώπη, όπου παιδιά και ενήλικες μπορούν να έχουν πρόσβαση στο Διαδίκτυο, να μάθουν τις τελευταίες ψηφιακές δεξιότητες και να ενημερώνονται για τις εξελίξεις της τεχνολογίας και της κοινότητας.¹⁷⁶

Η **Ευρωπαϊκή Ένωση Κωφών Τυφλών (EDbU)** ιδρύθηκε το 2003 ως διεθνής μη κυβερνητικός και μη κερδοσκοπικός οργανισμός. Λειτουργεί ως ευρωπαϊκό φόρουμ για την ανταλλαγή γνώσεων και εμπειριών στον τομέα.¹⁷⁷

Η **Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Βαρήκων ατόμων (EFHOH)** ιδρύθηκε το 1993 ως μη κερδοσκοπικός, μη κυβερνητικός οργανισμός στην Ολλανδία. Αποτελείται από οργανισμούς για άτομα με προβλήματα ακοής, γονικές και επαγγελματικές οργανώσεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Απαρτίζεται από 24 εθνικές οργανώσεις-μέλη και σύμφωνα με την ιστοσελίδα του εκπροσωπεί τα συμφέροντα περισσότερων από 52 εκατομμυρίων ατόμων με προβλήματα ακοής σε όλη την Ευρώπη. Είναι συνεργάτης και μέλος της Διεθνούς Ομοσπονδίας Ατόμων με Προβλήματα Ακοής (IFHOH), πλήρες μέλος του Ευρωπαϊκού Φόρουμ Αναπηρίας (EDF) και μέλος του ΠΟΥ - Παγκόσμιο Φόρουμ Ακοής (2019-2021).¹⁷⁸

Η **Διεθνής Ομοσπονδία Βαρήκων Νέων (IFHOHYP)** εργάζεται σχετικά με τη συμμετοχή στην κοινωνία. Είναι ο μόνος διεθνής οργανισμός που αφορά την αναπηρία των νέων και συνεργάζεται ενεργά με το Συμβούλιο της Ευρώπης.¹⁷⁹

Το **Ευρωπαϊκό Δίκτυο Εθνικών Θεσμών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ENNHRI)** είναι το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Εθνικών Θεσμών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Αποτελείται από περισσότερα από 40 Εθνικά Ιδρύματα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, για την ενίσχυση της προώθησης και της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹⁸⁰

¹⁷⁴ European Forum of Sign Language Interpreters. (n.d.). EFSLI- The organisation. *Efsli*. Retrieved on 09/11/2020 from: <http://efsl.org/>.

¹⁷⁵ European Union of the deaf youth. (n.d.). *Eudy*. Retrieved on 09/11/2020 from: <https://eudy.info/>.

¹⁷⁶ Telecentre Europe. (n.d.). About us. *Telecentre-europe*. Retrieved on 20/08/2020 from: <https://archive.telecentreeurope.org/about/>.

¹⁷⁷ European Deafblind Union. (n.d.). Meet Us in Brief. *Edbu*. Retrieved on 20/08/2020 from: <http://www.edbu.eu/about-edbu/what-is-edbu/>.

¹⁷⁸ European Federation of Hard of Hearing People. (n.d.). About EFHOH. *Efhoh*. Retrieved on 20/08/2020 from: <https://efhoh.org/about-efhoh/>.

¹⁷⁹ International Federation of Hard of Hearing Young People. (n.d.). About. *IFHOHYP*. Retrieved on 20/08/2020 from: <https://ifhohyp.org/about-us/>.

¹⁸⁰ European Network of National Human Rights Institutions. (n.d.). About us. *Ennhri*. Retrieved on 09/11/2020 from: <http://ennhri.org/about-us/>.

Το **Δίκτυο εμπειρογνομόνων για τις κοινωνικές πτυχές της εκπαίδευσης και της κατάρτισης (Neset)** είναι ένα διεθνές συμβουλευτικό δίκτυο εμπειρογνομόνων. Μελετά ζητήματα περί ισότητας, κοινωνικής ένταξης και δημιουργήθηκε για να συμβάλει στη βελτίωση της ανάπτυξης πολιτικής σε ευρωπαϊκό επίπεδο και της συνεργασίας στην εκπαίδευση και την κατάρτιση.¹⁸¹

Τέλος, το Κοινοβούλιο απαρτίζεται από τις εξής ομάδες εργασίας, με σημαντική συνεισφορά σε θέματα αναπηρίας:

- Η Επιτροπή Πολιτικών Ελευθεριών, Δικαιοσύνης και Εσωτερικών Υποθέσεων (LIBE) προασπίζει τα δικαιώματα όλων.¹⁸²
- Η Επιτροπή Απασχόλησης και Κοινωνικών Υποθέσεων (EMPL) καταπολεμά τις διακρίσεις λόγω αναπηρίας στον χώρο εργασίας.¹⁸³
- Η Διακομματική ομάδα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την αναπηρία¹⁸⁴ είναι μια άτυπη ομάδα ευρωβουλευτών, που ενδιαφέρονται να προωθήσουν την πολιτική για την αναπηρία στο έργο τους στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο καθώς και σε εθνικό επίπεδο.
- Η CULT- Επιτροπή Πολιτισμού και Παιδείας¹⁸⁵ προάγει εξίσου σημαντικό έργο.

Στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, δραστηριοποιούνται στους Τομείς: Εκπαίδευση και Κατάρτιση:

- Γενική Διεύθυνση EMPL -Απασχόληση, κοινωνικές υποθέσεις και κοινωνική ένταξη¹⁸⁶
- Γενική Διεύθυνση EAC -Εκπαίδευση, Νεολαία, Αθλητισμός και Πολιτισμός¹⁸⁷
- Γενική Διεύθυνση EACEA - Εκτελεστικός Οργανισμός Εκπαίδευσης, Οπτικοακουστικών Θεμάτων και Πολιτισμού¹⁸⁸
- Γενική Διεύθυνση RTD - Έρευνα και καινοτομία.¹⁸⁹

¹⁸¹ NESET. (n.d.). About us. *Nesetweb*. Retrieved on 09/11/2020 from: <https://nesetweb.eu/en/about-us/>.

¹⁸² Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (χ.χ). Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: Επιτροπές 8η κοινοβουλευτική περίοδος (2014 - 2019). LIBE. *Europarl*. Ανακτήθηκε στις 11/07/ 2020 από: <https://www.europarl.europa.eu/committees/el/archives/8/libe/home/welcome-words>.

¹⁸³ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (χ.χ). Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: Επιτροπές 8η κοινοβουλευτική περίοδος (2014 - 2019). EMPL. *Europarl*. Ανακτήθηκε στις 11/07/ 2020 από: <https://www.europarl.europa.eu/committees/el/archives/8/empl/home/welcome-words>.

¹⁸⁴ Arsenjeva, J. (2013). Implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities in the EU's External Relations. *European Parliament*. Retrieved on 02/05/2020 from: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/433757/EXPO-DROI_NT\(2013\)433757_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/433757/EXPO-DROI_NT(2013)433757_EN.pdf).

¹⁸⁵ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (χ.χ). Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: Επιτροπές 8η κοινοβουλευτική περίοδος (2014 - 2019). CULT. *Europarl*. Ανακτήθηκε στις 11/07/ 2020 από: <https://www.europarl.europa.eu/committees/el/cult/home/highlights>.

¹⁸⁶ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (χ.χ). Απασχόληση, κοινωνικές υποθέσεις και κοινωνική ένταξη. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 1/07/ 2020 από: <https://ec.europa.eu/social/home.jsp?langId=el>.

¹⁸⁷ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (χ.χ). Εκπαίδευση, Νεολαία, Αθλητισμός και Πολιτισμός. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 1/07/ 2020 από: https://ec.europa.eu/info/departments/education-youth-sport-and-culture_el.

¹⁸⁸ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (χ.χ). Ευρωπαϊκός Εκτελεστικός Οργανισμός Εκπαίδευσης και Πολιτισμού. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 1/07/ 2020 από: https://ec.europa.eu/info/departments/european-education-and-culture-executive-agency_el.

¹⁸⁹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (χ.χ). Έρευνα και καινοτομία. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 1/07/ 2020 από: https://ec.europa.eu/info/departments/research-and-innovation_el.

4. Παιδαγωγική των κωφών παιδιών στην Ελλάδα

Τα Γλωσσικά Ανθρώπινα Δικαιώματα, αναφέρθηκαν στην Κοινωνία των Εθνών κατά το 1920-1940, και αντικαταστάθηκαν με τα ατομικά ανθρώπινα δικαιώματα του ΟΗΕ από το 1948.¹⁹⁰ Σύμφωνα με το Νόμο 2817/2000, γλώσσα των κωφών και βαρήκων μαθητών/ριών είναι η ελληνική νοηματική, που είναι η μόνη γλώσσα που είναι προσβάσιμη και αποτελεσματική για τα κωφά άτομα εξαιτίας της οπτικής τους φύσης.¹⁹¹

Οι πιο γνωστές μέθοδοι εκπαίδευσης των κωφών παιδιών στην Ελλάδα ήταν ο προφορισμός, η ολική επικοινωνία και τα τελευταία χρόνια η δίγλωσση προσέγγιση.¹⁹² Μετά το 1984, η έρευνα για διαφορετικές μεθόδους επικοινωνίας και η κακή επίδοση των κωφών μαθητών, οδήγησαν στην εκμάθηση της Ελληνικής Νοηματικής Γλώσσας από τους Καθηγητές/ριες.¹⁹³

Το νομικό πλαίσιο που αφορά γενικότερα την παιδαγωγική των κωφών παιδιών ορίστηκε στο άρθρο 6 – Φοίτηση του **Ν.3699/2-10- 2008 της Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης**, σύμφωνα με το οποίο οι μαθητές/ριες με αναπηρία, μεταξύ άλλων κατηγοριών, μπορούν να φοιτούν:

«α) Σε σχολική τάξη του γενικού σχολείου, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις

i) με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού της τάξης.

ii) με παράλληλη στήριξη-συνεκπαίδευση, από εκπαιδευτικούς Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης

iii) Σε Τμήματα Ένταξης (ΤΕ), με:

αα) Κοινό και εξειδικευμένο πρόγραμμα

ββ) Εξειδικευμένο ομαδικό ή εξατομικευμένο πρόγραμμα διευρυμένου ωραρίου.¹⁹⁴

Στο Άρθρο 7- **Θέματα κωφών, τυφλών και αυτιστικών μαθητών** ως ενδεδειγμένη γλωσσική παιδαγωγική προσέγγιση ορίζεται η δίγλωσση εκπαίδευση.»¹⁹⁵

¹⁹⁰ Μακρή, Ο., & Ήργης, Α.. *Τα Γλωσσικά Ανθρώπινα Δικαιώματα δείκτες Ποιότητας και Πολιτισμού*. Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από:

https://www.frl.auth.gr/sites/congres/Interventions/GR/makri_Hrgis.pdf .

¹⁹¹ Τατσιοπούλου, Τ., Παππάς, Β. (χ.χ). *ΝΟΗΜΑΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ-ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΚΩΦΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΕ ΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΑΝΑΓΝΩΣΗ. ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ* [ΠΡΑΞΗ: "ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ ΕΛΛΗΝΟΜΑΘΕΙΑΣ: ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΚΑΙ ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ/ΕΚΜΑΘΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΩΣ ΞΕΝΗΣ/ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ]. Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας & Θρησκευμάτων Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: https://www.greek-language.gr/certification/files/document/amea_content/120/akoi_noimatiki.pdf .

¹⁹² Λαμπροπούλου, Β. κ.α. (2004). *ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΝΑΛΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΑΚΟΗΣ, ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ*. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Ανακτήθηκε στις 10/11/2020 από: <http://dkday-athin.att.sch.gr/autosch/joomla15/images/Upload/kofosi-b-v01.pdf> , σ.19.

¹⁹³ Foster, S., et al. (2003). Cross-cultural definitions of inclusion for deaf students: a comparative analysis. *Deafness & Education International*, 5(1). Retrieved on 02/05/2020 from:

https://www.researchgate.net/publication/229694797_Cross-cultural_definitions_of_inclusion_for_deaf_students_A_comparative_analysis .

¹⁹⁴ Για την ίδρυση ΤΕ απαραίτητη προϋπόθεση είναι να υπάρχουν κατ' ελάχιστον τρεις μαθητές και σχετική πρόταση από διαγνωστική υπηρεσία. Σε περιπτώσεις συστεγαζόμενων ή γειτονικών σχολικών μονάδων, τα ΤΕ συνενώνονται μέχρι του μέγιστου αριθμού δώδεκα (12) μαθητών ανά ΤΕ.

¹⁹⁵ Ο.π.

4.1 Ελλάδα και Ανώτατη εκπαίδευση

Η εκπαίδευση είναι ένα δημόσιο αγαθό, που απευθύνεται σε όλους τους πολίτες και αποτελεί θεμελιώδες, αναφαίρετο δικαίωμα που κατοχυρώνεται στο Ελληνικό Σύνταγμα.¹⁹⁶ Στο Σύνταγμα του 2001, στο άρθρο 21 (παρ. 6), αναφέρεται το *δικαίωμα των Ατόμων με Αναπηρία στην κοινωνική, πολιτική και οικονομική αυτονομία τους και επαγγελματική ένταξη*. Η νομοθεσία είναι σύμφωνη με τα διεθνή δεδομένα.

Στην Ελλάδα, έχει θεσπιστεί νόμος για την εισαγωγή φοιτητών με αναπηρία στην Ανώτατη Εκπαίδευση χωρίς εξετάσεις σε ποσοστό 5%.¹⁹⁷

4.2 Ειδική Αγωγή, Εκπαίδευση των κωφών μαθητών και φοιτητών/ριών στην Ελλάδα

Σε αυτή την Ενότητα, επιχειρείται μια ανασκόπηση του Ελληνικού Συντάγματος και των νόμων, που σχετίζονται με την εκπαίδευση των κωφών μαθητών/ριών και φοιτητών/ριών. Κατά την έρευνα, εντοπίστηκαν κάποιες σημαντικές πρωτοβουλίες, δράσεις ορόσημα, ημερομηνίες και νομοθετικές ρυθμίσεις που πλαισιώνουν το ελληνικό σύστημα και αφορούν την ειδική αγωγή και συγκεκριμένα την πρόσβαση των κωφών ατόμων στην εκπαίδευση σημαντικό να αναφερθούν. Επιχειρείται μια ανασκόπηση από τα πρώτα δείγματα που εντοπίζονται το 1937, έως τις πιο πρόσφατες νομοθετικές ρυθμίσεις.

Το 1907, ο Χαράλαμπος Σπηλιόπουλος, ίδρυσε τον «Οίκο Χαραλάμπους και Ελένης Σπηλιοπούλου», για την εκπαίδευση των κωφών παιδιών. Το Ίδρυμα ξεκίνησε να λειτουργεί το 1937 και σήμερα λειτουργεί ως Εθνικό Ίδρυμα Κωφών.¹⁹⁸ Η πρώτη αναφορά του Ελληνικού κράτους στην ειδική αγωγή πραγματοποιήθηκε με τον «Αναγκαστικό νόμο 453/1937 «Περί ιδρύσεως σχολείου ανωμάλων και καθυστερημένων παιδών».¹⁹⁹ Επίσης, το 1969 ιδρύθηκε το Γραφείο Ειδικής Αγωγής στο Υπουργείο Παιδείας.²⁰⁰ Το 1975, στο Σύνταγμα (άρθρο 16, παρ. 4, & άρθρο 21)²⁰¹ ορίζονται το δικαίωμα δωρεάν εκπαίδευσης σε όλες τις βαθμίδες και η μέριμνα για τους σπουδαστές που χρειάζονται ειδική προστασία και βοήθεια.

Επιπρόσθετα, ο Νόμος 1143/1981²⁰² κατηγοριοποιεί τους αποκλίνοντες με βάση τη μορφή και το είδος των δυσκολιών. Μια εκ των κατηγοριών είναι οι Κωφοί, βαρήκοοι και κωφάλαλοι. Ο Νόμος 1566 του 1985, στα άρθρα 32-36: Κεφάλαιο Ι': Ειδική Αγωγή, αναφέρει

¹⁹⁶ Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. Σύνταγμα Ελλάδας. ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ - Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Άρθρο 16: (Παιδεία, τέχνη, επιστήμη). Ανακτήθηκε στις 10/08/2020 από: <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/>.

¹⁹⁷ Νόμος 4547/2018 : Αναδιοργάνωση των δομών υποστήριξης της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις. (χ.χ.). *E-nomothesia*. Ανακτήθηκε στις 10/08/2020 από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/nomos-4547-2018-phek-102a-12-6-2018.html>.

¹⁹⁸ Εθνικό Ίδρυμα Κωφών. (χ.χ.). Η ιστορία του Ίδρυματος. Ανακτήθηκε στις 10/08/2020 από: <https://idrimakofon.gr/%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1/>.

¹⁹⁹ Κουλικούρδη, Α. (2009). *Πληροφοριακή Συμπεριφορά των Ατόμων με Αναπηρία (ΑμεΑ) και οι Υποστηρικτικές Τεχνολογίες σε Περιβάλλον Βιβλιοθηκών*. [Διδακτορική διατριβή]. Ιόνιο Πανεπιστήμιο. Ανακτήθηκε στις 10/12/2020 από Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών: <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/17257#page/1/mode/2up>.

²⁰⁰ Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. (χ.χ.). Τεύχος Πρώτον, Αριθμός Φύλλου 111. Ανακτήθηκε στις 10/08/2020 από: http://www.et.gr/images/stories/eidika_themata/a_111_1975.pdf.

²⁰¹ Ο.π.

²⁰² Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. (2015, 21 Ιουνίου). Νόμος 1143/1981 - ΦΕΚ 80/Α/31-3-1981. Περί ειδικής αγωγής, ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης, απασχολήσεως και κοινωνικής μερίμνης των αποκλινόντων εκ του φυσιολογικού ατόμων και άλλων τινών εκπαιδευτικών διατάξεων. *E-nomothesia*. Ανακτήθηκε στις 10/08/2020 από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/n-1143-1981.html>.

τη μέριμνα για την ειδική αγωγή, με απώτερο στόχο την ένταξη στην αγορά εργασίας και κοινωνική αποδοχή. Εισάγει το θεσμό της ειδικής τάξης στο σχολείο γενικής εκπαίδευσης.²⁰³ Επιπλέον, η Ειδική Αγωγή θεωρήθηκε κομμάτι της γενικής εκπαίδευσης, που πρέπει να εφαρμόζεται σε όλα τα στάδια της εκπαίδευσης.²⁰⁴ Παράλληλα, η Ελληνική Νοηματική Γλώσσα (Ε.Ν.Γ.) αναγνωρίζεται και ως η επίσημη γλώσσα των κωφών.

Στο Νόμο 3549/2007, κατά το άρθρο 12 και την παράγραφο 1, προβλέπεται σε κάθε Τμήμα Α.Ε.Ι. η σύσταση και λειτουργία υπηρεσίας υποστήριξης φοιτητών/ριών, με έμφαση στα άτομα με αναπηρία.²⁰⁵ Επιπλέον, ο Οδηγός του Πολίτη με αναπηρία του 2007, αφορά τις παροχές του Ελληνικού Κράτους στα άτομα με αναπηρίες. Το τέταρτο Κεφάλαιο αφορά την εκπαίδευση.²⁰⁶

Ο Νόμος 3699/2008 προέβλεψε τη δημιουργία συμβουλευτικής επιτροπής για την παρακολούθηση της ηλεκτρονικής προσβασιμότητας του ηλεκτρονικού υλικού και των διαδικτυακών τόπων.²⁰⁷ Στο Νόμο 4547/2018, αναφέρεται η ποσόστωση χωρίς εξετάσεις επιπρόσθετα (5%) των εισαχθέντων.²⁰⁸

Σαφής αναφορά στην Ανώτατη Εκπαίδευση έγινε στους ακόλουθους νόμους:

Αρχικά, σύμφωνα με το Νόμο 1351/1983 έγινε αναφορά στην επιλογή υποψηφίων ειδικών κατηγοριών και ορίστηκαν οι ειδικές κατηγορίες που εντάσσονταν στην Ανώτατη Εκπαίδευση, εκ των οποίων περιλαμβάνονταν οι «Κωφάλαλοι».²⁰⁹ Κατά το Νόμο 2640\3-9-1998 οι «Πάσχοντες από σοβαρές ασθένειες» εγγράφονται σε οποιοδήποτε Τμήμα της Ανώτατης Εκπαίδευσης.²¹⁰ Επιπρόσθετα, οι υποψήφιοι εισέρχονται σε ποσοστό 3% στις Σχολές και στα Τμήματα της Ανώτατης εκπαίδευσης, ωστόσο, δεν μπορούν να υποβάλουν αίτηση στις Σχολές που λόγω της φύσης της επιστήμης, είναι δυσχερής η παρακολούθηση,

²⁰³ Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (χ.χ.). Νόμος 1566 Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις. ΦΕΚ 167/Α/30-9-1985. Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. Ανακτήθηκε στις 10/07/2020 από: https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2018/EPAL_N_1566_1985.pdf .

²⁰⁴ Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (χ.χ.). Νόμος 2817/2000 : Εκπαίδευση ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και άλλες διατάξεις. *E-nomothesia*. Ανακτήθηκε στις 10/08/2020 από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/n-2817-2000.html> .

²⁰⁵ Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. (2007, Μάρτιος 20). Νόμος 3549/2007. *Socialsupport.uoi*. Ανακτήθηκε στις 10/08/2020 από: <https://socialsupport.unit.uoi.gr/wp-content/uploads/2019/10/Act-3549-2007.pdf> .

²⁰⁶ Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων (χ.χ.). Ιδρυματικές Πολιτικές: Νομοθεσία. *Socialsupport.uoi*. Ανακτήθηκε στις 08/12/2020 από: https://socialsupport.unit.uoi.gr/?page_id=174 .

²⁰⁷ Νόμος 3699/2008. ΦΕΚ 199/Α/2-10-2008. Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. (χ.χ.). *E-nomothesia*. Ανακτήθηκε στις 10/08/2020 από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/n-3699-2008.html> .

²⁰⁸ Νόμος 4547/2018 : Αναδιοργάνωση των δομών υποστήριξης της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις. (χ.χ.). *E-nomothesia*. Ανακτήθηκε στις 10/08/2020 από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/nomos-4547-2018-phek-102a-12-6-2018.html> .

²⁰⁹ Νόμος 1351/1983 - ΦΕΚ 56/Α/26-4-1983. Εισαγωγή σπουδαστών στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και άλλες διατάξεις. (χ.χ.). *E-nomothesia*. Ανακτήθηκε στις 10/08/2020 από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/tritobathmia-ekpaideuse/n-1351-1983.html> .

²¹⁰ Νόμος 2640/1998 - ΦΕΚ 206/Α/3-9-1998: Δευτεροβάθμια τεχνική επαγγελματική εκπαίδευση και άλλες διατάξεις. (χ.χ.). *E-nomothesia*. Ανακτήθηκε στις 11/08/2020 από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/n-2640-1998.html> .

βάσει απόφασης της Σχολής».²¹¹ Αυτή η υποσημείωση, ήταν σημαντική για την αυτόματη αναίρεση παρακολούθησης σε ορισμένες Σχολές.

Το 2004, επαναλαμβάνεται η ποσόστωση 3% σε οποιοδήποτε τμήμα και υπάρχει δικαίωμα μετεγγραφής, στο οποίο υπάγονται μεταξύ άλλων κατηγοριών και οι κωφοί φοιτητές. Μόνο προαπαιτούμενο τίθεται η παράθεση ιατρικής γνωμάτευσης.²¹² Το ίδιο επαναλαμβάνεται στο πλαίσιο του Νόμου 3404/2005.²¹³ Επιπλέον, επαναλαμβάνεται εκ μέρους του Ελληνικού Κράτους, η υποστήριξη φοιτητών/ριών και σπουδαστών με αναπηρία (Ν. 3549/2007, άρθρο 12).²¹⁴ Σημαντική κρίνεται η προσθήκη του Νόμου 3794/2009, άρθρο 35, κατά τον οποίο οι απόφοιτοι με αναπηρία από την Ανώτατη εκπαίδευση εισάγονται χωρίς εξετάσεις στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα.²¹⁵

Επιπλέον, ο Νόμος 4009/6 Σεπτεμβρίου 2011, προκρίνει «τη διασφάλιση της ισότιμης πρόσβασης όλων των φοιτητών». Σε ένα βήμα παραπέρα, το Άρθρο 36: Φοιτητικά θέματα, ορίζει για την πρακτική άσκηση τη διευκόλυνση φοιτητών/ριών με αναπηρία. Τέλος στο άρθρο 52 του Νόμου 4009 ορίζεται η δημιουργία εξειδικευμένης υπηρεσίας υποστήριξης, με ειδική αναφορά στους φοιτητές/ριες με αναπηρία. Παράλληλα στο Άρθρο 9 αναφέρθηκε ότι: «Η κοσμητεία έχει τις ακόλουθες αρμοδιότητες και όσες άλλες προβλέπονται από τις διατάξεις του νόμου αυτού, του Οργανισμού και του Εσωτερικού Κανονισμού: Τη διασφάλιση της ισότιμης πρόσβασης και συμμετοχής στα προγράμματα σπουδών όλων των φοιτητών, χωρίς διακρίσεις και ανεξάρτητα από το φύλλο, την αναπηρία ή άλλα χαρακτηριστικά.»²¹⁶

Ο νόμος 4186/2013 για όσους εμπίπτουν στην κατηγορία των ειδικών διατάξεων όρισε την εισαγωγή σε 5% επί του αριθμού εισακτέων του ακαδημαϊκού έτους.²¹⁷ Ο νόμος 4283/2014 κατήργησε την προηγούμενη διακριτική ευχέρεια των πανεπιστημίων να αποφασίσουν ποιες περιπτώσεις μια αναπηρία θεωρείται εμπόδιο στη μελέτη ενός συγκεκριμένου τομέα

²¹¹ Νόμος 1771/1988. ΦΕΚ 71/Α/19-4-1988. Τροποποίηση και συμπλήρωση του συστήματος εισαγωγής σπουδαστών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και άλλες διατάξεις. (χ.χ.). *E-nomothesia*. Ανακτήθηκε στις 11/08/2020 από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/n-1771-1988.html> .

²¹² 53. Κοινή Απόφαση Υπουργών Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων – Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. (2004). *Υπουργική Απόφαση Φ.5./127421/Β3/2004 - ΦΕΚ 1702/Β/16-11-2004, Οροι και προϋποθέσεις μετεγγραφής φοιτητών ή σπουδαστών εσωτερικού που πάσχουν από σοβαρές ασθένειες ή είναι τέκνα προσώπων που πάσχουν από σοβαρές ασθένειες*. (χ.χ.). *E-Nomothesia*. Ανακτήθηκε στις 07/07/2020 από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/tritobathmia-ekpaideuse/ya-f5-127421-b3-2004.html> .

²¹³ Νόμος 3404/2005 - ΦΕΚ Α'/260/17.10.2005. Ρύθμιση θεμάτων του Πανεπιστημιακού και Τεχνολογικού Τομέα της Ανώτατης Εκπαίδευσης και λοιπές διατάξεις. (χ.χ.). *Ισοκράτης*. Ανακτήθηκε στις 07/07/2020 από: http://www.dsnet.gr/Epikairothta/Nomothesia/n3404_05.htm .

²¹⁴ Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. (2007, Μάρτιος 20). Νόμος 3549/2007. *Socialsupport.uoi*. Ανακτήθηκε στις 10/08/2020 από: <https://socialsupport.unit.uoi.gr/wp-content/uploads/2019/10/Act-3549-2007.pdf> .

²¹⁵ Νόμος 3794/2009 : Ρύθμιση θεμάτων του πανεπιστημιακού και τεχνολογικού τομέα της ανώτατης εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις. (2009). *E-Nomothesia*. Ανακτήθηκε στις 17/07/2020 από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/tritobathmia-ekpaideuse/n-3794-2009.html> .

²¹⁶ Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. (χ.χ.). ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 4009 Δομή, λειτουργία, διασφάλιση της ποιότητας των σπουδών και διεθνοποίηση των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. *Socialsupport.uoi*. Ανακτήθηκε στις 09/08/2020 από: <https://socialsupport.unit.uoi.gr/wp-content/uploads/2019/10/FEK-195-2011.pdf> .

²¹⁷ Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. Νόμος 4186/2013 (ΦΕΚ 193/Α/17-9-2013). *Υπουργείο Παιδείας Και Θρησκευμάτων*. Ανακτήθηκε στις 04/06/2020 από: https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2018/N_4186_2013_fek193.pdf .

σπουδών(άρθρο 7).²¹⁸ Η σύσταση υπηρεσίας υποστήριξης και διασφάλισης της προσβασιμότητας των φοιτητών και του προσωπικού του Ιδρύματος με ειδικές ανάγκες στη διδασκαλία και τα προτεινόμενα συγγράμματα των τριών κύκλων σπουδών επίσης αναφέρθηκε εκ νέου το 2017.²¹⁹

Παράλληλα, το 2019 θεσμοθετήθηκε πώς οι δημόσιοι διαδικτυακοί τόποι πρέπει να συμμορφώνονται με το πρότυπο των Οδηγιών για την Προσβασιμότητα του Περιεχομένου του Ιστού *Web Content Accessibility Guidelines (WCAG)*, έκδοση 2.0. Αυτό είναι σημαντικό και για τα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης, καθώς πρέπει οι ιστοσελίδες τους να είναι προσβάσιμες από όλους τους φοιτητές/ριες.²²⁰

Σημαντική εξέλιξη συνιστά το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία²²¹, όπως συγκροτήθηκε με το νόμο 4622/2019 και ορίζει πεδίο δράσης τα έτη 2020-2023. Στον Πυλώνα II: Προστασία των Δικαιωμάτων των Ατόμων με Αναπηρία, υπό τον Στόχο 12: Εκπαίδευση και Κατάρτιση για όλους, ορίζονται τα εξής: στόχος είναι η επίτευξη ισότιμης πρόσβασης των Ατόμων με Αναπηρία σε μία ποιοτική, συμπεριληπτική/ενταξιακή εκπαίδευση, η διασφάλιση ισότιμης πρόσβασης σε ποιοτική τριτοβάθμια εκπαίδευση και σε ποιοτική διαβίου εκπαίδευση για όλους.

- «Διασφαλίζουμε, με νομοθετική παρέμβαση, την ισότιμη παροχή ποιοτικής Ανώτατης εκπαίδευσης για όλους τους φοιτητές/ριες, μέσω της απρόσκοπτης και πλήρους συμμετοχής των φοιτητών με αναπηρία στην ακαδημαϊκή και κοινωνική ζωή του οικείου Ιδρύματος (μελέτη, διοίκηση, υγεία, πρόνοια, πολιτισμός, αθλητισμός κλπ). Εισάγουμε κοινές προδιαγραφές για την εξασφάλιση συνθηκών προσβασιμότητας και δράσεων στήριξης των Ατόμων με Αναπηρία στην Ανώτατη εκπαίδευση. [Χρονοδιάγραμμα: Έως 2021.]
- Εισάγουμε την συμπεριληπτική/ενταξιακή διάσταση στους εσωτερικούς κανονισμούς λειτουργίας των Πανεπιστημίων. [Χρονοδιάγραμμα: Έως 2021]
- Καθιερώνουμε τη συγκρότηση επιτροπής 'Προσβασιμότητας & Στήριξης ΑμεΑ' σε κάθε ΑΕΙ, με σχετική θεσμική ρύθμιση. [Χρονοδιάγραμμα: Έως 2021]

²¹⁸ Νόμος Υπ' Αριθ. 4283 ΦΕΚ Α 189/10.09.2014. Ίδρυση και οργάνωση Συμβουλίου Εθνικής Πολιτικής για την Παιδεία και άλλες διατάξεις. (2014). *Kodiko*. Ανακτήθηκε στις 07/08/2020 από: <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/98296/nomos-4283-2014> .

²¹⁹ Νόμος 4488/2017. Συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις Δημοσίου και λοιπές ασφαλιστικές διατάξεις, ενίσχυση της προστασίας των εργαζομένων, δικαιώματα ατόμων με αναπηρίες και άλλες διατάξεις. *E-Nomothesia*. Ανακτήθηκε στις 09/08/2020 από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ergasia-koinonike-asphalise/nomos-4488-2017-fek-137a-13-9-2017.html> .

²²⁰ Ελληνική Δημοκρατία. Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων. (2018). «Εισαγωγή στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση ατόμων που πάσχουν από σοβαρές παθήσεις το ακαδημαϊκό έτος 2019-20». *Socialsupport.uoi*. Ανακτήθηκε στις 09/08/2020 από: <https://tinyurl.com/2aaxi5sf> .

²²¹ Υπουργείο Εσωτερικών-Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης. (2020). *Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. Opengov*. Ανακτήθηκε στις 09/08/2020 από: http://www.opengov.gr/yperp/wp-content/uploads/downloads/2020/09/%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CC%81-%CE%A3%CF%87%CE%B5%CC%81%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CE%94%CF%81%CE%B1%CC%81%CF%83%CE%B7%CF%82-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B1-%CE%94%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%89%CC%81%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%91%CF%84%CE%BF%CC%81%CE%BC%CF%89%CE%BD-%CE%BC%CE%B5-%CE%91%CE%BD%CE%B1%CF%80%CE%B7%CF%81%CE%B9%CC%81%CE%B1_2020_%CE%A5%CE%A0%CE%95%CE%A0-1.pdf .

- Ενσωματώνουμε την ενταξιακή διάσταση στα προγράμματα σπουδών των Πανεπιστημίων με στόχο την εκπαίδευση, μετεκπαίδευση και ευαισθητοποίηση σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο εκπαιδευτικών, ψυχολόγων και συναφών επαγγελματιών. [Χρονοδιάγραμμα: Εντός του 2022]
- Προβαίνουμε σε ετήσια αξιολόγηση εκάστου ΑΕΙ σχετικά με την προσβασιμότητα. [Χρονοδιάγραμμα: Διαρκής δράση Υπεύθυνος φορέας: Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων.] »

4.3 Μονάδες Προσβασιμότητας Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων

Η θεσμοθέτηση επιπλέον υπηρεσιών εντός των Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης, με στόχο να υπερκεραστούν τα εμπόδια πρόσβασης, ενσωμάτωσης στην ακαδημαϊκή κοινότητα, συνιστά ουσιαστικό βήμα για τη διευκόλυνση της φοίτησης των φοιτητών/ριών με αναπηρία. Στο πλαίσιο των ανωτέρω, ιδρύθηκαν σε αρκετά Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης μονάδες προσβασιμότητας στα Πανεπιστήμια. Οι μονάδες προσβασιμότητας προορίζονται να υποστηρίξουν φοιτητές/ριες με αναπηρία, δίνοντας πληροφορίες και συμβουλές σχετικά με την πρόσβαση, την υποβοηθητική τεχνολογία, τις επιλογές σταδιοδρομίας ή οποιαδήποτε άλλη πτυχή που σχετίζεται με την αναπηρία και την πανεπιστημιακή ζωή, ενώ είναι υπεύθυνες για τη λήψη όλων των απαραίτητων ενεργειών για τη διασφάλιση της προσβασιμότητας των υπηρεσιών του Πανεπιστημίου σε σπουδαστές/ριες με αναπηρία. Σε αυτή την υποενότητα επιχειρείται μια ανασκόπηση του πλήθους των Μονάδων στην Ελληνική επικράτεια, καθώς και μια επισκόπηση του ρόλου και της αποστολής τους, αντλώντας τις πληροφορίες από τους επίσημους ιστοτόπους των Ιδρυμάτων. Τέλος παρατίθενται σε πίνακες οι βασικές υπηρεσίες που προσφέρουν τα Ιδρύματα, στις περιπτώσεις που ήταν εφικτή η κατηγοριοποίηση τους από τη γράφουσα.

Η Μονάδα Προσβασιμότητας για Φοιτητές/ριες με Αναπηρία (ΦμεΑ) ιδρύθηκε και το 2006 στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (**ΕΚΠΑ**) και προσφέρει ποικίλες λύσεις μέσω των *Υποστηρικτικών Τεχνολογιών Πληροφορικής και Υπηρεσιών Πρόσβασης*.²²² Πραγματοποιείται καταγραφή των αναγκών τους, είτε εισήχθησαν με ειδικές διατάξεις, με κανονικές ή ειδικές εξετάσεις, είτε απέκτησαν την αναπηρία κατά τη διάρκεια των σπουδών τους. Η καταγραφή αυτή άρχισε κατά το ακαδημαϊκό έτος 2007-2008 και επιτυγχάνεται μέσω της συμπλήρωσης του Εντύπου Καταγραφής Αναγκών.

<p>Η Συλλογή Δωρεάν Λογισμικού ΑΘΗΝΑ του ΕΚΠΑ (https://access.uoa.gr/ATHENA/)</p> <p>Όσον αφορά τους φοιτητές/ριες με απώλεια ακοής προφέρονται επίσης οι επιλογές:</p> <ul style="list-style-type: none"> • CallTTY (πρόγραμμα επικοινωνίας με τηλεφωνικές συσκευές) • Lumisonic (εφαρμογή που οπτικοποιεί τον ήχο σε πραγματικό χρόνο ώστε να επιτρέπει στα άτομα με απώλεια ακοής να αλληλεπιδρούν με μία ειδικά σχεδιασμένη, γραφική αναπαράσταση του ήχου.) • σοVoo (πρόγραμμα επικοινωνίας μέσω διαδικτύου που υποστηρίζει συνομιλία με κείμενο (chatting) και videoκλήσεις (videocalls))
<p>Η Υπηρεσία Τηλεδιερμηνείας (Διαμεταγωγής) - ΥΤ (Relay Service - RS) «εξασφαλίζει άμεση απομακρυσμένη διαπροσωπική επικοινωνία».</p>
<p>Το σύστημα ΕΡΜΟΦΙΛΟΣ παρέχει ένα σύνολο Διαδικτυακών Υπηρεσιών για τη μετατροπή των ακαδημαϊκών συγγραμμάτων σε διαφορετικές προσβάσιμες ψηφιακές μορφές.</p>

Πίνακας 4 Υπηρεσίες -Μονάδα Προσβασιμότητας ΕΚΠΑ

²²² Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. (χ.χ.). Μονάδα Προσβασιμότητας για Φοιτητές/ριες με Αναπηρία (ΦΜΕΑ). ΕΚΠΑ. Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: <https://access.uoa.gr/>.

Η Μονάδα Προσβασιμότητας και Κοινωνικής Στήριξης φοιτητών ΑμεΑ και φοιτητών Ευπαθών Κοινωνικών Ομάδων του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων ιδρύθηκε το 2019. ²²³

Μετατροπή συγγραμμάτων σε προσβάσιμη μορφή	Προσβάσιμοι σταθμοί εργασίας στην Βιβλιοθήκη
Επιτροπή ΦμεΑ και σύμβουλοι Καθηγητές	Ψυχολογική υποστήριξη
Ελεύθερο Λογισμικό Προσβασιμότητας	Υπηρεσία Εθελοντισμού από φοιτητές/ριες και άλλα μέλη της Ακαδημαϊκής Κοινότητας
Ηλεκτρονική Προσβασιμότητα	Οικονομική ενίσχυση φοιτητών ΦμεΑ και
Καταγραφή Αναγκών Φοιτητή/ Φοιτήτριας	Υποστήριξη Φοιτητών Ευπαθών Κοινωνικά Ομάδων
Υποστήριξη Αθλητών	

Πίνακας 5 Υπηρεσίες-Μονάδα Προσβασιμότητας και Κοινωνικής Στήριξης φοιτητών ΑμεΑ και φοιτητών Ευπαθών Κοινωνικών Ομάδων του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Η Πράξη («Υποστήριξη Παρεμβάσεων Κοινωνικής Μέριμνας Φοιτητών Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής»), Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής (ΠΑΔΑ) στοχεύει να υποστηρίξει τους φοιτητές/ριες, που για διαφορετικούς λόγους (φοιτητές/ριες με ειδικές ανάγκες, με χαμηλά εισοδήματα, από ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες) εμποδίζονται να συμμετάσχουν ισότιμα στις ακαδημαϊκές δραστηριότητες που απαιτούν οι σπουδές τους και να τις ολοκληρώσουν.²²⁴

Ακαδημαϊκή Υποστήριξη σε θέματα (φοίτηση, εξέταση, ισότιμη συμμετοχή στις κάθε είδους εκπαιδευτικές δραστηριότητες)	Καθηγητές-Σύμβουλοι ΦμεΑ
Ρυθμίσεις για τις εξετάσεις	Πρόσβαση στις Βιβλιοθήκες & AMELib
Πρόσβαση στο ηλεκτρονικό υλικό	Υποτροφίες Οικονομικής Ενίσχυσης
Διερμηνεία στη Νοηματική Γλώσσα	Ψυχοκοινωνική Υποστήριξη
Άσκηση και Ευεξία	Φυσικοθεραπεία
<p>Εργοθεραπεία:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Καταγραφή των κινητικών, αισθητηριακών, νοητικών και ψυχοκοινωνικών δυσλειτουργιών που αντιμετωπίζουν οι φοιτητές/ριες με αναπηρία (ΦμεΑ) στις σπουδές τους • Προσδιορισμός και ατομική προσαρμογή υποστηρικτικών τεχνολογιών, • Υποστήριξη φοιτητών με κινητικές, αισθητηριακές, μαθησιακές διαταραχές, διαταραχές στο φάσμα του αυτισμού και λοιπές σοβαρές παθήσεις μέσω συμβουλευτικής σε ότι αφορά τις λειτουργικές δραστηριότητες που απαιτούνται για την ομαλή ολοκλήρωση της φοίτησής τους, • Ευαισθητοποίηση-Εκπαίδευση του προσωπικού του ΠΑΔΑ • Οργάνωση και εκπαίδευση εθελοντών φοιτητών ως συνοδών-φροντιστών. 	

Πίνακας 6 Υπηρεσίες - Υποστήριξη Παρεμβάσεων Κοινωνικής Μέριμνας Φοιτητών Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής

²²³ Μονάδα Προσβασιμότητας και Κοινωνικής Στήριξης φοιτητών ΑμεΑ και φοιτητών Ευπαθών Κοινωνικών Ομάδων του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. (χ.χ.). *Socialsupport*. Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: <https://socialsupport.unit.uoi.gr/>.

²²⁴ Πράξη: Υποστήριξη Παρεμβάσεων Κοινωνικής Μέριμνας Φοιτητών Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής». (χ.χ.). *Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής (uniwa)*. Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: <https://prosvasi.uniwa.gr/>.

Η Μονάδα Ακαδημαϊκής Στήριξης και Προσβασιμότητας Φοιτητών με Αναπηρία της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών έχει ως σκοπό να παρέχει πολλές υπηρεσίες προσβασιμότητας στο εκπαιδευτικό υλικό, συμβουλευτικές υπηρεσίες.²²⁵

Η Μονάδα Προσβασιμότητας του Πανεπιστημίου Μακεδονίας ιδρύθηκε το 2018 και στοχεύει στη διασφάλιση της ισότιμης πρόσβασης στις ακαδημαϊκές σπουδές και συμμετοχή στη «ζωή» της πανεπιστημιακής κοινότητας και προσφέρει τις παρακάτω υπηρεσίες²²⁶:

1: Υπηρεσία καταγραφής αναγκών των φοιτητών με αναπηρία	2: Υπηρεσία παρακολούθησης και βελτίωσης της προσβασιμότητας χώρων του πανεπιστημίου
3: Υπηρεσία Ηλεκτρονικής Προσβασιμότητας	4: Υπηρεσία παραγωγής προσβάσιμων συγγραμμάτων
5: Υπηρεσία μεταφοράς φοιτητών με αναπηρία	6: Υπηρεσία επιμόρφωσης και υποστήριξης του προσωπικού
7: Υπηρεσία υποστήριξης της επιχειρηματικότητας των φοιτητών με ειδικές ανάγκες.	

Πίνακας 7 Υπηρεσίες - Μονάδα Προσβασιμότητας του Πανεπιστημίου Μακεδονίας

Η Μονάδα Υποστήριξης Φοιτητών Ευπαθών Ομάδων (ΜΥΦΕΟ) του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, άρχισε να λειτουργεί τον Φεβρουάριο του 2020. Οι προσφερόμενες υπηρεσίες είναι οι κάτωθι²²⁷:

Ηλεκτρονική Φόρμα Καταγραφής Αναγκών Φοιτητών και κατόπιν ημι-δομημένη συνέντευξη, η διεξαγωγή της οποίας αποφασίζεται και πραγματοποιείται κάθε φορά από τον/την εκάστοτε ψυχολόγο της ΔΟ.ΨΥ.Σ.Υ. ανάλογα με τις ανάγκες του/της φοιτητή/ριας	Ψυχολογική και συμβουλευτική υποστήριξη
Θεσμός του Καθηγητή-Συμβούλου Σπουδών	Υπηρεσία Εθελοντικής Υποστήριξης από Εθελοντές συμφοιτητές/ριες τους
Υπηρεσίες υποστήριξης Διδακτικού και Διοικητικού προσωπικού	Υπηρεσία μεταφοράς Φοιτητών/τριών με Αναπηρία
Υπηρεσίες Φυσικής προσβασιμότητας	Υπηρεσία οικονομικής βοήθειας/υποτροφιών

Πίνακας 8 Υπηρεσίες - Μονάδα Υποστήριξης Φοιτητών Ευπαθών Ομάδων, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης λειτουργεί η Κεντρική Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής, που αποτελείται από υποεπιτροπές, μια εκ των οποίων είναι η Επιτροπή Προσβασιμότητας. Το Αυτοτελές Γραφείο Προσβασιμότητας Ατόμων με Αναπηρία (ΑμεΑ) έχει σκοπό αφενός τον έλεγχο των προδιαγραφών προσβασιμότητας.²²⁸

²²⁵ Μονάδα Ακαδημαϊκής Στήριξης και Προσβασιμότητας Φοιτητών με Αναπηρία. (χ.χ). *Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών (dasta)*. Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: <http://www.dasta.asfa.gr/frontend/articles.php?cid=145> .

²²⁶ Μονάδα Προσβασιμότητας Πανεπιστημίου Μακεδονίας. (χ.χ). *Πανεπιστήμιο Μακεδονίας* Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: <https://www.uom.gr/accessibility> .

²²⁷ Μονάδα Υποστήριξης Φοιτητών Ευπαθών Ομάδων (ΜΥΦΕΟ) του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας. (χ.χ). *Πανεπιστήμιο Μακεδονίας* Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: <https://myfeo.uowm.gr/> .

²²⁸ Κεντρική Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής. (χ.χ). *Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (auth)*. Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: <https://www.auth.gr/office/390> .

Στο **Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας**, η υπηρεσία «**ΠΡΟΣΒΑΣΗ**» παρέχει υποστήριξη προς τους/τις φοιτητές/ριες με αναπηρία και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, αλλά και προς τους διδασκόντες/ουσες του Πανεπιστημίου που έχουν στο τμήμα τους φοιτητές/ριες με αναπηρία.²²⁹

Υποστήριξη των διδασκόντων/ουσών	Υποστήριξη ΦμεΑ
Διδασκαλία και αξιολόγηση	

Πίνακας 9 Υπηρεσίες – ΠΡΟΣΒΑΣΗ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας

Η **Δομή Συμβουλευτικής και Προσβασιμότητας (ΔοΣυΠ) του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης** προωθεί δράσεις για την αντιμετώπιση προβλημάτων που αφορούν στα παρακάτω θέματα:

- Σπουδές
- Ακαδημαϊκή ζωή
- Κοινωνική ζωή.
- Άλλα προβλήματα: ψυχοσωματικές διαταραχές, συναισθηματικά προβλήματα, εξαρτήσεις.²³⁰

Τμήμα Συμβουλευτικής και Ψυχοκοινωνικής Υποστήριξης
Τμήμα Προσβασιμότητας: Ηλεκτρονική προσβασιμότητα & Προσβασιμότητα σε Κτίρια & Υποδομές του Δ.Π.Θ.

Πίνακας 10 Υπηρεσίες – ΔοΣυΠ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης

Η **Δομή ΣΤΗΡΙΖΩ** για Φοιτητές/ριες Ευπαθών Κοινωνικών Ομάδων στην **Πανεπιστημιούπολη Σερρών** διαρθρώνεται σε δύο συνεργαζόμενες ενότητες, το Γραφείο Επιδότησης Ενοικίου (ΓΕΕ) και την Μονάδα Προσβασιμότητας .²³¹

Ενημέρωση και υποστήριξη φοιτητών για τις υποστηρικτικές τεχνολογίες.	Η Μονάδα συνεργάζεται με την Πολυτροπική Ψηφιακή Βιβλιοθήκη για εντυπο-αναπήρους που έχει δημιουργήσει ο Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών https://amelib.seab.gr/ και ενθαρρύνει την δημιουργία δικτύου εθελοντών φοιτητών και καθηγητών για υποστήριξη σπουδαστών με εντυπο-αναπηρία.
---	---

Πίνακας 11 Υπηρεσίες – Πανεπιστημιούπολη Σερρών

²²⁹ «ΠΡΟΣΒΑΣΗ» Δομή υποστήριξης φοιτητών/ριων με αναπηρία και/ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. (χ.χ.). Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: http://prosvasi.uth.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=85&Itemid=60 .

²³⁰ Δομή Συμβουλευτικής και Προσβασιμότητας (ΔοΣυΠ). (χ.χ.). Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης. Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: <https://duth.gr/%CE%A5%CF%80%CE%B7%CF%81%CE%B5%CF%83%CE%AF%CE%B5%CF%82/%CE%94%CE%BF%CE%BC%CE%AD%CF%82/%CE%94%CE%BF%CE%BC%CE%AE-%CE%A3%CF%85%CE%BC%CE%B2%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BC%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1%CF%82> .

²³¹ Δομή ΣΤΗΡΙΖΩ, Πανεπιστημιούπολη Σερρών. (2021, 4 Ιανουάριου). Τ.Ε.Ι. Κεντρικής Μακεδονίας Σέρρες. Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: https://cm.ihu.gr/civil/index.php?cat_id=24&id=2118 .

5. Φορείς που ασχολούνται με την ένταξη και διευκόλυνση πρόσβασης των ατόμων με αναπηρίες στην Ελλάδα

Σε εθνικό επίπεδο λειτουργούν οι ακόλουθοι οργανισμοί, με στόχο εν γένει την διευκόλυνση της ζωής των Ατόμων με ειδικές ανάγκες:

Το **Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης (ΕΚΚΑ)**²³² προωθεί στοχευμένες δράσεις με στόχο την κοινωνική πρόνοια και ενσωμάτωση.

Η **Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου** εργάζεται σε θέματα προστασίας και προαγωγής των δικαιωμάτων του ανθρώπου.²³³

Το **Εθνικό Παρατηρητήριο Ατόμων με Αναπηρία** παρακολουθεί δράσεις, έργα, στατιστικά στοιχεία που αφορούν στα άτομα με αναπηρίες.²³⁴

Η **Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (Ε.Σ.Α.μεΑ.)** που έχει ως αντικείμενο τη μελέτη, έρευνα και κατοχύρωση των δικαιωμάτων σε θέματα αναπηρίας.²³⁵

Η **Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ)** ιδρύθηκε με τον Ν.2667/1998 και αποτελεί τον εθνικό θεσμό προστασίας και προώθησης των δικαιωμάτων του ανθρώπου στη χώρα.²³⁶

5.1 Χρηματοδότηση- Ελλάδα

Θεωρήθηκε σημαντικό να εντοπιστεί το ποσοστό που διατίθεται από τον προϋπολογισμό των Ιδρυμάτων για την εκπαίδευση των φοιτητών/ριών με αναπηρία, ωστόσο, κατέστη δύσκολο να εντοπιστούν επαρκή δεδομένα. Ερευνώντας τα διαθέσιμα στατιστικά στον ιστότοπο της Eurostat, για τις δαπάνες για την εκπαίδευση ως ποσοστό του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕγχΠ) δυστυχώς υπάρχουν δεδομένα μόνο για τα έτη 2002 – 2004.

Εικόνα 15 Δαπάνες για Ανώτατη Εκπαίδευση, ως μέρος ΑΕγχΠ ή Δημοσίων δαπανών

TIME	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Greece	1.16 ^(d)	1.10 ^(d)	1.33 ^(d)	1.48 ^(d)	:	:	:	:	:	:

Πηγή: Eurostat, <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

²³²Ελληνική Δημοκρατία. Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων. (χ.χ.). *Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης*. Ανακτήθηκε στις 08/05/2020 από: <https://ekka.org.gr/index.php/el/>.

²³³Ελληνική Δημοκρατία. Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. (χ.χ.). Ανακτήθηκε στις 08/05/2020 από: <https://www.nchr.gr/>.

²³⁴ΠΡΟΝΟΗΣΕ. (χ.χ.). Εθνικό Παρατηρητήριο Ατόμων με Αναπηρία [Blog post]. Νόηση. Ανακτήθηκε στις 08/05/2020 από: <https://www.noesi.gr/pronoise/ethniko-paratiritirio-amea>.

²³⁵Βλ. Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία. (χ.χ.). Ανακτήθηκε στις 08/05/2020 από: <https://www.esamea.gr/>.

²³⁶Ελληνική Δημοκρατία. (χ.χ.). ΕΕΔΑ, το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας. *Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου*. Ανακτήθηκε στις 02/09/2020 από: <https://www.nchr.gr/eeda.html>.

Αναζητώντας τα στατιστικά που υπάρχουν για την Ελλάδα και τους απόφοιτους ανά επίπεδο εκπαίδευσης, πεδίο σπουδών, και για τα δυο φύλα στην Ανώτατη εκπαίδευση, εντοπίστηκε σημαντική αύξηση του αριθμού για το 2018, σε αντιπαραβολή με τα δεδομένα του 2013.

Εικόνα 16 Απόφοιτοι Ανώτατης Εκπαίδευσης

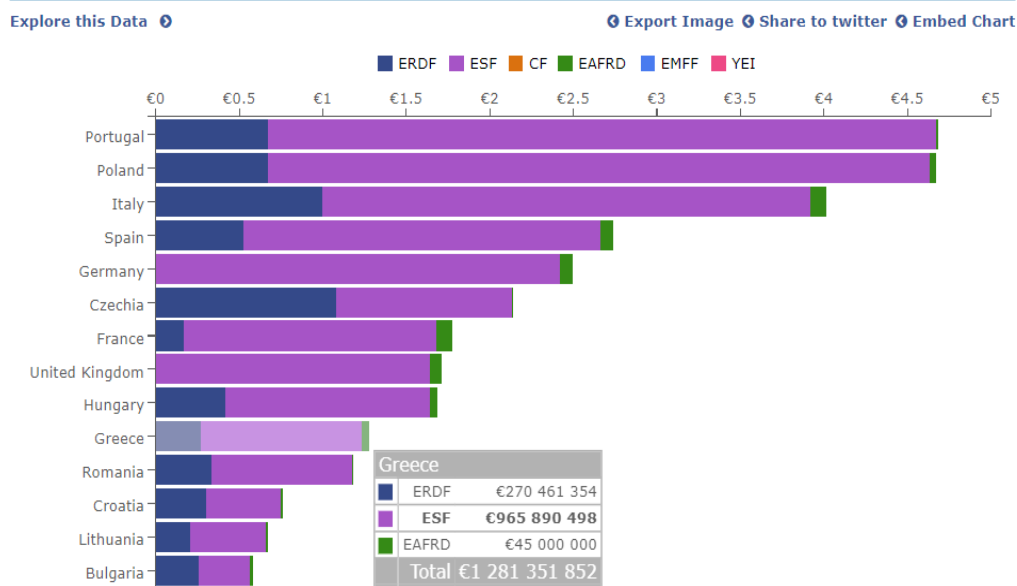
Graduates by education level, programme orientation, sex and field of education									
Last update: 09-01-2021									
Table Customization show									
TIME	GEO		Unit of measure						
International Standard Classification of Education (ISCED 2011)	ISCED Fields of education and training (ISCED-F 2013)		Number						
Tertiary education (levels 5-8)	Total		Sex						
			Total						
TIME	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
European Union - 27 countries	:	:	:	3,948,050	3,967,687	3,952,920	3,800,330 ⁽¹⁾	3,990,777	3,984,693
Greece	:	:	:	66,220	67,310	68,444	69,929	69,134	70,312

Πηγή: Eurostat, <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

Ωστόσο, σε όλα τα ανωτέρω σημεία, δεν υπήρχε δυνατότητα να επιλεγούν επιπλέον φίλτρα και να γίνεται διάκριση στα ποσοστά, αναφορικά με το κατά πόσον διαφοροποιούνται για τα άτομα με αναπηρία.

Όσον αφορά την Ελλάδα, για το διάστημα 2014-2020, απεικονίζεται στην ακόλουθη εικόνα η χρηματοδότηση ανά ταμείο για την Εκπαίδευση και την Επαγγελματική Κατάρτιση.

ESIF 2014-2020: Total Budget by country (daily update): Educational & Vocational Training, EUR Billion (daily update)

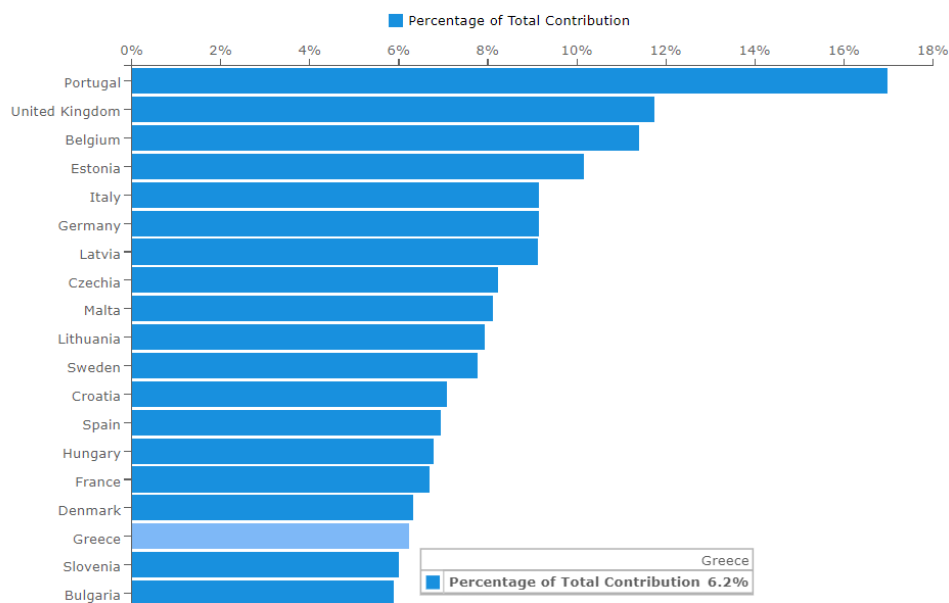

Εικόνα 17 Προϋπολογισμός ΕΕ ανά Ταμείο, : Εκπαιδευτική & Επαγγελματική Κατάρτιση, Ελλάδα

Η Ελλάδα έλαβε το 6,2% της συνολικής χρηματοδότησης σε επίπεδο ΕΕ.

ESIF 2014-2020: Total Budget by country (daily update): Educational & Vocational Training, EUR Billion (daily update)

Explore this Data [Export Image](#) [Share to twitter](#) [Embed Chart](#)

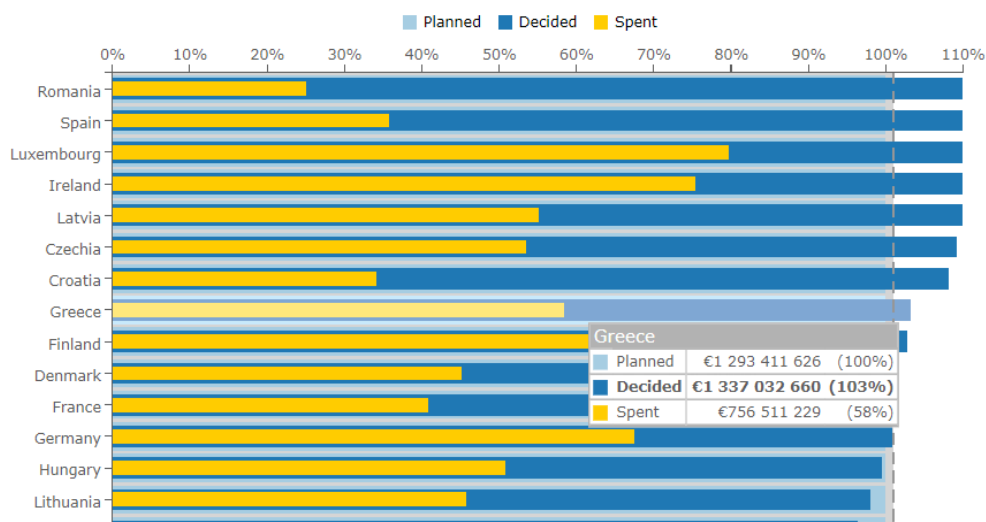
Εικόνα 18 Ποσοστό επι της συνολικής χρηματοδότησης- Ελλάδα

Στην Ελλάδα, ο αρχικός σχεδιασμός αφορούσε το ποσό 1.239.411,626 €, όμως μετατράπηκε σε 1.337.032,660€ και τελικά δαπανήθηκαν μόλις 765.511,229€.

Εικόνα 19 Συνολικό Κόστος :Σχεδιασμός και Πραγματικές δαπάνες, ΕΕ

ESIF 2014-2020: Implementation by country for Educational & Vocational Training - total cost of selection and spending as % of planned (bullet chart, excluding multi-thematic allocations)

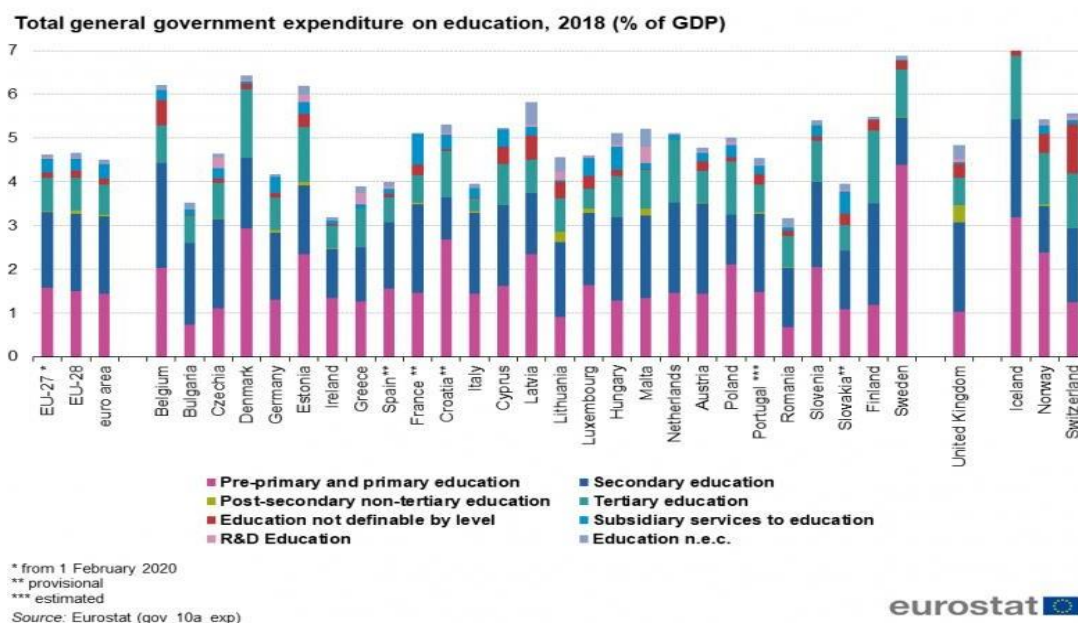
Explore this Data [Export Image](#) [Share to twitter](#) [Embed Chart](#)

Πηγή: European Commission. European Structural & Investment Funds. Retrieved from: <https://cohesiondata.ec.europa.eu/themes/10>.

Πιο, συγκεκριμένα για την Ελλάδα για το έτος 2018 διατέθηκε το 0,9% του ΑΕγχΠ, όπως φαίνεται στην ακόλουθη εικόνα.

Εικόνα 20 Συνολικές δαπάνες κυβέρνησης για την εκπαίδευση, 2018 (% του ΑΕΠ).

Πηγή: Eurostat, Retrieved from: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Total general government expenditure on education, 2018 \(%25 of GDP\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Total_general_government_expenditure_on_education,_2018_(%25_of_GDP).png)

Δυνάμει του νόμου Ν. 4653/2020, ανακοινώθηκε για το 2020 το 100% και από το 2021 το 80% της τακτικής επιχορήγησης στα ΑΕΙ θα κατανέμεται βάσει αντικειμενικών, μετρήσιμων κριτηρίων. Το υπόλοιπο 20% της επιχορήγησης θα κατανέμεται με ποιοτικά κριτήρια, στη βάση αξόνων που τα ίδια τα Ιδρύματα επιλέγουν.²³⁷

5.2 Στατιστικά για τους/τις Κωφούς/ές και βαρήκοους/ες φοιτητές/ριες στην Ελλάδα

Στο πλαίσιο εκπόνησης της μελέτης, κρίθηκε σημαντικό να διαπιστωθεί αν υπάρχουν επίσημες μελέτες, καταγραφή, στατιστικές και αριθμοί σχετικά με τον αριθμό των κωφών και βαρήκων φοιτητών/ριών στην Ελλάδα. Κατά την αναζήτηση πληροφοριών παρατηρήθηκε ότι υπάρχει έλλειψη αριθμητικών δεδομένων όσον αφορά την Ελλάδα, που εντοπίζεται και σε ευρύτερο διεθνές πλαίσιο. Μια εξήγηση ίσως είναι ότι υπάρχει δυσκολία προσέγγισης της Κοινότητας των Κωφών, αλλά και το γεγονός της προστασίας των δεδομένων πιθανώς συμβάλει αρνητικά.

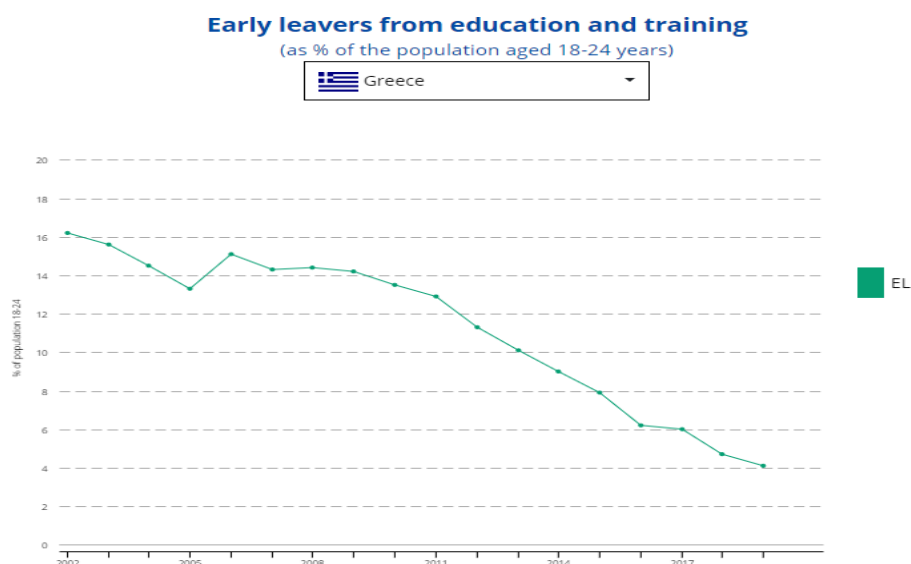
Αρχικά, πραγματοποιήθηκε μελέτη διαθέσιμων ερευνών σχετικά με το θέμα καθώς και επίσημων στατιστικών, που έχουν δημοσιοποιηθεί στην επίσημη ιστοσελίδα της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ) και επιβεβαιώθηκε ότι διατίθενται λίγα δεδομένα ευρύτερα για τα άτομα που διαβιούν στην Ελλάδα. Η ΕΛΣΤΑΤ δημοσιεύει την Έρευνα Υγείας, κάθε πενταετία από 2009 στην Ελλάδα. Τα πιο πρόσφατα δεδομένα αφορούν το έτος 2019, όπου η μόνη αναφορά γίνεται στο ότι «το 2,7% ηλικίας 15 ετών και άνω χρησιμοποιεί ακουστικά

²³⁷ Χρηματοδότηση των ΑΕΙ βάσει αντικειμενικών κριτηρίων, κατ' εφαρμογή του νόμου του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων. (2020, 15 Οκτωβρίου) *Eduguide*, Εκπαιδευτικά Νέα. Ανακτήθηκε στις 02/09/2020 από: <https://www.eduguide.gr/nea2020/xrmatodothsh-twn-aei-basei-antikeimenikwn-krithrwn-kat-efarmog/>.

βαρηκοΐας ή άλλα βοηθητικά εξαρτήματα, λόγω προβλημάτων ακοής».²³⁸ Επιπλέον, μελετήθηκαν τα δεδομένα που αντλήθηκαν από την επίσημη τελευταία απογραφή πληθυσμού του 2011 και διαπιστώθηκε πως δεν υπάρχει αναφορά στους κωφούς/βαρήκοους πολίτες. Κατόπιν επικοινωνίας της γράφουσας με την ΕΛΣΤΑΤ σχετικά με τον αριθμό των Κωφών φοιτητών/ριών στην Ελλάδα, υπήρξε ενημέρωση ότι τα στοιχεία που αφορούν ειδικές κατηγορίες, επειδή συνιστούν ευαίσθητα δεδομένα δεν καταγράφονται. Αυτό το εύρημα επιβεβαιώθηκε, καθώς στη βιβλιογραφία, εντοπίστηκε πως παρότι υπάρχουν δεδομένα σχετικά με τον αριθμό των παιδιών με αναπηρίες που φοιτούν σε οποιοδήποτε είδος σχολείου, τα στοιχεία απογραφής της δεκαετίας (του 2001) για τα άτομα με αναπηρίες δεν είναι διαθέσιμα, λόγω αντιδράσεων που αφορούσαν την ευαισθησία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.²³⁹

Αναφορικά με τα άτομα ηλικίας 18 έως 24 ετών που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση, τα στατιστικά για την Ελλάδα δείχνουν βελτίωση από το 2002, όπου το ποσοστό αναλογούσε σε 16,2%, με πτώση στο 4,9% για το έτος 2019, όπως φαίνεται και στο ακόλουθο γράφημα, ωστόσο πάλι δεν υπάρχει διάκριση της κατηγορίας που ανήκουν τα άτομα.

Εικόνα 21 Πρόωρη εγκατάλειψη της εκπαίδευσης και την κατάρτισης, Νέοι 18-24 ετών

Πηγή <https://ec.europa.eu/eurostat/web/education-and-training/visualisations>

Επιπρόσθετα, στο Δελτίο Τύπου της ΕΛΣΤΑΤ για την Ανώτατη Εκπαίδευση για το 2018-9, σημειώθηκαν τα ακόλουθα για την αύξηση του αριθμού των φοιτητών/ριών όλων των κύκλων, χωρίς να γίνεται αναφορά στους/ις φοιτητές/ριες με αναπηρία:

²³⁸ Ελληνική Στατιστική Αρχή. (2020, 18 Δεκεμβρίου). ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ ΕΡΕΥΝΑ ΥΓΕΙΑΣ: Έτος 2019. Ανακτήθηκε στις 02/09/2020 από : <https://www.statistics.gr/documents/20181/5856c8ff-59cd-ae0-2883-f90e4b265706> .

²³⁹ Καλτσούνη, Σ. (2013). Έκθεση Χώρας για την Ελλάδα σχετικά με τη μελέτη για τις πολιτικές των κρατών μελών για τα παιδιά με αναπηρίες. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Ανακτήθηκε στις 02/09/2020 από: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474423/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474423_EL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474423/IPOL-LIBE_ET(2013)474423_EL.pdf) .

- «Ο αριθμός των εγγεγραμμένων προπτυχιακών φοιτητών/ριών σε όλα τα πανεπιστήμια κατά το ακαδημαϊκό έτος 2018/2019 αυξήθηκε κατά 14,8% σε σύγκριση με το 2017/2018.
- Οι μεταπτυχιακοί φοιτητές/ριες που αποφοίτησαν στο ακαδημαϊκό έτος 2018/2019 αυξήθηκαν κατά 4,0% σε σύγκριση με το 2017/2018.
- Οι εγγεγραμμένοι φοιτητές/ριες διδακτορικού για το ακαδημαϊκό έτος 2018/2019 αυξήθηκαν κατά 5,0% σε σύγκριση με το 2017/2018.
- Οι διδακτορικοί φοιτητές/ριες που αποφοίτησαν το ακαδημαϊκό έτος 2018/2019 αυξήθηκαν κατά 13,9% σε σύγκριση με το 2017/2018».²⁴⁰

Η γράφουσα επικοινωνήσε με το Υπουργείο Παιδείας, σε μια προσπάθεια εξεύρεσης έγκυρων αποτελεσμάτων, στην περίπτωση που λαμβάνει δεδομένα από τα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης για το υπό εξέταση θέμα, χωρίς όμως να ληφθεί κάποια απάντηση στα σχετικά ερωτήματα.

Σε Ευρωπαϊκό επίπεδο, υπάρχει το ISCED, η διεθνής ταξινόμηση αναφοράς για την οργάνωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων και σχετικών προσόντων ανά επίπεδα και τομείς. Το ISCED 2011 (επίπεδα εκπαίδευσης) εφαρμόζεται σε όλες τις συλλογές δεδομένων της ΕΕ από το 2014. Το ISCED-F 2013 (τομείς εκπαίδευσης και κατάρτισης) εφαρμόζεται από το 2016. Η έρευνα απογραφής σε όλα τα εκπαιδευτικά επίπεδα διεξάγεται σε ετήσια βάση.²⁴¹ Όλα τα Ιδρύματα Ανώτατης εκπαίδευσης συγκαταλέγονται στην έρευνα και θεωρούνται ως στατιστικός πληθυσμός. Ένας από τους στόχους της απογραφής είναι η μέτρηση των συνολικών εγγραφών, ο συνολικός αριθμός νεοεισερχόμενων, καθώς και αποφοίτων.²⁴² Τα ποσοστά συμμετοχής για νέους 20-24 ετών, που αφορούν την Ανώτατη εκπαίδευση, στα επίπεδα 6-8, σύμφωνα με τα δεδομένα από τις 08-10-2020, απεικονίζονται στην ακόλουθη εικόνα. Είναι πολύ σημαντικό να αναφερθούμε στην αύξηση του ποσοστού όσον αφορά την Ελλάδα.

²⁴⁰ HELLENIC STATISTICAL AUTHORITY. (2020, December 14). *SURVEY ON TERTIARY EDUCATION (UNIVERSITIES) END OF ACADEMIC YEAR 2018/2019*. [Press release]. Retrieved on 04/03/2021 from: https://www.statistics.gr/el/statistics?p_p_id=documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN&p_p_lifecycle=2&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_cacheability=cacheLevelPage&p_p_col_id=column-2&p_p_col_count=4&p_p_col_pos=1&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN_javax.faces.resource=document&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN_in=downloadResources&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN_documentID=430567&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN_locale=el.

²⁴¹ Eurostat. (n.d.). *Education and Training. (2018–2019) National Reference Metadata in ESS Standard for Quality Reports Structure (ESQRS)*. [Dataset]. Retrieved on 04/03/2021 from: https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/EN/educ_uae_enr_esqrs_el.htm.

²⁴² Η έρευνα εξετάζει τα δεδομένα, σε αναφορά με τα επίπεδα ISCED, 6 (προπτυχιακό επίπεδο), 7 (μεταπτυχιακό) και 8 (διδακτορικό)

Εικόνα 22 Άτομα 20-24 ετών, Συμμετοχή στην Ανώτατη Εκπαίδευση, ΕΕ και Ελλάδα, ISCED 5-8

TIME	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Age class From 20 to 24 years										
GEO										
European Union - 27 countries	12.6	13.1	13.9	14.6	15.2 ^(a)	15.3	15.7	16.0	16.3	16.9
Greece	9.5	10.5	11.3	12.1	11.2 ^(a)	11.2	10.8	11.5	10.6	10.4

Πηγή: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

Όσον αφορά την ηλικιακή ομάδα 25 έως 34 ετών, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι τα ποσοστά που αφορούν τα έτη 2012 έως 2019 είναι υψηλότερα στην Ελλάδα, σε αντιδιαστολή με τα ποσοστά της ΕΕ.

Εικόνα 23 Άτομα 25-34 ετών, Συμμετοχή στην Ανώτατη Εκπαίδευση, ΕΕ και Ελλάδα, ISCED 5-8

TIME	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Age class From 25 to 34 years										
GEO										
European Union - 27 countries	32.2	33.0	34.1	35.1	35.9 ^(a)	36.5	36.8	37.6	38.6	39.4
Greece	30.6	32.3	34.5	37.2	38.7 ^(a)	40.1	41.0	42.5	42.8	42.4

Πηγή: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

Όμως στα ανωτέρω δεδομένα, δε γίνεται κάποια διάκριση κατά πόσον συγκαταλέγονται φοιτητές/ριες με αναπηρία. Εξετάζοντας περαιτέρω τη διαθεσιμότητα εθνικών δεδομένων για την εκπαίδευση και την κατάρτιση για άτομα με ειδικές ανάγκες, σε σύγκριση με τους νέους χωρίς αναπηρία εντοπίστηκε πως στην Έκθεση του Δικτύου ANED, για το 2010, η Ελλάδα δε διέθετε σχετικά δεδομένα για την Ανώτατη Εκπαίδευση.²⁴³ Τέλος υπάρχει η ετήσια Συλλογή δεδομένων από τη Eurostat, τον ΟΟΣΑ και την UNESCO (UOE)²⁴⁴, ωστόσο κατά την επισκόπηση της βάσης δεδομένων δεν εντοπίστηκε κάτι σχετικό με το υπό εξέταση θέμα.

6. Ανάλυση των ερωτηματολογίων

Σε αυτή την Ενότητα θα παρατεθούν τα αποτελέσματα των απαντήσεων από τις 3 κύριες ομάδες ερωτηθέντων, στους οποίους απευθύνθηκαν τα ερωτηματολόγια.

²⁴³ Ebersold, S., Schmitt, M., Priestley, M. (2011). Inclusive education for young disabled people in Europe: trends, issues and challenges. University of Leeds. Retrieved on 10/10/2020 from: https://includ-ed.eu/sites/default/files/documents/aned_2010_task_5_education_final_report_-_final_2_0.pdf.

²⁴⁴ Eurostat. (n.d.). UNESCO OECD Eurostat (UOE) joint data collection – methodology - Statistics Explained. Europa. Retrieved on 17/7/2020, from [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=UNESCO_OECD_Eurostat_\(UOE\)_joint_data_collection_%E2%80%93_methodology](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=UNESCO_OECD_Eurostat_(UOE)_joint_data_collection_%E2%80%93_methodology).

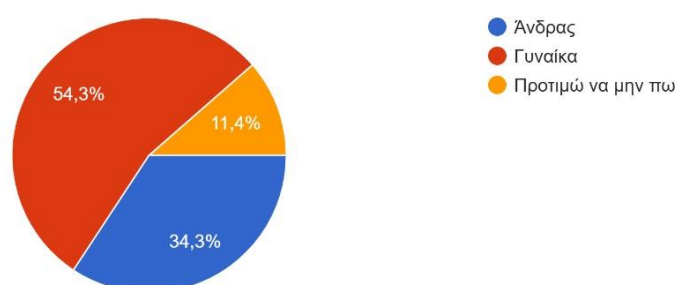
6.1 Κωφοί/ες και Βαρήκοι/ες Φοιτητές/ριες

Οι συμμετέχοντες/ουσες συνιστούν «ομοιογενή ομάδα» ως προς το ότι είναι κωφοί/ες ή βαρήκοι/ες. Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 35 άτομα και μπορούν να εξαχθούν πολύ χρήσιμα συμπεράσματα. Ωστόσο, ο σχετικά μικρός αριθμός των ερευνητικών υποκειμένων θέτει εμπόδια ως προς τη δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων. Αρχικά, έγινε μια πιλοτική μελέτη με τη συμμετοχή 2 Κωφών φοιτητών, έτσι ώστε να ελεγχθεί ο βαθμός κατανόησης των ερωτήσεων. Δε λήφθηκε κάποια αξιοσημείωτη τροποποίηση, πέραν της πρότασης να προστεθούν 2 επιπλέον απαντήσεις σε μια από τις ερωτήσεις που σκόπευαν να ερευνήσουν τα δημογραφικά δεδομένα των συμμετεχόντων, η οποία λήφθηκε υπόψιν στην τελική εκδοχή του ερωτηματολογίου. Η συνεισφορά των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα συνέβαλε στην εξαγωγή κάποιων αποτελεσμάτων, δια της απεικόνισης της εμπειρίας τους, έχοντας φοιτήσει στα ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης.

Προφίλ των ερωτηθέντων

Η πρώτη ενότητα ερωτήσεων αποσκοπούσε στη συγκέντρωση δημογραφικών στοιχείων. Η ηλικία και η πρότερη εκπαίδευση του ατόμου, μέχρι τη φοίτηση στην Ανώτατη εκπαίδευση ήταν σημαντικοί πρωταρχικοί παράγοντες που εξετάστηκαν. Από τους συμμετέχοντες, η πλειοψηφία αποτελείτο από 19 γυναίκες (54,3%), ενώ 12 συμμετέχοντες ήταν άνδρες (34,3%) και 4 δε δήλωσαν το φύλο τους.

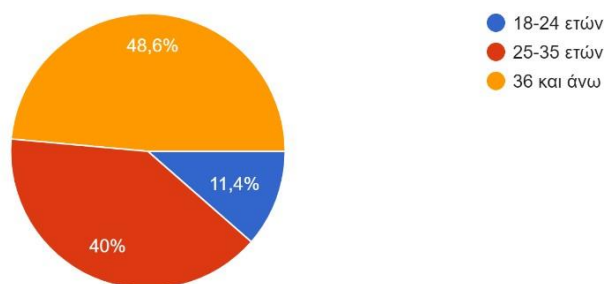
1. Φύλο:
35 απαντήσεις

Εικόνα 24 Φύλο Ερωτηθέντων

Όσον αφορά την ηλικία των ερωτηθέντων, η πλειονότητα, δηλαδή οι 17 συμμετέχοντες/ουσες -που αποτελούν το 48,6% του δείγματος- είναι 36 ετών και άνω. Αντίστοιχα, η αμέσως επόμενη ηλικιακή κατηγορία (40% των συμμετεχόντων) είναι μεταξύ 25 έως 35 ετών. Μόλις 4 ερωτηθέντες ανήκουν στη μικρότερη ηλικιακή κατηγορία, δηλαδή 18 έως 24 ετών. Είχε γίνει μεγάλη προσπάθεια διάχυσης σε Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης, ώστε το ερωτηματολόγιο να διαμοιραστεί σε περισσότερους νεαρότερης ηλικίας ενεργούς φοιτητές/ριες. Ωστόσο, τα δεδομένα που θα αναλυθούν παραμένουν σημαντικά, καθώς η πλειονότητα των ερωτηθέντων έχει ολοκληρώσει τη φοίτηση σε Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης και μπορούσε να απαντήσει πιο εμπειριστωμένα.

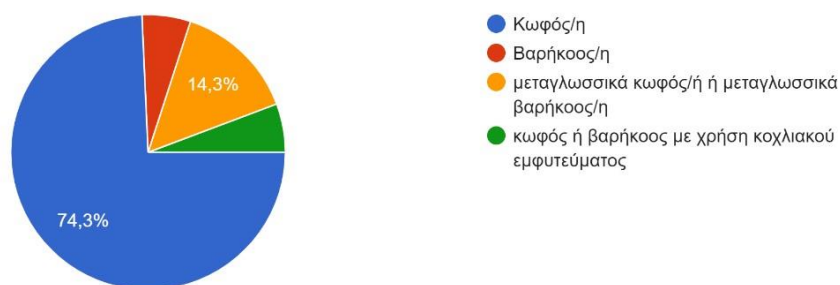
2. Ηλικία:
35 απαντήσεις

Εικόνα 25 Ηλικία Ερωτηθέντων

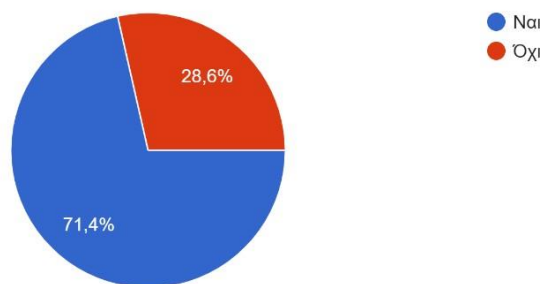
Οι 26 συμμετέχοντες, δηλαδή το 74,3% είναι κωφοί/ες, οι 5 δήλωσαν μεταγλωσσικά κωφοί/ες ή βαρήκοοι/ες και μόλις 2 είναι βαρήκοοι/ες και άλλοι 2 είναι Κωφοί(ές)/βαρήκοοι(ες) και χρησιμοποιούν κοχλιακό εμφύτευμα.

3. Είστε:
35 απαντήσεις

Θεωρήθηκε πολύ σημαντικό να ερευνηθεί το ιστορικό της σχολικής τους εκπαίδευσης, και να προσδιοριστεί αν έχουν φοιτήσει σε ειδικό σχολικό Ίδρυμα για κωφούς μαθητές στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια. Η συντριπτική πλειοψηφία, αποτελούμενη από 25 άτομα απάντησε θετικά, ενώ μόλις οι 10 από τους συμμετέχοντες στην έρευνα δεν είχαν φοιτήσει σε ειδικό σχολικό Ίδρυμα για Κωφούς.

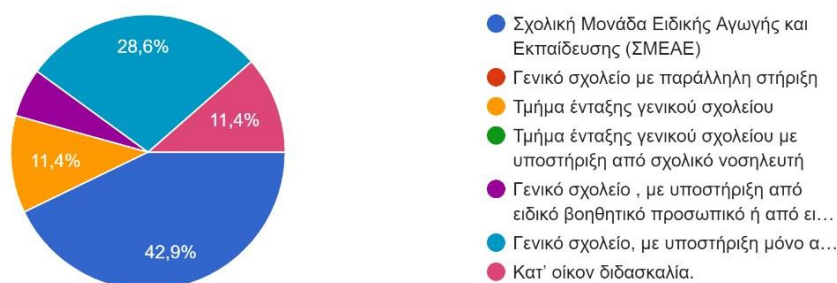
4. Έχετε φοιτήσει σε ειδικό σχολικό ίδρυμα για κωφούς μαθητές;
35 απαντήσεις

Εικόνα 26 Σχολική εκπαίδευση, ειδικό σχολείο κωφών

Οι 15 (42,9%) έχουν φοιτήσει σε Σχολική Μονάδα Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης, οι 10 (28,6%) σε Γενικό σχολείο, λαμβάνοντας υποστήριξη μόνο από τον εκπαιδευτικό της τάξης. Σε μικρότερα ποσοστά, 4 συμμετέχοντες -δηλαδή το 11,6%- παρακολουθούσαν τμήμα Ένταξης γενικού σχολείου, ενώ ο ίδιος αριθμός ερωτηθέντων δήλωσε ότι παρακολουθούσε κατ'οίκον διδασκαλία. Τέλος, 2 μόλις άτομα, το 5,7%, παρακολούθησαν το γενικό σχολείο, με υποστήριξη από ειδικό βοηθητικό προσωπικό ή από ειδικό βοηθό που διαθέτει η οικογένεια.

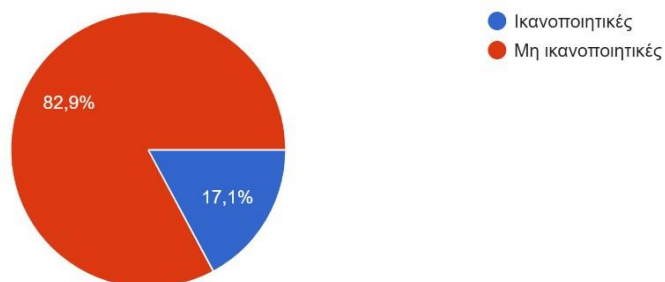
5. Αν απαντήσατε όχι στην προηγούμενη ερώτηση, παρακαλώ επιλέξτε το είδος γενικής εκπαίδευσης;
35 απαντήσεις

Εικόνα 27 Είδος γενικής εκπαίδευσης

Προτού προχωρήσουμε στην ανάλυση των δεδομένων του βασικού μέρους του ερωτηματολογίου, τέθηκε το ερώτημα περί της αξιολόγησης των δομών εκπαίδευσης που παρέχει η Ελληνική Πολιτεία στους κωφούς/ες φοιτητές/ριες. Οι απαντήσεις που ελήφθησαν ήταν οι αναμενόμενες και συνάδουν με αρκετά αποτελέσματα ερευνών, όπου η δυσαρέσκεια των κωφών φοιτητών/ριών έχει καταγραφεί εντόνως. Τα αποτελέσματα των απαντήσεων στο ερωτηματολόγιο μας φανερώνουν πώς οι 29 συμμετέχοντες κρίνουν τις δομές της Πολιτείας, όσον αφορά την πρόσβαση των κωφών ατόμων στην Ανώτατη Εκπαίδευση μη ικανοποιητικές, ενώ μόλις οι 6 τις θεωρούν πώς είναι ικανοποιητικές.

7. Πώς αξιολογείτε τις δομές της Πολιτείας, όσον αφορά την πρόσβαση των κωφών ατόμων στην Ανώτατη Εκπαίδευση;
35 απαντήσεις

Εικόνα 28 Αξιολόγηση Δομών Πολιτείας για την πρόσβαση κωφών στην Ανώτατη Εκπαίδευση

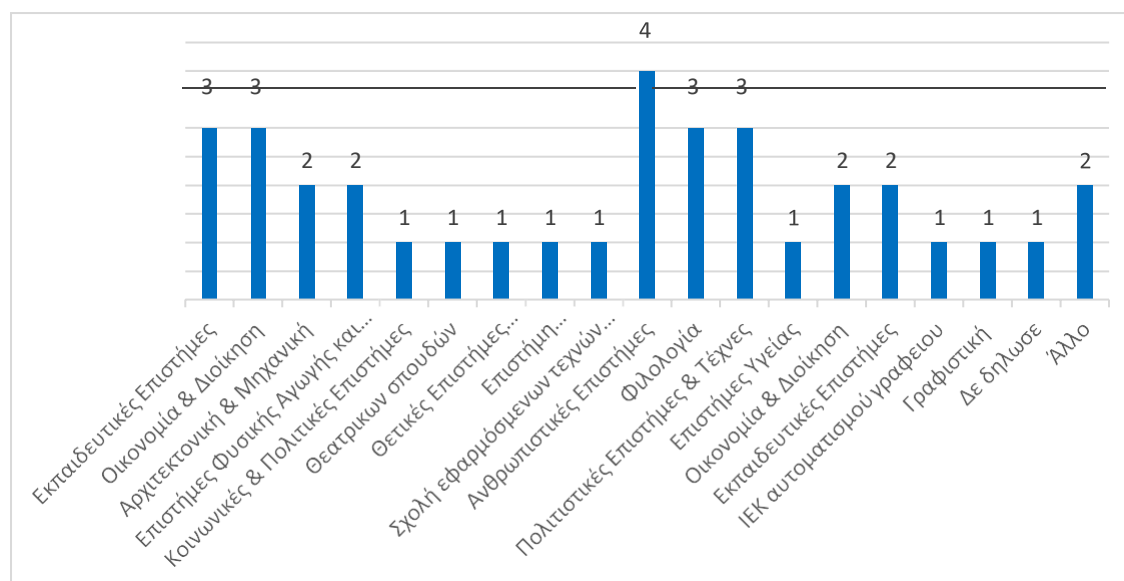
Οι ερωτηθέντες ζητήθηκαν να προσθέσουν τυχόν σχόλια και παρατίθενται τα εξής:

«Υπάρχουν τεράστιες ελλείψεις σχετικά με τη πρόσβαση κωφών στην ανώτατη εκπαίδευση. Το βασικότερο πρόβλημα για μένα προσωπικά είναι που έχω μόνο 25 ώρες το χρόνο διερμηνείας για να παρακολουθώ τα καθημερινά μαθήματα μου.
Έλλειψη πλήρους διερμηνείας
Έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού
Γενικά, η πρόσβαση στα ΑΕΙ κατά την διάρκεια των σπουδών δεν είναι ικανοποιητική για κανενός είδους ΑμεΑ.
Κυρίως έλλειψη διερμηνέων, έλλειψη οπτικού υλικού, έλλειψη σωστής ενημέρωσης εκπαιδευτικών
Έλλειψη πολλά θέματα την πρόσβαση των κωφών
Έλλειψη διερμηνείας Μη επάρκεια διερμηνεία
Έχουν μεγάλη έλλειψη ενημέρωσης και εξοπλισμού προσβασιμότητας όπως speech to text.
Έλλειψη προσβασιμότητας και παροχής δωρεάν διερμηνείας από την πολιτεία στα πανεπιστήμια, έλλειψη ενός κατάλληλα διαμορφωμένου οπτικοποιημένου υλικού ώστε να καλύψει τις ανάγκες του κωφού-βαρήκοου φοιτητή, ανύπαρκτη η υποστήριξη/ενημέρωση/πληροφόρηση από το εκπαιδευτικό προσωπικό ή έλλειψη συμβουλευτικής υποστήριξης.
Είναι πάρα πολλά τα θέματα που πρέπει να λυθούν όπως: κακή ποιότητα μικροφώνου, ηχομονώσης, τεράστιες αίθουσες με 300 φοιτητές και κακή οπτική επαφή με τον διδάσκοντα, σημειώσεις που δεν μπορούν να κρατηθούν από τον κ/β κατά την διάρκεια των μαθημάτων, συμπεριφορά καθηγητών, τρόπος συγκεκριμένων εξετάσεων που απαιτούν κυρίως ακουστική ικανότητα κ.λπ.
Καμία εξυπηρέτηση προς τους κωφούς φοιτητές για προσβασιμότητα! καμια κίνηση για τους κωφούς δυστυχώς! Αφησα το ΑΠΘ και πήγα σε πανεπιστήμιο του εξωτερικού!»

Εικόνα 29 Σχόλια

Από την ανάλυση, μπορούμε να εξάγουμε σημαντικά στοιχεία σχετικά με τα ακαδημαϊκά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων στο δείγμα. Οι 32 συμμετέχοντες, απάντησαν πως έχουν λάβει μέρος στην Ανώτατη Εκπαίδευση.

Το ακόλουθο γράφημα παρουσιάζει τον τομέα σπουδών των ερωτηθέντων, που ποικίλλει.

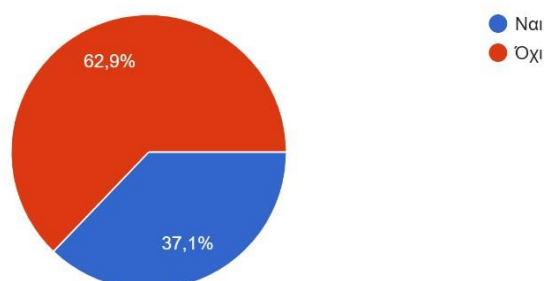

Εικόνα 30 Τομέας Σπουδών

Η πλειονότητα επίσης όρισε ότι δεν υπάρχουν στα Ιδρύματα οι κατάλληλες δομές που επιτρέπουν την ενσωμάτωση των Κωφών φοιτητών/ριών.

8. Θεωρείτε ότι υπάρχουν στα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης οι κατάλληλες δομές, που επιτρέπουν την ενσωμάτωση των Κωφών φοιτητών ;

35 απαντήσεις

Εικόνα 31 Αξιολόγηση δομών Ιδρυμάτων

Επίσης η πλειονότητα (27 από τους συμμετέχοντες) δήλωσε πως θεωρεί ότι ένα φόρουμ επικοινωνίας θα διευκόλυνε την καλύτερη ενσωμάτωση τους στην εκπαιδευτική διαδικασία. Ωστόσο, μόνο 10 δήλωσαν ότι γνωρίζουν την ύπαρξη ενός τέτοιου φόρουμ. Κάποιοι δήλωσαν πως γνωρίζουν τα εξής:

- Υπήρξαν άτυπα φόρουμ αλλά ήταν κυρίως για σημειώσεις και παλιά θέματα εξετάσεων. Όχι για γενικές συζητήσεις. Πλέον κυριαρχεί το μοντέλο των Facebook groups και είναι πραγματικά πολύ βοηθητικό για τους κ/β.
- θέμα πρόσβαση παντού
- Μονάδα προσβασιμότητας Καποδιστριακό ;
- Ελληνική γλώσσα Νοηματική.

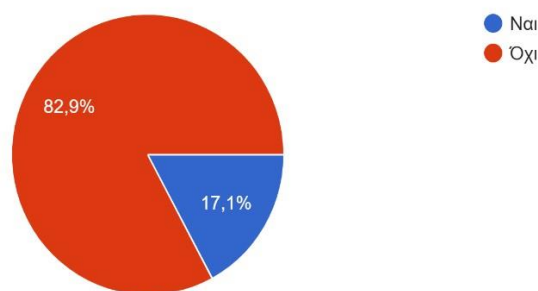
Προχωρώντας στο κύριο μέρος του ερωτηματολογίου, ζητήθηκε να προσδιοριστεί ο λόγος επιλογής της Σχολής. Οι απαντήσεις διαφέρουν και ήταν ενδιαφέρουσες:

- Η πρώτη σχολή ήταν αποτέλεσμα των πανελλαδικών (Οργάνωση και Διοίκηση Επιχειρήσεων - Ο.Π.Α.) και στη συνέχεια, το Φ.Π.Ψ. και το Π.Τ.Δ.Ε. καθαρά για επαγγελματικούς λόγους, μόλις διαπίστωσα πως αυτό ήθελα να κάνω στη ζωή μου.
- Αυτή την σχολή ήθελα εξαρχής για πολλούς λόγους.
- Μου άρεσε (5 απαντήσεις)
- Να δουλέψω με τα παιδιά που αγαπούν τον αθλητισμό
- Δεν ξέρω
- Μου άρεσε και με σκοπό η δουλειά. Και τα 2 μαζί!
- Επειδή ήθελα αυτή τη σχολή
- Αγαπώ την εκπαίδευση και επιθυμούσα /επιθυμώ να εργαστώ σε σχολείο Κωφών για να μπορέσω να βάλω λιθαράκι στην ποιοτική εκπαίδευση τους.
- Κλίση προς τον συγκεκριμένο τομέα
- Γιατί αγαπώ την τέχνη και φυσικά να έχω ένα πτυχίο για τις μελλοντικές μου δουλειές
- Ήταν το επάγγελμα που ήθελα να ακολουθήσω
- Επειδή είναι στο αντικείμενο που ασχολούμαι
- Ήταν το 2ο πτυχίο μετά τα οικονομικά που πέρασα από κατατακτήριες γιατί τότε κατάλαβα ότι ήθελα να ασχοληθώ με την εκπαίδευση.
- Για δύο λόγους : δεν ήταν εμπόδιο η κώφωση μου και ήταν μέσα στον κύκλο των ενδιαφερόντων μου.

Από τις παραπάνω απαντήσεις είναι ξεκάθαρο πώς γνώμονας για τις επιλογές όλων ήταν το ενδιαφέρον για τη μάθηση και σε δεύτερο βαθμό η επαγγελματική αποκατάσταση.

Στην ερώτηση αν υπάρχει υποτιτλισμός στο υλικό διδασκαλίας των μαθημάτων της Σχολής τους, η συντριπτική πλειοψηφία – 29 άτομα - απάντησε αρνητικά, όπως είναι εμφανές στην ακόλουθη εικόνα.

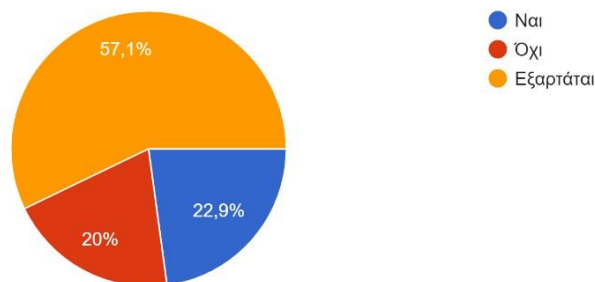
15. Υπάρχει υποτιτλισμός στο υλικό διδασκαλίας των μαθημάτων που παρακολουθείτε;
35 απαντήσεις

Εικόνα 32 Υποτιτλισμός- Υλικό Διδασκαλίας

Κατά τη βιβλιογραφική επισκόπηση, η δυσκολία λήψης σημειώσεων κατά την παρακολούθηση σημειώθηκε ως αρνητικός παράγοντας. Ως εκ τούτου, τέθηκε ως ερώτηση και οι περισσότεροι απάντησαν ότι εξαρτάται (20 απαντήσεις), ενώ οι 8 απάντησαν Ναι και οι 7 απάντησαν Όχι. Ωστόσο διασαφήνισαν πώς οι 26 λαμβάνουν βοήθεια από άλλον, ενώ οι 9 δε χρειάζονται βοήθεια.

16. Μπορείτε να κρατάτε εύκολα σημειώσεις;
35 απαντήσεις

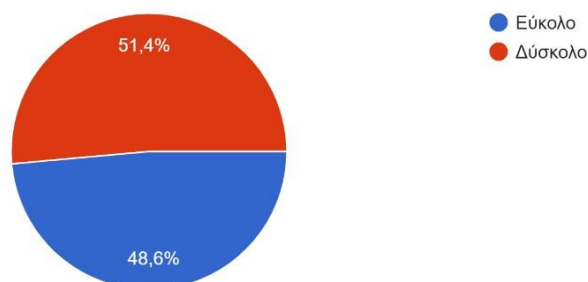
Εικόνα 33 Ευκολία Λήψης Σημειώσεων

Επιπρόσθετα, για τους 8 ερωτηθέντες/εισες, η συμμετοχή τους στο μάθημα αξιολογήθηκε ως εύκολη, ενώ 5 δήλωσαν το αντίθετο και 22 άτομα δήλωσαν πώς ο βαθμός ευκολίας εξαρτάται από τις συνθήκες. Παράλληλα, ο τρόπος εξέτασης για τους/ις περισσότερους/ες είναι γραπτός (23 απαντήσεις), με 8 να έχουν προχωρήσει σε εξέταση με βοήθεια διερμηνέα, ενώ 4 επέλεξαν την επιλογή άλλο και κάποιοι θέλησαν να επεξηγήσουν τον τρόπο:

- «Συνήθως και τα δυο. Αναλόγως ποια μαθήματα με βολεύουν. Υπάρχουν κάποια μαθήματα που είναι επιστημονικής ή τεχνολογικής φύσεως και είναι πάρα πολύ δύσκολα για τους διερμηνείς να μεταφέρουν προφορικά όσα θέλω να απαντώ.
- πριν το 1997 δεν υπήρχαν διερμηνείς. Μετά το 1997 που πήρα το πτυχίο της αρχιτεκτονικής έχουν διερμηνείς...και επίσης το 2013 έκανα το μεταπτυχιακό της χωροταξίας με διερμηνέα κάθε μέρα στη σχολή και πλήρωσα με τα δικά μου έξοδα λόγω πολλών ωρών. Θα πρέπει όλα τα πανεπιστήμια να καλύψουν τα έξοδα με τους διερμηνείς.
- Στα περισσότερα γραπτά, είχα όμως και διερμηνέα σε όποιο εξεταζόταν προφορικά.
- μεικτή εξέταση κι γραπτή
- Ανάλογα τις εξετάσεις φυσικά παράλληλα με βοήθεια διερμηνέας πιο καλύτερα και λόγω του ότι οι κωφοί δεν ξέρουν τι σημαίνουν πολλές λέξεις.»

Ο τρόπος διεξαγωγής των εξετάσεων κρίθηκε ως δύσκολος από τους 18 που απάντησαν.

20. Πώς αξιολογείτε τον τρόπο διεξαγωγής των εξετάσεων;
35 απαντήσεις

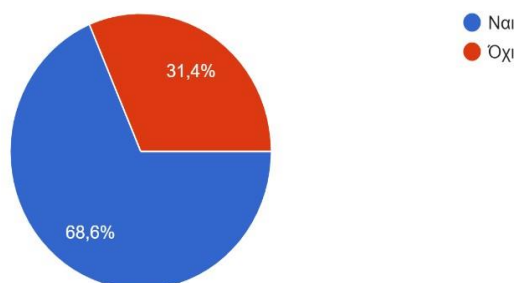
Εικόνα 34 Αξιολόγηση μεθόδου εξετάσεων

Στην ερώτηση αν θα πρότειναν κάποια άλλη μέθοδο για εξέταση, λήφθηκαν οι ακόλουθες απαντήσεις:

- Να βάλουν κάτι με υποτιτλισμό στην εξέταση
- Δεν έχω τίποτα να πω
- Δεν έχω σκεφτεί
- Διερμηνεία κατά τη γραπτή εξέταση για να λύνονται απορίες που προκύπτουν από τα θέματα
- Προφορικά με παρουσία διερμηνέα της Νοηματικής Γλώσσας.
- Θεωρώ ότι είναι απόλυτα δίκαιο να γίνονται για όλους οι τρόποι εξέτασης εκτός αν είναι κάτι που αφορά την ακοή (πχ διάγνωση ατόμου με δυσκολία λόγου μέσω ακουστικού υλικού).
- Με βοήθεια διερμηνέα
- Όχι. Σχετικά με τις εξετάσεις δεν έχω πρόβλημα εφόσον οι καθηγητές μου γράφουν τις ερωτήσεις ή ο διερμηνέας μου λέει όσα λέει ο καθηγητής.
- Με διερμηνεία
- Πολλαπλές ερωτήσεις.
- Πολλές φορές, κ/β προτιμούν τον προφορικό τρόπο εξέτασης γιατί είναι πιο βατός στο να περάσουν τα μαθήματα. Εγώ προσωπικά διαφωνώ με αυτό γιατί πιστεύω στην εξ'ολοκλήρου ίση αντιμετώπιση.

Οι περισσότεροι/ες επίσης κατά την ακαδημαϊκή τους πορεία (24 άτομα), είχαν/έχουν αλληλεπίδραση με άλλους φοιτητές.

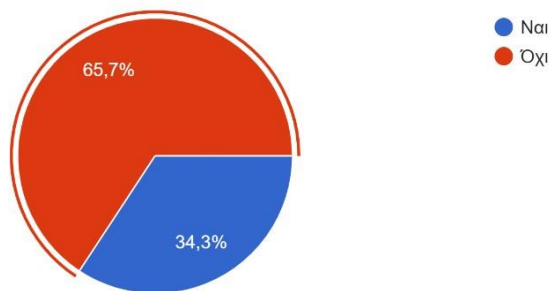
22. Έχετε αλληλεπίδραση με άλλους φοιτητές;
35 απαντήσεις

Εικόνα 35 Αλληλεπίδραση με φοιτητές

Παράλληλα, δήλωσαν ότι δεν συμμετείχαν σε κάποιο σύλλογο ή κάποια ομάδα δραστηριοτήτων στη Σχολή τους. (οι 23 απάντησαν αρνητικά, ενώ οι 12 θετικά).

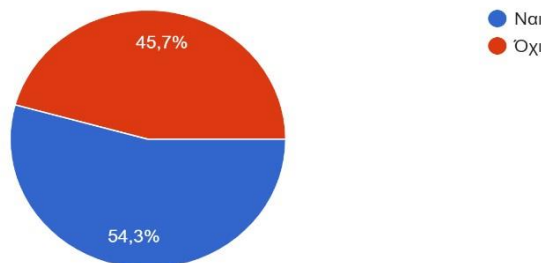
26. Συμμετέχετε σε κάποιο σύλλογο ή κάποια ομάδα δραστηριοτήτων στη Σχολή σας;
35 απαντήσεις

Εικόνα 36 Συμμετοχή σε σύλλογο

Οι περισσότεροι/ες θεωρούν πώς είναι ενημερωμένο το προσωπικό του Τμήματος που φοιτούν/φοίτησαν σε θέματα που σχετίζονται με την αναπηρία. Παράλληλα, στα Ιδρύματα που φοιτούν/φοίτησαν δεν υπάρχει Μονάδα Προσβασιμότητας (οι 27 απάντησαν αρνητικά). Αυτή η παράμετρος αιτιολογείται αν ληφθεί υπόψιν το νομικό πλαίσιο, που οδήγησε στη θεσμοθέτηση των μονάδων προσβασιμότητας, σε σύγκριση με την ηλικία των συμμετεχόντων.

23. Είναι ενημερωμένο το προσωπικό του Τμήματος που φοιτάτε σε θέματα που σχετίζονται με την αναπηρία. Μπορεί να σας κατευθύνει κατάλληλα και να λύσει τις απορίες σας;
35 απαντήσεις

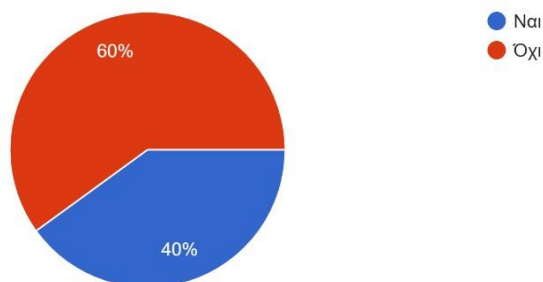
Εικόνα 37 Ενημέρωση προσωπικού για θέματα περί αναπηρίας

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, τα ποσοστά εγκατάλειψης των σπουδών επιδεινώνονται όταν οι φοιτητές με αναπηρία αισθάνονται ότι δεν υποστηρίζονται από το ίδρυμά τους.²⁴⁵

Για αυτό το λόγο οι επόμενες ερωτήσεις εστιάζουν στις παροχές που λαμβάνουν, την επικοινωνία με το διδακτικό προσωπικό, ως παράγοντες που επηρεάζουν τη θέληση για συνέχιση των σπουδών. Οι περισσότεροι/ες δήλωσαν πώς δε θα επιθυμούσαν να συνεχίσουν τη φοίτησή τους σε μεταπτυχιακό πρόγραμμα.

²⁴⁵ Becker, S., Palladino, J. (2016). Assessing Faculty Perspectives About Teaching and Working with Students with Disabilities. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, 29(1), 65-82 .Retrieved on 15/11/2020 from: https://www.researchgate.net/publication/332301015_Assessing_Faculty_Perspectives_About_Teaching_and_Working_with_Students_with_Disabilities .

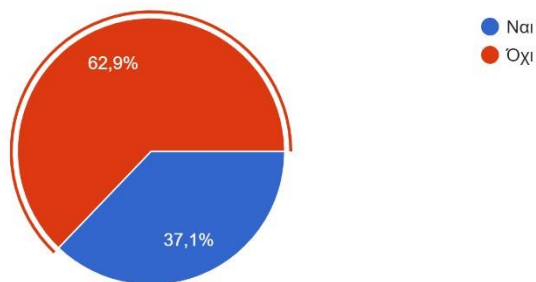
25. Εφόσον έχετε ολοκληρώσει τον προπτυχιακό κύκλο Σπουδών, θα επιθυμούσατε να συνεχίσετε με μεταπτυχιακό πρόγραμμα; Αν ναι, έχ...ήγηση κι έχετε στήριξη στη διαδικασία αιτήσεων;
35 απαντήσεις

Εικόνα 38 Εφόσον έχετε ολοκληρώσει τον προπτυχιακό κύκλο Σπουδών, θα επιθυμούσατε να συνεχίσετε με μεταπτυχιακό πρόγραμμα; Αν ναι, έχετε λάβει συμβουλευτική καθοδήγηση κι έχετε στήριξη στη διαδικασία αιτήσεων;

Δυστυχώς, η πλειονότητα δεν αισθάνεται ότι συμμετέχει επί ίσοις όροις με τους ακούοντες φοιτητές.

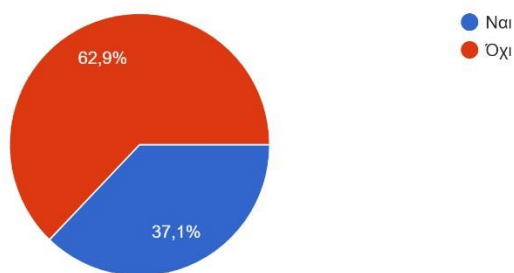
27. Αισθάνεστε ότι συμμετάσχετε επί ίσοις όροις με τους ακούοντες φοιτητές;
35 απαντήσεις

Εικόνα 39 Αξιολόγησης Ισότητας συμμετοχής

Παράλληλα, δε δήλωσαν ικανοποιημένοι/ες από την πρόσβασή τους στην Ανώτατη εκπαίδευση.

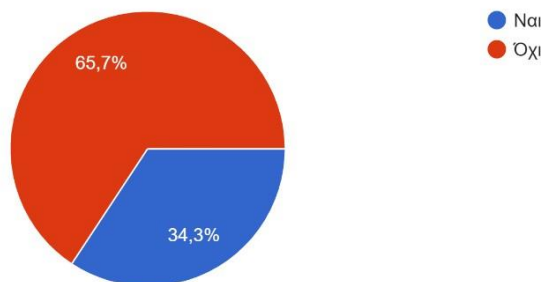
28. Είστε ικανοποιημένοι από την πρόσβασή σας στην Ανώτατη εκπαίδευση;
35 απαντήσεις

Εικόνα 40 Ικανοποίηση από πρόσβασή στην Ανώτατη εκπαίδευση

Εν συνεχεία, η επικοινωνία με τους Καθηγητές δεν ήταν εύκολη για την πλειοψηφία, όπως αποδεικνύεται στην ακόλουθη εικόνα.

29. Η επικοινωνία σας με τους Καθηγητές σας ήταν εύκολη;
35 απαντήσεις

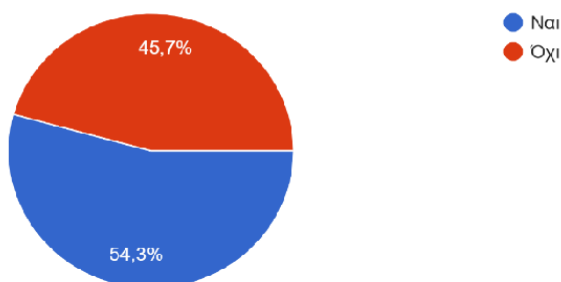
Εικόνα 41 Επικοινωνία με τους καθηγητές

Η διερμηνεία στην Ελληνική νοηματική γλώσσα είναι απαραίτητη για την επίτευξη επιτυχούς παρακολούθησης των μαθημάτων, καθώς οι 30 απάντησαν θετικά. Οι 5 που απάντησαν αρνητικά, προέκριναν ως λύση για τη βελτίωση της κατάστασης τα ακόλουθα:

- «Υποτιλισμός ή και παροχή σημειώσεων, πιο πολύ γραπτός λόγος σε διαφάνειες.
- Δε γνωρίζουν όλοι οι κ/β νοηματική. Το πιο απαραίτητο από όλα είναι το speech to text που υπαγορεύει γραπτώς τα όσα λέγονται προφορικά.
- Έχω το κινητό μου που μου γράφει αυτά που λένε οι καθηγητές. Κάνω μεταπτυχιακό τώρα.
- Διερμηνεία.
- Οι διερμηνείς δεν είναι ικανοί να μεταφράζουν τα Μαθηματικά, προτιμώ να παρακολουθώ κανονικά.»

Από τα ανωτέρω προκρίνονται κάποιες τεχνολογικές λύσεις, που μπορούν να συνεισφέρουν σε αποδοτικότερη παρακολούθηση, καθώς και αναδύεται η δυσκολία της μετάφρασης από τους διερμηνείς συγκεκριμένων τομέων σπουδών και μαθήματων.

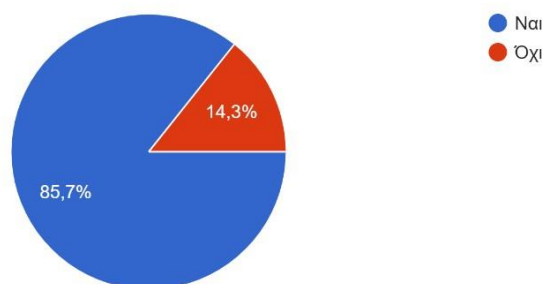
32. Δυσχεραίνει τις σπουδές σας η προτεινόμενη ξενόγλωσση βιβλιογραφία;
35 απαντήσεις

Εικόνα 42 Δυσχεραίνει τις σπουδές σας η προτεινόμενη ξενόγλωσση βιβλιογραφία;

Ταυτόχρονα, η οπτικοποίηση του μαθησιακού υλικού θεωρείται ως λύση που θα διευκόλυne την παρακολούθηση των μαθημάτων.

33. Πιστεύετε ότι η οπτικοποίηση του μαθησιακού υλικού θα διευκόλυνε την παρακολούθηση των μαθημάτων;
35 απαντήσεις

Εικόνα 43 Οπτικοποίηση του μαθησιακού υλικού ως λύση για την παρακολούθηση των μαθημάτων

Στην προτελευταία ερώτηση: «Από την εμπειρία σας, ποια θεωρείτε ότι είναι τα πιο σημαντικά στοιχεία που πρέπει να εξετάσει ένας κωφός φοιτητής όταν επιλέγει Ίδρυμα Ανώτατης Εκπαίδευσης», οι συμμετέχοντες αποκρίθηκαν ως έχει:

- Η επαγγελματική αποκατάσταση μιας και είναι σχετικά δύσκολο για έναν κ/β να έχει πληθώρα επιλογών. Επίσης, αρκετοί κ/β έχουν έλλειψη σε λεξιλόγιο (ειδικά όσοι έχουν αποφοιτήσει από ειδικά σχολεία), οπότε και επιλέγουν σχολές πιο εύκολες όπως ΤΕΦΑΑ, Καλών Τεχνών, Πληροφορική, ΙΕΚ κ.α.
- Για να εξεταστεί θα πρέπει να βοηθήσει πρώτα η ύλη του μαθήματός με τις δυσκολίες. Ανάλογα αν είναι κωφός η βαρήκοος, δηλαδή ο κωφός μπορεί να πήγε σε ειδικό σχολείο κωφών κι έχει δυσκολία στο πανεπιστήμιο και ο βαρήκοος που πήγε σε κανονικό σχολείο έχει άλλο επίπεδο. Είναι πολύ λεπτό θέμα.
- Συνεργασία με τους συμφοιτητές
- Να έχει μονάδα προσβασιμότητας, υπότιτλους στις παρουσιάσεις και διερμηνείς
- Να είναι δίγλωσσος.
- Κατά τη γνώμη μου όλοι οι κωφοί πρέπει να πάνε σχολές και να έχουν προσβασιμότητα για την ελληνική νοηματική γλώσσα.
- Προσβασιμότητα, διερμηνεία και παροχή σημειώσεων.
- Να είναι ενημερωμένοι στα θέματα αμεα, εάν υπάρχει διερμηνέας και οπτικό υλικό και κατά πόσο μελλοντικά μπορεί να ακολουθήσει όποιο επάγγελμα ανάλογο της σχολής του.
- Να του αρέσει το αντικείμενό σπουδών, να κοιτάξει κατά πόσο οι συνθήκες ευνοούν τις πιθανότητες να εργαστεί μελλοντικά πάνω στο αντικείμενο του, να μελετήσει τον οδηγό σπουδών να έχει μια εικόνα κλπ
- Από την στιγμή που τα παν/μια τις περισσότερες φορές είναι ένα χαοτικό μέρος ακόμα και για τους ακούοντες, το σημαντικότερο για έναν κωφό φοιτητή είναι να έχει τη θέληση κι να επιμένει ψάχνοντας λύσεις/τρόπους μέχρι να τελειώσει τις σπουδές του.
- Παντού μπορούμε να πάμε τώρα που έχουμε το κινητό να γράφει αυτά που ακούει στην αίθουσα.

- Να γνωρίζει όλες τις προϋποθέσεις της σχολής και του επαγγέλματος, ότι διεκδικεί με επιμονή και υπομονή, είναι χρονοβόρα διαδικασία.
- Να έχει τις απαιτούμενες γνώσεις στα γραπτά κείμενα.
- Να υπάρχει πρόσβαση.
- Πρέπει σίγουρα να μάθει αν μπορεί να απορροφηθεί στον εκάστοτε τομέα του αντικειμένου που επιθυμεί, με βάση την αναπηρία του.
- Να υπάρχει κάποιου είδους συμβουλευτική υπηρεσία για Αμεα στο συγκεκριμένο ΑΕΙ και να επιτρέπεται η παρουσία διερμηνέα της Νοηματικής Γλώσσας.

Τέλος, οι ερωτηθέντες/εισες προσέθεσαν τα εξής σχόλια:

- «Ελπίζω στο μέλλον, οι κωφοί ή βαρήκοοι να έχουν διερμηνείς που να έχουν εμπειρία με το λεξιλόγιο. Για να αποδώσουν πιο καθαρά το νόημα...εγώ τότε με διερμηνέα δεν καταλάβαινα πολλά και όταν διάβαζα βιβλία. Θα πρέπει οι διερμηνείς να δουλέψουν πολύ καλύτερα ειδικά στο πανεπιστήμιο για να μπορούν να διαβάζουν πιο ευκολά τα βιβλία.
- Σπούδασα στο εξωτερικό αλλά συμπλήρωσα τις εδώ οι εμπειρίες μου ως φοιτητής ΑΠΘ επι δυο χρόνια!
- Σε γενικές γραμμές, είμαστε πολύ πίσω σε θέματα προσβασιμότητας, όχι μόνο των κ/β. Απαραίτητη είναι και η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών.
- Υπάρχουν κωφοί και βαρήκοοι που έχουν φοιτήσει και σε Ειδικά Σχολεία και σε κανονικά Σχολεία.»

6.2 Καθηγητές/ριες

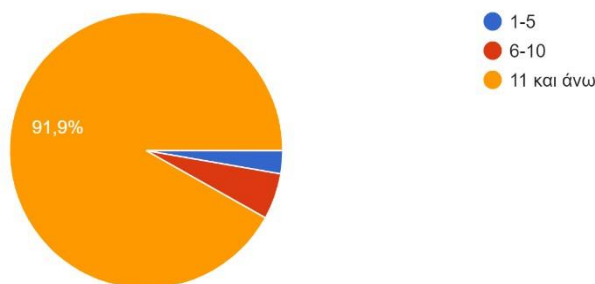
Συνολικά, λήφθηκαν 37 απαντήσεις από τους συμμετέχοντες Καθηγητές στην έρευνα, και μπορούν να εξαχθούν πολύ χρήσιμα συμπεράσματα. Ωστόσο, ο σχετικά μικρός αριθμός των ερευνητικών υποκειμένων θέτει εμπόδια ως προς τη δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων.

Προφίλ των ερωτηθέντων

Η πρώτη ενότητα ερωτήσεων αποσκοπεί στην συγκέντρωση δημογραφικών στοιχείων. Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων/ουσων αποτελείτο από καθηγητές με εμπειρία 11 ετών και άνω, ενώ μόλις 2 έχουν εργασιακή εμπειρία από 6 έως 10 χρόνια και ένας συμμετέχοντας εργάζεται για διάστημα 1 μεταξύ 5 ετών.

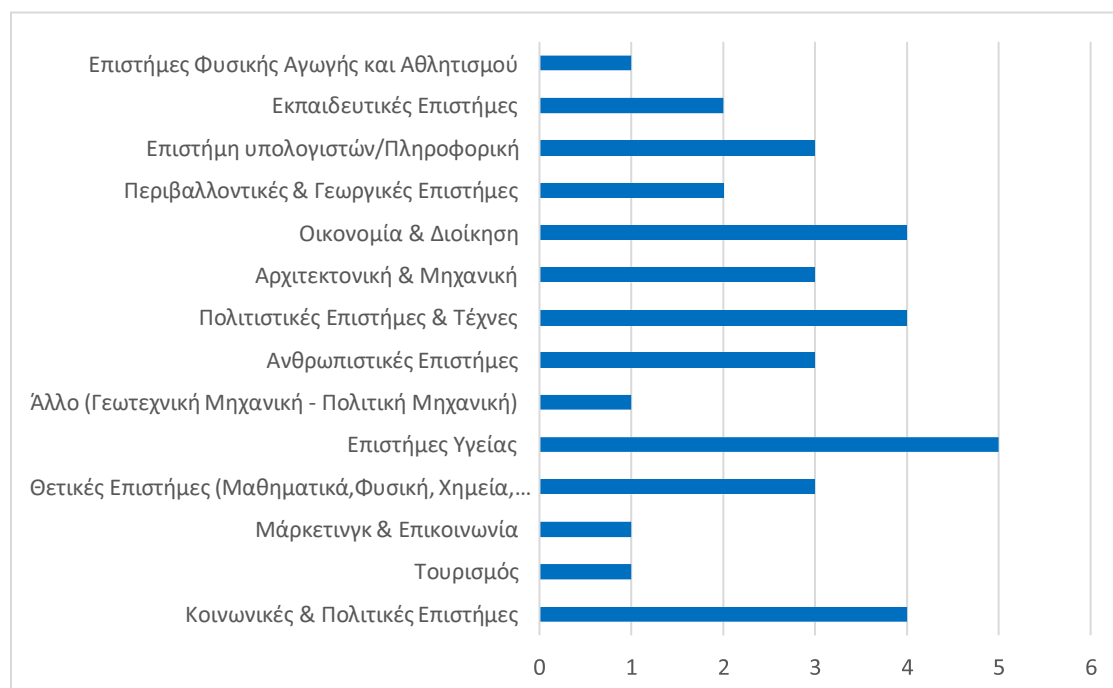
1. Πόσα χρόνια διδάσκετε;

37 απαντήσεις

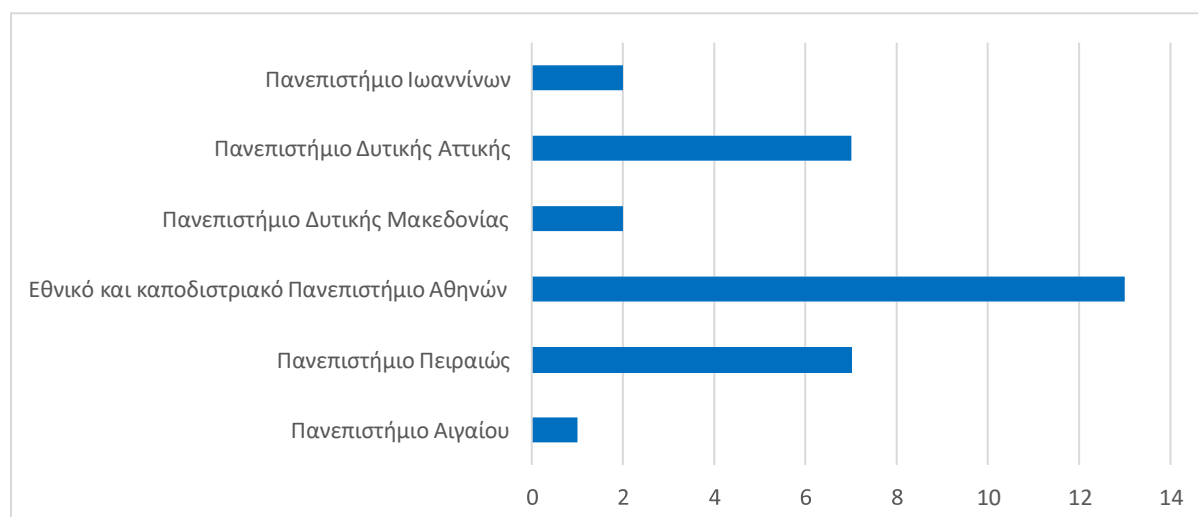
Εικόνα 44 Έτη Εργασιακής Εμπειρίας Καθηγητών

Ο τομέας εργασίας τους παρουσιάζεται στο ακόλουθο γράφημα:

Εικόνα 45 Τομέας Εργασίας Καθηγητών

Από τους 37 συνολικά Καθηγητές οι 32 απάντησαν σχετικά με το Ίδρυμα Ανώτατης Εκπαίδευσης που εκπροσωπούν και υπήρξαν απαντήσεις από συνολικά 6 εκπαιδευτικά Ιδρύματα, με την πλειονότητα να εργάζεται στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, όπως παρουσιάζονται στην ακόλουθη εικόνα:

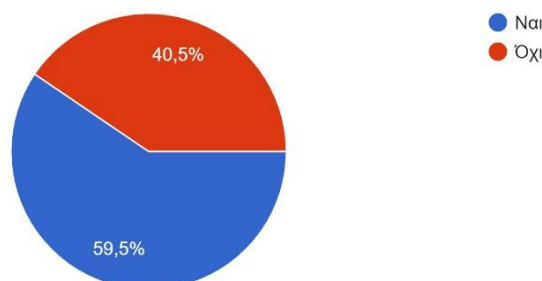

Εικόνα 46 Εργασία σε Ίδρυμα Ανώτατης Εκπαίδευσης

Οι περισσότεροι/ες δεν διαθέτουν μεταπτυχιακές ή διδακτορικές σπουδές στην Ειδική αγωγή (οι 32 απάντησαν αρνητικά, ενώ μόλις 5 πληρούν το κριτήριο). Σε παρόμοιο ποσοστό κινούνται και οι απαντήσεις σχετικά με την παρακολούθηση κάποιου σεμιναρίου Ειδικής αγωγής (27 εκ των Καθηγητών δεν έχουν παρακολουθήσει). Αντίστοιχα μόνο ένα άτομο γνωρίζει την Ελληνική Νοηματική Γλώσσα.

Προχωρώντας στο κυρίως μέρος του ερωτηματολογίου, για την πλειονότητα, δηλαδή 22 Καθηγητές/ριες βρισκόταν μεταξύ των φοιτητών/ριών τους κωφός/ή είτε/βαρήκοος/η φοιτητής/τρια.

7. Βρισκόταν ποτέ μεταξύ των φοιτητών σας κωφός/ή είτε/βαρήκοος/η φοιτητής/τρια;
37 απαντήσεις

Εικόνα 47 Εμπειρία διδασκαλίας σε Κωφό/η και βαρήκοο/η φοιτητή/τρια

Για όσους/ες διέθεταν σχετική εμπειρία, τέθηκαν οι ακόλουθες ερωτήσεις, που θα παρουσιαστούν. Η δυσκολία που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν ήταν:

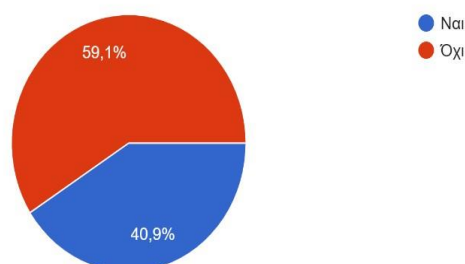
Η συμμετοχή του ανθρώπου που έκανε τη διερμηνεία
Το γλωσσικό ζήτημα
Στην παράδοση φρόντιζα να κάθεται κοντά και να μπορεί να βλέπει τα χείλη μου
Η χρήση του γραπτού λόγου των φοιτητών/τριών μου
Την πρώτη φορά ήρθε στις εξετάσεις με διερμηνέα, είπα όμως ότι καταλάβαινα τι έλεγε, την άλλη φορά ήρθε χωρίς διερμηνέα, καταλάβαινα, όλα καλά
Δυσκολία στην επικοινωνία
Καμία
Δεν είχα δυσκολία, μου εξήγησαν ότι όταν επεξηγώ θεωρία εκτός από την προβολή να της κοιτώ στο πρόσωπο για να διαβάζουν τα χείλη μου, πράγμα που έκανα ευχαρίστως
η επικοινωνία
Δεν μπορούσε να παρακολουθήσει το μάθημα
Η ένταση της φωνής μου
Μόνο κατά την εξέταση (γραπτές οδηγίες)
Κατανόηση προφορικής διδασκαλίας, εξετάσεις προφορικά στην εξ αποστάσεως εκπαίδευση
Η απουσία διερμηνέως νοηματικής οδηγούσε ουσιαστικά στην απουσία τους από τα μαθήματα οπότε αναγκάζονταν να μελετούν μόνοι
Δεν είχα - ήταν βαρήκοοι, κάθονταν στον πρώτο έδρανο και κατάφεραν να παρακολουθούν
Χρήση των ωρών γραφείου για διευκρινήσεις ώστε να ακούσει ξανά και καλύτερα
Γενικά μπορώ να πω ήταν η διαπροσωπική επικοινωνία. Βέβαια οι δυσκολίες μεταξύ όλων των κωφών ή βαρήκων φοιτητών μου ποικίλουν, ιδιαίτερα μεταξύ των δύο αυτών ομάδων, αλλά και σε προσωπικό επίπεδο.
Καμία. Χρησιμοποιούσε ακουστικά βαρηκοΐας
Η παρακολούθηση των εισηγήσεων
Ο φοιτητής δεν προλάβαινε να διαβάσει τα χείλη την ώρα που μιλούσα.

Πίνακας 12 Δυσκολία κατά τη διδασκαλία

Οι περισσότεροι/ες απάντησαν πώς δεν τροποποίησαν τη μέθοδο και τον τρόπο διδασκαλίας τους, ώστε να ανταποκριθούν στις ανάγκες των φοιτητών/ριών με απώλεια ακοής. Οι 9 Καθηγητές που απάντησαν θετικά και ανέφεραν τις εξής τροποποιήσεις στον τρόπο διδασκαλίας:

- Ταυτόχρονη διερμηνεία του μαθήματος στην ΕΝΓ. Βιντεοσκόπηση των διαλέξεων , στην ΕΝΓ, Δημιουργία ανοιχτών μαθημάτων, παροχή σημειώσεων, συχνές συναντήσεις συνεργασίας.
- Απλές προσπάθειες να μιλώ πιο αργά, ελπίζοντας να διαβάζουν τα χείλη μου
- για τα άτομα με βαρηκοΐα: στην πρώτη σειρά ο φοιτητής και αργή ομιλία εκ μέρους μου, στα διαλείμματα, οι απορίες του για τους κωφούς, ήταν αδύνατη η επικοινωνία. Η παρουσία διερμηνέων δεν βοήθησε διότι δεν γνώριζαν την ορολογία και δεν μπορούσαν να την εξηγήσουν στον φοιτητή.
- Χρειάστηκε μια μικρή προσαρμογή στην ομιλία μου για να προλαβαίνει ο φοιτητής να διαβάζει τα χείλη. Στις εξετάσεις, σε περιπτώσεις που προβλεπόντουσαν προφορικές, ο φοιτητής είχε τη δυνατότητα να επιλέξει γραπτή.
- Άμεση επαφή (οπτική), προσαρμογή της επικοινωνίας και με τους υπόλοιπους φοιτητές/ τριες, περισσότερος χρόνος
- γράφοντας περισσότερο στον πίνακα και γενόμενη λίγο πιο θεατρική
- Χρησιμοποίησα πρόγραμμα απομαγνητοφώνησης που έχω στον υπολογιστή.
- Αργός τρόπος διδασκαλίας, προσπάθεια ένταξης στην ομάδα, υποστήριξη...
- Οι προσαρμογές στον τρόπο διδασκαλίας ήταν προσωποποιημένες και πάντα σε συμφωνούνταν με τον συγκεκριμένο φοιτητή. Θα αναφέρω τις κυριότερες και σε γενικό επίπεδο σημειώνοντας ότι διαφέρουν σημαντικά στις δύο κατηγορίες (κώφωση / βαρηκοΐα): παροχή εκπαιδευτικού υλικού πριν τις παραδόσεις, χρήση τηλεδιερμηνείας για απαντήσεις ερωτήσεων, σημειώσεις μέσω καταρτιζόμενου συμφοιτητή, κράτηση θέσης στο κέντρο της πρώτης σειράς του αμφιθεάτρου, να ομιλώ έχοντας στραμμένο το πρόσωπό μου πάντα προς το πρόσωπο του φοιτητή, χρήση τεχνολογίας (π.χ. ασύρματο μικρόφωνο με επαγωγικό βρόχο για περιπτώσεις βαρηκοΐας), φροντιστήριο από μεταπτυχιακούς φοιτητές, χρήση αυτόματου υποτιτλισμού στην ελληνική γλώσσα κατά την τηλεδιδασκαλία, ειδικές προσαρμογές στις εξετάσεις (όπως περισσότερος χρόνος), κ.ά.

II. Τροποποιήσατε τη διδασκαλία σας, για να ανταποκριθείτε στις ανάγκες των φοιτητών με απώλεια ακοής;
22 απαντήσεις

Εικόνα 48 Τροποποίηση διδασκαλίας

Οι περισσότεροι έκριναν ότι κατέστη επιτυχής η προσέγγιση και η επικοινωνία τους. Ερωτώμενοι εάν έχουν χρησιμοποιήσει ποτέ κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας οπτικοακουστικό υλικό, οι 31 συμμετέχοντες απάντησαν θετικά, ωστόσο οι 27 επιβεβαίωσαν πως δεν υπήρχε η επιλογή υπότιτλων ή η διερμηνεία στη νοηματική, ώστε να είναι εύκολη η χρήση και η κατανόηση από κωφούς και βαρήκοους φοιτητές.

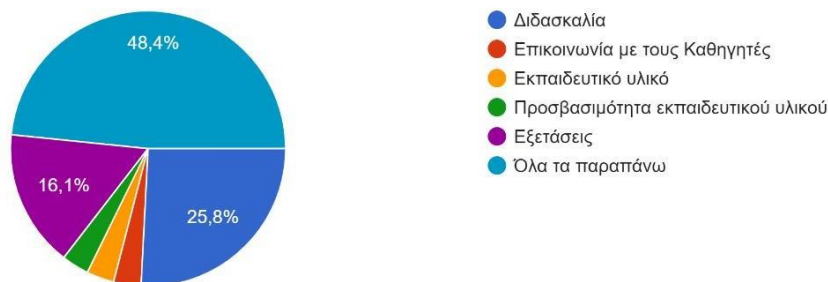
Στη συνέχεια ερωτήθηκαν σχετικά με τα μέσα που παρέχει το Ίδρυμα τους για να ανταποκριθούν στις ανάγκες των κωφών φοιτητών/ριών. Οι απαντήσεις ήταν ποικίλες και παρουσιάζονται στο ακόλουθο γράφημα.

<ol style="list-style-type: none"> 1. Δε γνωρίζω (5 απαντήσεις) 2. Δε γνωρίζω ακριβώς 3. Δε γνωρίζω, αλλά μάλλον κανένα 4. Κανένα (5 απαντήσεις) 5. Κανένα. Ο καθένας χρησιμοποιεί ό,τι υπάρχει στο διαδίκτυο. 6. Δεν υπάρχουν 7. Δε παρέχονται 8. Δεν γνωρίζω ακριβώς - όμως υπάρχουν 9. Δεν έχω υπόψη μου κάποιο τέτοιο μέσο που να παρέχει το ίδρυμα. (2 απαντήσεις) 10. Δεν έχει χρειαστεί 	<ol style="list-style-type: none"> 11. Γραπτή παρουσίαση 12. Διερμηνεία του μαθήματος στην ΕΝΓ. Βιντεοσκόπηση των διαλέξεων , στην ΕΝΓ, Δημιουργία ανοιχτών μαθημάτων, παροχή σημειώσεων, συχνές συναντήσεις συνεργασίας. Διερμηνεία στη νοηματική 13. Διερμηνεία στη νοηματική (3 απαντήσεις) 14. Διερμηνεία στην εξέταση 15. πρόσφατα παρέχεται η δυνατότητα διερμηνέων νοηματικής γλώσσας (δύο για όλο το Ίδρυμα) 16. Κάποιες ελάχιστες φορές διερμηνεία
<ol style="list-style-type: none"> 17. Μονάδα Προσβασιμότητας για Φοιτητές με Αναπηρία (ΦμεΑ) 18. Το ίδρυμα μέσω της Μονάδας Προσβασιμότητας παρέχει όλα τα απαιτούμενα μέσα, καλύπτει το απαιτούμενο κόστος και παρέχει οργανωμένα συγκεκριμένες υπηρεσίες προς φοιτητές με απώλεια ακοής (π.χ. υπηρεσία τηλεδιερμηνείας, οδηγίες παραγωγής προσβάσιμου πολυμεσικού εκπαιδευτικού υλικού, οδηγίες υποστήριξης τηλεδιερμηνείας κατά την τηλεκαπίδευση, υπηρεσίας εθελοντών φοιτητών τους οποίους καταρτίζει κατάλληλα, προμήθεια εξοπλισμού, όπως ασύρματο μικρόφωνο με επαγωγικό βρόχο), κ.ά. 19. Μόνο πρόσβαση στις κεντρικές σελίδες του πανεπιστημίου καθόσον γνωρίζω 20. Κάποιες βασικές οδηγίες 21. Οι προσαρμογές στη διδασκαλία, όταν απαιτούνται, είναι υποχρέωση των διδασκόντων. Το τμήμα προσβασιμότητας του ΕΚΠΑ μπορεί να βοηθήσει με λογισμικά, αλλά δεν μου ανέφεραν ποτέ οι φοιτητές/ τριες ότι ήταν απαραίτητο. Τουλάχιστον μαζί μου. Είχαν δυσκολίες σε πολυπληθή μαθήματα, στο αμφιθέατρο, ειδικά όταν δεν συνοδεύονταν από μεταφραστή! 22. Ανάρτηση κειμένων και Power Point στο E-Class 	

Εικόνα 49 Τα μέσα που παρέχει το Ίδρυμα για να ανταποκριθούν στις ανάγκες των κωφών φοιτητών/ριών

Εν συνεχεία στο ερώτημα αν έχουν εκφράσει οι κωφοί φοιτητές συγκεκριμένες δυσκολίες και αιτήματα σχετικά με την ενσωμάτωσή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία, λήφθηκαν 35 απαντήσεις, με τους 18 να διακρίνονται θετικά και τους 17 να απαντούν αρνητικά. Οι 31 απάντησαν πως οι τομείς στους οποίους έχουν εκφραστεί σχετικά οι φοιτητές, είναι οι εξής: ένας συγκερασμός ζητημάτων που σχετίζονται με τη διδασκαλία, επικοινωνία με τους Καθηγητές, το εκπαιδευτικό υλικό, την προσβασιμότητα εκπαιδευτικού υλικού και τις εξετάσεις (15 απαντήσεις) και ακολούθως η διδασκαλία αναφέρθηκε ως πρόβλημα (8 απαντήσεις).

13. Αν απαντήσατε ναι, σε ποιους τομείς;
31 απαντήσεις

Εικόνα 50 Τομείς που οι κωφοί φοιτητές έχουν εκφράσει συγκεκριμένες δυσκολίες και αιτήματα σχετικά με την ενσωμάτωση τους στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Σχετικά με τις συστάσεις για την καλύτερη ενσωμάτωση των κωφών/βαρήκων φοιτητών/ριών στην εκπαιδευτική διαδικασία, προτάθηκαν ως επιλογές τα ακόλουθα:

- Ενισχυτική Διδασκαλία από τους Καθηγητές (6 Καθηγητές υπερ.)
- Άμεση Διαθεσιμότητα εκπαιδευτικού υλικού στην ηλεκτρονική πλατφόρμα μάθησης (23 Καθηγητές υπερ.)
- Αλλαγή στον τρόπο Εξετάσεων (2 Καθηγητές υπερ.)
- Άλλο (6)

14. Τι συστάσεις προτείνετε για την καλύτερη ενσωμάτωση των κωφών/βαρήκων φοιτητών στην εκπαιδευτική διαδικασία;
37 απαντήσεις

Εικόνα 51 Συστάσεις για καλύτερη ενσωμάτωση των κωφών/βαρήκων φοιτητών/ριών στην εκπαιδευτική διαδικασία

Οι άλλες λύσεις που προτάθηκαν ήταν οι ακόλουθες:

- Διαφοροποιημένη διδασκαλία με προσαρμοσμένο υλικό
- Όλα τα παραπάνω, εξατομικευμένα όμως!
- Όλες οι παραπάνω συστάσεις.
- Πολλές φορές δεν γνωστοποιούν το πρόβλημα στους καθηγητές τους και δεν τους εξηγούν τον τρόπο επικοινωνίας

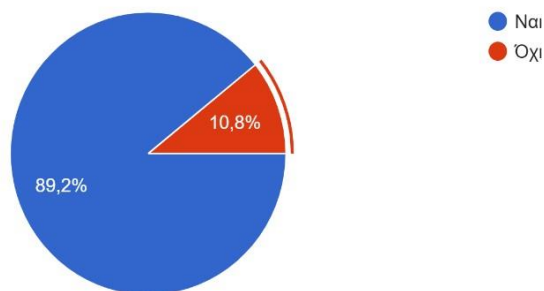
- Κάθε περίπτωση φοιτητή με απώλεια ακοής θα πρέπει να αντιμετωπίζεται χωριστά και οι προσαρμογές να έχουν συμφωνηθεί μαζί του. Όλες οι παραπάνω απαντήσεις ισχύουν (δεν μπορώ να επιλέξω περισσότερες από μία) αλλά και πολλές περισσότερες.
- Συνδυασμός Άμεσης Διαθεσιμότητας εκπαιδευτικού υλικού στην ηλεκτρονική πλατφόρμα μάθησης και αλλαγή στον τρόπο Εξετάσεων.

Κάποιοι σχολίασαν περαιτέρω την ενδεικτικά την προσέγγισή τους:

- Επικοινωνία με κάθε εκπαιδευτικό, και προσαρμογή, αν χρειαστεί, σε κάθε μάθημα ξεχωριστά!
- Ειδικό μεταφραστές.
- Με την συνεργασία μαζί τους η οποία είναι άψογη

Επιπρόσθετα, σχεδόν σε όλα τα Ιδρύματα που διδάσκουν υπάρχει Μονάδα Προσβασιμότητας, με 33 Καθηγητές να απαντούν θετικά, όπως παρουσιάζεται στην ακόλουθη εικόνα:

15. Υπάρχει Μονάδα Προσβασιμότητας στο Ίδρυμα σας;
37 απαντήσεις

Εικόνα 52 Υπαρξη Μονάδας Προσβασιμότητας

Επιπλέον, τέθηκε η εξής ερώτηση: «Το περιβάλλον ηλεκτρονικής μάθησης (e-learning) είναι μια χρήσιμη τεχνική και για την εκπαίδευση ατόμων με προβλήματα ακοής. Η τηλεεκπαίδευση υπήρχε πάντα ανάμεσα στις εκπαιδευτικές πρακτικές για την υποστήριξη των κωφών φοιτητών» και μόλις οι 11 εκ των συμμετεχόντων συμφώνησαν και απάντησαν θετικά.

Τέθηκε ξανά η ερώτηση αναφορικά με την προσβασιμότητα του οπτικοακουστικού υλικού (είτε μέσω συμμετοχής διερμηνέα ή με ενσωματωμένους υπότιτλους) και λήφθηκαν μόνο 6 θετικές απαντήσεις αυτή τη φορά.

Στο τέλος του ερωτηματολογίου, ζητήθηκαν περαιτέρω σχόλια και λήφθηκαν τα ακόλουθα:

- Είναι σημαντική η εξατομίκευση στην προσέγγιση. Έχουμε προφοριστές, νοηματιστές, συνανθρώπους μας με κοχλιακό, αλλά κάθε άνθρωπος είναι διαφορετικός, δεν χαρακτηρίζεται από την κώφωση, το ίδιο και οι ανάγκες του. Οι προσαρμογές είναι το μουσικό!
- Θα ήταν χρήσιμο τα άτομα με προβλήματα ακοής να επιλέγουν επαγγέλματα τα οποία θα μπορούσαν να τα ασκήσουν (δυστυχώς το υπάρχον νομικό πλαίσιο τους επιτρέπει να δηλώσουν οποιαδήποτε σχολή χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η

δυνατότητα άσκησης του επαγγέλματος. πχ ένας φυσικοθεραπευτής με κώφωση ή σοβαρά προβλήματα ακοής, πως θα επικοινωνήσει με τους ασθενείς του?, πως θα πάρει ιστορικό? πως θα κατανοήσει τα λεγόμενα του ασθενή?).

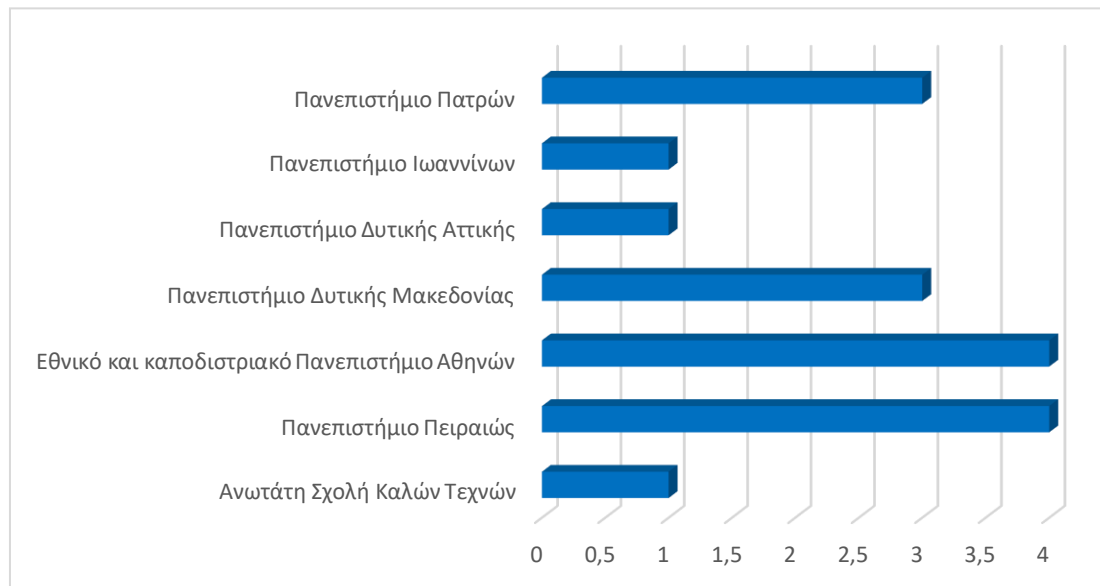
- Θα βοηθούσε αν υπήρχε διαχωρισμός με βάση το μέγεθος της απώλειας ακοής.
- Στις κοινωνικές επιστήμες υπάρχει ανάγκη κατανόησης των θεμάτων που συζητούνται. Δεν υπάρχει μεγάλος αριθμός ατόμων που γνωρίζουν τη νοηματική ώστε να βοηθούν στην κατανόηση της διδασκαλίας εκ μέρους των φοιτητών/ριών.
- Συνιστάται η υιοθέτηση καλών πρακτικών από σχετικά προηγμένες χώρες (π.χ. https://www.independentliving.org/donet/832_the_swedish_handicap_institute.html).

6.3 Μέλη των Υπηρεσιών Ιδρυμάτων Ανώτατης εκπαίδευσης

Το ερωτηματολόγιο απευθύνθηκε σε μέλη Γραμματειών, Γραφείων Διασύνδεσης, Διεθνών Σχέσεων, Συμβουλευτικής, Μονάδες Προσβασιμότητας. Συνολικά, λήφθηκαν 19 απαντήσεις από τους συμμετέχοντες στην έρευνα, και μπορούν να εξαχθούν πολύ χρήσιμα συμπεράσματα. Ωστόσο, ο σχετικά μικρός αριθμός των ερευνητικών υποκειμένων θέτει εμπόδια ως προς τη δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων.

Προφίλ των ερωτηθέντων

Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων/ουσών αποτελείτο από υπαλλήλους διαφόρων υπηρεσιών των ακόλουθων Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης:

Εικόνα 53 Ίδρυμα Εργασίας Υπαλλήλων

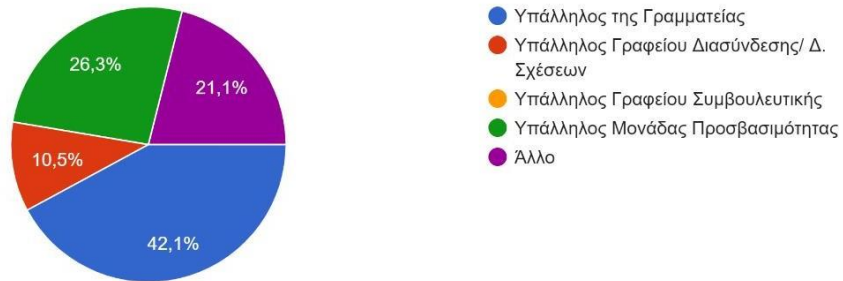
Ο τομέας εργασίας ήταν:

- Υπάλληλος της Γραμματείας (8 απαντήσεις)
- Υπάλληλος Μονάδας Προσβασιμότητας (5 απαντήσεις)
- Άλλο (4 απαντήσεις: Κοινωνική Λειτουργός, Μέλος Ε.Ε.Π., Διδακτικό Προσωπικό και Ιδρύτρια της Μονάδας Προσβασιμότητας, Υπάλληλος βιβλιοθήκης, Υπεύθυνη Γραφείου Μέριμνας και Πρακτικής Άσκησης)

- Υπάλληλος Γραφείου Διασύνδεσης/ Δ. Σχέσεων (2 απαντήσεις)

2. Παρακαλώ επιλέξτε ποια είναι η ιδιότητά σας;

19 απαντήσεις

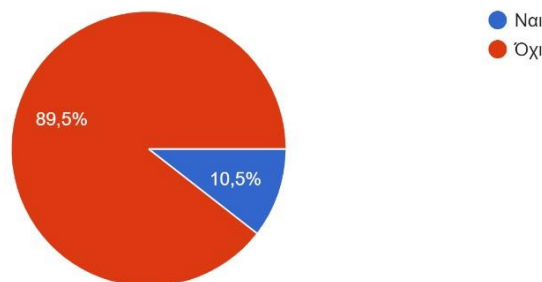
Εικόνα 54 Ιδιότητα

Η πλειονότητα εργάζεται 20 έτη και περισσότερα (36,8%/7 απαντήσεις), ενώ 6 άτομα επέλεξαν την απάντηση 0-5 έτη, ακολούθως 4 διαθέτουν εργασιακή εμπειρία 11-20 ετών και μόλις 2 εργάζονται για διάστημα μεταξύ 6 έως 10 έτη.

Παρά την πολυετή εμπειρία τους, η συντριπτική πλειονότητα δε γνωρίζει τον αριθμό των κωφών φοιτητών/ριών που σπουδάζουν στο Ίδρυμα τους. Σε επόμενη ερώτηση κατά πόσον μπορούν να αναφέρουν τον σχετικό αριθμό, μόνο 3 εκ των συμμετεχόντων γνώριζαν, ενώ λήφθηκε μια απάντηση ότι ο αριθμός κωφών φοιτητών/ριών αλλάζει συνεχώς, διότι δεν γνωρίζουν αν κάποιος φοιτητής αποκτά κάτι κατά την διάρκεια των σπουδών του.

5. Γνωρίζετε τον αριθμό κωφών φοιτητών που σπουδάζουν στο Ίδρυμα σας;

19 απαντήσεις

Εικόνα 55 Γνώση αριθμού κωφών φοιτητών/ριών

Εν συνεχεία, ζητούμενο ήταν να διερευνηθούν οι τρόποι με τους οποίους το Ίδρυμα στο οποίο εργάζονται υποστηρίζουν μαθητές με προβλήματα ακοής.

Δεν υπάρχουν (2 απαντήσεις)	Η Μονάδα προσβασιμότητας ΕΚΠΑ
Δεν γνωρίζω (3 απαντήσεις)	Διερμηνεία ΝΓ-Κοινωνική Υπηρεσία
Δεν υπάρχει εξοπλισμός	Παροχή διερμηνείας για τις επικοινωνιακές τους ανάγκες
Δεν υποστηρίζουμε μαθητές	Ενισχυτικό εκπαιδευτικό υλικό

Διερμηνεία σε όλα τα μαθήματα, Ενισχυτική διδασκαλία σε όλα τα μαθήματα, mentoring και ακαδημαϊκή υποστήριξη στην πτυχιακή, δράσεις σε εξωτερικούς της ΑΣΚΤ χώρους και σε συνεργασία με άλλους πολιτιστικούς φορείς και μουσεία.
Υπηρεσία Τηλεδιερμηνείας, ρυθμίσεις για τη βέλτιστη παρακολούθηση των μαθημάτων, ρυθμίσεις για τη βέλτιστη συμμετοχή στην εξεταστική περίοδο, κράτημα σημειώσεων απο συμφοιτητές - εθελοντές, υποστήριξη από Συμβούλους Καθηγητές για ΦμεΑ ανα Τμήμα.
Μέσω της ηλεκτρονικής πλατφόρμας Eclass για κάθε μάθημα, όπου οι φοιτητές μπορούν να δουν την ύλη κάθε μαθήματος και τις οδηγίες του εκπαιδευτικού.
<ol style="list-style-type: none"> 1. Πρόσθετος χρόνος στην τελική/επαναληπτική εξέταση αναλόγως των αναγκών της κάθε περίπτωσης. 2. Νοηματική υποβολή όταν είναι εφικτή ή χειλεανάγνωση των ερωτήσεων των δοκιμίων για κωφούς φοιτητές. 3. Η θέση των φοιτητών με ακουστική αναπηρία στις αίθουσες προτείνεται να είναι τέτοια ώστε να υπάρχει η μεγαλύτερη δυνατή οπτική και ακουστική επαφή με τους διδάσκοντες 4. Διάθεση εκπαιδευτικού υλικού σε προσβάσιμες μορφές (πχ. Υπότιτλοι σε αρχεία ήχου, περιγραφές σε οπτικοακουστικό υλικό). 5. Αποφυγή προφορικών οδηγιών και ανακοινώσεων με διασφάλιση συνθηκών χειλεανάγνωσης (άμεση οπτική επαφή κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας) 6. Απαραίτητη διάθεση των οδηγιών για την ασφαλή διεξαγωγή εργαστηρίων αναφορικά με τα ονόματα των οργάνων, των μηχανών και των χημικών, σε γραπτή μορφή 7. Η εξέταση των μαθημάτων προτείνεται να γίνεται ή γραπτά ή προφορικά με τη βοήθεια διερμηνέα. 8. Χρήση μεταγραφέα (φοιτητές-βοηθούς) για την καταγραφή σημειώσεων ή χρήση βοηθητικής τεχνολογίας για ηχογράφηση των διαλέξεων ή μετατροπή φωνής σε κείμενο. 9. Διάθεση υλικού μαθημάτων εκ των προτέρων σε ηλεκτρονικό αρχείο ώστε να είναι δυνατή η μετατροπή του σε εναλλακτικές μορφές.
με 1. ψυχολογική υποστήριξη από το Συμβουλευτικό Κέντρο, 2.παροχή σημειώσεων και 3.ενισχυτική διδασκαλία από εθελοντές φοιτητές και ενίοτε καθηγητές

Πίνακας 13 Τρόποι με τους οποίους το Ίδρυμα που εργάζονται υποστηρίζει φοιτητές με προβλήματα ακοής

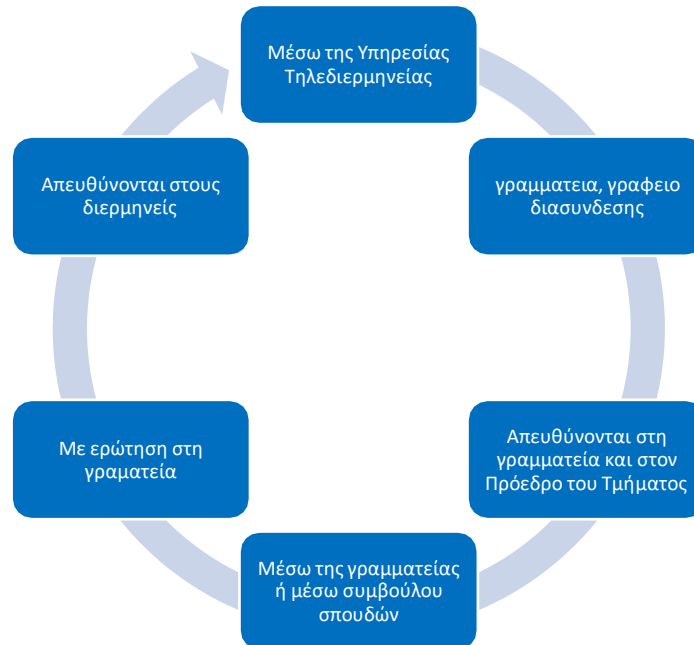
Παράλληλα, στην ερώτηση «Πώς μπορούν οι φοιτητές να ζητήσουν βοήθεια, εάν προκύψει κάποιο πρόβλημα;» λήφθηκαν οι ακόλουθες απαντήσεις:

Επικοινωνούν με sms, viber, messenger, mail. Πρωτίστως έχουν τη δυνατότητα να επικοινωνήσουν κατευθείαν στην Ελληνική Νοηματική Γλώσσα μέσω βίντεο-κλήσης με την υπεύθυνη της Μονάδας για οποιαδήποτε εκπαιδευτική ή γραφειοκρατική ανάγκη προκύπτει.
1.Με απευθείας ραντεβού στο Συμβουλευτικό Κέντρο, 2.τηλεφωνική υποστήριξη 2. μέσω mail για ψυχοκοινωνική στήριξη.
Με mail με κάθε γραφείο ή πρόσωπο του πανεπιστημίου (διοίκηση ή διδάσκοντες) και επικοινωνία με τη φοιτητική μέριμνα και τη μονάδα υποστήριξης φοιτητών ευπαθών ομάδων (Μ.Υ.Φ.Ε.Ο.)
Επικοινωνία με τη Μονάδα προσβασιμότητας.
Από το πρόγραμμα Accessibility (http://accessibility.unipi.gr/) και από το Τμήμα Σπουδών στο οποίο ανήκουν
Γραπτώς ή με τρίτο πρόσωπο
Απευθύνονται στον Σύμβουλο Καθηγητή, στη Γραμματεία και στη Μονάδα προσβασιμότητας.
επικοινωνία με τις αρμόδιες υπηρεσίες
email

Εάν προκύψει κάποιο πρόβλημα, οι φοιτητές με προβλήματα ακοής, απαντούν γραπτώς. Στέλνουν μηνύματα στο email της Μονάδας ή μηνύματα στο Facebook της Μονάδας. Μερικές φορές οι φοιτητές με προβλήματα ακοής, εκπροσωπούνται τηλεφωνικώς από συγγενικά τους πρόσωπα.

Απευθύνονται στους καθηγητές, στην κοσμήτορα, ή στην γραμματεία.

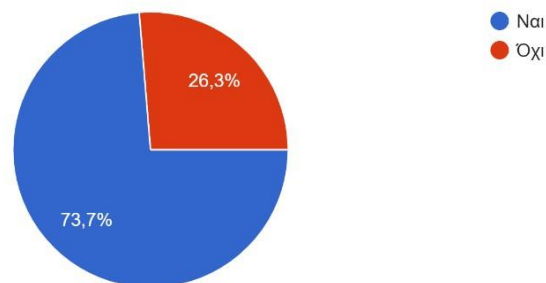
Πίνακας 14 Πώς μπορούν οι φοιτητές να ζητήσουν βοήθεια, εάν προκύψει κάποιο πρόβλημα, 1

Εικόνα 56 Πώς μπορούν οι φοιτητές να ζητήσουν βοήθεια, εάν προκύψει κάποιο πρόβλημα, 2

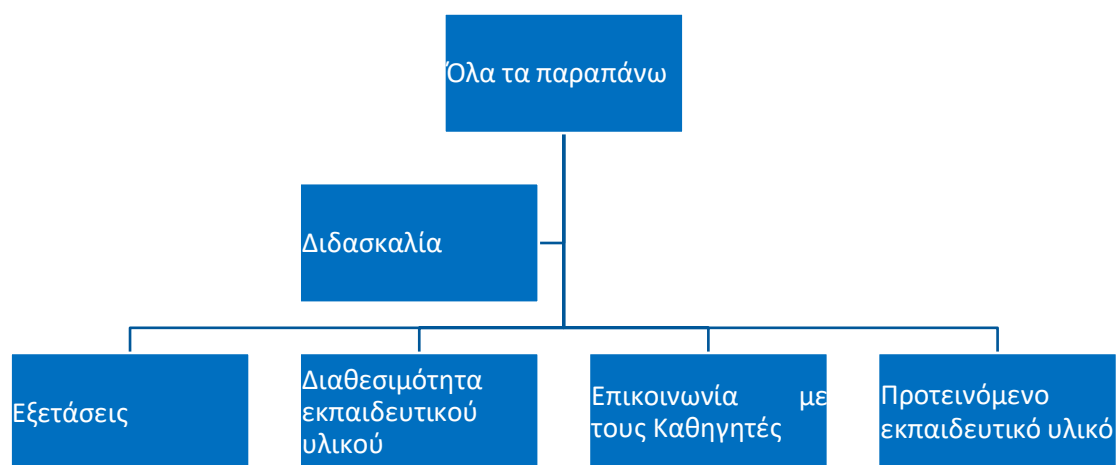
Μόνο ένας/μία εκ των συμμετεχόντων/ουσων απάντησε πώς δε γνωρίζει. Σχετικά με το αν έχουν εκφράσει οι κωφοί/ες φοιτητές/ριες συγκεκριμένες δυσκολίες και αιτήματα σχετικά με την ενσωμάτωση τους, η συντριπτική πλειοψηφία απάντησε θετικά.

9. Έχουν εκφράσει οι κωφοί φοιτητές συγκεκριμένες δυσκολίες και αιτήματα σχετικά με την ενσωμάτωση τους;
19 απαντήσεις

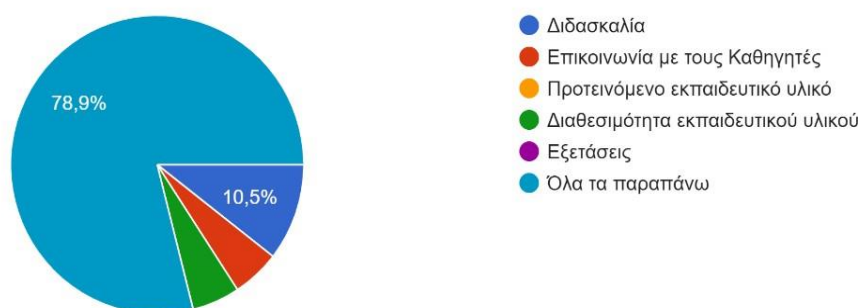

Εικόνα 57 Έχουν εκφράσει οι κωφοί/ες φοιτητές/ριες συγκεκριμένες δυσκολίες και αιτήματα σχετικά με την ενσωμάτωση τους;

Η επόμενη ερώτηση ήταν διερευνητική και αποσκοπούσε να ερευνηθεί τους συγκεκριμένους τομείς. Δόθηκαν οι 6 επιλογές που παρουσιάζονται στο ακόλουθο γράφημα ιεράρχησης, με τη σειρά προτεραιότητας που δόθηκε από τους συμμετέχοντες.

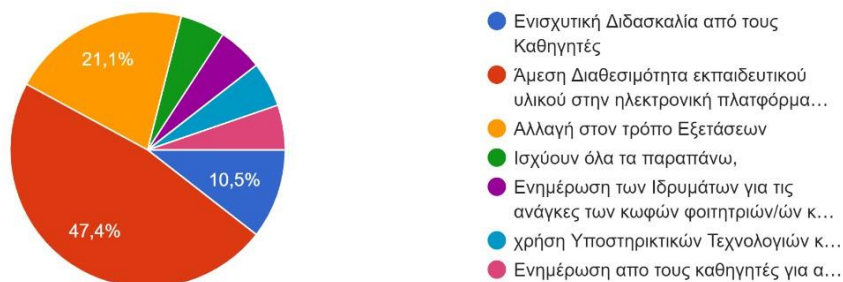
19 απαντήσεις

Εικόνα 58 Τομείς δυσκολιών/αιτημάτων που έχουν εκφράσει οι κωφοί/ες φοιτητές/ριες

Τέλος αναφορικά με τις συστάσεις τους, με στόχο την καλύτερη ενσωμάτωση των κωφών/βαρήκων φοιτητών/ριών στην εκπαιδευτική διαδικασία, είχαν δοθεί συγκεκριμένες επιλογές και οι συμμετέχοντες απάντησαν ότι το πιο βασικό είναι η άμεση διαθεσιμότητα του εκπαιδευτικού υλικού στην ηλεκτρονική πλατφόρμα μάθησης και έπειτα προτεινόμενη λύση είναι η αλλαγή του τρόπου εξετάσεων.

11. Τι συστάσεις προτείνετε για την καλύτερη ενσωμάτωση των κωφων/βαρήκων φοιτητών στην εκπαιδευτική διαδικασία
19 απαντήσεις

Εικόνα 59 Συστάσεις για την καλύτερη ενσωμάτωση

Έπειτα, 3 συμμετέχοντες πρότειναν και τους εναλλακτικούς τρόπους:

- Πρόσληψη δασκάλου νοηματικής γλώσσας
- Συγγράμματα στην Ελληνική Νοηματική Γλώσσα, συνεχής και επικαιροποιημένη εκπαίδευση των φοιτητριών/φοιτητών για την πρόσβαση στη γραμματεία και στις πλατφόρμες ενημέρωσης, επιμονή στην εκπαίδευση των διδασκόντων για γραπτή ενημέρωση των παιδιών, απαλοιφή της φιλοσοφίας της συμμόνιας λόγω αναπηρίας, ενδυνάμωση της ταυτότητας και της ιδέας της αξιοκρατίας. Διεκδίκηση των δικαιωμάτων, πρόσβαση σε όλα τα δρώμενα κ.ά.
- χρήση Υποστηρικτικών Τεχνολογιών και Υποστηρικτικών Υπηρεσιών (όπως υπηρεσία τηλεδιερμηνείας), υποστήριξη από εθελοντές συμφοιτητές οι οποίοι λαμβάνουν κατάρτιση από τη Μονάδα Προσβασιμότητας, προσωποποιημένες διευκολύνσεις κατά τη διδασκαλία και τις εξετάσεις, και πολλές άλλες

Οι 10 συμμετέχοντες/ουσες απάντησαν πως δεν υπάρχει Μονάδα Προσβασιμότητας στο Ίδρυμα που εργάζονται, ενώ για τους 9 η κατάσταση είναι αντίθετη.

Στην ερώτηση: «Το περιβάλλον ηλεκτρονικής μάθησης (e-learning) είναι μια χρήσιμη τεχνική και για την εκπαίδευση ατόμων με προβλήματα ακοής. Η τηλεεκπαίδευση υπήρχε πάντα ανάμεσα στις εκπαιδευτικές πρακτικές για την υποστήριξη των κωφών φοιτητών/ριών» οι περισσότεροι/ες αποκρίθηκαν αρνητικά (16 ερωτηθέντες). Επιπλέον, διερευνώντας αν έχουν γνώση για την προσβασιμότητα του οπτικοακουστικού υλικού, μόνο 4 απάντησαν θετικά.

Τέλος στα πρόσθετα σχόλια, λήφθηκε το εξής: «Στα άτομα με ακουστική αναπηρία, όταν και όπου χρειάζεται, πρέπει να παρέχονται προσαρμογές και διευκολύνσεις. Τόσο για στην εκπαιδευτική τους, όσο και την πανεπιστημιακή τους ζωή.»

6.4 Αποτελέσματα Συνέντευξης

Η συμμετέχουσα στην συνέντευξη ενημερώθηκε ότι πραγματοποιείται για εκπαιδευτικούς λόγους και για τους σκοπούς συμπερίληψης των απαντήσεων της στην παρούσα διπλωματική εργασία και συναίνεσε να συμμετάσχει. Από πλευράς της γράφουσας και τηρήθηκαν τα δέοντα για την προστασία των προσωπικών δεδομένων.

Στις 11/2/2021 πραγματοποιήθηκε συνέντευξη (διήρκεσε μια ώρα), με την παρουσία διερμηνέα, με μία γυναίκα, η οποία γεννήθηκε βαρήκοη, με μικρό ποσοστό ακοής, το οποίο

σταδιακά άρχισε να μειώνεται και αυτή τη στιγμή έχει μεγάλο ποσοστό απώλειας ακοής. Προέρχεται από οικογένεια κωφών. Σε επίπεδο εκπαίδευσης έχει λάβει πτυχίο αισθητικής και κοσμητολογίας από Τεχνολογικό Ίδρυμα της Θεσσαλονίκης, και επέλεξε αυτόν τον κλάδο, καθώς ήταν χόμπι της και εξακολουθεί να παραμένει.

Κατά τη διάρκεια των Σπουδών της, αντιμετώπισε κάποια πρακτικά προβλήματα, που συνδέονταν με τη φύση της απώλειας ακοής, όσο και του αντικειμένου σπουδών. Η Σχολή της διέθετε δυο υποχρεωτικές κατευθύνσεις, θεωρητική και πρακτική και η παρακολούθηση γινόταν χωρίς τη βοήθεια διερμηνείας, ωστόσο δεν δυσκολεύτηκε σε μεγάλο βαθμό, καθώς ήταν κυρίως οπτικό το αντικείμενο σπουδών. Το πρόβλημα έδραζε στην επικοινωνία τόσο με τους/τις συμφοιτητές/ριες, όσο και με τους/ις διδάσκοντες/ουσες. Παραδέχεται πώς προσπάθησε πολύ να έχει επικοινωνία με τους συμφοιτητές της. Λάμβανε από αυτούς/αυτές σημειώσεις, αλλά σε επίπεδο κοινωνικής ενσωμάτωσης αισθανόταν μόνη. Παράλληλα επικοινωνούσε με τους διδάσκοντες/ουσες μέσω email.

Με το πέρας των Σπουδών της εργάζεται ως Καθηγήτρια νοηματικής γλώσσας σε ακούοντες ενηλίκους, υποψήφιους διερμηνείς. Στην ερώτηση αν σκέφτεται να προχωρήσει σε μεταπτυχιακές σπουδές δήλωσε πώς το σκέφτεται θετικά, ωστόσο χρειάζεται πολλή προσπάθεια. Προς το παρόν παρακολουθεί ποικίλα σεμινάρια. Ο τομέας στον οποίο θα ήθελε να συνεχίσει τις μεταπτυχιακές σπουδές θα είναι σχετικός με το τωρινό της επάγγελμα, τη διδασκαλία στη νοηματική γλώσσα.

Σχετικά με το αν θεωρεί ισότιμη την πρόσβαση των κωφών και βαρήκων φοιτητών/ριών στην Ελλάδα απάντησε ότι είναι ελάχιστη η πρόσβαση, και στις περισσότερες περιπτώσεις που γνωρίζει γίνεται μέγιστη προσπάθεια από την πλευρά των φοιτητών/ριών. Αναφορικά με τις υπηρεσίες που παρέχονται από την Πολιτεία, για να αρθούν τα προβλήματα παρακολούθησης, γνωρίζει ότι σε πολλά Ιδρύματα γίνονται προσπάθειες και ο φοιτητές/ριες προσπαθούν να διεκδικήσουν μια ισότιμη πρόσβαση στο εκάστοτε Τμήμα και την Πρυτανεία. Δήλωσε πώς γνωρίζει ότι η Ομοσπονδία Κωφών Ελλάδος διαθέτει ένα πρόγραμμα διερμηνείας, μέσω κρατικής επιχορήγησης, το οποίο αξιοποιείται, αλλά ο προϋπολογισμός αφορά όλη την Ελλάδα και είναι μόλις 15 ώρες, κάτι που θα αντιστοιχούσε σε μια μόνο εβδομάδα παρακολούθησης. Παράλληλα έκανε αναφορά για ένα επιπλέον Πρόγραμμα σε συνεργασία της Ομοσπονδίας με το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, το οποίο λειτούργησε και τελευταία κάλυψε τις ανάγκες κωφών/βαρήκων φοιτητών/ριών για περίπου 30-40 ώρες μηνιαία. Από την εμπειρία της προσέθεσε ότι συνήθως τα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης δε δέχονται τη διερμηνεία όταν υπάρχει πολύ μικρός αριθμός κωφών φοιτητών/ριών. Επίσης σε συνέχεια της συζήτησης σχετικά με τις Ιδρυματικές πολιτικές και τις Μονάδες Προσβασιμότητας, γνωρίζει ότι όντως παρέχουν βοήθεια. Ωστόσο, σε ευρύτερο πλαίσιο δε θεωρεί πώς υπάρχουν φορείς που προασπίζονται τα δικαιώματα των κωφών ατόμων μέσα στα Ιδρύματα Ανώτατης εκπαίδευσης. Απάντησε αρνητικά για τους παρακάτω λόγους: μολονότι υπάρχουν πολλοί φοιτητές, το περιβάλλον είναι χαοτικό και πιστεύει ότι πολλοί εγκαταλείπουν τις σπουδές διότι σε αρκετές περιπτώσεις η Γραμματεία δεν τους παρέχει τις απαραίτητες υπηρεσίες και δε διαβιβάζει τις πληροφορίες για τις Μονάδες Προσβασιμότητας ή οποιαδήποτε άλλη καλή πρακτική που αφορά τη βελτίωση των Συνθηκών Πρόσβασης.

Επιπλέον, κρίνει πώς η ύπαρξη φορέων (είτε είναι Συμβουλευτικό Γραφείο, Γραφείο Ψυχολόγου, Γραφείο Σταδιοδρομίας) ενισχύει και βελτιώνει την πρόσβαση των κωφών/βαρήκων φοιτητών/ριών και συνδράμει στην επιτυχή ολοκλήρωση των Σπουδών τους.

Σε αντίθεση με τις δικές της εμπειρίες ως φοιτήτρια, θεωρεί ότι πλέον οι φοιτητές έχουν πολύ καλές σχέσεις μεταξύ τους και υπάρχει επικοινωνία. Ωστόσο, εξ όσων γνωρίζει το μεγαλύτερο πρόβλημα υπάρχει με τους/ις Καθηγητές/ριες, καθώς υπάρχει άγνοια και σε πολλές περιπτώσεις δεν ασχολούνται με τους Κωφούς/βαρήκοους/ες φοιτητές/ριες. Επιπλέον, θεωρεί πώς το μεγαλύτερο αίτημα των Κωφών φοιτητών/ριών είναι οι προφορικές εξετάσεις με διερμηνεία.

Δυστυχώς λόγω δυσμενών συγκυριών και της πανδημίας, δεν κατέστη εφικτή η οργάνωση περισσότερων συνεντεύξεων, ωστόσο κρίνεται πώς τα αποτελέσματα της μιας συνέντευξης σε συνδυασμό με τις απαντήσεις των ερωτηματολογίων οδηγούν σε κοινά συμπεράσματα.

7. Συμπεράσματα

Κατά την συγγραφή της παρούσας εργασίας, κρίθηκε ιδιαίτερης σημασίας να παρατεθούν τα βιώματα και οι απόψεις και των τριών βασικών ομάδων που αλληλεπιδρούν κατά την εκπαιδευτική διαδικασία, δηλαδή των κωφών/βαρήκων φοιτητών/ριών, του διδακτικού προσωπικού και των μελών των υποστηρικτικών υπηρεσιών των Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης στην ελληνική επικράτεια. Το πρώτο, λοιπόν, ερευνητικό ερώτημα που εξετάστηκε είναι αν είναι εφικτή, και το δεύτερο ερώτημα αν είναι ισότιμη η πρόσβαση των κωφών ατόμων στην Ελληνική Ανώτατη εκπαίδευση. Η πρόνοια εισαγωγής στην Ανώτατη εκπαίδευση με συγκεκριμένα κριτήρια - όπως κατοχυρώνεται θεσμικά-, οι ποσοτώσεις, η θεσμοθέτηση και ύπαρξη εξειδικευμένων υπηρεσιών στα Ιδρύματα Ανώτατης εκπαίδευσης, με στόχο την παροχή εξατομικευμένων υπηρεσιών προς τους κωφούς/ες ή βαρήκοους/ες φοιτητές/ριες αποδεικνύουν ότι η πρόσβαση είναι εφικτή.

Τα αποτελέσματα της βιβλιογραφικής επισκόπησης, σε συνδυασμό με την ανάλυση των ερωτηματολογίων και τη διεξαγωγή μιας συνέντευξης οδηγούν στο συμπέρασμα πώς οι φοιτητές/ριες με κώφωση ή δυσκολία ακοής αντιμετωπίζουν δυσκολίες κατά τη φοίτησή τους και η πλειονότητα δεν θεωρεί ισότιμη την πρόσβαση τους σε σύγκριση με τους ακούοντες συμφοιτητές/ριες τους. Διαφαίνεται ότι η πρόσβαση υπάρχει, ωστόσο δεν είναι στον ίδιο βαθμό με φοιτητές που δεν αντιμετωπίζουν κάποιο πρόβλημα υγείας. Όντως οι διεθνείς κι ευρωπαϊκές νόρμες παγιώνουν κάποια δικαιώματα και προτείνουν λύσεις, ωστόσο το πώς υλοποιούνται σε εθνικό επίπεδο, είναι ένα ζήτημα που χρήζει περαιτέρω εξέτασης. Προς το παρόν έχουν γίνει ενέργειες στην Ελλάδα για να βελτιωθούν οι συνθήκες και η πρόσβαση των κωφών και βαρήκων φοιτητών/ριων, ωστόσο πάντα υπάρχει περιθώριο βελτίωσης.

Οι τρέχουσες εξελίξεις επιτάσσουν την ολοένα αυξανόμενη χρήση της διαδικτυακής εκπαίδευσης. Από τις απαντήσεις των κωφών/βαρήκων φοιτητών/ριων προκρίθηκαν κάποιες τεχνολογικές λύσεις, που μπορούν να συνεισφέρουν σε αποδοτικότερη παρακολούθηση, καθώς και αναδύεται η δυσκολία της μετάφρασης από τους διερμηνείς συγκεκριμένων τομέων σπουδών και μαθημάτων και η οπτική δυσκολία παρακολούθησης όταν το διδακτικό προσωπικό κινείται κατά τη διδασκαλία. Ταυτόχρονα, η οπτικοποίηση του μαθησιακού υλικού θεωρείται ως λύση που θα διευκόλυνε την παρακολούθηση των μαθημάτων. Η οπτικοποίηση του μαθησιακού υλικού και η παράδοση του με υποτιτλισμό ή διερμηνεία είναι μια από τις βασικές μεθόδους για την βελτίωση της πρόσβασης των κωφών φοιτητών/ριων στο εκπαιδευτικό υλικό. Σε αυτό το πλαίσιο, οι ΤΠΕ και οι σύγχρονες τεχνολογίες είναι ζωτικής σημασίας για την διευκόλυνση της ένταξης τους στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Όσον αφορά τις Υποθέσεις Εργασίας, προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα:

1. Το Ευρωπαϊκό και Διεθνές πλαίσιο διασφαλίζουν την πρόσβαση των κωφών ατόμων στην Ανώτατη εκπαίδευση, ως προς το νομικό πλαίσιο. Το ποσοστό χρηματοδότησης που διαθέτουν τα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης, οι διαδικασίες προσαρμογής της διδασκαλίας συνιστούν παράγοντες, από τους οποίους εξαρτάται η πρόσβαση.

Η έρευνα κατέδειξε ότι το Ευρωπαϊκό και Διεθνές πλαίσιο, μέσα από νόρμες, θεσμούς και μη δεσμευτικούς πολλές φορές κανόνες και προτάσεις, αφενός δημιουργούν τις σωστές προϋποθέσεις, αλλά αυτό δεν είναι αρκετό, καθώς πολλές δράσεις πρέπει να ενισχυθούν και να καθιερωθούν σε εθνικό επίπεδο, αλλά και Ιδρυματικό. Η υιοθέτηση Συμβάσεων και

Στρατηγικών εξασφαλίζουν την πρόσβαση όλων, προκρίνοντας την εκπαίδευση χωρίς εμπόδια. Η υποστήριξη των φοιτητών με αναπηρία αποτελεί υποχρέωση των ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης σύμφωνα με τη νομοθεσία. Η υπόθεση εργασίας επιβεβαιώνεται καθώς εξασφαλίζονται οι συνθήκες και υπάρχει πρόσβαση, αλλά ποικίλοι παράγοντες επιδρούν σε αυτή την πρόσβαση, όπως η χρηματοδότηση των Ιδρυμάτων, η προσαρμογή της εκπαίδευσης και της διδασκαλίας και η δημιουργία εξατομικευμένων υπηρεσιών που καλύπτουν τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες της ομάδας στόχου. Η χρηματοδότηση για τον κατάλληλο εξοπλισμό (π.χ στη βιβλιοθήκη του Ιδρύματος), τεχνολογικές λύσεις, η παροχή διερμηνείας, η ενισχυτική διδασκαλία, η διάθεση προσβάσιμου υλικού μπορούν να εγγυηθούν την πρόσβαση των σπουδαστών/ριων και να συμβάλλουν στην κατανόηση του υλικού και την ομαλή φοίτηση και ολοκλήρωση των σπουδών. Επομένως, το εύρος των υποστηρικτικών υπηρεσιών και η χρηματοδότησή του Ιδρύματος μολονότι κοστοβόρα, αποτελούν παράγοντες που προωθούν την πρόσβαση.

2. Η ύπαρξη φορέων εντός των Ιδρυμάτων εκπαίδευσης, που προσφέρουν υποστηρικτικές υπηρεσίες προς τους/τις κωφούς/ες φοιτητές/ριες ενισχύει την πρόσβαση τους και συνδράμει στην επιτυχή ολοκλήρωση των Σπουδών τους.

Ένα πολύ σημαντικό εύρημα του ερωτηματολογίου που απευθύνθηκε στους φοιτητές είναι ότι επιλέγουν τις σπουδές τους για δυο κυρίως λόγους, ο πρώτος σχετίζεται με ενδιαφέρον και αγάπη προς το αντικείμενο σπουδών και ο δεύτερος με τις προοπτικές απασχόλησής τους. Επομένως οι παρεχόμενες προς αυτούς υπηρεσίες θα πρέπει να καλύπτουν αυτές τις πτυχές, ώστε να τους βοηθούν στην επιτυχή περάτωση των σπουδών τους. Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι κωφοί/ες φοιτητές/ριες οφείλονται στο σχεδιασμό της εκπαίδευσης που δεν λαμβάνει υπόψιν τα χαρακτηριστικά και τις ιδιαίτερες ανάγκες της ομάδας στόχου. Η θεσμοθέτηση επιπλέον υπηρεσιών εντός των Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης, με στόχο να προωθήσουν και να εξασφαλίσουν όρους πρόσβασης, ισότιμης με τους ακούοντες, και ενσωμάτωσης στην ακαδημαϊκή κοινότητα, συνιστά ουσιαστικό βήμα για τη διευκόλυνση της φοίτησης των φοιτητών/ριών με αναπηρία. Στο πλαίσιο των ανωτέρω, ιδρύθηκαν και εξακολουθούν να ιδρύονται σε αρκετά Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης Μονάδες Προσβασιμότητας στα Πανεπιστήμια. Πράγματι, οι προσφερόμενες υπηρεσίες, ειδικά όταν προσαρμόζονται στις ανάγκες και την αντικειμενική απόρροια της απώλειας ακοής, μπορούν να έχουν ένα πολύ ισχυρό ρόλο και να ενισχύσουν την πρόσβαση τους στην εκπαίδευση. Σίγουρα υπάρχουν κι άλλοι παράγοντες όμως που σχετίζονται με αυτή την παράμετρο, όπως η προσωπική θέληση του φοιτητή, η προσπάθεια να αφομοιώσει τη γνώση, η δύναμη του να διεκδικήσει πιο στοχευμένες υπηρεσίες και να μπορέσει να θέσει ακριβώς τις ακαδημαϊκές δυσκολίες που βιώνει. Αντίστοιχα το προσωπικό των Ιδρυμάτων θα πρέπει συνεχώς να αφουγκράζεται τις ανάγκες και να παρέχει βοήθεια, καθ' όλη τη διάρκεια των Σπουδών. Επιπλέον, ένα ακόμη αξιοσημείωτο συμπέρασμα από τις απαντήσεις των φοιτητών/ριων ήταν ότι οι 21 από τους/τις 35 δε θα συνέχιζαν τις Σπουδές τους σε επόμενο κύκλο μεταπτυχιακών σπουδών. Αυτό ήταν ένα εύρημα που δεν εντοπίστηκε σε αντίστοιχες μελέτες που αφορούν την Ελλάδα.

3. Η ισότιμη πρόσβαση σχετίζεται με την προσαρμογή της διδασκαλίας όταν μεταξύ των φοιτητών/ριών υπάρχουν Κωφοί(ές)/βαρήκοοι(ες) φοιτητές/ριες. Εξαρτάται από παράγοντες, όπως προσβάσιμα συγγράμματα, οπτικοποίηση του εκπαιδευτικού υλικού, ηλεκτρονική προσβασιμότητα, εξετάσεις που είναι προσαρμοσμένες στις ανάγκες τους.

Από τους/τις συμμετέχοντες/ουσες στην έρευνα μέσω ερωτηματολογίου, και από τη μελέτη της βιβλιογραφίας, η πλειονότητα των κωφών/βαρήκων σπουδαστών/ριών αποκαλύπτει ότι δε θεωρούν ότι έχουν ισότιμη πρόσβαση, ούτε είναι ικανοποιημένοι από την πρόσβασή τους. Από αρκετούς αναφέρθηκε η έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού, έλλειψη ενημέρωσης και εξοπλισμού προσβασιμότητας, ωστόσο θεωρούν ενημερωμένο το προσωπικό των Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης σε ζητήματα αναπηρίας. Παράλληλα διαπιστώθηκε ότι οι περισσότεροι/ες χρειάστηκαν βοήθεια για να κρατούν σημειώσεις από την παράδοση μαθημάτων κατά τη φοίτησή τους. Από τη βιβλιογραφία εντοπίστηκε ότι συνήθως γίνεται προσαρμογή της διδασκαλίας από τους/ις Καθηγητές/ριες, όταν μεταξύ των φοιτητών/ριών υπάρχουν Κωφοί(ές)/βαρήκοοι(ες) φοιτητές/ριες. Ωστόσο στο ερωτηματολόγιο της παρούσας έρευνας, οι περισσότεροι/ες απάντησαν πώς δεν τροποποίησαν τη μέθοδο και τον τρόπο διδασκαλίας, ώστε να ανταποκριθούν στις ανάγκες των φοιτητών/ριών με απώλεια ακοής και μόνο λίγοι, συγκεκριμένα 9 Καθηγητές απάντησαν θετικά. Από τις λύσεις που ακολούθησαν προκειμένου να ικανοποιούνται οι επικοινωνιακές ανάγκες του κωφού/βαρήκου μαθητή, είναι σημαντικό να αναφερθούν τα ακόλουθα:

- Προσωποποιημένες προσαρμογές και πάντα σε συμφωνία με τον/την συγκεκριμένο/η φοιτητή/ρια.
- Ειδικές προσαρμογές στις εξετάσεις.
- Η ταυτόχρονη διερμηνεία του μαθήματος στην ΕΝΓ, η βιντεοσκόπηση των διαλέξεων στην ΕΝΓ, η δημιουργία ανοιχτών μαθημάτων, παροχή σημειώσεων και οι συχνές συναντήσεις συνεργασίας.
- Η γνώση από τους διερμηνείς της ορολογίας του αντικειμένου σπουδών.
- Άμεση επαφή (οπτική), προσαρμογή της επικοινωνίας και με τους υπόλοιπους φοιτητές/τριες.
- Υποβοήθηση από τεχνολογικά μέσα, όπως χρησιμοποίηση προγραμμάτων απομαγνητοφώνησης στον υπολογιστή και χρήση αυτόματου υποτιτλισμού στην ελληνική γλώσσα κατά την τηλεδιδασκαλία.
- Αργός τρόπος διδασκαλίας, προσπάθεια ένταξης στην ομάδα, υποστήριξη.
- Η θέση των φοιτητών/ριών με ακουστική αναπηρία στις αίθουσες προτείνεται να είναι τέτοια ώστε να υπάρχει η μεγαλύτερη δυνατή οπτική και ακουστική επαφή με τους διδάσκοντες
- Διάθεση εκπαιδευτικού υλικού σε προσβάσιμες μορφές (πχ. Υπότιτλοι σε αρχεία ήχου, περιγραφές σε οπτικοακουστικό υλικό).
- Αποφυγή προφορικών οδηγιών και ανακοινώσεων με διασφάλιση συνθηκών χειλεανάγνωσης (άμεση οπτική επαφή κατά τη διάρκεια της εκπαιδευτικής διαδικασίας)
- Απαραίτητη διάθεση των οδηγιών για την ασφαλή διεξαγωγή εργαστηρίων αναφορικά με τα ονόματα των οργάνων, των μηχανών και των χημικών, σε γραπτή μορφή
- Η εξέταση των μαθημάτων προτείνεται να γίνεται ή γραπτά ή προφορικά με τη βοήθεια διερμηνέα.
- Χρήση μεταγραφέα (φοιτητές-βοηθούς) για την καταγραφή σημειώσεων ή χρήση βοηθητικής τεχνολογίας για ηχογράφηση των διαλέξεων ή μετατροπή φωνής σε κείμενο.
- Διάθεση υλικού μαθημάτων εκ των προτέρων σε ηλεκτρονικό αρχείο ώστε να είναι δυνατή η μετατροπή του σε εναλλακτικές μορφές.

Ερωτώμενοι εάν έχουν χρησιμοποιήσει ποτέ κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας οπτικοακουστικό υλικό, οι 31 απάντησαν θετικά, ωστόσο οι 27 επιβεβαίωσαν πώς δεν υπήρχε η επιλογή υπότιτλων ή διερμηνεία στη νοηματική, ώστε να είναι εύκολη η χρήση και η κατανόηση από κωφούς/ες και βαρήκοους/ες φοιτητές/ριες. Οι φοιτητές/ριες που συμμετείχαν στην έρευνα επιβεβαίωσαν αυτό το εύρημα.

4. Το νομοθετικό πλαίσιο που δημιούργησε τις Μονάδες προσβασιμότητας συμβάλλει στη βελτίωση των συνθηκών πρόσβασης στο ακαδημαϊκό γίνεσθαι και παρέχει ισότιμους όρους φοίτησης με τους ακούοντες.

Όσον αφορά τις Μονάδες προσβασιμότητας έγινε αντιληπτό ότι υπάρχουν σε μεγάλο αριθμό Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης, ωστόσο όχι σε όλα ακόμη. Ο ρόλος τους φαίνεται να είναι υποστηρικτικός και από τη μελέτη των υπηρεσιών τους και την προσωπική επικοινωνία της γράφουσας με αρκετές από τις Μονάδες που καταγράφηκαν και προσεγγίστηκαν για τους σκοπούς της εργασίας, διαφαίνεται ότι παρέχουν σημαντική βοήθεια στους/στις φοιτητές/ριες. Η αξιολόγηση των αναγκών ακαδημαϊκής υποστήριξης είναι πολύ σημαντική και γίνεται από τις περισσότερες Μονάδες προσβασιμότητας. Αυτό είναι εφικτό εφόσον δίνεται στους φοιτητές/ριες κάποια ειδική φόρμα. Επιπλέον, στη βάση των αναγκών, είναι κρίσιμο να δίνονται εξατομικευμένες λύσεις, βασισμένες στις ιδιαιτερότητες και τα χαρακτηριστικά κάθε φοιτητή/ριας. Αυτό ήταν ιδιαίτερα εμφανές στις απαντήσεις των περισσότερων εκπροσώπων των Ιδρυμάτων Ανώτατης εκπαίδευσης.

5. Οι κωφοί/ες φοιτητές/ριες έχουν έκφραση μέσω συλλογών που τους εκπροσωπούν στα Πανεπιστήμια, εφόσον υπάρχει κουλτούρα ενσωμάτωσης και ενδιαφέρον και από το εκάστοτε Ίδρυμα να γνωστοποιεί πληροφορίες στους κωφούς/ες φοιτητές/ριες.

Από τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου των φοιτητών/ριών, προέκυψε ότι οι περισσότεροι/ες δεν συμμετέχουν σε κάποιο σύλλογο ή κάποια ομάδα δραστηριοτήτων στη Σχολή τους. Ωστόσο, η γράφουσα θεωρεί πώς σε ευρύτερο πλαίσιο, η συμμετοχή σε ομάδες/συλλόγους που έχουν ως σκοπό την προαγωγή της εκπαίδευσης, παρέχουν προσομοιώσεις/ προπαρασκευαστικά μαθήματα που σχετίζονται με το αντικείμενο των Σπουδών και η προσθήκη και συμμετοχή όλων των φοιτητών/ριών αποτελεί βασική παράμετρο που θα ενισχύσει το αίσθημα της ισότητας και της ενσωμάτωσης στην ακαδημαϊκή ζωή. Τέλος, η παροχή πληροφοριών και υποστήριξη από κωφούς/ες ή βαρήκοους/ες φοιτητές/ριες θα μπορούσε να φανεί πολύ χρήσιμη σε νεοεισερχόμενους φοιτητές/ριες.

Ακολουθούν κάποια επιπλέον συμπεράσματα που προέκυψαν από τα ερωτηματολόγια και είναι σημαντικό να αναφερθούν:

- Η ύπαρξη ενός φόρουμ επικοινωνίας θα διευκόλυε την καλύτερη ενσωμάτωση των κωφών/βαρήκων σπουδαστών/ριων.
- Οι γραπτές εξετάσεις είναι συνηθέστερες για την επίδοση των κωφών/βαρήκων σπουδαστών/ριων, ωστόσο η πλειονότητα τις θεωρούν δύσκολες.
- Η μη συμμετοχή σε κάποιο σύλλογο ή ομάδα δραστηριοτήτων σχετίζεται πιθανώς με δυσκολία επικοινωνίας.
- Η πλειονότητα των σπουδαστών/ριων έκριναν απαραίτητη τη διερμηνεία στην Ελληνική νοηματική γλώσσα, για την επίτευξη επιτυχούς παρακολούθησης των μαθημάτων.

- Η πλειονότητα του διδακτικού προσωπικού που συμμετείχε στην έρευνα δήλωσε πώς δε γνωρίζει τα μέσα που παρέχει το Ίδρυμα τους για να ανταποκριθούν στις ανάγκες των κωφών φοιτητών/ριων.
- Είναι σημαντική η εξατομίκευση στην προσέγγιση των κωφών φοιτητών/ριων.
- Τα μέλη των υποστηρικτικών υπηρεσιών που συμμετείχαν στην έρευνα, σε συντριπτική πλειοψηφία, δε γνωρίζουν τον αριθμό των κωφών φοιτητών/ριων που σπουδάζουν στο Ίδρυμα τους. Μάλιστα υπήρξε μια απάντηση ότι ο αριθμός κωφών φοιτητών αλλάζει συνεχώς, διότι δεν γνωρίζουν αν κάποιος φοιτητής αποκτά αναπηρία κατά την διάρκεια των σπουδών. Αυτό είναι πολύ σημαντικό, καθώς η μη γνώση του αριθμού, αφενός δε συμβάλει στη στατιστική καταγραφή της ομάδας και των αναγκών της. Αφετέρου δεν υπάρχει γνωστοποίηση στο διδακτικό προσωπικό ή και μέριμνα για εξατομικευμένες υπηρεσίες και προσέγγιση.
- Οι κωφοί/ες φοιτητές/ριες έχουν κοινοποιήσει συγκεκριμένες δυσκολίες και αιτήματα για την ενσωμάτωση τους στην εκπαιδευτική διαδικασία σχετικά με τη διδασκαλία, την επικοινωνία με τους Καθηγητές, το εκπαιδευτικό υλικό, την προσβασιμότητα εκπαιδευτικού υλικού και τις εξετάσεις και το συγκερασμό των προαναφερθέντων.

Επιλογικά, η παρούσα εργασία αποτελεί μια προσπάθεια αποτύπωσης της υφιστάμενης κατάστασης και παραθέτει τις αξιολογήσεις των εμπειριών των βασικών ατόμων που μετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία, αποτελώντας τη βάση για περαιτέρω έρευνα. Η γράφουσα κρίνει ότι πέρα των ανωτέρω ευρημάτων θα ήταν πολύ βοηθητικό για τους κωφούς φοιτητές/ριες, ειδικά στην περίπτωση της Ελλάδας, που η συνέχιση των Σπουδών στον μεταπτυχιακό κύκλο απαιτεί στην πληθώρα των περιπτώσεων καταβολή οικονομικού κόστους, να υπήρχε η δυνατότητα περισσότερων υποτροφιών, ίσως και δανείων, ώστε να αυξηθεί η συμμετοχή, καθώς και η δυνατότητα διερμηνείας για όλες τις ώρες σπουδών και εξειδικευμένης στην ορολογία έκαστου κλάδου. Τέλος, από τη βιβλιογραφία και τα αποτελέσματα των ερωτηματολογίων προκύπτει ότι η χρηματοδότηση των Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης χρειάζεται να σχεδιάζεται ώστε να υπάρχει διερμηνεία στην ελληνική νοηματική γλώσσα, να παρέχεται το εκπαιδευτικό υλικό σε προσβάσιμη μορφή, οι υπηρεσίες προς τους σπουδαστές/ριες να είναι εύκολα προσβάσιμες και κατανοητές και να υπάρχει καταρτισμένο και εξειδικευμένο προσωπικό. Αντίστοιχα θα ήταν βοηθητικό να παρέχονται προπαρασκευαστικά μαθήματα, πριν την έναρξη των προγραμμάτων σπουδών και να υπάρχει η δυνατότητα πρόσβασης σε υπολογιστές με υποστηρικτική τεχνολογία. Επίσης σημαντικό, κρίνεται πέραν από τις προσπάθειες καταγραφής των φοιτητικών αναγκών να υπάρξει ακριβής και συστηματική καταγραφή του αριθμού των φοιτητών/ριών σε Ιδρυματικό επίπεδο, ώστε να υπάρχει μια βάση δεδομένων για την Ελλάδα.

8. Παραρτήματα - Ερωτηματολόγια

Στην έρευνα χρησιμοποιήθηκαν τα ακόλουθα ερωτηματολόγια:

A. ΟΜΑΔΑ ΣΤΟΧΟΣ: ΚΩΦΟΙ/ΕΣ ΦΟΙΤΗΤΕΣ/ΡΙΕΣ

Α' μέρος: Προσωπικά δεδομένα του ερωτώμενου:

Ερωτήσεις

1. Φύλο:
 - Άνδρας
 - Γυναίκα
 - Προτιμώ να μην πω

2. Ηλικία:
 - 18-24 ετών
 - 25-35 ετών
 - 36 και άνω

3. Είστε:
 - Κωφός/η
 - Βαρήκοος/η
 - μεταγλωσσικά κωφός/ή
 - μεταγλωσσικά βαρήκοος/η²⁴⁶

4. Έχετε φοιτήσει σε ειδικό σχολικό ίδρυμα για Κωφούς μαθητές;
 - Ναι
 - Όχι

5. Αν απαντήσατε όχι στην προηγούμενη ερώτηση, παρακαλώ επιλέξτε το είδος γενικής εκπαίδευσης:
 - Σχολικές Μονάδες Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης (ΣΜΕΑΕ)
 - Γενικά σχολεία με παράλληλη στήριξη
 - Τμήμα ένταξης γενικών σχολείων
 - Τμήμα ένταξης γενικών σχολείων με υποστήριξη από σχολικό νοσηλευτή
 - Γενικά σχολεία, με υποστήριξη από ειδικό βοηθητικό προσωπικό ή από ειδικό βοηθό που διαθέτει η οικογένεια
 - Γενικά σχολεία, με υποστήριξη μόνο από τον εκπαιδευτικό της τάξης
 - Κατ' οίκον διδασκαλία.

6. Ποιο είναι το εκπαιδευτικό σας υπόβαθρο;
 - Πρωτοβάθμια εκπαίδευση
 - Δευτεροβάθμια εκπαίδευση
 - Ανώτατη εκπαίδευση

7. Πώς αξιολογείτε τις δομές της Πολιτείας, όσον αφορά την πρόσβαση των κωφών ατόμων στην Ανώτατη Εκπαίδευση;

²⁴⁶ έχουν χάσει την ακοή τους μετά τη κατάκτηση της γλώσσας δηλαδή μετά την ηλικία των 3-4 χρόνων.

- Ικανοποιητικές
- Μη ικανοποιητικές

➤ Σχόλιο:

Β' μέρος: Διερευνητικές Ερωτήσεις:

8. Θεωρείτε ότι υπάρχουν στα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης οι κατάλληλες δομές, που επιτρέπουν την ενσωμάτωση των Κωφών φοιτητών ;
- Ναι
 - Όχι
9. Θεωρείτε ότι ένα φόρουμ επικοινωνίας θα διευκόλυνε την καλύτερη ενσωμάτωση σας;
- Ναι
 - Όχι
10. Γνωρίζετε αν υπάρχει διαθέσιμο σχετικό φόρουμ ή πλατφόρμα, όπου θα μπορούσατε να συζητάτε για τα ζητήματα που σας απασχολούν ή για οποιοδήποτε θέμα που σχετίζεται με την Ανώτατη Εκπαίδευση;
- Ναι
 - Όχι
11. Αν η απάντησή σας στην προηγούμενη ερώτηση ήταν «Ναι», παρακαλώ αναφέρετε ένα ή περισσότερα παραδείγματα:
-

Εφόσον ανήκετε στην κατηγορία φοιτητής Ανώτατης Εκπαίδευσης (είτε είστε τώρα φοιτητής, είτε έχετε αποφοιτήσει):

12. Αν είστε φοιτητής, ή έχετε ολοκληρώσει τις Σπουδές σας, ποιος είναι/ήταν ο Τομέας Σπουδών σας;
- Ανθρωπιστικές Επιστήμες
 - Πολιτιστικές Επιστήμες & Τέχνες
 - Αρχιτεκτονική & Μηχανική
 - Οικονομία & Διοίκηση
 - Περιβαλλοντικές & Γεωργικές Επιστήμες
 - Επιστήμη υπολογιστών/Πληροφορική
 - Εκπαιδευτικές Επιστήμες
 - Επιστήμες Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού
 - Κοινωνικές & Πολιτικές Επιστήμες
 - Τουρισμός
 - Μάρκετινγκ & Επικοινωνία
 - Θετικές Επιστήμες (Μαθηματικά, Φυσική, Χημεία, Βιολογία κ.λπ.)
 - Φιλολογία
 - Επιστήμες Υγείας
 - Άλλο
13. Αν απαντήσατε άλλο, παρακαλώ διευκρινίστε:

.....
14. Για ποιο λόγο επιλέξατε τη συγκεκριμένη Σχολή;
.....

15. Υπάρχει υποτιτλισμός στο υλικό διδασκαλίας των μαθημάτων που παρακολουθείτε;

- Ναι
- Όχι

16. Μπορείτε να κρατάτε εύκολα σημειώσεις;

- Ναι
- Όχι

17. Σας βοηθά κάποιος να κρατάτε σημειώσεις;

- Ναι
- Όχι

18. Είναι εύκολο να συμμετέχετε στο μάθημα;

- Ναι
- Όχι

19. Πώς εξετάζετε στα μαθήματα;

- Γραπτές εξετάσεις
- Εξέταση με βοήθεια διερμηνέα
- Άλλο

Αν η απάντησή σας ήταν άλλο, παρακαλώ προσδιορίστε

.....

20. Πώς αξιολογείτε τον τρόπο διεξαγωγής των εξετάσεων;

- Εύκολο
- Δύσκολο

21. Θα προτεινάτε κάποιο άλλο τρόπο για την εξέτασή σας στα μαθήματα;
.....

22. Έχετε αλληλεπίδραση με άλλους φοιτητές/ριες;

- Ναι
- Όχι

23. Είναι ενημερωμένο το προσωπικό του Τμήματος που φοιτάτε σε θέματα που σχετίζονται με την αναπηρία. Μπορεί να σας κατευθύνει κατάλληλα και να λύσει τις απορίες σας;

- Ναι
- Όχι

24. Υπάρχει Μονάδα Προσβασιμότητας στο Ίδρυμα που σπουδάζετε;

- Ναι
- Όχι

25. Εφόσον έχετε ολοκληρώσει τον προπτυχιακό κύκλο Σπουδών, θα επιθυμούσατε να συνεχίσετε με μεταπτυχιακό πρόγραμμα; Αν ναι, έχετε λάβει συμβουλευτική καθοδήγηση κι έχετε στήριξη στη διαδικασία αιτήσεων;

- Ναι
- Όχι

26. Συμμετέχετε σε κάποιο σύλλογο ή κάποια ομάδα δραστηριοτήτων στη Σχολή σας;

- Ναι
- Όχι

27. Αισθάνεστε ότι συμμετάσχετε επί ίσοις όροις με τους ακούοντες φοιτητές/ριες;

- Ναι
- Όχι

28. Είστε ικανοποιημένοι από την πρόσβασή σας στην Ανώτατη εκπαίδευση;

- Ναι
- Όχι

29. Η επικοινωνία σας με τους Καθηγητές σας ήταν εύκολη;

- Ναι
- Όχι

30. Κρίνετε απαραίτητη τη διερμηνεία στην Ελληνική νοηματική γλώσσα, για την επίτευξη επιτυχούς παρακολούθησης των μαθημάτων;

- Ναι
- Όχι

31. Αν απαντήσατε όχι, τι λύση/εις θα προτεινάτε για τη βελτίωση της κατάστασης;

.....

32. Δυσχεραίνει τις σπουδές σας η προτεινόμενη ξενόγλωσση βιβλιογραφία;

- Ναι
- Όχι

33. Πιστεύετε ότι η οπτικοποίηση του μαθησιακού υλικού θα διευκόλυνε την παρακολούθηση των μαθημάτων;

- Ναι
- Όχι

34. Από την εμπειρία σας, ποια θεωρείτε ότι είναι τα πιο σημαντικά στοιχεία που πρέπει να εξετάσει ένας κωφός φοιτητής όταν επιλέγει Ίδρυμα Ανώτατης Εκπαίδευσης;

.....

Β ΟΜΑΔΑ ΣΤΟΧΟΣ: ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΙΔΡΥΜΑΤΑ (ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΕΣ, ΜΟΝΑΔΕΣ ΠΡΟΣΒΑΣΙΜΟΤΗΤΑΣ, ΚΛΠ)

Α' μέρος: Προσωπικά δεδομένα του ερωτώμενου:

Ερωτήσεις

1. Παρακαλώ αναφέρετε τον φορέα (Ίδρυμα Ανώτατης Εκπαίδευσης) που εκπροσωπείτε
.....
2. Παρακαλώ επιλέξτε ποια είναι η ιδιότητά σας;
 - Υπάλληλος της Γραμματείας
 - Υπάλληλος Γραφείου Διασύνδεσης/ Δ. Σχέσεων
 - Υπάλληλος Γραφείου Συμβουλευτικής
 - Υπάλληλος Μονάδας Προσβασιμότητας
 - Άλλο
3. Αν απαντήσατε άλλο, παρακαλώ προσδιορίστε:
.....
4. Πόσα έτη εργάζεστε;
 - 0-5
 - 6-10
 - 11-20
 - 20 και άνω
5. Γνωρίζετε τον αριθμό κωφών φοιτητών που σπουδάζουν στο Ίδρυμα σας;
 - Ναι
 - Όχι

Β' μέρος: Διερευνητικές Ερωτήσεις:

6. Αν ναι, θα μπορούσατε να αναφέρετε τον αριθμό κωφών φοιτητών που σπουδάζουν στο Ίδρυμα σας;
.....
7. Ποιοι είναι οι τρόποι με τους οποίους το Ίδρυμα, στο οποίο εργάζεστε υποστηρίζει μαθητές με προβλήματα ακοής;
.....
8. Πώς μπορούν οι μαθητές να ζητήσουν βοήθεια, εάν προκύψει κάποιο πρόβλημα;
.....
9. Έχουν εκφράσει οι κωφοί φοιτητές/ριες συγκεκριμένες δυσκολίες και αιτήματα σχετικά με την ενσωμάτωσή τους;
 - Ναι
 - Όχι
10. Αν απαντήσατε ναι, σε ποιους τομείς;
 - Διδασκαλία

- Επικοινωνία με τους Καθηγητές
 - Προτεινόμενο εκπαιδευτικό υλικό
 - Διαθεσιμότητα εκπαιδευτικού υλικού
 - Εξετάσεις
11. Τι συστάσεις προτείνετε για την καλύτερη ενσωμάτωση των κωφων/βαρήκων φοιτητών στην εκπαιδευτική διαδικασία;
- Ενισχυτική Διδασκαλία από τους Καθηγητές
 - Άμεση Διαθεσιμότητα εκπαιδευτικού υλικού στην ηλεκτρονική πλατφόρμα μάθησης
 - Αλλαγή στον τρόπο Εξετάσεων
 - Άλλο
12. Υπάρχει Μονάδα Προσβασιμότητας στο Ίδρυμα σας;
- Ναι
 - Όχι
13. Το περιβάλλον ηλεκτρονικής μάθησης (e-learning) είναι μια χρήσιμη τεχνική και για την εκπαίδευση ατόμων με προβλήματα ακοής. Η τηλεκπαίδευση υπήρχε πάντα ανάμεσα στις εκπαιδευτικές πρακτικές για την υποστήριξη των κωφών φοιτητών;
- Ναι
 - Όχι

Γ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ/ΤΡΙΕΣ ΙΔΡΥΜΑΤΩΝ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Α' μέρος: Προσωπικά δεδομένα του ερωτώμενου:

Ερωτήσεις

1. Πόσα χρόνια διδάσκετε;
 - 1-5
 - 6-10
 - 11 και ανω

2. Ποιος είναι ο τομέας/ειδικότητά σας;
 - Ανθρωπιστικές Επιστήμες
 - Πολιτιστικές Επιστήμες & Τέχνες
 - Αρχιτεκτονική & Μηχανική
 - Οικονομία & Διοίκηση
 - Περιβαλλοντικές & Γεωργικές Επιστήμες
 - Επιστήμη υπολογιστών/Πληροφορική
 - Εκπαιδευτικές Επιστήμες
 - Επιστήμες Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού
 - Κοινωνικές & Πολιτικές Επιστήμες
 - Τουρισμός
 - Μάρκετινγκ & Επικοινωνία
 - Θετικές Επιστήμες (Μαθηματικά, Φυσική, Χημεία, Βιολογία κ.λπ.)
 - Φιλολογία
 - Επιστήμες Υγείας

- Άλλο
3. Έχετε κάνει μεταπτυχιακές ή διδακτορικές σπουδές στην Ειδική αγωγή;
- Ναι
 - Όχι
4. Αν επιθυμείτε παρακαλώ αναφέρετε τον φορέα (Ίδρυμα Ανώτατης Εκπαίδευσης) που εκπροσωπείτε

.....

Β' μέρος: Διερευνητικές Ερωτήσεις:

5. Έχετε παρακολουθήσει κάποιο σεμινάριο Ειδικής αγωγής;
- Ναι
 - Όχι
6. Γνωρίζετε την Ελληνική Νοηματική Γλώσσα;
- Ναι
 - Όχι
7. Βρισκόταν ποτέ μεταξύ των φοιτητών σας κωφός/ή είτε/βαρήκοος/η φοιτητής/τρια;
- Ναι
 - Όχι
8. Αν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση,
- I. Ποια ήταν η δυσκολία που κληθήκατε να αντιμετωπίσετε;
-
- II. Θεωρείτε ότι ήταν επιτυχής η προσέγγιση και η επικοινωνία σας;
- Ναι
 - Όχι
- III. Τροποποιήσατε τη διδασκαλία σας, για να ανταποκριθείτε στις ανάγκες των φοιτητών με απώλεια ακοής;
- Ναι
 - Όχι
- IV. Αν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, παρακαλώ αναφέρετε τις τροποποιήσεις που έγιναν στον τρόπο διδασκαλίας, προκειμένου να ικανοποιούνται οι επικοινωνιακές ανάγκες του κωφού/βαρήκοου μαθητή;
-
9. Έχετε χρησιμοποιήσει ποτέ κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας σας οπτικοακουστικό υλικό;
- Ναι
 - Όχι
10. Αν απαντήσατε ναι, υπήρχε η επιλογή υπότιτλων ή διερμηνεία στη νοηματική, ώστε να είναι εύκολη η χρήση και η κατανόηση από Κωφούς και βαρήκοους φοιτητές/ριες;

- Ναι
- Όχι

11. Ποια είναι τα μέσα που σας παρέχει το Πανεπιστήμιο σας για να ανταποκριθείτε στις ανάγκες των κωφών φοιτητών;

.....

12. Έχουν εκφράσει οι κωφοί φοιτητές συγκεκριμένες δυσκολίες και αιτήματα σχετικά με την ενσωμάτωση τους στην εκπαιδευτική διαδικασία;

- Ναι
- Όχι

13. Αν απαντήσατε ναι, σε ποιους τομείς;

- Διδασκαλία
- Επικοινωνία με τους Καθηγητές
- Εκπαιδευτικό υλικό
- Προσβασιμότητα εκπαιδευτικού υλικού
- Εξετάσεις
- Όλα τα παραπάνω

14. Τι συστάσεις προτείνετε για την καλύτερη ενσωμάτωση των κωφων/βαρήκων φοιτητών στην εκπαιδευτική διαδικασία;

- Ενισχυτική Διδασκαλία από τους Καθηγητές
- Άμεση Διαθεσιμότητα εκπαιδευτικού υλικού στην ηλεκτρονική πλατφόρμα μάθησης
- Αλλαγή στον τρόπο Εξετάσεων
- Άλλο

Αν απαντήσατε άλλο, παρακαλώ όπως προσδιορίσετε

15. Υπάρχει Μονάδα Προσβασιμότητας στο Ίδρυμα σας;

- Ναι
- Όχι

16. Το περιβάλλον ηλεκτρονικής μάθησης (e-learning) είναι μια χρήσιμη τεχνική και για την εκπαίδευση ατόμων με προβλήματα ακοής. Η τηλεεκπαίδευση υπήρχε πάντα ανάμεσα στις εκπαιδευτικές πρακτικές για την υποστήριξη των κωφών φοιτητών;

- Ναι
- Όχι

17. Αν απαντήσατε ναι, είναι προσβάσιμο το οπτικοακουστικό υλικό (είτε μέσω συμμετοχής διερμηνέα ή με ενσωματωμένους υπότιτλους);

- Ναι
- Όχι

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσσες Πηγές

1. Ασδεράκη, Φ. (2008). *Ευρώπη και Παιδεία – Ο Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Σιδέρης.
2. Γεωργοκωστόπουλος, Χ. (2017). *Ψυχοπαιδαγωγική της Ένταξης: Ένα σχολείο για όλους: Ψυχοπαιδαγωγικές συνιστώσες των ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών*. [Μεταπτυχιακή Εργασία]. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο. Ανακτήθηκε στις 10/10/2020 από: <http://ikee.lib.auth.gr/record/293092/files/GRI-2017-20017.pdf> .
3. Δομή ΣΤΗΡΙΖΩ, Πανεπιστημιούπολη Σερρών. (2021, 4 Ιανουάριου). *Τ.Ε.Ι. Κεντρικής Μακεδονίας Σέρρες*. Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: https://cm.ihu.gr/civil/index.php?cat_id=24&id=2118 .
4. Δομή Συμβουλευτικής και Προσβασιμότητας (ΔοΣυΠ). (χ.χ.). *Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης*. Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: <https://duth.gr/%CE%A5%CF%80%CE%B7%CF%81%CE%B5%CF%83%CE%AF%CE%B5%CF%82/%CE%94%CE%BF%CE%BC%CE%AD%CF%82/%CE%94%CE%BF%CE%BC%CE%AE-%CE%A3%CF%85%CE%BC%CE%B2%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BC%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1%CF%82> .
5. Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία. (χ.χ.). Ανακτήθηκε στις 08/05/2020 από: <https://www.esamea.gr/> .
6. Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία. (2009). Ετήσια Έκθεση: Η Πρόταση της Ε.Σ.Α.μεΑ. για ένα «Εθνικό Πρόγραμμα Δημόσιων Πολιτικών για την Αναπηρία». Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία. Ανακτήθηκε στις 01/03/2021 από: https://www.esamea.gr/files/december/105/3rdDec_2009.pdf.
7. Εθνικό Ίδρυμα Κωφών. (χ.χ.). Η ιστορία του Ιδρύματος. Ανακτήθηκε στις 10/08/2020 από: <https://idrimakofon.gr/%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1/>
8. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. (χ.χ.). Μονάδα Προσβασιμότητας για Φοιτητές/ριες με Αναπηρία (ΦΜΕΑ). ΕΚΠΑ. Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: <https://access.uoa.gr/> .
9. Ελληνική Δημοκρατία. (χ.χ.). ΕΕΔΑ, το ανεξάρτητο συμβουλευτικό όργανο της Πολιτείας. *Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου*. Ανακτήθηκε στις 02/09/2020 από: <https://www.nchr.gr/eeda.html> .
10. Ελληνική Δημοκρατία. Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. (χ.χ.). Ανακτήθηκε στις 08/05/2020 από: <https://www.nchr.gr/> .
11. Ελληνική Δημοκρατία. Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων. (χ.χ.). *Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Αλληλεγγύης*. Ανακτήθηκε στις 08/05/2020 από: <https://ekka.org.gr/index.php/el/> .
12. Ελληνική Δημοκρατία. Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων. (2018). «Εισαγωγή στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση ατόμων που πάσχουν από σοβαρές παθήσεις το ακαδημαϊκό έτος 2019-20». *Socialsupport.uoi*. Ανακτήθηκε στις 09/08/2020 από: <https://tinyurl.com/2aaxj5sf> .
13. Ελληνική Στατιστική Αρχή. (2020, 18 Δεκεμβρίου). *ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ ΕΡΕΥΝΑ ΥΓΕΙΑΣ: Έτος 2019*. Ανακτήθηκε στις 02/09/2020 από: <https://www.statistics.gr/documents/20181/5856c8ff-59cd-aef0-2883-f90e4b265706> .
14. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2013, 20 Δεκεμβρίου). Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1288/2013 της 11ης Δεκεμβρίου 2013 για τη θέσπιση του προγράμματος Erasmus +: το πρόγραμμα της Ένωσης για την εκπαίδευση, την κατάρτιση, τη νεολαία και

- τον αθλητισμό. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 24/02/2021 από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/el/TXT/?uri=CELEX%3A32013R1288>.
15. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2010, 26 Μαΐου). Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 11ης Μαΐου 2010 σχετικά με την κοινωνική διάσταση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 24/09/2020 από: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:135:0002:0007:EL:PDF>.
16. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2010, 17 Απριλίου). Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 317/2010 ης 16ης Απριλίου 2010 για την έγκριση των προδιαγραφών της ενότητας ad hoc του 2011 σχετικά με την απασχόληση των ατόμων με αναπηρίες, με σκοπό τη διενέργεια δειγματοληπτικής έρευνας εργατικού δυναμικού που προβλέπει ο κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 577/98 του Συμβουλίου. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 24/02/2021 από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/el/TXT/?uri=CELEX%3A32013R1288>.
17. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2007, 21 Δεκεμβρίου). Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 25ης Μαΐου 2007 σχετικά με συνεκτικό πλαίσιο δεικτών και σημείων αναφοράς για την παρακολούθηση της προόδου που έχει επιτευχθεί ως προς τους στόχους της Λισσαβώνας στην εκπαίδευση και κατάρτιση. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 24/05/2020 από: [https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007XG1221\(02\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007XG1221(02)&from=EN).
18. Επίσημη Εφημερίδα. (1993, 09 Μαρτίου). Απόφαση του Συμβουλίου της 25ης Φεβρουαρίου 1993 για τη θέσπιση τρίτου κοινοτικού προγράμματος δράσης υπέρ των ατόμων με ειδικές ανάγκες (HELIOS II 1993-1996). *Europa*. Ανακτήθηκε στις 08/08/2020 από: http://publications.europa.eu/resource/cellar/68c8535e-d8df-4726-b8be-b6a3a703252f.0007.01/DOC_1.
19. Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. (1988, 14 Ιουνίου). Ανακοινώσεις Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Σύνοδος 1988/1989. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 08/08/2020 από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1988:187:FULL&from=BG>.
20. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (χ.χ.). Συνθήκη του Άμστερνταμ που τροποποιεί τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, τις Συνθήκες περί ιδρύσεως των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και ορισμένες συναφείς πράξεις. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 13/7/2020, από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:11997D/TXT>.
21. Επίσημη Εφημερίδα. (χ.χ.). Ψήφισμα του Συμβουλίου και των υπουργών παιδείας, που συνέρχονται στα πλαίσια του Συμβουλίου της 31ης Μαΐου 1990 σχετικά με την ένταξη των μειονεκτούντων παιδιών και νέων στα κανονικά εκπαιδευτικά συστήματα. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 08/08/2020 από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A41990X0703%2801%29>.
22. Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2020). Ανακοίνωση σχετικά με την υλοποίηση του Ευρωπαϊκού Χώρου Εκπαίδευσης έως το 2025. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 24/02/2021 από: https://ec.europa.eu/education/resources-and-tools/document-library/eea-communication-sept2020_el.
23. Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2019). *Erasmus+ Οδηγός Προγράμματος*. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 20/04/2020 από: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/sites/erasmusplus2/files/erasmus-plus-programme-guide-2019_el.pdf.
24. Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2005). eEurope 2005. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 04/06/2020 από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3AI24226>.
25. Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2003). Ίσες ευκαιρίες για τα άτομα με αναπηρία: ένα ευρωπαϊκό σχέδιο δράσης (2004-2010). *Europa*. Ανακτήθηκε στις 04/06/2020 από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ac11414>.
26. Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (1990). Κοινοτικός Χάρτης των Θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 20/08/2020 από:

<https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/51be16f6-e91d-439d-b4d9-6be041c28122> .

27. Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (χ.χ). Απασχόληση, κοινωνικές υποθέσεις και κοινωνική ένταξη. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 1/07/ 2020 από: <https://ec.europa.eu/social/home.jsp?langId=el> .
28. Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (χ.χ). Εκπαίδευση, Νεολαία, Αθλητισμός και Πολιτισμός. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 1/07/ 2020 από: https://ec.europa.eu/info/departments/education-youth-sport-and-culture_el .
29. Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (χ.χ). Έρευνα και καινοτομία. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 1/07/ 2020 από: https://ec.europa.eu/info/departments/research-and-innovation_el .
30. Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (χ.χ). Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία (πλαίσιο «ΕΚ 2020»). *Europa*. Ανακτήθηκε στις 20/08/2020 από: https://ec.europa.eu/education/policies/european-policy-cooperation/et2020-framework_el .
31. Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (χ.χ). Ευρωπαϊκός Εκτελεστικός Οργανισμός Εκπαίδευσης και Πολιτισμού. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 1/07/ 2020 από: https://ec.europa.eu/info/departments/european-education-and-culture-executive-agency_el .
32. Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (χ.χ). Λίγα λόγια για την πολιτική πολυγλωσσίας. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 09/10/2020 από: https://ec.europa.eu/education/policies/multilingualism/about-multilingualism-policy_el .
33. Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (χ.χ.). Οι στόχοι του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 24/09/2020 από: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/european-semester-goals_el .
34. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2020). Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 18ης Ιουνίου 2020 σχετικά με την Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Αναπηρία μετά το 2020. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 10/11/2020 από: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0156_EL.html .
35. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2017). Έκθεση σχετικά με την εφαρμογή της ευρωπαϊκής στρατηγικής για την αναπηρία (2017/2127(INI)). *Europa*. Ανακτήθηκε στις 15/6/2020 από: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0339_EL.pdf .
36. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2016, 13 Ιουνίου). Έκθεση σχετικά με την εφαρμογή της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, ιδίως όσον αφορά τις καταληκτικές παρατηρήσεις της Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 15/11/2020 από: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2016-0203_EL.html .
37. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2004). Στρατηγική της Λισσαβώνας. *Europarl.Europa*. Ανακτήθηκε στις 20/08/2020 από: <https://www.europarl.europa.eu/highlights/el/1001.html> .
38. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (χ.χ). Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: Επιτροπές 8η κοινοβουλευτική περίοδος (2014 - 2019). EMPL. *Europarl*. Ανακτήθηκε στις 11/07/ 2020 από: <https://www.europarl.europa.eu/committees/el/archives/8/empl/home/welcome-words> .
39. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (χ.χ). Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: Επιτροπές 8η κοινοβουλευτική περίοδος (2014 - 2019). LIBE. *Europarl*. Ανακτήθηκε στις 11/07/ 2020 από:

<https://www.europarl.europa.eu/committees/el/archives/8/libe/home/welcome-words> .

40. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (χ.χ). Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: Επιτροπές 8η κοινοβουλευτική περίοδος (2014 - 2019). CULT. *Europarl*. Ανακτήθηκε στις 11/07/ 2020 από: <https://www.europarl.europa.eu/committees/el/cult/home/highlights> .
41. Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής. (χ.χ.). Σχετικά με τον Διαμεσολαβητή. *Europa*. Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: <https://www.ombudsman.europa.eu/en/home> .
42. Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. Σύνταγμα Ελλάδας. ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ - Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Άρθρο 16: (Παιδεία, τέχνη, επιστήμη). Ανακτήθηκε στις 10/08/2020 από: <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/> .
43. Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας.(2015, 21 Ιουνίου). Νόμος 1143/1981 - ΦΕΚ 80/Α/31-3-1981. Περί ειδικής αγωγής, ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης, απασχολήσεως και κοινωνικής μερίμνης των αποκλινόντων εκ του φυσιολογικού ατόμων και άλλων τινών εκπαιδευτικών διατάξεων. *E-nomothesia*. Ανακτήθηκε στις 10/08/2020 από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/n-1143-1981.html> .
44. Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. (2007, Μάρτιος 20). Νόμος 3549/2007. *Socialsupport.uoi*. Ανακτήθηκε στις 10/08/2020 από: <https://socialsupport.unit.uoi.gr/wp-content/uploads/2019/10/Act-3549-2007.pdf> .
45. Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας.(χ.χ). Νόμος 1566 Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις. ΦΕΚ 167/Α/30-9-1985. *Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων*. Ανακτήθηκε στις 10/07/2020 από: https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2018/EPAL_N_1566_1985.pdf .
46. Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας.(χ.χ). Νόμος 2817/2000 : Εκπαίδευση ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες και άλλες διατάξεις. *E-nomothesia*. Ανακτήθηκε στις 10/08/2020 από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/n-2817-2000.html> .
47. Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. (χ.χ.). Τεύχος Πρώτον, Αριθμός Φύλλου 111. Ανακτήθηκε στις 10/08/2020 από:http://www.et.gr/images/stories/eidika_themata/a_111_1975.pdf.
48. Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. (χ.χ). ΝΟΜΟΣ ΥΠ' ΑΡΙΘ. 4009 Δομή, λειτουργία, διασφάλιση της ποιότητας των σπουδών και διεθνοποίηση των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. *Socialsupport.uoi*. Ανακτήθηκε στις 09/08/2020 από: <https://socialsupport.unit.uoi.gr/wp-content/uploads/2019/10/FEK-195-2011.pdf> .
49. Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας. Νόμος 4186/2013 (ΦΕΚ 193/Α/17-9-2013). *Υπουργείο Παιδείας Και Θρησκευμάτων*. Ανακτήθηκε στις 04/06/2020 από: https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2018/N_4186_2013_fek193.pdf .
50. Ζωρογιαννίδη, Ε. (2019). *Η πρόσβαση των Κ/κωφών στην πληροφόρηση και ο κοινωνικός τους αποκλεισμός στην Ελλάδα*. [Διπλωματική Εργασία]. Ανακτήθηκε στις 2/12/2020 από Apothesis: https://apothesis.eap.gr/bitstream/repo/41207/1/Eleni_Zorogiannidi_Master_Thesis.pdf .
51. Ηνωμένα Έθνη. (χ.χ.). Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών. Ανακτήθηκε στις 13/07/2020 από: <https://www.unhcr.org/cy/wp->

content/uploads/sites/41/2018/04/Conventions_Women.pdf?fbclid=IwAR1loZfLesBJ8QE0D06zHYJi6t4Z1yquzc7I5WTPisxj1xq80C0YgLNp22Kg .

52. Ιatronet. (χ.χ.). *Κώφωση*. Ανακτήθηκε στις 03/03/2021 από: <https://www.iatronet.gr/iatriko-lexiko/kwfwsi.html> .
53. Ίσαρη, Φ., & Πουρκό, Μ. (2015). *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας. Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση*. Ανακτήθηκε στις 01/08/2020 από: https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/5826/4/15327_Isari-KOY.pdf .
54. Καλτσούνη, Σ. (2013). Έκθεση Χώρας για την Ελλάδα σχετικά με τη μελέτη για τις πολιτικές των κρατών μελών για τα παιδιά με αναπηρίες. *Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*. Ανακτήθηκε στις 02/09/2020 από: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474423/IPOL-LIBE_ET\(2013\)474423_EL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/474423/IPOL-LIBE_ET(2013)474423_EL.pdf) .
55. Κεντρική Επιτροπή Κοινωνικής Πολιτικής. (χ.χ.). *Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (auth)*. Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: <https://www.auth.gr/office/390> .
56. Κοινή Απόφαση Υπουργών Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων – Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. (2004). *Υπουργική Απόφαση Φ.5./127421/Β3/2004 - ΦΕΚ 1702/Β/16-11-2004, Οροι και προϋποθέσεις μετεγγραφής φοιτητών ή σπουδαστών εσωτερικού που πάσχουν από σοβαρές ασθένειες ή είναι τέκνα προσώπων που πάσχουν από σοβαρές ασθένειες*. (χ.χ.). *E-Nomothesia*. Ανακτήθηκε στις 07/07/2020 από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/tritobathmia-ekpaideuse/ya-f5-127421-b3-2004.html> .
57. Κουλικούρδη, Α. (2009). *Πληροφοριακή Συμπεριφορά των Ατόμων με Αναπηρία (ΑμεΑ) και οι Υποστηρικτικές Τεχνολογίες σε Περιβάλλον Βιβλιοθηκών*. [Διδακτορική διατριβή]. Ιόνιο Πανεπιστήμιο. Ανακτήθηκε στις 10/12/2020 από Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών: <https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/17257#page/1/mode/2up> .
58. Κουρμπέτης, Β. κ.α. (2007). *Διαναπηρικός Οδηγός Εξειδίκευσης. Κατηγορία Αναπηρίας: Κώφωση. «Προσεγγίζοντας την Κώφωση»*. Ανακτήθηκε στις 07/03/2021 από: <https://blogs.sch.gr/kdaydideira/files/2015/07/%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%B5%CE%B3%CE%B3%CE%AF%CE%B6%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%82-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BA%CF%8E%CF%86%CF%89%CF%83%CE%B7.pdf> .
59. Λαμπροπούλου, Β. κ.α. (2004). *ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΝΑΛΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΑΚΟΗΣ, ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ*. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Ανακτήθηκε στις 10/11/2020 από: <http://dkday-athin.att.sch.gr/autosch/joomla15/images/Upload/kofosi-b-v01.pdf> , σ.19.
60. Μακρή, Ο., & Ήργης, Α.. *Τα Γλωσσικά Ανθρώπινα Δικαιώματα δείκτες Ποιότητας και Πολιτισμού*. Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: https://www.frl.auth.gr/sites/congres/Interventions/GR/makri_Hrgis.pdf .
61. Μαραγκός, Δ. (2012). *Εξευρωπαϊσμός μέσω της κινητικότητας: η επίδραση του προγράμματος Erasmus στη διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης*. [Μεταπτυχιακή Εργασία]. Πανεπιστήμιο Πειραιώς. Ανακτήθηκε στις 26/08/2020 από Διώνη: <http://dione.lib.unipi.gr/xmlui/bitstream/handle/unipi/5092/Maragkos.pdf?sequence=2&isAllowed=y> .
62. Μαρκαντώνη, Σ. (2016). Πολιτικές εκπαιδευτικής και κοινωνικής ενσωμάτωσης των ατόμων με αναπηρία. *Παιδαγωγική επιθεώρηση*, σελ. 95. Ανακτήθηκε στις 02/09/2020 από: <https://ojs.lib.uom.gr/index.php/paidagogiki/article/view/8728> . Αναφορά στο: Τσιναρέλης, Γ. (1993). Η ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Μύθοι

- και πραγματικότητα. Επειδή η διαφορά είναι δικαίωμα. Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Σπαστικών Βορείου Ελλάδος.
63. Μονάδα Ακαδημαϊκής Στήριξης και Προσβασιμότητας Φοιτητών με Αναπηρία. (χ.χ). *Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών (dasta)*. Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: <http://www.dasta.asfa.gr/frontend/articles.php?cid=145> .
 64. Μονάδα Προσβασιμότητας και Κοινωνικής Στήριξης φοιτητών ΑμεΑ και φοιτητών Ευπαθών Κοινωνικών Ομάδων του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. (χ.χ.). *Socialsupport*. Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: <https://socialsupport.unit.uoi.gr/> .
 65. Μονάδα Προσβασιμότητας Πανεπιστημίου Μακεδονίας. (χ.χ). *Πανεπιστήμιο Μακεδονίας* Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: <https://www.uom.gr/accessibility> .
 66. Μονάδα Υποστήριξης Φοιτητών Ευπαθών Ομάδων (ΜΥΦΕΟ) του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας. (χ.χ). *Πανεπιστήμιο Μακεδονίας* Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: <https://myfeo.uowm.gr/> .
 67. Νόμος 1351/1983 - ΦΕΚ 56/Α/26-4-1983. Εισαγωγή σπουδαστών στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και άλλες διατάξεις. (χ.χ.). *E-nomothesia*. Ανακτήθηκε στις 10/08/2020 από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/tritobathmia-ekpaideuse/n-1351-1983.html> .
 68. Νόμος 1771/1988. ΦΕΚ 71/Α/19-4-1988. Τροποποίηση και συμπλήρωση του συστήματος εισαγωγής σπουδαστών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και άλλες διατάξεις. (χ.χ.). *E-nomothesia*. Ανακτήθηκε στις 11/08/2020 από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/n-1771-1988.html> .
 69. Νόμος 2640/1998 - ΦΕΚ 206/Α/3-9-1998: Δευτεροβάθμια τεχνική επαγγελματική εκπαίδευση και άλλες διατάξεις. (χ.χ.). *E-nomothesia*. Ανακτήθηκε στις 11/08/2020 από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/n-2640-1998.html> .
 70. Νόμος 3404/2005 - ΦΕΚ Α'/260/17.10.2005. Ρύθμιση θεμάτων του Πανεπιστημιακού και Τεχνολογικού Τομέα της Ανώτατης Εκπαίδευσης και λοιπές διατάξεις. (χ.χ.). *Ισοκράτης*. Ανακτήθηκε στις 07/07/2020 από: http://www.dsnet.gr/Epikairothta/Nomothesia/n3404_05.htm .
 71. Νόμος 3699/2008. ΦΕΚ 199/Α/2-10-2008. Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. (χ.χ.). *E-nomothesia*. Ανακτήθηκε στις 10/08/2020 από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/n-3699-2008.html> .
 72. Νόμος 3794/2009 : Ρύθμιση θεμάτων του πανεπιστημιακού και τεχνολογικού τομέα της ανώτατης εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις. (2009). *E-Nomothesia*. Ανακτήθηκε στις 17/07/2020 από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/tritobathmia-ekpaideuse/n-3794-2009.html> .
 73. Νόμος Υπ' Αριθ. 4283 ΦΕΚ Α 189/10.09.2014. Ίδρυση και οργάνωση Συμβουλίου Εθνικής Πολιτικής για την Παιδεία και άλλες διατάξεις. (2014). *Kodiko*. Ανακτήθηκε στις 07/08/2020 από: <https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/98296/nomos-4283-2014> .
 74. Νόμος 4488/2017. Συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις Δημοσίου και λοιπές ασφαλιστικές διατάξεις, ενίσχυση της προστασίας των εργαζομένων, δικαιώματα ατόμων με αναπηρίες και άλλες διατάξεις. *E-Nomothesia*. Ανακτήθηκε στις 09/08/2020 από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ergasia-koinonike-asphalise/nomos-4488-2017-fek-137a-13-9-2017.html> .
 75. Νόμος 4547/2018 : Αναδιοργάνωση των δομών υποστήριξης της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και άλλες διατάξεις. (χ.χ.). *E-nomothesia*. Ανακτήθηκε στις 10/08/2020 από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/nomos-4547-2018-phek-102a-12-6-2018.html> .
 76. Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2007). *Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης Δραστηριότητες το 2007*.

- Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Ανακτήθηκε στις 10/6/2020 από: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/479-ar08_p1_el.pdf.
77. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων (χ.χ.). Ιδρυματικές Πολιτικές: Νομοθεσία. *Socialsupport.uoi*. Ανακτήθηκε στις 08/12/2020 από: https://socialsupport.unit.uoi.gr/?page_id=174.
78. Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης του ΟΗΕ. (χ.χ.). *Διεθνές Σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και μορφωτικά δικαιώματα*. Ηνωμένα Έθνη. Ανακτήθηκε στις 5/10/2020 από: <https://unric.org/el/%CE%B4%CE%B9%CE%B5%CE%B8%CE%BD%CE%AD%CF%82-%CF%83%CF%8D%CE%BC%CF%86%CF%89%CE%BD%CE%BF-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B1-%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AC-%CE%BA%CE%BF%CE%B9-2/>.
79. Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης του ΟΗΕ. (χ.χ.). Οι 17 Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης. *Ηνωμένα Έθνη*. Ανακτήθηκε στις 05/06/2020 από: <https://unric.org/el/17-%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%87%CE%BF%CE%B9-%CE%B2%CE%B9%CF%89%CF%83%CE%B9%CE%BC%CE%B7%CF%83-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%80%CF%84%CF%85%CE%BE%CE%B7%CF%83/>.
80. Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης του ΟΗΕ. (χ.χ.) ΧΑΡΤΗΣ ΟΗΕ. *Ηνωμένα Έθνη*. Ανακτήθηκε στις 5/10/2020 από: <https://unric.org/el/%CF%87%CE%B1%CF%81%CF%84%CE%B7%CF%83-%CE%BF%CE%B7%CE%B5/>.
81. Πράξη: Υποστήριξη Παρεμβάσεων Κοινωνικής Μέριμνας Φοιτητών Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής». (χ.χ.). *Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής (uniwa)*. Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: <https://prosvasi.uniwa.gr/>.
- 82.
83. ΠΡΟΝΟΗΣΕ. (χ.χ.). Εθνικό Παρατηρητήριο Ατόμων με Αναπηρία [Blog post]. Νόηση. Ανακτήθηκε στις 08/05/2020 από: <https://www.noesi.gr/pronoise/ethniko-paratiritirio-amea>.
84. «ΠΡΟΣΒΑΣΗ» Δομή υποστήριξης φοιτητών/ριων με αναπηρία και/ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. (χ.χ.). *Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας*. Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: http://prosvasi.uth.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=85&Itemid=60.
85. Ρούσα, Γ. (χ.χ.). *Βαρηκοΐα-κώφωση*. Ανακτήθηκε στις 10/10/2020 από: http://www.tropostoulegein.gr/%CE%92%CE%B1%CF%81%CE%B7%CE%BA%CE%BF%CE%90%CE%B1-%CE%BA%CF%8E%CF%86%CF%89%CF%83%CE%B7_a-16769.aspx.
86. Συμβούλιο της Ευρώπης. (χ.χ.). *Στοιχεία για τις νοηματικές γλώσσες*. Ανακτήθηκε στις 10/12/2020 από: <https://edl.ecml.at/Facts/FAQsonsignlanguage/tabid/2741/language/el-GR/Default.aspx>.
87. Τατσιοπούλου, Τ., Παππάς, Β. (χ.χ.). *ΝΟΗΜΑΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ-ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΚΩΦΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΣΕ ΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΑΝΑΓΝΩΣΗ.ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ [ΠΡΑΞΗ: "ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ ΕΛΛΗΝΟΜΑΘΕΙΑΣ: ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΚΑΙ ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ/ΕΚΜΑΘΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΩΣ ΞΕΝΗΣ/ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ]*. Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας & Θρησκευμάτων Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε στις 09/11/2020 από: https://www.greek-language.gr/certification/files/document/amea_content/120/akoi_noimatiki.pdf.
88. Τσιναρέλης, Γ. (1993). Η ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Μύθοι και πραγματικότητα. Επειδή η διαφορά είναι δικαίωμα. Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Σπαστικών Βορείου Ελλάδος.

89. Τσουνής Μ., (χ.χ.). Βαρηκοΐα. *Orltsounis*. Ανακτήθηκε στις 03/03/2021 από: <https://orltsounis.gr/%CE%B2%CE%B1%CF%81%CE%B7%CE%BA%CE%BF%CE%90%CE%B1/> .
90. Υπουργείο Εσωτερικών-Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης. (2020). *Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία*. *Opengov*. Ανακτήθηκε στις 09/08/2020 από: <http://www.opengov.gr/yprep/wp-content/uploads/downloads/2020/09/%CE%95%CE%B8%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CC%81-%CE%A3%CF%87%CE%B5%CC%81%CE%B4%CE%B9%CE%BF-%CE%94%CF%81%CE%B1%CC%81%CF%83%CE%B7%CF%82-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B1-%CE%94%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%89%CC%81%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%91%CF%84%CE%BF%CC%81%CE%BC%CF%89%CE%BD-%CE%BC%CE%B5-%CE%91%CE%BD%CE%B1%CF%80%CE%B7%CF%81%CE%B9%CC%81%CE%B1%2020%CE%A5%CE%A0%CE%95%CE%A0-1.pdf> .
91. Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. (2014, Απρίλιος 17). Άρθρο 03: Μαθητές με αναπηρία και με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. *Opengov*. Ανακτήθηκε στις 20/05/2020 από: <http://www.opengov.gr/yprepth/?p=1960&cpage=1> .
92. Υπουργείο Υγείας. (2013, 12 Δεκεμβρίου). Παγκόσμια Ημέρα Ατόμων με Αναπηρία. Ανακτήθηκε στις 03/03/2021 από: <https://www.moh.gov.gr/articles/news/2076-pagkosmia-hmera-atomwn-me-eidikies-anagkes> .
93. Χαρούπιας, Α. *Η ισότιμη συνεκπαίδευση (inclusion)*. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Σχολή Επιστημών της αγωγής. Ανακτήθηκε στις 02/01/2021 από Δημόκριτος: http://imm.demokritos.gr/epeaek/library_attach/20041261621220.CharoupiasPart_2-1.pdf .
94. Χατζημανώλης, Ε. (05/2020). Διαταραχές στην ακοή και η αντιμετώπισή τους. *Hygeia*, Άρθρα Υγείας Ωτορινολαρυγγολογία. Ανακτήθηκε στις 02/06/202 από: <https://www.hygeia.gr/diataraches-stin-akoi-kai-i-antimetopisi-toys/> .
95. Χατζοπούλου, Μ. (2005). Ο ρόλος των διερμηνέων Ελληνικής Νοηματικής Γλώσσας για τους κωφούς φοιτητές στο Ελληνικό Πανεπιστήμιο. Στο Ε., Σοφιανίδου, κ.α(Επιμ.). Πανεπιστήμιο για Όλους Όροι και προϋποθέσεις πλήρους ένταξης των φοιτητών με αναπηρία στην ακαδημαϊκή ζωή (σ.77). ΕΚΠΑ, Ανακτήθηκε στις 5/12/2020 από: http://www.skf.psych.uoa.gr/fileadmin/skf.psych.uoa.gr/uploads/PDF/dimosieyseis_sta_ellinika/fea.pdf .
96. Χρηματοδότηση των ΑΕΙ βάσει αντικειμενικών κριτηρίων, κατ' εφαρμογή του νόμου του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων. (2020, 15 Οκτωβρίου) *Eduguide*, Εκπαιδευτικά Νέα. Ανακτήθηκε στις 02/09/2020 από: <https://www.eduguide.gr/nea2020/xrmatodothsh-twn-aei-basei-antikeimenikwn-krithriwn-kat-efarmog/> .
97. Europa. (χ.χ.). Γλωσσάριο σύνοψης: ΑΝΟΙΚΤΗ ΜΕΘΟΔΟΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΥ. *EUR-Lex*. Ανακτήθηκε στις 08/08/2020 από: https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/open_method_coordination.html?locale=el .
98. Europa. (χ.χ.). Γλωσσάριο σύνοψης. Η αρχή της επικουρικότητας. Ανακτήθηκε στις 03/05/2020, από: https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/el/FTU_1.2.2.pdf .
99. Europa. (χ.χ.). Ευρώπη 2020 : η στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ανάπτυξη και την απασχόληση. Ανακτήθηκε στις 20/08/2020 από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3Aem0028> .

100. Europa. (2017, 7 Ιουνίου). Χάρτης Θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ανακτήθηκε στις 02/08/2020 από: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3A133501>.

Ξενόγλωσσες Πηγές

101. Arsenjeva, J. (2013). Implementation of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities in the EU's External Relations. *European Parliament*. Retrieved on 02/05/2020 from: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/433757/EXPO-DROI_NT\(2013\)433757_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/433757/EXPO-DROI_NT(2013)433757_EN.pdf) .
102. Barnes, C., Mercer, G. (2005). Disability, work, and welfare: challenging the social exclusion of disabled people. *Work, Employment and Society*, 19(3), 527–545. Retrieved on 01/04/2021 from: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0950017005055669> .
103. Becker, S., Palladino, J. (2016). Assessing Faculty Perspectives About Teaching and Working with Students with Disabilities. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, 29(1), 65-82. Retrieved on 15/11/2020 from: https://www.researchgate.net/publication/332301015_Assessing_Faculty_Perspectives_About_Teaching_and_Working_with_Students_with_Disabilities .
104. Borzel, T. A., Risse, T. (2003). Conceptualizing the Domestic Impact of Europe. In K., Featherstone and C., Radaelli (eds.), *The Politics of Europeanisation*. Retrieved on 01/09/2020 from: https://www.researchgate.net/publication/228879233_Conceptualizing_the_Domestic_Impact_of_Europe .
105. Calle, L. (2011). *Rights to Sign Language Interpreting Services when working or studying abroad. (Report No. R1101)*. European Forum of Sign Language Interpreters. Retrieved on 18/09/2020 from: <http://efsl.org/efslibu/wp-content/uploads/2012/09/R1101-The-right-to-sign-language-interpreting-services-when-working-or-studying-abroad.pdf> .
106. Cedefop. (2018, May). Skills Forecast: key EU trends to 2030. *Europa*. Retrieved on 09/10/2020 from: https://skillspanorama.cedefop.europa.eu/en/analytical_highlights/skills-forecast-key-eu-trends-2030#_labour_force_overview .
107. Cedefop. (n.d.). *Meeting of Standing Group on Indicators and Benchmarks*. Retrieved on 07/08/2020 from: <https://www.cedefop.europa.eu/en/events-and-projects/events/meeting-standing-group-indicators-and-benchmarks> .
108. Chiwandire, D. & Vincent, L. (2019). Funding and inclusion in higher education institutions for students with disabilities. *African Journal of Disability*, 8, 1-12. Retrieved on 12/10/2020 from: <https://ajod.org/index.php/ajod/article/view/336/965> .
109. Claeys-Kulik, A. L., et al. (2019). *Diversity, Equity and Inclusion in European Higher Education Institutions*. European University Association. Retrieved on 10/06/2020 from: https://eua.eu/downloads/publications/web_diversity%20equity%20and%20inclusion%20in%20european%20higher%20education%20institutions.pdf .
110. Clason, D. (2020, March 17). Universal signs for hearing loss. *Health Hearing*. Retrieved on 04/07/2020 from: <https://www.healthyhearing.com/report/52264-Universal-signs-for-hearing-loss> .

111. Cook, T. (2004). Starting where we can: using action research to develop inclusive practice. *International Journal of Early Years Education*, 12 (1), 3-16. Retrieved on 10/06/2020 from: <https://ur.booksc.eu/book/31774268/80dc34> .
112. Council of Europe. (n.d.). Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Retrieved on 12/11/2020, from: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/005?module=treaty-detail&treaty-num=005> .
113. Council of Europe. (n.d.). *European Social Charter (revised)*. Retrieved on 12/7/ 2020, from: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=035> .
114. Council of Europe. (n.d.). *Strategy 2017–2023. Rights of Persons with Disabilities*. Retrieved February 10, 2020, from <https://www.coe.int/en/web/disability/strategy-2017-2023> .
115. Council of the European Union. (2009). New Indicators on Education and Training [Commission Staff Working Paper]. *EU Monitor* Retrieved on 04/08/2020 from: <https://www.eumonitor.nl/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vi7jgszecry9?pc=1> .
116. Council of the European Union. (2002, June 14). Detailed work programme on the follow-up of the objectives of Education and training systems in Europe. *Publications Office of the European Union*. Retrieved on 05/07/2020 from: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/2d17e529-6c81-4b85-8d19-e9dbe65a93c0> .
117. Dakowska, D., & Harmsen, R. (2015). Laboratories of reform? The Europeanization and internationalization of higher education in Central and Eastern Europe. *European Journal of Higher Education*, 5(1), 9. Retrieved on 01/09/2020 from: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/21568235.2014.977318> .
118. D’Alessio, S., & Watkins, A. (2009). International Comparisons of Inclusive Policy and Practice: Are We Talking about the Same Thing? *Research in Comparative and International Education*, 4(3), 233–249. Retrieved on 08/02/2021 from: <https://journals.sagepub.com/doi/10.2304/rcie.2009.4.3.233> .
119. *Declaration on Promoting citizenship and the common values of freedom, tolerance and non-discrimination through education*. (2015). Retrieved on 19/06/2020 from https://ec.europa.eu/assets/eac/education/news/2015/documents/citizenship-education-declaration_en.pdf .
120. Dicta-Sign Language Resources. (n.d.). *Dicta-Sign*. Retrieved on 24/02/2021 from: <http://www.sign-lang.uni-hamburg.de/dicta-sign/portal/> .
121. Ebersold, S., Schmitt, M., Priestley, M. (2011). Inclusive education for young disabled people in Europe: trends, issues and challenges. University of Leeds. Retrieved on 10/10/2020 from: https://includ-ed.eu/sites/default/files/documents/aned_2010_task_5_education_final_report_-_final_2_0.pdf .
122. EHEA. (n.d.) European Higher Education Area and Bologna Process. Retrieved on 04/01/2021 from <https://www.ehea.info/> .
123. Emmers, E., Baeyens, D., Petry, K. (2018). Attitudes and self-efficacy of teachers towards inclusion in higher education. *European Journal of Special Needs Education*, 35(2), 3. Retrieved on 08/12/2020 from: [https://www.researchgate.net/publication/333793055 Attitudes and self-efficacy of teachers towards inclusion in higher education](https://www.researchgate.net/publication/333793055_Attitudes_and_self-efficacy_of_teachers_towards_inclusion_in_higher_education) .
124. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. (n.d). *About us*. Retrieved on 10/06/2020 from: <https://www.european-agency.org/about-us> .

125. European Commission/ EACEA/ Eurydice. (2020). *Mobility scoreboard, Higher education background report 2018/19*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved on 19/05/2020 from: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0f751de6-5782-11ea-8b81-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-120474453> .
126. European Commission/EACEA/Eurydice, (2020). *The European Higher Education Area in 2020: Bologna Process Implementation Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved on 04/01/2021 from: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c90aaf32-4fce-11eb-b59f-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-183354043> .
127. European Commission. (2019). Education and Training MONITOR 2019. *Europa*. Retrieved on 14/07/2020 from: <https://ec.europa.eu/education/sites/default/files/document-library-docs/volume-1-2019-education-and-training-monitor.pdf> .
128. European Commission. (2017, February 2). Progress Report on the implementation of the European Disability Strategy (2010 - 2020) [Commission Staff Working Document]. *Europa*. Retrieved on 14/07/2020 from: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=89&furtherNews=yes&newsId=2725&langId=en> .
129. European Commission/EACEA/ Eurydice. (2016). *Promoting citizenship and the common values of freedom, tolerance and non-discrimination through education*. Luxembourg: Publications Office of the EU. Retrieved on 19/06/2020 from <https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/ebbab0bb-ef2f-11e5-8529-01aa75ed71a1> .
130. European Commission. (2005, May 30). Addressing the concerns of young people in Europe – implementing the European Youth Pact and promoting active citizenship. *Europa*. Retrieved on 22/05/2020 from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:c11081&from=EL> .
131. European Commission. (n.d.). Communication on equality of opportunity for people with disabilities. *Europa*. Retrieved on 05/05/2021 from: https://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/disable/com406/com_en.htm#1
132. European Commission. (n.d.). European Structural & Investment Funds. *Europa*. Retrieved on 14/07/2020 from: <https://cohesiondata.ec.europa.eu/overview#> .
133. European Commission. (n.d.). United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities. *Europa*. Retrieved on 15/6/2020 from: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1484&langId=en> .
134. European Deafblind Union. (n.d.). Meet Us in Brief. *Edbu*. Retrieved on 20/08/2020 from: <http://www.edbu.eu/about-edbu/what-is-edbu/> .
135. European Disability Forum. (n.d.). About us. *Edf*. Retrieved on 07/11/2020 from: <http://www.edf-feph.org/> .
136. European Disability Forum. (n.d.). Inclusive Mobility. Retrieved on 19/05/2020 from: <http://www.edf-feph.org/newsroom/news/inclusive-mobility-only-017-erasmus-students-have-disability> .
137. European Federation of Hard of Hearing People. (n.d.). About EFHOH. *Efhoh*. Retrieved on 20/08/2020 from: <https://efhoh.org/about-efhoh/> .
138. European Forum of Sign Language Interpreters. (n.d.). EFSLI- The organisation. *Efsli*. Retrieved on 09/11/2020 from: <http://efsli.org/> .
139. European Higher Education Area. (n.d.). YREVAN COMMUNIQUÉ. Retrieved on 20/06/2020 from:

- http://ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/70/7/YerevanCommuniqueFinal_613707.pdf .
140. European Network of National Human Rights Institutions. (n.d.). About us. *Ennhri*. Retrieved on 09/11/2020 from: <http://ennhri.org/about-us/> .
 141. European Union Agency for Fundamental Rights (n.d.). About FRA. *Europa*. Retrieved on 09/11/2020 from: <https://fra.europa.eu/en> .
 142. European Union of the Deaf. (n.d.). About us. *Eud*. Retrieved on 06/11/2020 from: <https://www.eud.eu/> .
 143. European Union of the Deaf. (n.d.). *Brussels Declaration*. EUD. Retrieved on 08/02/2021 from: http://www.eud.eu/files/8514/5803/7674/brussels_declaration_FINAL.pdf .
 144. European Union of the Deaf. (n.d.). SignSpeak Project. *EUD*. Retrieved on 24/02/2021 from: <https://www.eud.eu/projects/past-projects/sign/> .
 145. European Union of the deaf youth. (n.d.). *Eudy*. Retrieved on 09/11/2020 from: <https://eudy.info/> .
 146. Eurostat. (2020). Educational attainment statistics. *Europa*. Retrieved on 18/04/2020 from: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Educational_attainment_statistics .
 147. Eurostat. (n.d.). *Education and Training. (2018–2019) National Reference Metadata in ESS Standard for Quality Reports Structure (ESQRS)*. [Dataset]. Retrieved on 04/03/2021 from: https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/EN/educ_uae_enr_esqrs_el.htm .
 148. Eurostat. (n.d.). *European Health Interview Survey (EHIS)*. [Dataset]. Retrieved on 04/03/2021 from: https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/hlth_det_esms.htm .
 149. Eurostat. (n.d.). European Union Statistics on Income and Living Conditions. Retrieved on 08/01/2021 from: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/microdata/european-union-statistics-on-income-and-living-conditions> .
 150. Eurostat. (n.d.). Glossary: Disability. *Europa*. Retrieved on 05/10/2020 from: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Disability> .
 151. Eurostat. (n.d.). Government expenditure by function – COFOG. (2020). *Europa*. Retrieved on 04/10/2020 from: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_10a_exp&lang=en .
 152. Eurostat. (n.d.). *UNESCO OECD Eurostat (UOE) joint data collection – methodology - Statistics Explained*. *Europa*. Retrieved on 17/7/2020, from [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=UNESCO_OECD_Eurostat_\(UOE\)_joint_data_collection_%E2%80%93_methodology](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=UNESCO_OECD_Eurostat_(UOE)_joint_data_collection_%E2%80%93_methodology) .
 153. Fordyce, M., S. Riddell, R. O’Neill, Weedon, E. (2013). *Post-school Transitions of People Who are Deaf or Hard of Hearing*. Edinburgh: University of Edinburgh. Retrieved on 12/08/2020 from: http://www.docs.hss.ed.ac.uk/education/creid/Reports/30iii_NDCS_PostSchTransit_FinalRpt.pdf .
 154. Foster, S., et al. (2003). Cross-cultural definitions of inclusion for deaf students: a comparative analysis. *Deafness & Education International*, 5(1). Retrieved on 02/05/2020 from: https://www.researchgate.net/publication/229694797_Cross-cultural_definitions_of_inclusion_for_deaf_students_A_comparative_analysis .
 155. Foster, S., Long, G, Snell, K. (1999). Inclusive instruction and learning for deaf students in postsecondary education. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 4(3),225. Retrieved on 08/07/2020 from: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/15579890/> .

156. Fuller, M., Healey, M., Bradley, A. & Hall, T. (2004). *Barriers to learning: a systematic study of the experience of disabled students in one university*. *Studies in Higher Education*, 29(3), 303-316.
157. Ganiah I., A. (2016). *Higher Education for Individuals with Disabilities*. ERIC. Retrieved on 01/08/2020 from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED593346.pdf> Gallaudet University. (n.d.). Gallaudet at a glance. Retrieved on 18/07/2020 from: <https://www.gallaudet.edu/> .
158. Hadjidakou, K., Polycarpou, V., Hadjilia, A. (2010). The Experiences of Students with Mobility Disabilities in Cypriot Higher Education Institutions: Listening to their voices. *International Journal of Disability, Development and Education*, 57(4), 405. Retrieved on 12/10/2020 from: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1034912X.2010.524445> .
159. HELLENIC STATISTICAL AUTHORITY. (2020, December 14). *SURVEY ON TERTIARY EDUCATION (UNIVERSITIES) END OF ACADEMIC YEAR 2018/2019*. [Press release]. Retrieved on 04/03/2021 from: https://www.statistics.gr/el/statistics?p_p_id=documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN&p_p_lifecycle=2&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_cacheability=cacheLevelPage&p_p_col_id=column-2&p_p_col_count=4&p_p_col_pos=1&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN_in=downloadResources&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN_documentID=430567&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN_locale=el .
160. Henry, S. L., Abou-Zahra, S., & Brewer, J. (2014). The role of accessibility in a universal web. Proceedings of the 11th Web for All Conference on - W4A '14. doi:10.1145/2596695.2596719 Ανακτήθηκε στις 07/03/2021 από: <https://dl.acm.org/doi/10.1145/2596695.2596719> .
161. Hwang, Y.S., Evans, D. (2011). Attitudes Towards Inclusion: Gaps between Belief and Practice. *International Journal of Special Education*, 26(1), 140. Retrieved on 08/07/2020 from: [https://www.researchgate.net/publication/258520436 Attitudes towards inclusion Gaps between belief and practice](https://www.researchgate.net/publication/258520436_Attitudes_towards_inclusion_Gaps_between_belief_and_practice) .
162. International Federation of Hard of Hearing Young People. (n.d.). About. *IFHOHYP*. Retrieved on 20/08/2020 from: <https://ifhohyp.org/about-us/> .
163. Kirk, D. (1986). Beyond the limits of theoretical discourse in teacher education: Towards a critical pedagogy. *Teaching and Teacher Education*, 2, 155–167.
164. Kottmann, A., & Vossensteyn, J. J. et al. (2019). Social Inclusion Policies in Higher Education: Evidence from the EU (Report No. JRC117257). Publications Office of the European Union. Retrieved on 12/10/2020 from: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC117257/jrc_117257_social_inclusion_policies_in_higher_education_evidence_from_the_eu.pdf.
165. Ladrech, R. (1994). Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The case of France. *Journal of Common Market Studies*, 32(1), 70. Retrieved on 01/09/2020 from: <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.1994.tb00485.x> .
166. Limbach-Reich, A., J. W. Powell, J. (2016). *Supporting young adults with special educational needs (SEN) in obtaining higher qualifications*. NESET II Ad hoc question No 6/2016. Retrieved on 08/07/2020 from: https://nesetweb.eu/wp-content/uploads/2019/06/NESET-II_AHQ6.pdf .
167. Lindsay, G. (2003). Inclusive education: a critical perspective. *British Journal of Special Education*, 30(1), 3–12. Retrieved on 08/02/2021 from:

- https://www.researchgate.net/publication/229666616_Inclusive_education_A_critical_perspective .
168. Meijer, C. (2003). Overview of the Funding of Special Needs Education in Europe. In J. D., Groof, G., Lauwers (Eds). *Special Education: Yearbook of the European Association for Education Law and Policy* (pp.9-10). Springer. Retrieved on 10/06/2020 from: https://www.researchgate.net/publication/300552529_Overview_of_the_Funding_of_Special_Needs_Education_in_Europe .
 169. Moriña, A, Perera, V. H., Carballo, R. (2020). Training Needs of Academics on Inclusive Education and Disability. *SAGE Open*. Retrieved on 10/10/2020 from: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2158244020962758> .
 170. Moriña, A. (2016). Inclusive education in higher education: challenges and opportunities. *European Journal of Special Needs Education*, 32(1), 3-17, Retrieved on 10/10/2020 from: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/08856257.2016.1254964> .
 171. NESET. (n.d.). About us. *Nesetweb*. Retrieved on 09/11/2020 from: <https://nesetweb.eu/en/about-us/> .
 172. Oliver, M. (2004). The Social Model in Action: if I had a hammer. In C., Barnes, G., Mercer (Eds.). *Implementing the Social Model of Disability: Theory and Research* (18-31). Leeds: The Disability Press.
 173. Pechar, H., Lesley, A. (2011). Higher-Education Policies and Welfare Regimes: International Comparative Perspectives. *Higher Education Policy*, 24(1), 25–52.
 174. OECD (2016), *Education at a Glance 2016: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris. Retrieved on 15/10/2020 from: http://download.ei-ie.org/Docs/WebDepot/EaG2016_EN.pdf .
 175. Priestley, M. (2007). In search of European disability policy: Between national and global. *Alter*, 1(1), 61-74. Retrieved on 01/09/2020 from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1875067207000077#bib24> .
 176. Radaelli, C. (2003). The Europeanization of Public Policy. In K., Featherstone and C., Radaelli (eds). *The Politics of Europeanization* (pp. 27-57). Retrieved on 01/09/2020 from: https://ceses.cuni.cz/CESES-93-version1-4_1_1.pdf .
 177. Richardson, M., Abraham, C. (2009). Conscientiousness and achievement motivation predict performance. *European Journal of Personality*, 23(7), 589–605. Retrieved on 12/08/2020 from: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1002/per.732> .
 178. Riddell, S., NESSE network of experts. (2012). *Education and Disability/Special Needs, policies and practices in education, training and employment for students with disabilities and special educational needs in the EU*. European Union. Retrieved on 01/04/2021 from: <http://www.nesse.fr/nesse/activities/reports/activities/reports/disability-special-needs-1> .
 179. Riddell, S, Tinklin, T., Wilson, A. (2005). *Disabled students in higher education: perspectives on widening access and changing policy*. London: Routledge.
 180. Rochester institute of Technology. (n.d.). Admissions & Aid. Opportunities for Deaf and Hard-of-hearing. *RIT*. Retrieved on 18/07/2020 from: <https://www.rit.edu/>.
 181. Rosamond ,B. (2004). *Θεωρίες Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
 182. Sachs & Schreuer: Inclusion of Students with Disabilities in Higher Education: Performance and participation in student's experiences. Ανακτήθηκε από: De Los Santos, S. et al. (2019). Determining Academic Success in Students with Disabilities in Higher Education. *International Journal of Higher Education*, Vol. 8, No. 2.

183. Santos, S. B. D. L., Kupczynski, L., & Mundy, M.A. (2019). Determining Academic Success in Students with Disabilities in Higher Education. *International Journal of Higher Education*, 8(2), 1–23. Retrieved on 01/08/2020 from: <https://doi.org/10.5430/ijhe.v8n2p16> .
184. Saurugger, S. & Radaelli, C. M. (2008). The Europeanization of Public Policies: Introduction. *Journal of Comparative Policy Analysis*, 10(3), 213-219. Retrieved on 02/09/2020 from: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13876980802276847> .
185. Schofer, E., Meyer, J. W. (2005). The Worldwide Expansion of Higher Education in the Twentieth Century. *American Sociological Review*, 70(6), 903. Retrieved on 05/04/2021 from: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/000312240507000602> .
186. Sebba, J., Ainscow, M., (1996). International Developments in Inclusive Schooling: Mapping the Issues. *Cambridge Journal of Education*, 26(1), 5-18. Retrieved on 10/05/2020 from: https://www.researchgate.net/publication/248999117_International_Developments_in_Inclusive_Schooling_mapping_the_issues .
187. Shakespeare, T., Watson, N. (2002). The social model of disability: an outdated ideology?. *Research in Social Science and Disability*, 2, 3. Retrieved on 04/07/2020 from: https://www.um.es/discatif/PROYECTO_DISCATIF/Textos_discapacidad/00_Shakespeare2.pdf .
188. Sullivan, K. (2011). The prevalence of the medical model of disability in society. Ollin College of Engineering.
189. Telecentre Europe. (n.d.). About us. *Telecentre-europe*. Retrieved on 20/08/2020 from: <https://archive.telecentreeurope.org/about/> .
190. The Academic Network of European Disability Experts (n.d). Education and training. *disability-europe.net*. Retrieved on 09/11/2020 from: <https://www.disability-europe.net/theme/education-training> .
191. Thomas, D., Woods, H. (2003). Working with people with learning disabilities. London: Jessica Kingsley Publishers.
192. UNESCO. (2000). The Dakar Framework for Action. Education for All: Meeting our Collective Commitments. Retrieved on 13/07/2020 from: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1681Dakar%20Framework%20for%20Action.pdf> .
193. UNESCO, Spain. Ministerio de Educación y Ciencia. (1994). The salamanca statement and framework for action on special needs education. UNESCO. Retrieved on 05/04/2021 from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427> .
194. UNESCO. (1990). World Declaration on Education for All and Framework for Action to Meet Basic Learning Needs. UNESCO, for the Secretariat of the International Consultative Forum on Education for All. First Printing: New York April 1990.
195. United Nations. (2020). Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD). Retrieved on 04/01/2021 from: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html> .
196. UNESCO. (n.d). Convention against Discrimination in Education. Retrieved on 15/06/2020 from: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=12949&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html .

197. United Nations *General Assembly resolution 48/96*. (1994, March 4). *Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities, A/RES/48/96*. Retrieved on 13/07/2020 from: <https://www.un.org/disabilities/documents/gadocs/standardrules.pdf> .
198. United Nations. (n.d.). Universal Declaration of Human Rights. *UN Human Rights Office of the High Commissioner*. Retrieved on 15/06/2020 from: <https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=grk> .
199. Ward, T., Grammenos, S. et al. (2007). *Men and women with disabilities in the EU: statistical analysis of the LFS ad hoc module and the EU-SILC*. Cesep. Retrieved on 08/07/2020 from: <http://www.cesep.eu/Dis%20Analysis%20of%20LFS%20ah%20Mod%20&%20EU-SILC%20-%20Final%20full%20report.pdf> .
200. Wolanin, T. & Steele, P. (2004). *Higher Education Opportunities for Students with Disabilities: A Primer for Policymakers*. Washington: The Institute for Higher Education Policy.
201. World Health Organisation. (2020, December 1). 10 Facts on disability. *Who*. Retrieved on 08/01/2021 from: <https://www.who.int/news-room/facts-in-pictures/detail/disabilities> .
202. World Health Organization. (2015). WHO global disability action plan 2014-2021. Better health for all people with disability. *WHO*. Retrieved on 04/01/2021 from: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/199544/9789241509619_eng.pdf;jsessionid=2A14C4B60B6F0819D5200EA75DDFD7C6?sequence=1 .
203. Zigmond, N. (2003). Where Should Students with Disabilities Receive Special Education Services? Is One Place Better Than Another? *The Journal of Special Education*, 37(3), 193-199. Retrieved on 08/01/2021 from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ785948.pdf> .

Εικόνες -Πηγές

1. Εικόνα 1 Διεθνές σύμβολο πρόσβασης για απώλεια ακοής. (χ.χ.). [Photo]. Πηγή: <https://www.healthyhearing.com/report/52264-Universal-signs-for-hearing-loss> .
2. Εικόνα 2 Η κοινωνική διάσταση, Η διαδικασία της Μπολόνια: από τη Σορβόννη, 1998 έως το Παρίσι, 2018. (χ.χ.). [Photo]. Πηγή: European Commission/EACEA/Eurydice, 2020. The European Higher Education Area in 2020: Bologna Process Implementation Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union, p.14. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c90aaf32-4fce-11eb-b59f-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-183354043> .
3. Εικόνα 3 Στόχος για την Ολοκλήρωση της Ανώτατης εκπαίδευσης (2018). Eurostat. [Photo]. Πηγή: https://ec.europa.eu/education/sites/default/files/document-library-docs/et-monitor-factsheet-2018-greece_el.pdf .
4. Εικόνα 4 Educational attainment statistics. [Photo]. Eurostat (2020). Πηγή: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Educational_attainment_statistics .
5. Εικόνα 5 Συστάσεις ανώτερου επιπέδου/κίνητρα προς τα ΑΕΙ για τη θέσπιση στοχοθετημένων μέτρων για τη στήριξη της συμμετοχής των μειονεκτούντων μαθητών σε προγράμματα κινητικότητας (2019) [Photo]. Πηγή: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0f751de6-5782-11ea-8b81-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-120474453> .

6. Εικόνα 6 *Ευρωπαϊκά Κονδύλια για την Εκπαίδευση κι Επαγγελματική Κατάρτιση.* (χ.χ.). [Photo]. Πηγή: <https://cohesiondata.ec.europa.eu/overview> .
7. Εικόνα 7 *Συνολικές Κυβερνητικές δαπάνες.* (2018). Eurostat. [Photo]. Πηγή: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government expenditure by function %E2%80%93 CO FOG#General overview](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_by_function_%E2%80%93_CO_FOG#General_overview) .
8. Εικόνα 8 *Προϋπολογισμός ΕΕ ανά Ταμείο, : Εκπαιδευτική & Επαγγελματική Κατάρτιση.* Eurostat (χ.χ.). [Photo]. Πηγή: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government expenditure by function %E2%80%93 CO FOG#General overview](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_by_function_%E2%80%93_CO_FOG#General_overview) .
9. Εικόνα 9 *Συνολικό κόστος για Εκπαίδευση & Επαγγελματική Κατάρτιση, Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία.* Eurostat. [Photo]. Πηγή: [European Commission. European Structural & Investment Funds. Retrieved from: https://cohesiondata.ec.europa.eu/themes/10](https://cohesiondata.ec.europa.eu/themes/10) .
10. Εικόνα 10 *Συνολικές δαπάνες κυβέρνησης για την εκπαίδευση, 2018 (% του ΑΕΠ), Ποσοστά για Ανώτατη Εκπαίδευση.* (χ.χ.). Eurostat [Photo]. Πηγή: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government expenditure on education#Expenditure on .27education.27](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_education#Expenditure_on_27education.27) .
11. Εικόνα 11 *Συμμετοχή ατόμων με αναπηρία στην εκπαίδευση, αναζήτηση εργασίας.* (χ.χ.). European Commission. European Structural & Investment Funds. [Photo]. Πηγή: <https://cohesiondata.ec.europa.eu/overview#> .
12. Εικόνα 12 *Απαιτούμενο επίπεδο εκπαίδευσης για τις θέσεις εργασίας ως το 2030.* (χ.χ.). [Photo]. Πηγή: https://skillspanorama.cedefop.europa.eu/en/analytical_highlights/skills-forecast-key-eu-trends-2030#_job_openings_by_occupational_group .
13. Εικόνα 13 *Σύγκριση ζήτησης επιπέδου εκπαίδευσης 2011 – 2030.* (χ.χ.). [Photo]. Πηγή: https://skillspanorama.cedefop.europa.eu/en/analytical_highlights/skills-forecast-key-eu-trends-2030#_job_openings_by_occupational_group .
14. Εικόνα 16 *Δαπάνες για Ανώτατη Εκπαίδευση, ως μέρος ΑΕγχΠ ή Δημοσίων δαπανών.* (χ.χ.). Eurostat. [Photo]. Πηγή: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
15. Εικόνα 17 *Απόφοιτοι Ανώτατης Εκπαίδευσης.* (χ.χ.). [Photo]. Eurostat. Πηγή: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> .
16. Εικόνα 20 *Συνολικό Κόστος: Σχεδιασμός και Πραγματικές δαπάνες, ΕΕ.* European Commission. European Structural & Investment Funds. (χ.χ.). [Photo]. Πηγή: <https://cohesiondata.ec.europa.eu/themes/10> .
17. Εικόνα 21 *Συνολικές δαπάνες κυβέρνησης για την εκπαίδευση, 2018 (% του ΑΕΠ)* (χ.χ.). Eurostat. [Photo]. Πηγή: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Total general government expenditure on education, 2018 \(%25 of GDP\) .png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Total_general_government_expenditure_on_education,_2018_(%25_of_GDP).png) .
18. Εικόνα 23 *Άτομα 20-24 ετών, Συμμετοχή στην Ανώτατη Εκπαίδευση, ΕΕ και Ελλάδα, ISCED 5-8.* (χ.χ.). [Photo]. Πηγή: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
19. Εικόνα 24 *Άτομα 25-34 ετών, Συμμετοχή στην Ανώτατη Εκπαίδευση, ΕΕ και Ελλάδα, ISCED 5-8.* (χ.χ.). [Photo]. Πηγή: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> .